

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 94(=163.2)(478)(043.3)

DUMINICA IVAN

COLONIILE BULGARILOR ÎN BASARABIA (ANII 1806-1856)

611.02 ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

**Conducător științific: / / GUMENÂI ION, conferențiar universitar,
doctor habilitat în istorie, 611.02**

Autor / / DUMINICA IVAN

CHIȘINĂU, 2017

© **Duminica Ivan, 2017**

CUPRINS

ADNOTARE	4
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE	8
1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA COLONIILE BULGARE DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA	15
1.1. Istoriografia privind coloniștii bulgari din Basarabia.....	15
1.2. Sursele istorice.....	26
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	37
2. EMIGRAREA BULGARILOR ÎN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA	39
2.1. Premisele emigrării bulgarilor din Imperiul Otoman la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea	39
2.2. Emigrarea bulgarilor în regiunea dintre Nistru și Prut în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812	51
2.3. Migrația internă a bulgarilor din Basarabia în perioada anilor 1812-1828	62
2.4. Colonizarea Basarabiei de Sud de către bulgari în timpul și după războiul ruso-turc din 1828-1829	74
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	85
3. DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A COLONIȘTILOR BULGARI ÎN BASARABIA (1812-1856).....	88
3.1. Statutul coloniștilor bulgari în Basarabia în componența Imperiului Rus	88
3.2. Rolul bulgarilor în viața economică a Sudului Basarabiei	105
3.3. Concluzii la capitolul 3.....	125
4. BISERICA ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN COLONIILE BULGARE BASARABENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA	127
4.1. Influența bisericii asupra vieții spirituale a bulgarilor din Basarabia.....	127
4.2. Sistemul de învățământ în coloniile bulgare	140
4.3. Concluzii la capitolul 4.....	151
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	155
BIBLIOGRAFIE	158
ANEXE	179
ANEXA 1 DATE STATISTICE	180
ANEXA 2 MATERIALUL ILUSTRATIV.....	195
GLOSAR	196
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	199
CURRICULUM VITAE	200

ADNOTARE

Autor: Duminica Ivan

Tema: Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1806-1856). Teză de doctor în istorie. Chișinău, 2017.

Structura tezei: Introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie (365 titluri), 157 pagini text de bază (fără bibliografie), 8 tabele.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, Bugeac, colonizare, bulgari.

Domeniul de studiu: Istoria românilor (pe perioade)

Scopul lucrării constă în studierea complexă a proceselor de emigrare și a dezvoltării social-economice și spiritual-educative a bulgarilor în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în: analiza cauzelor care au dus la emigrarea bulgarilor din Imperiul Otoman în Basarabia; identificarea centrelor din care bulgarii emigrau din țara de baștină; analiza statutului juridic al emigranților de la sud de Dunăre în Imperiul Rus; studierea principalelor sfere de activitate economică din coloniile bulgare; cercetarea vieții bisericești și a învățământului în coloniile bulgare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Noutatea științifică a lucrării constă în elucidarea complexă a problemei colonizării sudului Basarabiei de către etnicii bulgari, a dezvoltării coloniilor bulgare sub aspect social-economic și spiritual.

Problema științifică soluționată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1812, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

Valoarea teoretică. Rezultatele obținute vor contribui la includerea în circuitul științific a unor date și viziuni noi referitor la premisele colonizării, la relațiile dintre populația baștinașă și coloniști, la migrația internă în cadrul Basarabiei a bulgarilor etc.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în faptul că informația poate fi utilizată la realizarea unor articole și studii monografice, la elaborarea manualelor pentru ciclul gimnazial și liceal, precum și a cursurilor speciale pentru instituțiile de învățământ superior referitoare la istoria Basarabiei.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost implementate prin publicarea a 10 articole și prezentarea rezultatelor obținute în cadrul unor conferințe naționale și internaționale.

АННОТАЦИЯ

Автор: Думиника Иван

Тема: Болгарские колонии в Бессарабии (1806-1856 гг.). Диссертация на степень доктора истории. Кишинев, 2017.

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография (365 наименований), 157 страниц основного текста, 8 таблиц.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, Буджак, колонизация, болгары.

Область исследования: история румын.

Цель работы: комплексное изучение процессов переселения и устройства болгар в Бессарабии первой половине XIX века.

Задачи диссертации: анализ причин, приведших к эмиграции болгарских переселенцев в Бессарабию; определение основных центров выхода эмигрантов из болгарских земель; анализ правового статуса задунайских колонистов в Российской империи; изучение основных областей экономической деятельности в болгарских колониях; исследование церковного развития и состояния просвещения в болгарских колониях в первой половине XIX в.

Научная новизна работы заключается в комплексном изучении проблем колонизации Бессарабии болгарскими, а также вопросов развития болгарских колоний в социально-экономической и в духовной сферах.

Решение научной задачи состоит в том, что было выявлено состояние болгарских колоний в Бессарабии в период 1806-1856 гг., что привело к обнародованию новых данных о социально-экономическом и духовном развитии колонистов, позволяющих ввести в научный оборот новые источниковые данные по теме рассматриваемой в докторской диссертации.

Теоретическая ценность. Полученные результаты будут способствовать включению в научный оборот новых данных о причинах переселения, отношений между коренным населением и колонистами, а также внутренней миграции болгар в Бессарабии и т.д.

Практическая ценность диссертации состоит в том, что ее результаты могут быть использованы при написании научных статей и монографий, а также при составлении учебников для гимназического и лицейского курсов, вузовских спецкурсов.

Внедрение научных результатов. Научные результаты диссертации отражены в 10 статьях и представлены на национальных и международных научных конференциях.

ANNOTATION

Author: Duminica Ivan

Subject: **Bulgarian colony in Bessarabia (1806-1856).** Ph. D. thesis in history, Chisinau, 2017.

Structure of the thesis: The work consist of annotations, introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 365 titles, basic text on 157 pages, 8 tables.

Key words: Bessarabia, Russian Empire, Budjak, colonization, bulgarians.

Field of study: Romanian modern history

Goal and objectives: The purpose of work is to study the migration process of Bulgarians in Bessarabia and their socio-economic and spiritual-educational development at the beginning of XIX century.

The objectives of the dissertation: identification and analysis of the main causes which lead to migration of Bulgarians from Ottoman Empire to Bessarabia; fixation and geographical localization of the main exit centers of emigrants from Bulgarian lands; analysis of legal status of Transdanubian colonists in Russian Empire.

Scientific innovation and originality: complex elucidation of the colonization problem of the south Bessarabia by the ethnic Bulgarians and the social-economic and spiritual development in the Bulgarian colonies.

Solution of the scientific problem is to *elucidate* the situation of the Bulgarian colonies from Bessarabian between the years of 1806-1812, *fact that led* to enrich the research subject with new data about the socio-economic and spiritual development of the colonists, *allowing* the valorization of the documentary material relating to the explored theme.

The theoretical significance: materials that are introduced into scientific circulation for the first time will contribute to researches of history of Bulgarian ethnic community in Bessarabia.

Applicative value: The results of the investigation can be applied within the training programs in higher education, in writing of scientific works about ethnical and demographic history of the area between Prut and Dniester rivers.

Implementation of the results: obtained scientific results were used in writing of 3 monographs, more than 10 articles, material was presented at national and international scientific conferences.

LISTA ABREVIERILOR

AANTIM – Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova.
ABNCM – Arhiva Bibliotecii Naționale „Sf. Chiril și Metodie”.
AI – Arhiva din Ismail.
AIMSR – Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia.
AISR – Arhiva Istorică de Stat din Rusia.
ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova.
ASRO – Arhiva de Stat din regiunea Odesa.
AST – Arhiva de Stat din Turcia.
AB – Arhivele Basarabiei.
DTN – Din trecutul nostru.
REC – Revista de etnologie și culturologie.
RIM – Revista de istorie a Moldovei.
VB – Viața Basarabiei.
БАН – Българската академия на науките.
БСП – Българите в Северното Причерноморие.
ВИ – Вопросы истории.
ВИС – Военноисторически сборник.
ГСУИФФ – Годишник на Софийския университет. Историко-философски факултет.
ДСИИ АН СССР – Доклады и сообщения Института истории Академии наук СССР.
ЕИМИ АН РМ – Ежегодник Института межэтнических исследований Академии наук Республики Молдова.
ИБИД – Известия на българското историческо дружество.
ИДА – Известия на държавните архиви.
Изв. АН МССР – Известия Академии наук МССР.
ИИИ БАН – Известия на Института за история при Българската академия на науките.
ИПр – Исторически преглед.
ЖМВД – Журнал Министерства внутренних дел.
ЖМГИ – Журнал Министерства государственных имуществ.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения.
ЗДУ – Запорізький державний університет.
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей.
КЕВ – Кишиневские епархиальные ведомости.
ОП – Отец Паисий.
ПСПБКД – Переодическо списание на Българското книжно дружество.
Сов.Слав. – Советское славяноведение.
СПб. – Санкт-Петербург.
СПБАН – Списание на Българската академия на науките.
ТБГУАК – Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии.
ТБИАО – Труды Бессарабского историко-археологического общества.
Тр. ЦГА МССР – Труды Центрального государственного архива Молдавской ССР.
Учен. зап. ИИЯК МФАН ССР – Ученые записки Института истории, языка и культуры Молдавского филиала Академии наук СССР.
Учен. зап. ИС – Ученые записки Института славяноведения.
Учен. зап. КГУ – Ученые записки Кишиневского государственного университета.
Учен. зап. ТПИ – Ученые записки Тираспольского педагогического института.

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. Istoria coloniilor bulgarilor din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea este un subiect de cercetare a cărui actualitate este incontestabilă. Putem menționa însă că până în prezent studiul acestei teme s-a făcut fragmentar, pe componente. În aceste condiții, prezintă interes tratarea cât mai completă a istoriei stabilirii coloniștilor bulgari în Basarabia, determinarea premiselor și concretizarea particularităților acestui proces de migrare și colonizare. Conform recensământului din 2004 realizat în Republica Moldova, din numărul total al populației republicii de 3 938 679 de persoane, bulgarii constituie 79 520 de persoane sau 2,0%. Ținând cont de faptul că o bună parte a etnicilor bulgari descendenți ai imigranților transdanubieni sunt așezați în Ucraina de azi (Bugeac), unde numărul lor (conform recensământului din 2001 din Ucraina) a fost stabilit la 204 600 de persoane, se poate estima că numărul total al bulgarilor în Republica Moldova și Ucraina este de 284 120 de persoane [258, c. 518, 527]. Se observă clar că ponderea lor este foarte importantă în spațiul basarabean, mărginit de râurile Prut și Nistru și de Marea Neagră. La moment, comunitatea bulgară aniversează 200 de ani ai existenței sale în Basarabia. În parcursul acestor două secole bulgarii au trecut prin diferite etape complete de formare și dezvoltare și au devenit o componentă integrantă a societății țării noastre. Este cunoscut rolul lor notabil în procesele politice, socioeconomice și culturale care au avut loc în trecut și care au loc în prezent. Fără cunoașterea deplină a istoriei, culturii și tradițiilor bulgarilor basarabeni este dificil de a înțelege procesele etnodemografice și socioeconomice care s-au desfășurat de-a lungul ultimelor secole în sudul Basarabiei. O astfel de analiză este necesară pentru abordarea obiectivă a contribuției aduse de minoritatea bulgară la dezvoltarea modernă a țării noastre, pentru identificarea căilor de integrare a bulgarilor în societatea moldovenească, precum și pentru a ajuta la păstrarea și dezvoltarea identității lor naționale și culturale. De altfel, contribuția bulgarilor la progresul Republicii Moldova constituie unul dintre subiectele tratate în mod diferit în istoriografie, generând diferite opinii în rândul cercetătorilor. Cercetarea problemei abordate de noi permite a evidenția factorii atât pozitivi, cât și negativi care constituie anumite obstacole în procesul de integrare a bulgarilor în viața social-economică a Republicii Moldova (avem în vedere decăderea economiei țării noastre după dezintegrarea URSS, migrația populației peste hotare, tendința de a conserva vechile tradiții populare, lipsa profesorilor calificați de limba română, lipsa unor adoptate conform ultimelor cerințe). Importanța constă și în faptul că soluționarea dificultăților bulgarilor va contribui

la implicarea lor mai activă în dezvoltarea cooperării tradiționale dintre Republica Moldova și Republica Bulgaria, care se extinde datorită intrării ultimei în Uniunea Europeană.

Relevanța temei derivă și din faptul că în ultimii ani a crescut foarte mult interesul bulgarilor basarabeni înșiși față de cunoașterea istoriei proprii, a stabilirii și a dezvoltării lor pe teritoriul Basarabiei. Nu sunt de neglijat problemele legate de procesul formării coloniilor, de relațiile cu etniile vecine, de atitudinea autorităților față de această comunitate etnică în diferite perioade. De aici derivă și necesitatea pregătirii unor lucrări științifice, axate pe surse documentare, deci veridice, care ar satisface cerințele din ce în ce mai exigente ale societății din Republicii Moldova, în general, și ale comunității bulgarilor, în special. Astfel de studii provoacă un interes larg în metropolă (adică în Bulgaria), unde se urmărește cu interes atât istoria diasporei, cât și necesitățile actuale ale bulgarilor de pretutindeni.

Actualitatea științifică a temei constă în faptul că până la moment, în Republica Moldova nu există lucrări speciale consacrate premiselor colonizării, etapelor principale ale acestui proces, politicii țariste inițiale față de coloniști sau eforturilor coloniștilor bulgari pentru menținerea limbii, tradițiilor și obiceiurilor lor.

Aceasta nu înseamnă că problemele emigranților bulgari au fost totalmente trecute cu vederea în istoriografie. Începând cu anii '50 ai sec. al XX-lea, au fost realizate lucrări cu caracter general referitor la colonizare, economie și cultură, însă problema premiselor și începutului colonizării sau problema anumitor aspecte din viața spirituală nu a constituit până la momentul actual obiectul unui studiu special. Este suficient să menționăm în contextul dat lucrarea academică cu caracter enciclopedic „България”, în care autorul, Ivan Dundarov, abordează tangențial subiectul înființării coloniilor bulgare în Basarabia, punând în circuitul științific unele date fără a indica sursa pe care s-a bazat [306, c. 445-449; 302]. Din aceste considerente, datele prezentate de Dundarov nu pot fi verificate și induc în eroare istoricii bulgariști și, mai ales, cercetătorii de istorie locală. Analiza altor lucrări arată că multe dintre problemele studiate trezesc discuții controversate. De exemplu, în istoriografia sovietică problemele bulgarilor din Basarabia au fost cercetate prin prisma relațiilor de prietenie ruso-bulgare, ceea ce nu a permis o acoperire completă și obiectivă a aspectelor studiate. Prin urmare, subiectele studiate larg în trecut necesită o abordare nouă de pe poziția tendințelor actuale în istoriografie. Această sarcină poate fi rezolvată și prin introducerea în circuitul științific a unor materiale bogate din arhivele din Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina, Turcia, Bulgaria și România, izvoare care au fost analizate incomplet sau erau inaccesibile

cercetătorilor în perioada sovietică. În același timp, studiile istoriografice recente au evidențiat că există probleme importante, ignorate de către istorici. Printre acestea evidențiem: viața spirituală a bulgarilor, apariția elitei nobiliare în rândul emigranților transdanubieni, relațiile coloniștilor bulgari cu populația autohtonă și cu reprezentanții altor etnii vecine etc. Având în vedere diversitatea surselor de care dispun cercetătorii istoriei bulgarilor, considerăm că nu întotdeauna rezultatele studiilor sunt obiective. Menționăm în acest context că un șir de materiale inedite ne permit să abordăm mai larg unele probleme care au fost puțin cercetate în istoriografie.

Scopul lucrării constă în studierea cauzelor, a factorilor obiectivi și subiectivi care au generat emigrarea bulgarilor de la sud de Dunăre în Basarabia, precum și în analiza proceselor de dezvoltare socială, economică, spirituală a bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în:

- analiza critică a izvoarelor și a istoriografiei referitoare la subiectele abordate în lucrare;
- identificarea cauzelor care au generat emigrarea bulgarilor în Basarabia;
- determinarea așezărilor din care au emigrat bulgarii;
- stabilirea etapelor de bază ale emigrării bulgarilor în Basarabia;
- evidențierea factorilor care au contribuit la migrația internă a coloniștilor bulgari pe teritoriul Basarabiei;
- localizarea geografică a coloniilor după etapele de bază ale colonizării;
- studierea vieții social-economice a bulgarilor;
- cercetarea evoluției vieții spirituale în coloniile bulgare.

Metodologia cercetării științifice. La realizarea tezei s-a acordat preferință metodelor problematice-cronologice și comparativ-istorice, prin intermediul cărora s-a examinat procesul de stabilire și de dezvoltare socială și economică a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în elucidarea complexă a dezvoltării sociale și economice a coloniilor bulgare în Bugeac în perioada anilor 1806-1856. În circuitul științific au fost introduse izvoare noi din arhive, ce își aduc aportul la stabilirea punctelor de ieșire a emigranților bulgari din metropolă și la cunoașterea modului de formare și organizare a coloniilor. Sub aspect metodologic și factologic, lucrarea abordează în premieră unele subiecte problematice ale colonizării sudului Basarabiei. Se prezintă locul și rolul coloniștilor în dezvoltarea acestei regiuni.

Problema științifică soluționată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1856, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Au fost stabilite și explicate etapele de emigrare a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856. Au fost evidențiate localitățile din Bulgaria de unde au emigrat exponenții comunității bulgare în spațiul pruto-nistean. S-au examinat principalele domenii economice care erau dezvoltate în coloniile bulgare. Au fost analizate procesele culturale care au avut loc în coloniile bulgare din Basarabia în anii 1806-1856. A fost examinată evoluția spirituală a bulgarilor în Basarabia.

Valoarea teoretică și aplicativă a lucrării. Materialele introduse în circuitul științific vor contribui la intensificarea studierii istoriei comunității bulgare din Basarabia. Lucrarea vine să traseze calea spre cercetarea metodologică a unor probleme, de exemplu dezvoltarea vieții spirituale a comunității bulgare, care până la acest moment nu au fost supuse unor investigații complexe.

Implementarea rezultatelor științifice. Informația din teză poate fi utilizată la elaborarea unor cursuri speciale pentru instituțiile de învățământ superior sau a unor monografii referitoare la istoria etnodemografică și etnosocială a spațiului pruto-nistean. Materialele tezei de doctor pot fi valorificate în elaborarea unui manual la disciplina „Istoria, tradițiile și cultura poporului bulgar”, ce se predă în școlile din Republica Moldova, în care contingentul principal îl constituie elevii bulgari. Rezultatele cercetării pot fi utilizate de către autoritățile de stat în elaborarea politicilor de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova și în vederea integrării grupurilor etnice în societatea noastră.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale cercetării au fost prezentate prin participarea cu comunicări la circa 30 de conferințe naționale și internaționale: Conferința Științifică Internațională *Българите в Северното Причерноморие*, ediția a XII-a (4-6 noiembrie 2011, Sudak, Ucraina); Conferința Științifică Internațională *Societate, cultură și politică în Europa de Est. Tradiții și particularități* (14 iulie 2012, Chișinău); Conférence Scientifique Internationale *La Violence dans le Sud-Est européen. Société. Politique. Culture. Religion* (14-15 decembrie 2012, Chișinău); *Трето международен конгрес по българистика* (23-26 mai 2013, Sofia, Bulgaria); Simpozionul Științific Internațional *Politica Marilor Puteri în Balcani și Europa Centrală* (11-12 octombrie 2013, Chișinău); Conferința Științifică Internațională *Bulgaristica din Republica Moldova* (3-5 martie 2014,

Chișinău); Workshop-ul Internațional *Аспекти на историческите миграции у българите от Бесарабия* (18 martie 2014, Sofia, Bulgaria); *Четвърти мартенски студентски четения* (27-28 martie 2014, Veliko Târnovo, Bulgaria); Conferința Științifică Internațională *Етнология на българите* (29 august 2015, Balcik, Bulgaria); Conferința Științifică Internațională *Identități naționale în dialogul intercultural: unitate prin diversitate* (28-31 octombrie 2015, Chișinău); Conferința Științifică Internațională *VIII Дриновські читання* (29-31 martie 2016, Harkov, Ucraina) ș.a. O parte din rezultatele științifice au fost publicate în 10 articole și studii, ce au apărut în reviste de specialitate și în culegeri științifice, editate în țară și peste hotare.

O parte din rezultatele științifice au fost publicate în peste 10 de articole și studii, ce au apărut în reviste de specialitate și în culegeri științifice, editate în țară și peste hotare. Dintre acestea menționăm: *Violența în Bulgaria sub stăpânire otomană – factor al imigrării bulgarilor la nord de Dunăre* (sf. sec. al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea). În: *Revista de etnologie și culturologie*. Vol. XI-XII. Chișinău, 2012 (119-126); *Румынская историография периода 1918-1944 гг. к вопросу о переселении болгар в Бессарабию в конце XVIII – первой половине XIX вв.* În: *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Том XI. Одеса–Велико Търново, 2012 (39-55); *Hagialâcul bulgarilor basarabeni la Locurile Sfinte în sec. al XIX-lea*. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2013. Vol. XIII-XIV (187-195); *Cu privire la formarea coloniei bulgare Taraclia, județul Akkerman*. În: *Archiva Moldaviae*. Iași, 2013, Vol. V (151-165); *Cu privire la bulgarii supuși străini în Basarabia (anii 1821-1828)*. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2015. Vol. XVII (72-81); *Emigranții bulgari din Basarabia la sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea (Repere istoriografice)*. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Chișinău, 2015. Vol. XVIII (79-84); *Colonizările bulgarilor în Basarabia ca rezultat al Tratatului de pace de la București*. În: *Tratatul de pace de la București din 1812: 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*. Materialele Conferinței Internaționale. Chișinău, 26-28 aprilie 2012. Chișinău, 2012 (109-120); *Viața școlară în colonia bulgară Taraclia, județul Akkerman (1839-1918)*. În: *Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor (ediția a V-a)*. Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2013 (49-50); *Date noi despre mitropolitul de Silistra Antim (1778–1836)*. În: *Revista de etnologie și culturologie*. Vol. XVI. Chișinău, 2014 (105-113); *Историографические сведения о болгарях Северного Причерноморья в конце XVIII века*. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice”*. Chișinău, 2015, № 4 (61-72).

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor a fost elaborată în conformitate cu cerințele *Regulamentului privind perfectarea tezelor de doctorat*, elaborat de Comisia Națională de Atestare și Acreditare. În partea introductivă este formulată actualitatea problemei de cercetare, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, este arătată noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor, precum și sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor conține: adnotări în limbile română, rusă și engleză; introducere; un capitol istoriografic și trei capitole care, la rândul lor, sunt divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului.

În *Introducere* este explicată actualitatea temei, fiind formulat scopul și principalele obiective, sunt arătate cele mai reprezentative metode de cercetare utilizate și problema științifică soluționată.

În Capitolul I, intitulat *Istoriografia și sursele istorice referitoare la coloniile bulgare din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, într-o manieră problematiko-cronologică sunt analizate principalele direcții și școli istorice care s-au ocupat de abordarea dezvoltării social-economice și culturale a bulgarilor basarabeni. De asemenea, se face analiza principalelor izvoare, care sunt împărțite în două categorii: inedite și editate. Aceasta s-a realizat cu scopul de a arăta baza istoriografică și izvoristică a cercetării pe care am efectuat-o în teza de doctorat. În același timp, se atrage atenția asupra neajunsurilor și chiar a ideilor eronate din lucrările analizate, ce au derivat din cerințele ideologice ale regimurilor în timpul cărora ele au fost elaborate.

Capitolul II, intitulat *Emigrarea bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, evidențiază principalele cauze și căi ale emigrării bulgarilor la nord de Dunăre. În principal, se atrage atenție metodelor prin care guvernul rus a atras emigranții transdanubieni. În același timp se vorbește despre rolul Imperiului Otoman, ale cărui represiuni îi împingeau pe supușii bulgari spre emigrare. Se evidențiază etapele de emigrare a bulgarilor în Bugeac, care în mare parte s-a desfășurat masiv în timpul și în primii ani după războaiele ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829. Se studiază procesul așa-numitei migrații interne a coloniștilor în regiunea pruto-nistreană. Drept urmare, se evidențiază trei direcții ale migrației interne a coloniștilor: de pe pământurile moșierești pe pământurile libere ale statului din Bugeac, din colonii în colonii, din orașe în colonii. Sunt stabilite principalele regiuni și, în unele cazuri, localități de unde au emigrat bulgarii. În premieră este abordat subiectul migrației coloniștilor bulgari din Basarabia în Țara Moldovei.

În Capitolul III – *Dezvoltarea social-economică a coloniștilor bulgari în Basarabia (1812-1856)* – este cercetată politica Imperiului Rus de acordare de privilegii bejenarilor de peste Dunăre.

Sunt prezentate acțiunile bulgarilor pentru revendicarea statutului lor social-juridic de colonist. În capitol se face evaluarea nivelului de dezvoltare în colonii a ramurilor economice (agricultura, creșterea animalelor și meșteșugurile). Cu ajutorul surselor de arhivă este cercetată dinamica extinderii în coloniile bulgare a diferitor culturi agricole. În mod comparativ se prezintă dezvoltarea ramurilor agricole în districtele coloniale, precum și în unele colonii separate. În mod special se vorbește despre comerțul intern și extern, pe care l-au practicat cu succes negustorii de origine bulgară. Se evidențiază activitatea mic-burghezilor și negustorilor de ghildă de origine bulgară în orașele basarabene. Se atrage atenția asupra relațiilor economice ale coloniștilor bulgari cu coloniștii germani și cu populația autohtonă, care au dus la împrumuturi reciproce în domeniul gospodăresc.

Capitolul IV, intitulat *Biserica și învățământul în coloniile bulgare basarabene în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, are drept subiect de bază situația spirituală și educațională în coloniile bulgare. Se face evaluarea numărului de biserici și de instituții de învățământ. În mod aparte se vorbește despre învățătorii și preoții de origine bulgară, care au activat nu numai în coloniile lor, dar și în alte sate din întreaga Basarabie. Se elucidează apariția mișcării de renaștere culturală a bulgarilor basarabeni. Sunt prezentate date noi referitor la apariția ideii de deschidere a unei școli centrale în colonia Bolgrad.

Lucrarea include concluzii și recomandări, care reies din rezultatele obținute în urma studierii subiectului propus în cadrul tezei de doctorat. Sunt trasate noi direcții de cercetare, care în viitor necesită o abordare mai adâncă.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, Bugeac, bulgari, colonizare, emigrare, privilegii, coloniști, negustori, mic-burghezi, biserică, școală lancasteriană.

1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE REFERITOARE LA COLONIILE BULGARE DIN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

1.1. Istoriografia privind coloniștii bulgari din Basarabia

Problema colonizării sudului Basarabiei de către bulgari a fost și continuă să fie cercetată, dată fiind importanța acestui proces istoric atât pentru bulgari, cât și pentru istoria Basarabiei. În subcapitolul care urmează ne-am propus drept scop să analizăm principalele realizări ale diferitor școli istorice referitor la subiectul dat, după anul 1812 până la etapa actuală.

Cercetătorii – reprezentanți ai unei sau altei școli istorice – au particularitățile lor în tratarea problemelor ce țin de istoria etnicilor bulgari din Basarabia. Una din cele mai reprezentative sub acest aspect este școala rusă. Dintre lucrările reprezentanților acestei școli e necesar de menționat lucrarea funcționarului rus Pavel Svinin, care a făcut o descriere istorică a regiunii Basarabia [248]. La mijlocul anului 1815 P. Svinin a fost trimis în Basarabia de către guvernul rus pentru a cerceta potențialul economic și fiscal al populației regiunii. Baza izvoristică a „Descrierii” lui este variată, aici găsim informații obținute de la funcționarii civili și militari. Svinin acordă o atenție sporită situației demografice din regiune. Din acest punct de vedere, lucrarea sa furnizează informații despre numărul emigranților bulgari din Basarabia, repartizarea acestora pe ținuturi. În același timp, Svinin a descris detaliat principalele ocupații ale bulgarilor.

Primul studiu special consacrat istoriei bulgarilor din Basarabia aparține funcționarului rus Apollon Skalkovski [252], care la sfârșitul anilor 40 ai sec. al XIX-lea, fiind directorul Comitetului de Statistică al regiunii Novorosia și al filialei din Odesa a Arhivei Ministerului de Externe, a întreprins o călătorie prin coloniile bulgare în scopul de a se informa detaliat despre emigranții veniți de la sud de Dunăre. În lucrarea sa Skalkovski prezintă informații prețioase privind numărul coloniștilor, ocupațiile de bază, tradițiile lor etc. Datele statistice prezentate în studiul monografic al lui Skalkovski au o pondere importantă, pentru că autorul a avut acces la arhivele statului și, totodată, a contactat direct cu bulgarii, conturându-se astfel un tablou real, deși nu putem exclude aprecieri subiective, mai ales atunci când Skalkovski se referă la datarea întemeierii primelor colonii. Astfel, Skalkovski leagă întemeierea coloniei Chirsovo de al doilea mare val de migrație a bulgarilor în Basarabia după războiul ruso-turc din anii 1828-1829, susținând că așezarea Chirsovo a fost înființată în 1830. Datele de arhivă însă atestă că înființarea acestei localități este mai timpurie și poate fi anul 1810 [10, inv. 2, d. 439 (III), ff. 312-316]. Greșeli similare pot fi întâlnite și în cazul

coloniilor Tatar-Copceac, Cairaclia, Cubei, Ciișia ș.a. [203; 276; 278]. În calitate de funcționar al statului rus, A. Skalkovski s-a referit în lucrarea sa și la factorii care i-au determinat pe bulgari să emigreze în Basarabia. Din cele auzite de la coloniști cercetătorul a conchis că factorul principal în favoarea emigrării a fost încrederea că țarul Rusiei este ocrotitorul tuturor neamurilor slave și creștine de pe Peninsula Balcanică, aflate sub stăpânirea Imperiului Otoman [252, c. 12].

Un alt demnitar rus, Alexandr Zașciuk, a abordat pentru prima dată, după războiul din Crimeea (1853-1856), problema demografiei Basarabiei, acordând o deosebită atenție componenței etnice a populației din regiune [168]. Afară de informațiile de ordin statistic, care nu diferă substanțial de cele ale lui A. Skalkovski, A. Zașciuk se referă în mod detaliat la viața economică (ocupațiile agrare, meșteșugurile casnice) și la stările sociale și componența confesională, informația acestuia completând tabloul general al coloniștilor bulgari în această perioadă.

Informații prețioase despre etniile care locuiau în sudul Basarabiei conține lucrarea semnată, în anul 1867, de către Alexandr Klaus [186], în care autorul a reliefat trăsăturile specifice ale gospodăriilor agricole bulgare. Klaus menționează asigurarea cu pământ a coloniștilor, formele de deținere a pământului, dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului în colonii. Pe de altă parte, ca reprezentant al etniei germane, autorul supraapreciază modul de trai al coloniștilor germani, dezapreciind însă viața de toate zile a coloniștilor de alte etnii, pe care îi califică drept „o gloată, o adunătură pestriță de vagabonzi și fugari” [186, c. 310-311]. Klaus își exprimă încrederea că numai sub administrația rusă coloniștii au avut posibilitatea să se dezvolte mai rapid, acomodându-se la nivelul de trai al populației ruse (astfel, el subliniază influența binefăcătoare a țarismului rus asupra coloniștilor). Cercetările din ultimele decenii au demonstrat că afirmațiile lui A. Klaus sunt eronate, întrucât emigranții erau reprezentanți ai unei populații sedentare, și nu nomazi, și se ocupau cu agricultura și comerțul, ocupație care cere anumite cunoștințe (de ordin geografic, financiar etc.). În același context, emigranții transdanubieni erau din diferite categorii sociale, preponderent țărani și târgoveți [209; 67; 68; 129].

Un alt cercetător care s-a ocupat de istoria comunității bulgare din Basarabia este Nicolai Derjavin. Lucrarea sa, apărută în două volume la Sankt Petersburg și Sofia în 1914-1915, nici acum peste o sută de ani nu și-a pierdut actualitatea [153]. Informațiile aduse de Derjavin sunt importante și din considerentul că ele au fost obținute în urma cercetărilor sale de teren în satele bulgare din Basarabia. Principalul scop al lui Derjavin a fost de a colecta material etnografic, ceea ce nu l-a împiedicat sub aspect calitativ să atingă și istoria emigrării. Lucrarea slavistului N. Derjavin a

constituit o primă monografie cu caracter generalizator, în care, în baza diferitor izvoare (prioritatea fiind acordată de autor celor statistice), a fost cercetată complex o gamă largă de probleme cu privire la colonizare, numărul și activitatea economică a coloniștilor bulgari. Derjavin este unul dintre primii cercetători care au analizat critic politica țaristă de colonizare. El pornește de pe poziția că autoritățile țariste erau interesate de primirea emigranților transdanubieni, dată fiind existența unui deficit de brațe de muncă. Derjavin pledează împotriva politicii de rusificare desfășurate în coloniile bulgare, ceea ce, după părerea lui, a creat o atmosferă de neîncredere între reprezentanții statului, pe de o parte, și coloniștii bulgari, pe de altă parte [153, c. 41-42, 52-53].

Meritul istoriografiei ruse prerevoluționare constă în colectarea și sistematizarea unui bogat material informațional cu privire la coloniștii bulgari. În multe privințe, acest lucru a fost posibil datorită poziției sociale ocupate de către autori, majoritatea lor făcând parte din sistemul administrativ sau militar țarist. Totodată, acest factor a avut o contribuție negativă, deoarece respectivii autori interpretau emigrarea prin prisma politicii țariste, care scotea în prim-plan realitățile interne existente în Balcani (situația extrem de dificilă în componența Imperiului Otoman: impozite mari, represiuni, islamizare și deznaționalizare), care au provocat emigrarea bulgarilor. Acest lucru a dus la omiterea unui șir de chestiuni privind interesul autorităților țariste de a popula o serie de teritorii cucerite, slab locuite și de a forma la hotarele Imperiului Rus zone-tampon locuite de o populație slavă, loială Imperiului.

În istoriografia sovietică subiectul legat de colonizarea Bugeacului cu bulgari a fost cercetat, în mare parte, la Chișinău. Postulatul marxist-leninist privind caracterul determinant al relațiilor economice impunea prioritatea problematicii social-economice în cercetările științei istorice [125, c. 18]. În acest sens, este remarcat istoricul chișinăuian Ivan Meșceriuk. În studiul său dedicat mișcărilor sociale ale bulgarilor din Basarabia în anii 1812-1820 [205], având la bază materiale arhivistice, I. Meșceriuk a relevat lupta migranților bulgari pentru obținerea unor drepturi echivalente cu cele acordate cazacilor din Armata de pe Don. Acest fapt prevedea oferirea anumitor privilegii social-economice. Coloniștii solicitau așezarea pe pământurile de stat din Bugeac, fapt care periclita interesele proprietarilor funciari pe pământurile cărora ei s-au așezat până la 1812. Bulgaristul, pe bună dreptate, ajunge la concluzia că rezultatul insistențelor imigranților transdanubieni a fost faptul că guvernul țarist a extins asupra lor legislația rusă cu privire la imigranți și le-a permis trecerea pe pământurile nepopulate din Bugeac, acordându-le, ca și în cazul coloniștilor germani, statutul de coloniști. Neștirbind din meritele acestui istoric bulgarist, vom arăta

totuși că lucrarea respectivă are o serie de lacune. Noi considerăm că o parte din terminologia folosită de către I. Meșceriuk, cum ar fi „lupta împotriva iobăgiei”, nu corespunde conținutului revendicărilor coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei în perioada cronologică dată. Cu toate că în mare măsură revoltele bulgarilor erau îndreptate împotriva marilor proprietari funciari, ele totuși nu aveau un caracter antișerb, deoarece în Basarabia ea nu era răspândită, iar marea boierime nu avea posibilitatea de a aduce în starea de șerb o persoană liberă. În plus, bulgarii se opuneau și reprezentanților puterii locale de diferite ranguri, și organelor de poliție, în caz de acțiuni injuste ale acestora. Mai degrabă, putem califica mișcările sociale ale imigranților bulgari din această perioadă ca fiind orientate spre primirea unui statut social-juridic deosebit, lucru care a fost cerut nu o dată de către aceștia în adresările lor către autoritățile țariste.

Într-o altă lucrare, dedicată mișcărilor sociale ale coloniștilor în anii 1842-1844 [206], I. Meșceriuk cercetează subiectul respectiv de pe pozițiile luptei bulgarilor cu samovolniciile administrației coloniilor, care oprima și folosea abuziv munca acestora. Autorul, bazându-se pe postulatele istoriografice sovietice, a omis un factor foarte important, și anume că unul dintre rolurile principale în aceste mișcări l-au jucat bulgarii înstăriți, de exemplu familia Mincov din Bolgrad, care au organizat o serie de revolte ale coloniștilor.

Ivan Meșceriuk a pus accentul, pentru prima dată în bulgaristica istorică, pe specificul etnic al emigranților, delimitând din masa imigranților transdanubieni găgăuzii. Aceasta însă, după părerea noastră, nu poate fi considerată o abordare obiectivă, deoarece în documentele timpului găgăuzii nu erau tratați aparte, ci erau considerați parte componentă a coloniștilor bulgari. La moment, cercetătorii nu dispun de metode obiective care ne-ar permite să delimităm bulgarii și găgăuzii atunci când este vorba despre prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Subiectul emigrării bulgarilor în Basarabia de Sud, în anii 1828-1834, de asemenea a ocupat un loc important în cercetările lui I. Meșceriuk [207]. Această problemă era legată în principal de politica balcanică a Imperiului Rus. Meșceriuk este primul din istoriografia sovietică care critică destul de dur politica țarismului în Balcani și explică migrația bulgarilor, relaționând-o, în primul rând, cu interesele strategice și geopolitice ale țarismului. Anume, cu o astfel de politică balcanică (reputația Imperiului Rus în fața popoarelor din Balcani) este asociată atitudinea internă favorabilă în raport cu bulgarii strămutați. Meșceriuk a reușit, pentru prima dată, în baza materialelor de arhivă din Chișinău, să localizeze regiunile de unde au emigrat bulgarii stabiliți în Bugeac. El indică nu numai regiunea de unde s-a emigrat, ci și localitatea de origine concretă. Evident, istoricul sovietic

trebuia să țină cont de ideologia perioadei în care a cercetat. Din analiza lucrărilor sale, am ajuns la concluzia că I. Meșceriuk a fost nevoit să abordeze procesul de emigrare a bulgarilor prin prisma relațiilor de prietenie ruso-bulgare. Nu întâmplător monografia sa privind emigrarea are următorul subtitlu: „Из истории развития русско-болгарских дружеских связей” („Din istoria dezvoltării relațiilor de prietenie ruso-bulgare”). O atenție deosebită trebuia acordată exemplelor de succes de colaborare dintre bulgari și ruși în războiul-ruso turc din 1828-1829. Această sarcină a dus la aceea că atenției autorului i-au scăpat probleme legate de relațiile bulgarilor cu alte grupuri etnice din Bugeac.

Una dintre principalele lucrări ale lui I. Meșceriuk este dedicată dezvoltării social-economice a coloniilor bulgare din Basarabia de Sud (1808-1856) [209]. Cercetătorul a tratat cu succes două aspecte problematice: social și economic. Sub aspect social, Meșceriuk a atras atenția asupra structurii sociale a comunității de coloniști, a reliefat problema privind statutul social-juridic al coloniștilor. Sub aspect economic, a făcut descrierea multisectorială a gospodăriilor din colonii (agricultura, creșterea animalelor, viticultura și pomicultura). El descrie detaliat tendința bulgarilor de a înlocui proprietatea funciară de obște (în devălmășie) cu proprietatea individual-devălmășă. Pentru prima dată cercetătorul s-a oprit amănunțit asupra evoluției producției meșteșugărești și asupra comerțului. Meșceriuk a stabilit că până la venirea migranților din perioada războiului ruso-turc din 1828-1829, în colonii meșteșugurile erau slab dezvoltate și erau orientate spre satisfacerea cerințelor interne. Odată cu încheierea războiului din 1828-1829, în colonii pătrunde un număr mare de meșteșugari, ceea ce duce la o creștere semnificativă a acestei ramuri, care capătă caracterul unui furnizor important de mărfuri.

Și în cazul acestei monografii, Meșceriuk a fost obligat să țină cont de poziția oficială a istoriografiei sovietice. Astfel, chiar în prima fază de discutare a manuscrisului privind dezvoltarea social-economică a coloniilor bulgare, lui Meșceriuk i-a fost înaintată cerința „de a arăta, în baza exemplului localităților bulgare și găgăuze, rolul progresiv al unirii Basarabiei cu Rusia”. Această dispoziție a fost aplicată în partea introductivă a lucrării. De asemenea, conform recomandărilor venite din partea recenzenților manuscrisului, autorul a exclus din cercetarea sa aspectele privind viața culturală a coloniștilor [301, c. 121-125].

Constantin Poglubco, un alt bulgarist de vază din perioada respectivă, pentru prima dată a enunțat câteva etape concrete de emigrare a bulgarilor în Basarabia. De asemenea, el este primul

care a ridicat (și, cu regret, nu a dezvoltat) întrebarea cu privire la evoluția vieții culturale a coloniștilor [232].

O abordare completamente nouă în istoriografia sovietică în cercetarea strămutării populației bulgare în Basarabia a propus balcanistul Samuil Bernștein. În baza arhivelor de la Odesa, a reușit să stabilească legătura dintre emigrarea de după războiul ruso-turc din 1828-1829 și încercarea guvernatorului general al Basarabiei, M. Voronțov, de a atrage în regiunea administrată de el meșteșugari și profesioniști ai meseriilor maritime (constructori navali, marinari etc.). Cercetătorul interpretează acest lucru prin prisma necesității de dezvoltare a flotei ruse de la Marea Neagră [127]. Același S. Bernștein a delimitat în calitate de problemă de sine stătătoare periodizarea procesului de emigrare [126]. Drept criteriu a desemnat indicatorul cantitativ al fluxului migraționist și impactul acestuia asupra scării de explorare a sudului Rusiei [125, c. 23].

În epoca sovietică au fost întreprinse primele încercări de a cerceta istoria localităților bulgare. Gheorghi Stoinov, în baza tezei de licență, a publicat monografia satului Chirsovo în 1990. Lucrarea are o bază bibliografică slabă și este elaborată în spiritul ideologic al perioadei sovietice [262]. Multe lucrări au fost realizate în corelație cu datele jubiliare. În anul 1980, în legătură cu a 180-a aniversare a întemeierii satului Tvardița, a fost editată o monografie despre această localitate a istoricilor Constantin Poglubco și Ivan Zabunov [233]. Ea reprezintă o realizare foarte bine pusă la punct sub aspect științific. Chiar dacă are un volum mic, ea abundă în materiale de arhivă. În același an a fost publicată monografia satului Chiriutnea [226]. Autorii ei, Savelie Novacov și Nicolai Cervencov, au utilizat arhivele moldovenești și rusești și date deja existente în istoriografie.

După dezmembrarea URSS, istoricii sovietici care efectuau studii de bulgaristică istorică sunt concentrați în Rusia, Ucraina și Republica Moldova, făcând parte în așa fel din istoriografia țării în care ei activează.

În pofida faptului că documentele importante referitoare la colonizarea sudului Basarabiei de către bulgari la începutul sec. al XIX-lea se află în arhivele din Sankt Petersburg și Moscova, istoriografia rusă modernă acordă acestei probleme o atenție mai redusă. Putem menționa doar monografia Elenei Belova despre politica de migrație în sudul Imperiului Rus și strămutarea bulgarilor în ținutul Novorosia și Basarabia (1751-1871), care a apărut în anul 2004 [125]. În baza unor materiale de arhivă inedite, cercetătoarea rusă a analizat diferite acte legislative emise de curtea imperială cu scopul reglementării imigrării bulgarilor în provinciile sudice. Ea ajunge la concluzia că guvernul rus, cu toate că a încurajat emigrarea, nu a avut un program bine stabilit de a atrage

bulgarii, astfel încât, din cauza numeroșilor doritori de a părăsi Imperiul Otoman, deseori procesele de migrație ieșeau de sub controlul administrației ruse.

În Republica Moldova s-au evidențiat cel mai mult în acest domeniu istoricii Nicolai Cervencov și Ivan Grec, care au publicat în 1993, în limba bulgară, o monografie despre trecutul și prezentul bulgarilor din Ucraina și Moldova [293]. Istoricii nu și-au propus să aducă ceva nou, ei au dorit să rezume în plan tematic informațiile referitoare la fiecare problemă legată de istoria constituirii și dezvoltării diasporei bulgare din sudul Basarabiei. Din această cauză o serie de probleme legate de emigrarea și așezarea bulgarilor în Bugeac au rămas tratate sumar. În același timp este necesar de subliniat bogatul material de arhivă, folosit de către autori în lucrarea lor.

În ultimii ani, bulgariștii din Republica Moldova acordă atenție unei analize detaliate a aspectelor din istoria diasporei bulgare. În acest sens menționăm lucrarea lui I. Grec despre istoria învățământului în coloniile bulgare în prima jumătate a sec. al XIX-lea [143]. Având la bază arhive inedite din Ismail și Odesa, lucrarea respectivă este prima care abordează în mod aparte așa probleme ca: datarea apariției primelor instituții de învățământ, nivelul de pregătire a elevilor, componența socială a învățătorilor, răspândirea cărților de limba bulgară în colonii.

Se bucură de atenție și problema dezvoltării spirituale a bulgarilor din Basarabia. În acest sens menționăm lucrarea Ecaterinei Celac despre biserica din Tvardița, a lui Ivan Duminica despre biserica din Chirsovo și a lui Nicolai Cervencov despre biserica din Ciișia [162; 274; 358]. Aceste lucrări se bazează preponderent pe fondurile de arhivă al Dicasteriei și al Consistoriului Duhovnesc din Chișinău. Cu ajutorul acestor materiale inedite au fost puse în circuitul științific date noi privind înființarea bisericilor în colonii, numărul clericilor etc.

De o popularitate deosebită se bucură tema privind istoria localităților. Astfel au apărut cărțile despre „arborii genealogici” ai locuitorilor Taracliei, Cairaclei și Tvardiței [180; 203; 360]. Inițiatorii acestor lucrări sunt, de regulă, istoricii locali. De asemenea, se observă creșterea interesului față de istoria satelor bulgare. Inițiatorii unor astfel de lucrări sunt savanți cunoscuți, care consultă varii surse documentare. Realitățile de azi au dus la aceea că în acest tip de lucrări au început să fie abordate subiecte privind dezvoltarea vieții spirituale a coloniștilor. De exemplu, există deja două cărți despre istoria satului Chiriutnea (Corten), editate de Savellii Novacov și Nicolai Gurgurov în 1995 și în 2009 [223, 224]. În anul 1995, în limba bulgară a fost publicată istoria satului Valea Perjei, r-nul Taraclia [323]. Autorii Ana Maleșcova, Nicolai Curtev și Dmitri Dimov, într-o formă succintă de popularizare, prezintă întemeierea acestei localități din Bugeac de

către bulgari și moldoveni. Într-un stil științific a fost elaborată istoria satului bulgar Diulmen (Ucraina) de către bulgaristul chișinăuian Ivan Grec [139]. Autorul a acordat atenție aspectelor socioeconomice de dezvoltare a acestui sat în contextul general de imigrare în Basarabia. În anul 2013, cu prilejul aniversării a 200 de ani ai orașului Taraclia, bulgariștii Nicolai Cervencov și Ivan Duminica au prezentat publicului local primul volum al lucrării despre istoria acestei localități [275], rezultat al consultării unei game largi de surse din arhivele din Chișinău, Odesa, Ismail și Moscova.

E necesar de menționat că uneori istoricii locali preferă să prezinte materialul colectat brut, fără a fi însoțit de analiză și generalizare. În opinia noastră, acest lucru diminuează valoarea științifică a lucrărilor. Din această serie menționăm monografiile despre orașele Comrat, Vulcănești, satele Curci, Cazaclia, Avdarma ș.a. [128, 130, 132].

Istoricii bulgariști din Ucraina sunt preocupați în special de problemele emigrării bulgarilor care s-au concentrat în Zaporojie. Explicația rezidă în faptul că la mijlocul sec. al XVIII-lea, pe acest teritoriu s-au format primele așezări bulgare agricole și militare. Cercetările privind acest segment cronologic aparțin lui Vladimir Milcev [365]. Lucrările lui abundă în documente din arhivele locale și regionale. Cu toate că bulgaristica din Odesa s-a concentrat pe aspectele etnologice, ea a făcut progrese și în cercetarea istoriei colonizării bulgare. Acest lucru se observă în lucrările de istorie locală. În anul 2003, V. Zlatova, I. Zlatov și F. Gheorghiev au elaborat o lucrare despre satul Zarea (Camcik) [170]. Peste un an, D. Miserji a editat istoria satului Delijiler [210]. În anul 2009 a apărut de sub tipar cartea despre istoria satului Kulevcea a lui D. Karaulan [181]. Un neajuns al acestor lucrări este că, deși în posesia Arhivei din Odesa se află fondul Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei, care conține date despre colonizarea sudului Rusiei, autorii rareori apelează la el. Ca urmare, aceste lucrări sunt fragmentare și incomplete.

Trebuie de menționat că în ultimul timp istoricii ucraineni manifestă un interes sporit pentru studiul problemei originii și formării comunității de bulgari numite „tukani” (cei mai vechi coloniști, stabiliți în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812) în Basarabia de Sud. Ca rezultat al cercetărilor de teren efectuate în Bulgaria, al analizei folclorului bulgarilor basarabeni și al documentelor de arhivă, Vladimir Milcev, Alexandr Gancev și Alexandr Prigarin au dovedit că zona de proveniență a acestora este regiunea Sărnena Sredna Gora din sudul Bulgariei [362].

Un exemplu de colaborare între reprezentanții școlilor de bulgaristică moldovenească și ucraineană este monografia colectivă despre istoria satului Cubei, apărută în anul 1999 [278]. Din

partea ucraineană au colaborat Andrei Șabașov, Vladimir Dîhanov, iar din cea moldovenească – Ecaterina Celac. Volumul mic al lucrării nu a permis autorilor să acorde mai multă atenție unor aspecte particulare. O altă colaborare fructuoasă datează din 2003, când a apărut monografia satului Ciîșia (Gorodnee) [276]. Din partea moldovenească a participat N. Cervencov, originar din această localitate. Concentrarea specialiștilor pe compartimente aparte le-a permis să acorde o atenție detaliată temei. Considerăm că astfel de exemple trebuie preluate în scrierea istoriei altor localități bulgare din Basarabia.

În istoriografia bulgară, problemele stabilirii și dezvoltării bulgarilor în Basarabia au început să fie studiate la sfârșitul sec. al XIX-lea. Autorii, de obicei, erau bulgari basarabeni stabiliți în Bulgaria. Primele cercetări în acest domeniu au fost reprezentate de o serie de articole ale lui Gavriil Zanetov [306]. Din păcate, azi aceste articole (publicate în anii 1891-1895) practic nu sunt utilizate de cercetători. Materialele semnate de către Zanetov sunt importante prin faptul că, folosind o astfel de sursă oficială cum este „Colecția completă de legi ale Imperiului Rus”, el a urmărit acțiunile administrației țariste de atragere a populației bulgare. Autorul a încercat să stabilească punctele inițiale de plecare a populației bulgare în baza însemnărilor contemporanilor, precum și a interviurilor realizate de el însuși pe teren.

Este cunoscută și lucrarea lui Iov Titorov, editată la Sofia în anul 1903 [347]. Titorov este băștinaș din Bolgrad, iar după eliberarea patriei sale în 1878, a trăit și a lucrat în Bulgaria. În cartea sa, în afară de lucrările autorilor contemporani lui, a recurs la memoriile oamenilor vârstnici. Lucrarea dată include materiale inedite despre diferite aspecte ale vieții bulgarilor în Bugeac, de la strămutarea lor până la modul de funcționare a comunităților. Datorită lui Titorov, în circuitul istoric sunt introduse numele și destinul starostilor bulgari care au făcut parte din administrația colonială locală și informații despre evoluția unor reprezentanți ai grupurilor sociale înstărite: Mincov, Canazirschi, Țanco-Câlcic ș.a.

În perioada interbelică cercetătorii de la Sofia încercau să dovedească că conaționalii lor din Regatul României trebuiau să se bucure de aceleași drepturi și privilegii pe care le-au avut în Rusia țaristă, inclusiv de autonomie administrativă. În acest spirit, în 1918, la Sofia a fost editată o monografie semnată de Vladimir Diacovici [304]. Autorul a denumit intenționat lucrarea sa „Basarabia bulgară”. Diacovici era fondatorul și conducătorul societății „Uniunea bulgarilor basarabeni”. În martie 1918 el elaborează un „Memoriu”, care a fost semnat de 57 de membri ai acestei societăți. Acest document a fost trimis prim-ministrului bulgar Vasil Radoslavov. În

memoriu se cerea ca autoritățile bulgare să lupte pentru drepturile conaționalilor din Basarabia, în sensul înființării unei regiuni autonome cu denumirea *Българска Бесарабия* (Basarabia Bulgară). În 1930, fiul său Alexandr Diacovici a reeditat cartea tatălui său, schimbându-i titlul în unul neutru – „Bulgarii în Basarabia” [305]. Lucrarea conține o serie de date importante privind etapele principale de colonizare a Bugeacului și explorarea sa din punct de vedere economic.

După o lungă pauză, cercetătorii din Bulgaria se întorc la această temă în 2003. Astfel, istoricul Stefan Doinov, în baza tezei sale de doctorat, a publicat o carte despre bulgarii din Ucraina și Moldova în perioada anilor 1751-1878 [298]. Cercetătorul, fiind preocupat de această problemă de mult timp, a putut să sintetizeze informațiile deja existente, dar și să valorifice surse de arhivă necunoscute din arhivele ruse. Având un interes științific pentru acțiunile militare de pe teritoriile bulgare, el a acordat o atenție deosebită subiectului privind participarea voluntarilor bulgari la aceste acțiuni și legătura acestora cu emigrarea. Doinov, printre primii, folosind arhivele de la Sofia, s-a oprit în detaliu asupra situației educaționale și bisericești din coloniile bulgare.

Luând în considerație interesul mare al comunității bulgare față de bulgarii basarabeni, istoricul din Veliko Târnovo, Kalčo K. Kalčev, în 2009, a editat un curs de lecții despre apariția și dezvoltarea etnicilor bulgari în Basarabia [314]. Lucrarea include informații despre principalele evenimente ale istoriei bulgarilor basarabeni, relațiile lor cu țara de origine, informații despre personalități marcante. Pe baza izvoarelor deja publicate Kalčev cercetează și relevă succint noi aspecte de studiere a istoriei bulgarilor basarabeni.

În anul 2011, în orașul Dobrici, a fost publicată monografia lui Gheorghe Kazandjiev referitor la emigrările bulgarilor în Basarabia în anii 1765-1878 [312]. Kazandjiev se bazează preponderent pe izvoare publicate anterior. Cercetătorul încearcă să arate interesul Imperiului Rus de a popula cu populație creștină provinciile sale slab populate. Exodul populației, după părerea lui, a avut efecte negative asupra vieții culturale și economice a orașelor bulgare [312, c. 95].

Istoriografia bulgară din perioada contemporană se caracterizează printr-o atitudine negativă a istoricilor față de politica Rusiei de atragere a compatrioților lor spre emigrare. În același timp, autorii bulgari au apreciat pozitiv rolul autorităților țariste în dezvoltarea social-economică, politică și spirituală a diasporei bulgare din Imperiul Rus.

În cadrul școlii istorice române, bulgarii au beneficiat de o atenție specială după anul 1918, atunci când Basarabia a intrat în componența României Mari. Caracteristic pentru această școală istorică este interesul pentru cauzele emigrării bulgarilor și evoluția numărului acestei populații în

sudul Basarabiei. Primul care a cercetat aceste chestiuni a fost G. M. Dragomir [65]. El a acordat o atenție deosebită bazei legislative cu privire la reglementarea statutului de colonist. Un studiu detaliat al unui aspect aparte nu este întâmplător, după cum recunoaște chiar autorul în introducere, el afirmând că a purces la scrierea acestei lucrări deoarece „autoritățile au fost dese ori sesizate prin reclamațiuni, de către locuitorii diferitor sate, asupra unor pricini care au la bază fixarea unor drepturi de proprietate asupra terenurilor și bălților, pe care acești locuitori le socotesc proprietate obștească în baza drepturilor vechilor coloniști” [65, p. 5]. Totuși, în afara atenției autorului au rămas problemele privind evoluția economică și culturală a emigranților. Astfel, din insuficiență de informare, lucrarea nu și-a îndreptățit titlul, care cere o tratare mai amplă a subiectului.

La rândul său, istoricul Alexandru Arbore, în 1929, a sistematizat datele statistice existente la acel moment cu privire la bulgari [32]. Arbore vine cu documente inedite care reflectă dezvoltarea coloniilor bulgare întemeiate în Dobrogea.

Teodor Holban, în anul 1937, a consacrat bulgarilor basarabeni o serie de articole ce au fost publicate în revista chișinăuiană *Viața Basarabiei* [76]. Izvoarele principale la care apelează autorul au un caracter statistic. Holban denotă convingerea că evoluția și creșterea numerică a bulgarilor au avut loc datorită eforturilor autorităților ruse, „care au purtat o deosebită grijă tuturor coloniștilor străini [...] în special celor de origine slavă” [76, p. 35]. În aceste articole sunt vizibile o serie de note negativiste, îndeosebi atunci când Holban încearcă să sublinieze că progresul social-economic din colonii este legat de privilegiile acordate bulgarilor de guvernul rus.

Un succes al istoriografiei române în studiul problemelor bulgarilor basarabeni este publicarea, în anul 1938, la Constanța, a cărții lui Dimitar Mincev [85]. Autorul ei a analizat complex procesul de colonizare a regiunii. E necesar de menționat că o parte a materialului pentru carte i-a fost dat de prietenul său, cunoscutul genealogist Gheorghe Bezviconi. Ca scop de bază Mincev și-a propus ca, pe exemplul bunei vecinătăți din Bugeac, să arate exemple de succes ale colaborării dintre bulgari și români.

În anul 1944, la București, Ion Nistor, bazându-se pe materiale arhivistice, pune în valoare date statistice despre bulgarii din Banat și Basarabia, indicând județele, comunele, precum și numărul de bulgari care locuiau în ele, folosind date din corespondența diplomatică austriacă păstrată la București [88]. Nu au rămas fără atenție nici drepturile și privilegiile primite de bulgari din partea guvernului rus, ce au fost obținute de către protectorul lor Ivan Inzov. În lucrarea dată, pentru prima dată s-a încercat o analiză a structurii etnice a coloniștilor transdanubieni. Greșeala lui

Nistor este că, comparând datele statistice din anii 1817 și 1930, ajunge la concluzia nefondată precum că, în anul 1817, locuitori ai coloniilor cum sunt cele bulgare, de fapt, erau găgăuzii.

1.2. Sursele istorice

Documente referitoare la subiectul nostru se pot găsi în arhivele naționale din diferite țări: Federația Rusă (Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia; Arhiva Istorică de Stat din Rusia ș.a.), Ucraina (Arhiva de Stat din Regiunea Odesa; Arhiva din Ismail) și Bulgaria (Arhiva Centrală a Statului, Biblioteca Națională „Sfinții Chiril și Metodie”). În cele ce urmează, ne vom concentra asupra caracterizării documentelor inedite din Arhiva Națională a Republicii Moldova, precum și asupra publicațiilor cu referire la această temă, considerate de noi ca fiind de prim interes. Utilizarea materialelor de arhivă în elaborarea tezei de doctor ne ajută să aducem claritate în unele chestiuni cu privire la problema pusă în discuție.

Referitor la caracterul surselor privind migrații bulgari în Basarabia, le divizăm condițional în două grupe: nepublicate și publicate. În prima categorie includem documente din ANRM ce reprezintă acte emise de domnii Moldovei Constantin Ipsilanti, Mihail Suțu, Alexandru Suțu, Alexandru Moruzi. Acest tip de documente ne-a permis să urmărim aspectele privind așezarea bulgarilor în împrejurimile Chișinăului, la Tomarova (Reni) și în apropierea cetăților Akkerman și Ismail [24]. Actele domnești confirmă interesele economice ale conducerii moldovenești privind colonizarea interioară și arată de unde au migrat cea mai mare parte a bulgarilor (Plovdiv, Panaghiuriște, Stara Zagora, Kazanlâk). De asemenea este indicată perioada strămutării bulgarilor, consemnați ca fiind sârbi. Domnii Țării Moldovei, aflându-se sub suzeranitatea Constantinopolului, probabil nu doreau să aibă probleme cu turcii din cauza acceptării fugarilor din Imperiul Otoman: de aceea majoritatea imigranților bulgari erau înregistrați sub un alt nume etnic. Această situație a determinat o inexactitate a datelor statistice privind numărul imigranților transdanubieni în Țara Moldovei [66].

Ordinele, rapoartele și corespondența oficială dintre reprezentanții comandamentului rus și conducerea Divanului Țării Moldovei între anii 1806 și 1812 ne permit să urmărim curentul de migrație a populației bulgare în partea sud-estică a Principatului Moldovei în perioada războiului ruso-turc. Documentele au demonstrat că la acea etapă autoritățile țariste practic nu controlau migrația din Balcani, astfel ea purta adesea un caracter neorganizat și sporadic. Totodată, liderii

locali pregăteau bulgarii pentru emigrare, indicându-le „calea spre locurile stabilite” [7, inv. 1, d. 419, f. 3], astfel strămutarea populației din partea sudică a Bulgariei devenea un proces planificat în prealabil.

Correspondența funcționarilor moldoveni, a proprietarilor de pământ cu reprezentanții ruși în Divan demonstrează că migranții au provocat o mulțime de probleme autorităților moldovenești. De exemplu proprietarul Mereacru, la 2 martie 1811, anunța că bulgarii refuză plata impozitelor, ocupă abuziv terenurile preferate de ei și ascund printre ei birnici moldoveni. În scrisoarea de răspuns funcționarii ruși confirmau găsirea printre coloniști a 779 de familii de birnici, sugerând că numărul lor real ar fi cu mult mai mare [7, inv. 1, d. 4268, ff. 90-91].

Din documentele cancelariei guvernatorului Basarabiei menționăm copiile decretelor împăratului rus Alexandru I cu privire la coloniștii străini, dispozițiile guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, instrucțiunile și rapoartele operate de autoritățile coloniale locale, ținutale și regionale, precum și o vastă corespondență cu Comitetul de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei, care se ocupa cu primirea și stabilirea acestora în anii 1818-1830 [8]. Pentru a elucida o serie de întrebări controversate referitoare la pământurile libere din Basarabia și la proiectele administrației ruse privind repartizarea lor coloniștilor bulgari, poate fi utilizată corespondența oficială dintre funcționarii ruși și reprezentanții administrației coloniale [8, inv. 1, d. 1326, 1362, 1501, 1568]. Despre stabilirea bulgarilor pe pământurile statului, ca fundament pentru prosperarea coloniilor, pot fi considerate relevante documentele financiare și actele administrative – inventare, liste de venituri și cheltuieli, borderouri privind semănatul și recoltarea culturilor cerealiere, borderouri privind șeptelul ș.a. Pentru a stabili structura socială a coloniștilor, sunt relevante cererile de acordare a cetățeniei ruse din partea imigranților bulgari în anii 1828-1829, după încheierea celui de-al doilea război ruso-turc [8, inv. 1, d. 112, ff. 24-25v.].

Abuzurile ofițerilor poliției locale i-au făcut pe coloniști să acționeze împotriva încălcării drepturilor și libertăților lor. O serie de documente reflectă cerințele imigranților: reglementarea statutului lor social și juridic, monitorizarea ofițerilor de poliție și a proprietarilor de pământ, acordarea de drepturi și privilegii [8, inv. 1, d. 214, 521, 3749; 12, inv. 1, d. 17, 47, 75; 26, inv. 1, d. 388, 389, 394]. De exemplu, la 14 aprilie 1816, locuitorii satului Chirsovo, județul Bender (Hristo și Nicolai Milișoglu, Gheorghi Saroglu, Nicola Ciolacoglu ș.a.) au trimis Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei o plângere împotriva moșierului Gh. Brașovan, care și-a însușit bunurile lor: 12 boi, 7 vaci, 3 cai, 100 de oi și o cantitate mare de porumb [8, inv. 1, d. 372, f. 68].

Abia după ce în această situație s-a implicat tutorele coloniștilor transdanubieni, D. Vatikioti, și adjunctul lui A. P. Iușnevski, problema s-a rezolvat în favoarea coloniștilor.

Pentru studierea structurii etnice a populației Basarabiei sunt importante datele recensământului coloniștilor transdanubieni stabiliți în Moldova și Țara Românească în anul 1811 [7, inv. 1, d. 3246]. Lista este prezentată sub formă de tabelă, divizată în patru coloane: în prima se indică numărul de ordine al familiei recensate; în a doua – numele și prenumele soților, iar dacă unul din soți a murit, se indică numele soțului supraviețuitor cu nota că este văduv(ă); în a treia coloniță se indică numărul de persoane de sex masculin, iar în a patra coloniță – numărul de persoane de sex feminin din familia respectivă. Din cauza deteriorării documentului, lista cu numele bulgarilor nu s-a păstrat în totalitate și conține date din Țara Moldovei și din câteva județe din Țara Românească. În baza recensământului, aflăm numărul locuitorilor (cu numele de familie indicate) din coloniile bulgare înființate în partea de sud-est a Țării Moldovei.

Cât privește numărul populației bulgare din Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus, informațiile necesare se conțin în „Lista bulgarilor din regiunea Basarabia” (1816) și „Lista coloniștilor transdanubieni din regiunea Basarabia” (1818). Ele sunt alcătuite sub formă de tabele, în care sunt notate satele, așezate atât pe pământurile statului, cât și pe pământuri proprietate privată, iar coloniștii sunt notați cu familia și porecla [10, inv. 2, d. 421, 439]. Analiza antroponimelor din listă arată că majoritatea familiilor s-au format prin preluarea numelui tatălui (patronimicul), spre exemplu Velicov, Doncev, Iliev, Marinov, Stoianov, Tanasov. Aici mai evidențiem nume de familii legate de apartenența etnică: Bulgar, Grec, Sârb etc. În unele cazuri numele de familie vorbește despre ocupația titularului: Covaci (fierar), Corcimari (cârciumar), Râbak (pescar), sau despre o anumită particularitate a persoanei în cauză: Cara (negru), Popazoglo (fiul preotului), Uzun (lung), Celac (om cu un anumit defect fizic), Topal (șchiop) ș.a.

Alte surse importante care ne permit să concretizăm numărul coloniștilor bulgari stabiliți în Basarabia sunt documentele cu caracter statistic – listele fiscale ale populației (*ревизские сказки*). Din păcate, în ANRM documentele primului recensământ, din 1821, efectuat cu scopul legalizării pământurilor deținute de coloniști, practic lipsesc. Însă rezultatele recensământului au fost publicate în „Descrierea statistică a Bugeacului [...]”, ce include o descriere a proprietăților coloniilor din 1822-1827 [259]. Informația incompletă poate fi suplinită cu datele recensământului din 1835 (revizia VIII) și din 1850 (revizia IX). Au fost recensate 83 de colonii cu coloniști transdanubieni, fondate la acel moment [19]. Datorită formatului listelor fiscale, am urmărit și aspectele cantitative,

structura socială și pe sexe, precum și procesul de migrație internă între colonii, întrucât este indicat locul anterior de reședință și data plecării. În unele cazuri, bulgarii „plecau peste Dunăre”. Acest lucru s-a datorat unor cauze socioeconomice (insuficiență de terenuri libere, încălcarea drepturilor de către oficialii locali și proprietarii de pământ), iar uneori din cauza epidemiilor de ciumă, care deseori izbucneau în Basarabia [12, inv. 1, d. 146, f. 2].

Pentru a studia aspectul vieții spirituale a bulgarilor basarabeni, sunt importante documentele ecleziastice, în primul rând cele referitoare la înființarea bisericilor bulgarilor din Basarabia [21; 22; 23; 27]. După unele surse bisericești putem reconstitui arborele genealogic al fiecărei familii de coloniști bulgari din Basarabia. Condicile („*vedomosti*”) de spovedanie conțin date despre coloniștii care s-au mărturisit în biserică. Ele au fost întocmite în ordine alfabetică, după numele de familie și proveniența enoriașului. La sfârșitul documentului, s-a anexat un tabel în care se indică structura socială a populației din colonii (cler, mic-burghezi, țărani, soldați etc.). O copie a documentului se păstra în biserică, o alta era trimisă în fiecare an, până la 1 octombrie, Consistoriului Duhovnesc. O altă formă de documente ecleziastice sunt condicile parohiale (*клировые ведомости*) [21; 22], care ne permit studiul situației parohiilor și clerului ortodox, determinarea anului și numelui persoanei care a coordonat construcția bisericii, găsirea informațiilor despre renovarea curentă a clădirilor ce aparțineau bisericilor ș.a. La sfârșitul fiecărei condici parohiale a fost atașată o tabelă, care includea numărul total al enoriașilor bisericii ortodoxe și al celor care erau lipoveni și evrei. Din păcate, documentele ecleziastice sus-menționate s-au păstrat parțial, deoarece în anii 1856-1878 bisericile bulgare se aflau sub jurisdicția Principatelor Unite ale Moldovei și Țării Românești/României. Trecerea bisericilor de la mitropolia rusă la cea română și, în 1878, înapoi a condus la faptul că anumite documente, pur și simplu, s-au pierdut în arhivele de la Iași și Ismail [353]. Rapoartele clerului local către Consistoriul Duhovnesc din Chișinău arată rolul important al bisericii în coloniile bulgare, în calitate de autoritate în reglementarea relațiilor de familie (căsătorie, recăsătorire, divorț, adulter). Documentele demonstrează că la etapa inițială de stabilire a coloniștilor bulgari, problemele de familie erau soluționate în cadrul bisericii, unde preotul încerca cu orice preț să păstreze legăturile de familie [21, inv. 1, d. 546, 737, 2391].

Al doilea grup de surse cuprinde actele publicate în Bulgaria, România, Uniunea Sovietică și alte țări, acte care, la rândul lor, pot fi împărțite în oficiale și personale. Dintre sursele cu caracter oficial, prioritate au rapoartele. La începutul secolului al XX-lea, la Vaslui, ies de sub tipar documentele din arhiva istoricului bucovinean Eudoxiu Hurmuzachi, unul dintre fondatorii

istoriografiei române din perioada modernă [78, p. 5]. Constituită din 12 volume, colecția Hurmuzachi, deși se referă la istoria românilor, include și documente cu privire la istoria coloniștilor bulgari în Principatele Române. În special, volumele XVI-XXI prezintă corespondența diplomaților ruși cu omologii lor din Imperiul Austriac și Franța, în care se tratează anumite probleme legate de strămutarea și stabilirea coloniștilor bulgari [56; 57; 58; 59; 60; 61; 62]. Pentru bulgariști prezintă interes și documentele cu caracter statistic puse în circulație de Ivan Halippa [270; 271]. El era un bun cunoscător al acestor aspecte, întrucât a fost directorul Comisiei Arhivelor Științifice a Guberniei Basarabia. Aceste documente, de regulă, prezintă date cu referire la toată Basarabia, și printre ele se găsesc informații despre imigranții transdanubieni. Informații valoroase se află în „Recensământul proprietarilor de pământ și păturilor sociale din 1817”, care a fost efectuat în legătură cu jurământul de credință față de împăratul rus depus de locuitorii noilor teritorii ocupate [270]. De asemenea, în baza formularelor păstrate în Arhiva Consistoriului Duhovnicesc al Eparhiei Chișinăului, I. Halippa a prezentat publicului „Informații despre starea bisericilor din Basarabia în anii 1812-1813” [271]. În special, acestea redau numele bisericii, materialul de construcție (nuiele, lemn, piatră), averea și date despre cele mai timpurii referințe de datare a bisericii. Mai târziu, C. Tomescu, în calitate de secretar-șef al Arhiepiscopiei de Chișinău (1918-1942), a avut acces la arhivele bisericești și a publicat în revista *Arhivele Basarabiei*, sub titlul „Diferite date din arhiva Consiliului Eparhiei Chișinăului”, descrieri adnotate a 300 de cazuri cu tematică eclesiastică din perioada Imperiului [103]. Aceste izvoare publicate servesc și azi bulgariștilor drept fundament în studierea primelor decenii din istoria comunității bulgare din Bugeac.

O deosebită importanță pentru studierea subiectului prezintă documentele incluse în circuitul științific de către cercetătorul chișinăuian Toma Bulat, unul dintre primii documentaliști ai României, care a publicat două serii de acte: „Divanul Moldovei și bulgarii din Basarabia. 1810-1812” [39] și „Știri noi cu privire la bulgarii din Basarabia” [40]. Primul articol conține 10 documente (dări de seamă și rapoarte ale oficialilor moldoveni), în special privind strămutarea bulgarilor de către Imperiul Rus în Basarabia. Cealaltă serie conține 22 de documente din anii 1806-1812, referitoare la examinarea plângerilor imigranților transdanubieni către împăratul Rusiei, privind stabilirea lor în Basarabia. Ele denotă o atenție deosebită față de bulgari a administrației imperiale.

Foarte importantă pentru bulgariști s-a dovedit a fi publicarea în perioada interbelică, sub redacția lui Stoian Romanski, a unei valoroase culegeri de documente „Bulgarii din Țara

Românească și Țara Moldovei” [341], care include diverse rapoarte, dări de seamă, date statistice ș.a. Așa cum St. Romanski a cercetat istoria românilor și posedă limba română, el nu a întâmpinat greutăți în colectarea și traducerea în limba bulgară a documentelor, reprezentative pentru situația imigranților bulgari în Principatele Dunărene la începutul sec. al XIX-lea. Meritul lui St. Romanski constă în aceea că el, primul, a publicat documente privind politica domnilor moldoveni și munteni, reflectând atitudinea lor față de imigranți, ilustrând procesul migratoriu spre nord și reemigrarea la sud de Dunăre. În primul caz, mutarea bulgarilor în Principate s-a datorat ilegalităților din partea administrației turcești, iar în al doilea caz – presiunea din partea marilor proprietari de pământ moldoveni și munteni i-a determinat pe bulgari să se întoarcă în limitele Imperiului Otoman. Documentele reflectă originea bulgară a multor sate românești care, în urma proceselor de migrație și asimilare, și-au pierdut elementul bulgar. În ciuda volumului impresionant al colecției, ea acoperă doar o parte a documentelor din arhivele române referitoare la mutarea bulgarilor în Principate după războiul ruso-turc din 1828-1829 (o parte din materiale, din motive necunoscute, nu l-au interesat pe autor). Cu toate acestea, munca lui St. Romanski reprezintă o elocventă dovadă a priceperii acestuia de a găsi și analiza documente istorice și diverse surse scrise [295]. Interesant este că popularitatea colecției în Bulgaria nu a fost atinsă și în România. Istoricul român L. Roman a constatat că până la 1965, în România, această carte putea fi găsită doar în colecțiile particulare, și doar în 1965, la propunerea lui, de la Academia de Științe a Bulgariei a fost trimis un exemplar la biblioteca Academiei de Științe a României [100].

Izvoare prețioase sunt actele domnești prin care migranților li se permite să se stabilească legal în Principatele Române. În perioada interbelică, publicistul român de origine bulgară Dimitar Mincev a publicat în revista bulgară *Svetoglas* documentele emise de domnul moldovean Grigore III Ghica la 20 aprilie 1775 și de Constantin Ipsilanti la 11 iulie 1800, referitoare la controlul și monitorizarea procesului de stabilire a bulgarilor în limitele Basarabiei [326], fapt ce demonstrează interesul administrației moldovenești în colonizarea teritoriului dat cu cetățeni străini (administrația Moldovei a văzut în migranți un deosebit talent negustoresc, fapt care putea fi valorificat pentru dezvoltarea comerțului moldovenesc până la Constantinopol și Cairo).

Documentele din anii 1790-1810 din ANRM, majoritatea – acte domnești care au fost acordate coloniștilor bulgari de către domnitori, au fost publicate de Ivan Dundarov și Valentina Pelin în culegerea „Actele domnitorilor moldoveni pentru strămutarea și stabilirea bulgarilor în Țara Moldovei în anii 1790-1810” [303]. Culegerea prezintă interes pentru cercetători, deoarece

documentele sunt scrise în limba bulgară veche și în ele sunt date listele cu numele de familie ale migranților, cu numele satelor din Bulgaria de unde ei au emigrat și ale satelor din Basarabia unde ei s-au stabilit.

La mijlocul secolului al XX-lea, în Uniunea Sovietică, în baza documentelor păstrate în arhivele din Chișinău, au fost publicate culegeri de documente în care sunt consemnate acțiunile ofițerilor superiori ai armatei țariste în secolele XVIII-XIX, privind atragerea coloniștilor, acordarea de ajutor material și stabilirea lor pe teritoriile alipite după războaiele ruso-turce [119, 193, 194, 195, 268]. Ca urmare a activității fructuoase în arhivă a cercetătorilor C. Crâjanovscaia și E. Rusev, a ieșit de sub tipar culegerea de documente „Stabilirea imigranților transdanubieni în Basarabia și activitatea lui A. P. Iușnevski”, dedicată activității decembristului A. P. Iușnevski de selectare a informațiilor despre coloniștii bulgari din Basarabia la începutul sec. al XIX-lea, cu scopul acordării drepturilor și privilegiilor pe viitor [174]. Aceasta este prima publicație tematică constituită din material arhivistic, care dezvăluie un aspect necunoscut al procesului de stabilire a bulgarilor în Basarabia și arată cum s-a produs statornicirea imigranților bulgari, sub ce formă a decurs lupta lor pentru drepturi și rolul în această situație a administrației țariste. Culegerea conține 425 de documente ce se referă la anii 1811-1819. Deși o mare parte din ele sunt dedicate stabilirii bulgarilor în Basarabia, luptei imigranților pentru drepturi și privilegii, sunt reliefate și câteva documente ce atestă planurile comandamentului militar rus de a-i include pe coloniști în cadrul unei armate bulgare sub conducerea căpitanului D. Vatikioti [174, p. 6-8].

În istoriografie, au existat încercări de a publica documente referitoare la participarea voluntarilor din Balcani și Țările Române în cadrul detașamentelor rusești. În anul 1960, cercetătorii I. Teriohina și A. Nudelman au publicat 35 de documente sub genericul „Documente despre participarea populației Moldovei la acțiunile militare ale armatei ruse în timpul războaielor ruso-turce de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea” [265]. Materialele au fost selectate în mare parte din Fondul nr. 1, „Arhiva senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova și Valahia, 1808-1812”, și din Fondul nr. 220, „Colecția de acte medievale moldovenești”, de la ANRM. După câțiva ani, G. Grosul și R. Danilenko au publicat 12 documente din fondurile nr. 1 și nr. 6, „Administrația guberniei Basarabia”. Trei din aceste documente au fost identificate în Arhiva Științifico-Militară a Statului Major General (din 1992, Arhiva Militaro-Istorică de Stat a Rusiei) și în Arhiva Istórico-Militară de Stat din Rusia. Sursele publicate dezvăluie informații noi despre înrolarea voluntarilor în armata țaristă [147, p. 120-136]. Autorii sugerează că în perioada

războiului ruso-turc din 1806-1812 ar fi existat două etape de abordare de către autoritățile ruse a problemei voluntarilor. Dacă în prima etapă, până la Armistițiul de la Slobozia, se pleda pentru formarea unor detașamente independente, atașate la infanterie și cavalerie, în a doua etapă, în perioada pregătirii pentru reînceperea luptelor (toamna anului 1808 – toamna anului 1809), voluntarii erau admiși pentru serviciul militar în cadrul armatei regulate ruse. În 1984, a văzut lumina tiparului o lucrare valoroasă, intitulată „Rusia și lupta de eliberare a poporului moldovenesc împotriva jugului otoman (1769-1812)” [247]. Alcătuitoarii ei, M. Muntean și I. Semionova, au publicat 241 de documente, multe din ele inedite, despre participarea populației Moldovei la războaiele ruso-turce de partea Rusiei. Seria de documente oferă informații despre modul în care se formau detașamentele de voluntari: nu toți țăranii aveau acces la ele, doar cei care aveau cai și arme. Alte surse denotă criteriile după care autoritățile țariste acordau arnăuților anumite privilegii. Ivan Duminica a publicat șapte documente inedite referitor la participarea bulgarilor în cadrul detașamentelor militare ruse la războaiele ruso-turce din anii 1769-1774, 1787-1791, 1806-1812 [73]. Ele au fost identificate în Fondul arhivistic nr. 88 al Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia din ANRM. Documentele au fost incluse în acest fond din considerentul că, după anexarea Basarabiei în 1812, pentru a-și confirma proveniența nobiliară, nobilii moldoveni adunau diferite acte, acordate anterior pentru meritele lor de către funcționari ruși, pentru a fi depuse la Comisia provizorie pentru examinarea dovezilor prezentate de nobilii din Basarabia în vederea confirmării titlului de nobil, care a activat în anii 1815-1817. A doua comisie analogă a activat în perioada 17 februarie-10 decembrie 1821. Ea a fost prezidată de guvernatorul Ivan Inzov și era formată din mareșalul nobilimii Dimitrie Râșcanu și boierii mari Alexandru Ghica, Ioan Sturdza, Iordache Milo, Matei Râșcanu, Petrache Catargi, Teodor Krupenski, Iancu Rusu, Iacovache Paladi, Ioan Donici și Vasile Iamandi [31, p. 150-152].

Bulgariștii din Republica Moldova Ivan Grec, Ivan Zabunov și Nicolai Cervencov au publicat documente rare despre soarta lui Petar Gancev și Vasil Hadjivălkov, conducători ai mișcărilor bulgarilor din Brăila din 1841-1843 [144; 145]. Sunt importante materialele lui Mihail Dihan, Iono Mitev [296], Konstantin Kosev [321], Stefka Slavova [343] și Boris Nedkov [331], care deschid pagini noi necunoscute ale acestor evenimente substanțiale din istoria mișcărilor de eliberare națională a poporului bulgar.

Cât privește descrierea situației social-economice a coloniștilor bulgari pentru perioada supusă studiului, are importanță catalogul de documente publicat de istoricul Valentin Tomuleț – „Cronica

protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)” [106]. V. Tomuleț a identificat și a descris mai mult de 500 de surse arhivistice, care se găsesc în Fondul nr. 2 al ANRM (Cancelaria Guvernatorului Basarabiei). Printre ele găsim informații despre bulgari care s-au adresat către guvernator cu plângeri referitoare la abuzurile comise de poliția locală, arendatori, concesionari, negustori și proprietarii de terenuri. De asemenea, se găsesc documente referitoare la cererile privind prezența terenurilor libere în Bugeac și permisiunea de a se stabili acolo și privind necesitatea micșorării taxelor fiscale.

Relevante pentru cunoașterea activităților comerciale ale bulgarilor sunt documentele publicate de V. Tomuleț cu titlul „Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830)” [110]. Pentru prima dată sunt puse în circuitul științific documente din arhive din Federația Rusă, Ucraina și Republica Moldova. În ele se găsesc informații despre felul cum bulgarii dezvoltau comerțul cu grâu în orașele-port Reni, Ismail și Odesa. De asemenea, aflăm că în 1829, printre coloniști se găseau șleahțici polonezi, supuși austrieci și turci, care nu se aflau la evidența Oficiului pentru Coloniștii Străini (*Бессарабская Контора для иностранных поселенцев*) și nu erau scutiți de plata taxelor. Autoritățile coloniale au luat măsuri pentru a corecta situația atestată.

În urma colaborării științifice româno-bulgare dintre Veselin Traikov și Constantin Velichi, în anul 1980 a fost editată culegerea de documente referitoare la emigrarea bulgarilor în Țara Românească în anii 1828-1829 [289]. Aceste documente prezintă un proces masiv de strămutare a bulgarilor după Tratatul de la Adrianopol (1829). În culegere au fost incluse și documente păstrate în Arhiva Națională din București, fondul Visteriei, ce oferă informații noi și unele detalii despre soarta migranților bulgari în Țara Românească. Sunt făcute publice documente necunoscute privind revenirea migranților transdanubieni în limitele Imperiului Otoman.

Referitor la problema educației în coloniile bulgare din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea, o importanță deosebită au documentele de arhivă publicate de I. Grec [143] și R. Radkova [337]. Surse din anii 1824 și 1846 conțin o listă cu toate instituțiile de învățământ din colonii, unde este scrisă data deschiderii școlii, numărul elevilor, numele învățătorilor și statutul lor social și disciplinele școlare predate. Pentru o perioadă mai târzie – 1857-1878 (perioadă când teritoriul sud-estic al Basarabiei a intrat în componența Principatelor Unite ale Moldovei și Țării Românești/României) – sunt relevante documentele publicate de bulgariștii I. Pușkov [242], O. Majdrakova-Ciavdarova [322] și E. Siupiur [345]. Deși aceste documente nu se află în aria noastră cronologică de interes, subliniem că printre ele se pot găsi informații destule despre

învățători, renumiți revoluționari bulgari care anterior au avut o activitate didactică prodigioasă în partea rusească a Basarabiei.

O altă categorie de izvoare o constituie numeroasele jurnale și memorii despre războaiele ruso-turce, care prezintă caracteristica geografică și strategică a Bulgariei, date despre numărul populației bulgare din Imperiul Otoman, diverse subiecte despre deplasarea bulgarilor în Imperiul Rus. Ele au început să fie publicate deja la mijlocul sec. al XIX-lea, deci la scurt timp după evenimentele menționate.

Jurnalele și memoriile lui I. P. Liprandi, etnograf, cercetaș, ofițer al Marelui Stat Major rus [197; 198; 199; 200], conțin date mai puțin cunoscute despre deplasarea bulgarilor. Liprandi a realizat o descriere a Turciei europene, a caracterizat poporul bulgar, a adus date despre participarea bulgarilor la războaiele ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829. Autorul scrie foarte detaliat despre Basarabia, despre structura sa etnică, regiunile colonizate. Datele concrete privind dezvoltarea Basarabiei după războiul ruso-turc din 1806-1812 permit reconstituirea unei imagini de ansamblu asupra populării acestui teritoriu și răspunsul la întrebarea: de ce în acești ani migrații bulgari s-au stabilit în Basarabia, și nu în teritoriile nord-pontice [198]. După părerea lui Liprandi, principala cauză a fost teama imigranților că în regiunea Novorosia vor fi iobăgiți de proprietarii funciari locali și că acolo nu sunt păduri și oameni și solurile nu sunt fertile. Basarabia, care la acel moment încă nu se afla în componența Imperiului Rus, era pentru bejenarii bulgari o zonă-tampon, unde puteau aștepta încheierea luptelor pentru a se întoarce la locurile de baștină.

Sunt relevante pentru bulgariști jurnalele emigrantului francez, general de infanterie al armatei ruse, contele A. F. Langeron [116]. El a ținut un jurnal în fiecare campanie de război la care a participat, notând multe detalii și oferind o descriere plină de viață a evenimentelor. Se distinge relatarea momentului din războiul ruso-turc din 1806-1812 când din Dobrogea bulgarii, însoțiți de militari ruși, s-au îndreptat spre Basarabia.

În perioada interbelică, în presa română s-au publicat mărturiile militarului și diplomatului francez Hector de Béarn privind evenimentele din Turcia europeană în perioada războiului ruso-turc din 1828-1829 [115]. În notițele sale realizate în Basarabia, Dobrogea, nordul Bulgariei, se întâlnesc informații despre bulgari. De Béarn vizitează centrul administrativ al bulgarilor basarabeni, numit de el „Bolgrad-Tobolsk, în jurul căruia nu era nici un copac”. Diplomatul are o atitudine plină de compătimire față de imigranți, subliniind că „o mare parte din bulgari, care au fugit de tirania și violența turcească, au venit la țară (Alexandru I – *I.D.*) să găsească adăpost. El le-a oferit pământuri

în Basarabia, anume acolo s-au îndreptat acești nefericiți, luând în grabă cu ei tot ce au putut. Pe fețele lor am văzut durere din cauza asupririlor pe care le-au suportat sub jugul turcesc” [115, p. 198].

În anul 1891 au ieșit de sub tipar memoriile șefului (1817-1834) Oficiului pentru Coloniștii Străini din Ecaterinoslav (*Екатеринославская Контора для иностранных переселенцев*), A. M. Fadeev. El povestește despre activitatea Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei în anii 1818-1834 și rolul tutorelui principal I. N. Inzov în stabilirea bulgarilor în Bugeac. Anume la insistența lui Inzov, Alexandru I a oferit drepturi și privilegii bulgarilor, fapt ce le-a permis să obțină titlul de coloniști și libertăți social-economice [266].

O sursă nu mai puțin importantă despre stabilirea și dezvoltarea comunității bulgarilor sub aspect social, economic și spiritual sunt notițele cu caracter istoric și etnografic publicate în diferite periodice din Imperiul Rus, în mod special în *Кишиневские епархиальныя ведомости* (*Monitorul Eparhiei Chișinăului*). Autorii acestor articole, majoritatea preoți ai bisericilor locale – E. Neftalimov [216], P. Kazanakli [179], C. Malai [202], St. Chiranov [184, 185], M. Fedorov [267], F. Varzopov [132], I. Cozac [187], L. Lașcov [196], D. Ciachir [273], M. Popov [238], N. Stoicov [261], au adunat și publicat materiale prețioase referitoare la viața spirituală în parohiile bulgare. Datorită eforturilor lor, putem urmări istoria pe termen lung a dezvoltării coloniilor bulgare din Basarabia.

Izvoarele de arhivă, în pofida informațiilor incomplete, contradictorii pe care le conțin, împreună cu datele reale din publicațiile documentare, ne permit să cercetăm într-un mod aproape exhaustiv subiectul supus cercetării.

Menționăm faptul că analiza istoriografiei și a materialelor de arhivă ne oferă validitate să abordăm mai complex unele probleme ce au fost mai puțin cercetate de către înaintași. Ca rezultat **scopul** lucrării constă în studierea cauzelor, a factorilor obiectivi și subiectivi care au generat emigrarea bulgarilor de la sud de Dunăre în Basarabia, precum și în analiza proceselor de dezvoltare socială, economică, spirituală a bulgarilor în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Obiectivele lucrării rezidă în:

- analiza critică a izvoarelor și a istoriografiei referitoare la subiectele abordate în lucrare;
- identificarea cauzelor care au generat emigrarea bulgarilor în Basarabia;
- determinarea așezărilor din care au emigrat bulgarii;
- stabilirea etapelor de bază ale emigrării bulgarilor în Basarabia;

- evidențierea factorilor care au contribuit la migrația internă a coloniștilor bulgari pe teritoriul Basarabiei;

- localizarea geografică a coloniilor după etapele de bază ale colonizării;

- studierea vieții social-economice a bulgarilor;

- cercetarea evoluției vieții spirituale în coloniile bulgare.

Metodologia cercetării științifice. La realizarea tezei s-a acordat preferință metodelor problematice-cronologice și comparativ-istorice, prin intermediul cărora s-a examinat procesul de stabilire și de dezvoltare socială și economică a bulgarilor în Basarabia în anii 1806-1856.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în elucidarea complexă a dezvoltării sociale și economice a coloniilor bulgare în Bugeac în perioada anilor 1806-1856. În circuitul științific au fost introduse izvoare noi din arhive, ce își aduc aportul la stabilirea punctelor de ieșire a emigranților bulgari din metropolă și la cunoașterea modului de formare și organizare a coloniilor. Sub aspect metodologic și factologic, lucrarea abordează în premieră unele subiecte problematice ale colonizării sudului Basarabiei. Se prezintă locul și rolul coloniștilor în dezvoltarea acestei regiuni.

Problema științifică soluționată constă în *elucidarea* situației coloniilor bulgare din Basarabia în perioada anilor 1806-1856, *fapt care a condus* la completarea subiectului de cercetare cu date noi despre dezvoltarea social-economică și spirituală a coloniștilor, *permițând valorizarea* materialului documentar referitor la tema cercetată.

1.3. Concluzii la capitolul 1

Analiza istoriografiei și a surselor de diversă natură ne oferă următoarele rezultate:

1. În prezent, în știința istoriografică nu există o lucrare de bulgaristică care să sintetizeze toate informațiile referitoare la problema emigrării și stabilirii bulgarilor în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea.

2. Practica istorică a arătat că cercetările au cuprins doar anumite aspecte ale acestui subiect. În perioada țaristă, informații despre imigranții bulgari dețineau doar oficialii ruși, care erau interesați în general de date statistice, și preoții locali, care acordau atenție obiceiurilor bulgarilor. În perioada interbelică cercetătorii români, cu scopul de a demonstra caracterul românesc al Basarabiei, de asemenea au acordat atenție datelor cu caracter statistic. În perioada sovietică, postulatul marxist-leninist despre caracterul de bază al relațiilor economice în societate a determinat prioritatea – în

știința istorică sovietică – problematicii social-economice. Prin prisma unei dezvoltări economice dinamice a coloniștilor, istoricii trebuiau să arate că în Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus, s-au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea social-economică a popoarelor.

3. O particularitate a școlii de bulgaristică sovietică este tendința de a trata problema emigrării bulgarilor prin prisma relațiilor de prietenie ruso-bulgare.

4. Este evidentă necesitatea abordării unor surse noi pentru a clarifica anumite chestiuni, precum și necesitatea reanalizării surselor cunoscute în corespundere cu abordările moderne ale istoriografiei naționale.

5. Analiza surselor publicate anterior ne-a condus la constatarea că multe din ele au rămas neutilizate în cercetările științifice. Această situație se referă în special la sursele din perioada interbelică, când reprezentanții istoriografiei române și bulgare au publicat o serie de date importante privind emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre. Ulterior, aceste surse au fost ignorate, deoarece autorii lor au fost catalogați drept cercetători „burghezi”.

5. O altă constatare rezidă în faptul că la publicarea documentelor de arhivă, cercetătorii contemporani nu verifică dacă acestea au fost deja utilizate în alte lucrări. Acest lucru duce la o repetare a publicațiilor. La fel în istoriografie. Cercetătorii ignoră (sau nu doresc să cunoască) lucrările editate anterior și încearcă să afirme că ei sunt pionieri în abordarea anumitor teme.

6. În fine, utilizarea surselor de arhivă publicate sau nepublicate poate duce la o reconstrucție obiectivă și complexă a istoriei comunității bulgare din Basarabia.

2. EMIGRAREA BULGARILOR ÎN BASARABIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

2.1. Premisele emigrării bulgarilor din Imperiul Otoman la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea

Există diferite cauze care i-au determinat pe bulgarii din Imperiul Otoman să emigreze la nord de Dunăre la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Una din ele este situația internă din Imperiu: jafurile și violența din partea trupelor de cârjalii, luptele locale dintre feudații turci au devenit motive importante ale fugii bulgarilor la nord de Dunăre [310, p. 375; 328, p. 345; 330, p. 17-25]. Urmează caracterul politicii economice a Porții. Conectarea ei în sec. al XVIII-lea la piața capitalistă europeană și extinderea pieței comerciale au dus la reformarea vechilor reguli economice. Aceste procese au determinat mărirea impozitelor și întărirea presiunii economice. În special, acest lucru s-a întâmplat în regiunile unde erau importante porturi și cetăți, căi strategice și comerciale între Dobrogea și Imperiul Rus, de aceea populația bulgară din aceste teritorii otomane a fost puternic asimilată și supusă violențelor din partea administrației turcești [207, p. 22; 136, p. 13].

Motive asemănătoare existau pentru populația bulgară care a emigrat din Imperiul Habsburgic. Migrația lor în Principatele Române și în Imperiul Rus – subliniază istoricul ucrainean V. Milcev – a fost determinată de mai mulți factori [325, c. 27]. După părerea lui, fiecare factor era atât de important, încât putea fi hotărâtor: „neîndeplinirea promisiunii guvernului austriac făcute la sf. sec. XVII de oferire a privilegiilor; disperarea coloniștilor bulgari cât privește posibilitatea eliberării de către Imperiul Habsburgic a teritoriilor lor etnice din Balcani; presiunile catolicismului, în special ale iezuiților; voința de a converti la catolicism sau de a-i uni cu Biserica Romano-Catolică pe bulgarii ortodocși; asupririle feudalilor locali, care doreau să-i aducă în starea de șerbie pe bulgari; disciplina extrem de dură impusă de comandamentul militar austriac în regimentele de miliție, ceea ce a dus la confruntarea balcanicilor cu germanii” [325, c. 27].

O altă cauză este politica Imperiului Rus de colonizare a regiunilor sale sudice slab populate. Rezultatul acestui proces a fost formarea a două unități administrativ-teritoriale în estul și vestul Ucrainei. Având drept fundament apartenența religioasă și etnică comună a migranților care locuiau acolo, aceste unități au fost denumite Serbia Nouă (*Новосербия*) și Serbia Slavă (*Славяносербия*) [126, p. 46; 137, p. 150; 153, p. 29; 175, p. 76; 231, p. 338-340; 364, p. 30-42]. Un rol important în atragerea migranților bulgari l-au jucat privilegiile promise. Din cauza că în Imperiul Otoman

populația creștină era persecutată, drepturile și privilegiile promise de Imperiul Rus erau atractive [364, 33].

Aici mai trebuie de adăugat factorii economici interni din Imperiul Rus. Dezvoltarea industriei în zonele centrale, foarte populate, a ridicat problema extinderii zonei agricole din contul noilor pământuri din sud. Administrația rusă a luat măsuri urgente de valorificare a stepelor sudice nepopulate [125, p. 56; 279, p. 29-30].

Drept una dintre cauzele strămutării bulgarilor în regiunea pruto-nistreană putem menționa și interesul domnitorilor moldoveni în atragerea unei populații plătitoare de impozite. Cu acest scop nou-veniților li s-au dat gramote domnești potrivit cărora titularii plăteau impozite mai mici decât alți cetățeni. În ultimii zece ani ai sec. al XVIII-lea astfel de documente au fost date la 182 familii, iar la înc. sec. al XIX-lea – la 654 familii. Într-o gramotă domnească scrie că Mihai Sârbu a primit titlul de mazil pentru faptul că a adus de peste hotare mulți imigranți, care s-au stabilit în ținutul Orhei, în satele Păpăuți, Parcani și Sârbi [156, p. 75].

Cercetătorul D. Dimitrov a observat corect, după părerea noastră, că bulgarii erau victimele unor circumstanțe ce nu depindeau de ei, victime ale confruntării dintre două imperii – Otoman și Rus. Imperiul Otoman exploata și asupra poporului bulgar, făcându-l să-și părăsească patria, iar Imperiul Rus, ghidat de propriile interese economice și politice, îi încuraja pe bulgari să se stabilească pe teritoriile sale, folosindu-i ulterior după cum dorea [155, p. 8]. Toți acești factori au dus la migrația bulgarilor la nord de Dunăre.

Pentru sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt caracteristice două direcții migratorii: teritoriile Principatelor Române și regiunile sudice ale Imperiului Rus. Bugeacul prezenta o deosebită atracție, fiind o regiune unde migranții se puteau ascunde de persecutările cârjaliilor. Migrația bulgarilor ortodocși în Bugeac în timpul aflării acolo a tătarilor nogai poate fi explicată prin faptul că aici era o regiune de frontieră, slab populată, a Imperiului Otoman. Aici administrația otomană ducea o mare lipsă de populație sedentară (necesară pentru aprovizionarea cetăților turce), și tătarii nogai trebuiau să ia în considerare acest lucru. Drept urmare, în aceste regiuni de frontieră presiunea națională, spirituală și economică era mai slabă, decât în pământurile bulgare [145, c. 62; 293, c. 12].

Migrația din această perioadă (sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea) purta un caracter sporadic. Procesul migratoriu a avut un caracter mai organizat în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (1768-1774, 1787-1791), când grupuri de locuitori din

teritoriile bulgare, dar și din Principatele Române, de teama represiunilor otomane, au fost nevoiți să fugă în Imperiul Rus. Conducerea țaristă a profitat de această situație și, cu scopul populării teritoriilor sale sudice, a început să atragă migranți.

Drept exemplu poate servi Tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774), unde pentru prima dată a fost stabilită clar posibilitatea trecerii cu traiul în Imperiul Rus. În conformitate cu pct. 5 din art. 6 din tratat, Poarta s-a obligat ca în decurs de un an să nu „împiedice familiile doritoare să-și părăsească patria și să se deplaseze spre alte locuri” [159, p. 354]. În același timp, familiile aveau dreptul să-și ia cu sine bunurile. Nici administrația rusă nu dorea să aibă cheltuieli în plus la stabilirea migranților. Petersburgul spera că se vor strămuta categoriile sociale înstărite și asigurate, ceea ce confirmă celelalte puncte ale tratatului, în care se prevede ca puterea otomană să nu pretindă de la doritorii de a pleca careva contribuții sau plăți pentru perioada de război, de asemenea „să nu ceară de la ei niciun fel de bani pentru cheltuielile din trecut, indiferent sub ce formă ar fi” [159, p. 354]. Aceste condiții erau absolut convenabile doritorilor de a emigra, fapt care a încurajat strămutarea lor în Imperiul Rus. Potrivit lui A. Skalkovski, după un an de la încheierea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, în gubernia Novorosia trăiau 116 bulgari [255, p. 26]. În anii următori această cifră s-a mărit treptat, și către începutul războiului ruso-turc din 1806-1812, în toată regiunea Novorosia, numărul bulgarilor a ajuns la 17 000-18 000 de persoane [298, p. 65; 300, p. 299-301].

Până la încheierea dintre Poartă și Rusia a Tratatului de pace de la Iași (1791), emigranții din teritoriile bulgare s-au stabilit în principal pe teritoriul așa-zisei Noua Serbie. După încheierea tratatului, când condițiile lui au permis strămutarea fără obstacole, migranții s-au așezat cu traiul în partea stângă a Nistrului și o mare parte – în partea dreaptă a râului.

În mai multe cazuri, în documentele cancelariilor domnești din Țările Române, bulgarii sunt notați cu etnonimul „sârbi” sau „greci”. Nu negăm prezența sârbilor în spațiul basarabean, dar mulți dintre acei „sârbi” și „greci”, de fapt, erau bulgari. În istoriografie există mai multe variante de explicare a acestei greșeli. Istoricul V. Constantinov menționează referitor la acest fapt următoarele: „Trebuie să ținem cont de specificul emigranților sud-dunăreni, cei care au reușit să se impună în calitate de mari dregători vor avea același tratament în reprezentarea colectivă, ca și al boierilor greci” [51, p. 50]. Această situație a fost valabilă și pentru alte categorii sociale ale bulgarilor. Referitor la confundarea cu sârbii, L. Cerovici susține că fenomenul se explică prin faptul că sârbii au pătruns mai devreme la nord de Dunăre, românii îi cunoșteau mai bine pe ultimii, care, prin migrații masive în anii 1690 și 1737, s-au stabilit în Țara Românească. Potrivit lui Cerovici, până în

sec. al XVIII-lea, mai mulți sârbi s-au concentrat în zonele Banat, Crișana și Maramureș [44, p. 22-23]. Începând cu perioada ambelor migrații masive ale sârbilor, în opinia lui D. Gămulescu, toți slavii care au locuit în Balcani, dar și cei care imigrau în spațiul românesc se numeau „sârbi” [77, p. 41]. La rândul său, Petre Constantinescu-Iași credea că cei care efectuau recensământul populației nu cunoșteau limba bulgară și nu puteau s-o diferențieze de cea sârbă. Tot aici se adaugă faptul că bulgarii și sârbii purtau haine naționale aproape identice [48, p. 10]. Unii cercetători sunt dispuși să considere că bulgarii înșiși s-au prezentat cu un alt etnonim. Astfel consideră D. Mincev, care afirmă că la începutul renașterii lor naționale, bulgarii au dorit să facă „înfrățire politică” cu sârbii, așa cum ei aveau „legături de sânge și limbi identice”. De aceea, după părerea lui Mincev, bulgarii, din proprie dorință, în anumite momente „singuri s-au numit sârbi”. Dar asta nu înseamnă, după cum subliniază și Mincev, că „bulgarii din România au origine sârbească” [87, p. 51]. Lingvistul Iorgu Iordan vede în acest fenomen un pretext economic. El afirma că, emigrând la nord de Dunăre, bulgarii se autodenumeau în special cu etnonimele altor popoare, ca „sârbi, ruși și greci”, pentru că anume aceștia aveau drepturi garantate de formare a „sloboziilor” – sate libere care beneficiau de privilegii și erau scutite de dările către stat. Iordan adaugă că, până la apariția etnonimului „sârbi”, românii îi numeau pe bulgari „schei”, forma română a cuvântului latin „sclavus”, cu care erau numiți toți slavii [81, p. 200, 263, 526].

Există și alte explicații ale acestei greșeli, de exemplu faptul că bulgarii și sârbii au limbi asemănătoare, astfel că era posibil de confundat apartenența etnică a vorbitorilor acestor limbi slave [320, p. 332]. Prezintă interes opinia medievistului român Al. I. Gonța, care menționa că a cercetat privitor la această temă numeroase documente. După părerea lui, greșeala se explică prin faptul că începând cu secolul XVI, datorită cancelariei domnești și a limbii oficiale (numită în Țara Moldovei „sârbească”), între sârbi și bulgari se facea tot mai puțin diferența, iar bulgarii erau numiți cu numele generic „sârbi” [79, p. 85]. Istoricul Ion Donat considera că toponimia română confirmă că bulgarii erau numiți greșit sârbi: „Deși multe dintre sate în denumire conțin termenul sârbi, de exemplu: Ciocănești Sârbi, Băleni Sârbi, Sârbișor etc., în ele niciodată nu au trăit sârbi, dimpotrivă și azi aici trăiesc bulgari” [64, p. 101-133]. Există exemple elocvente de necorcondanță a toponimului cu structura etnică a populației care locuiește în acea așezare. De exemplu, cercetătorii români Maria Tufeanu și Svetlana Grosu, în monografia lor despre populația bulgară din orașul Târgoviște, județul Dâmbovița, arată că în partea sud-estică a orașului se află Mahalaua Sârbă, sau „sârbii”, așa cum îi numește populația locală. În realitate, acea parte a orașului de mult timp era locuită de bulgari. Ele

explică că acest lucru se datorează similitudinilor dintre cele două limbi slave, precum și faptului că la strămutarea la nord de Dunăre în 1830, la hotarul cu Țara Românească, „de teamă să nu fie întorși de către oficialități, bulgarii s-au declarat sârbi, pentru că aceștia erau considerați oameni liberi (în 1829 turcii au recunoscut independența Serbiei – I.D)” [80, p. 34]. O părere contrară exprimă istoricul moldovean Ion Chirtoagă. El consideră că, cel mai probabil, etnonimul „sârbi” sau „greci” era dat românilor (aromânilor) veniți din Balcani. În calitate de dovadă el aduce exemplul unui sârb austriac care, căsătorindu-se cu o fată din satul Purcari în 1771, dorea să obțină drept moștenire moșia tatălui său. Și așa cum a observat istoricul în baza datelor oferite de recensământul din 1771-1771 și 1774, în afară de români, în acea localitate nu este menționat niciun sârb [46, p. 89]. Cercetătorii I. Dundarov și V. Pelin atrag atenția că în această perioadă, Principatul Moldovei se afla sub suzeranitatea Porții și toate documentele perfectate de administrația locală erau analizate atent de către funcționarii turci. „Ca să evite problemele cu otomanii, domnitorii Moldovei îi numeau pe bulgari – sârbi” [303, p. 19]. Acest fapt este confirmat și de alte surse, în care se menționează că otomanii cereau insistent domnului să nu-i accepte pe bulgari. Domnia a ordonat întărirea controlului la frontierele cu Rusia, pentru a nu permite trecerea frontierei de către doritorii de a trece permanent cu traiul [125, p. 77; 298, p. 60; 329, p. 74]. Obstrucționarea migrației bulgarilor a fost cauzată de nedorința ca Imperiul Otoman să piardă populație plătitoare de impozite.

Considerăm că ultimii autori au dreptate în afirmațiile lor, pentru că sursele documentare demonstrează că Poarta nu avea niciun interes în emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre, fenomen ce ar fi cauzat micșorarea populației pe pământurile bulgare și, implicit, micșorarea impozitelor plătite statului. În acest context, Poarta elaborează diferite acte legislative pentru a stopa pribegia bulgarilor [131, p. 106-114; 329, p. 71-226].

Cercetătorii atestă pentru prima dată bulgarii în Basarabia încă în sec. XV. Istoricul rus S. Murtuzaliev a subliniat că, pentru a popula teritoriile cucerite, sultanul a adus aici bulgari. Acest lucru s-a întâmplat în 1484, când pe lângă cetatea Chilia au fost stabiliți bulgari din orașul Silistra. Ei urmau să se ocupe cu pescuitul și să plătească impozite în caznaua otomană [327, p. 77]. Despre prezența bulgarilor în Bugeac la mijlocul sec. XVII amintește patriarhul Antiohiei, Macarie, care în 1657 a fost la Ismail și a observat că printre reprezentanții diferitor etnii ce locuiau acolo erau și bulgari [126, 45]. Despre bulgarii care locuiau în sloboziile din Moldova amintește Dimitrie Cantemir în 1714-1716 [41, p. 168]. Conform izvoarelor de arhivă, în anul 1732 migranți transdanubieni s-au așezat în Vulcănești [10, inv. 2, d. 563, f. 10]. Peste 20 de ani, între 1752 și

1753, 70 familii de bulgari au întemeiat aşezarea Ceşma [304, 78]. Cu câţiva ani mai târziu, în 1760, bejenarii s-au aşezat în satul Mingir [190, p. 84]. Unii bejenari se aşezau în satele din ținutul Orhei, care se afla sub jurisdicția domnitorului Țării Moldovei. De exemplu, la 6 ianuarie 1767 domnitorul Moldovei, Alexandru Ghica, a permis lui Huzulu Ionu să se aşeze cu traiul în seliştea Zăhăicani, ținutul Orhei [63, p. 196]. Conform înțelegerilor cu visteria, în locul tuturor dărilor, s-a stabilit o dare anuală fixă (4 lei). Există surse documentare că în 1762 bejenari bulgari s-au stabilit în aşezarea Caragaci. Acest lucru este confirmat de datele Misiunii Economice de Stat, care a fost pentru documentare în ținutul Ismail. Chestionând populația din Caragaci, membrii Misiunii au stabilit că acolo locuiau 11 familii (318 persoane de sex masculin și 290 persoane de sex feminin), toate bulgare. Satul a fost întemeiat de două grupuri de imigranți – acei care au venit în 1762 și acei care s-au stabilit în 1810 [10, inv. 2, d. 563, f. 7v.]. Considerăm că informația dată este concludentă, pentru că dacă luăm în considerație perioada scursă de la stabilirea în aşezarea Caragaci a bulgarilor și vizita Misiunii, observăm că au trecut doar 58 de ani, perioadă vie în memoria comunității. Cu siguranță erau încă în viață martorii evenimentelor petrecute; datele oferite de Misiunea Economică de Stat denotă că în sat locuiau 32 persoane de sex masculin și 38 persoane de sex feminin cu vârsta mai mare de 46 de ani [10, inv. 2, d. 563, f. 7v].

Potrivit lui A. Skalkovski, în perioada **1769-1791** bulgarii s-au stabilit pe lângă cetățile Chilia, Bender, Akkerman și Ismail (unde o perioadă de timp au stat garnizoanele rusești), în orașele Chișinău și Reni pe pământurile boierilor moldoveni și împreună cu nogaii în câșle [252, p. 4-5]. Atunci când etnograful rus amintește despre traiul bulgarilor „împreună cu nogaii”, el are în vedere, cel mai probabil, că ei au locuit în acele locuri în perioada când nogaii părăseau regiunea. Este cunoscut că în cursul războiului ruso-turc din 1768-1774, în stepele nord-pontice, timp de cinci ani s-au aflat trupele ruse. Conform acordului din 1772, stepa Bugeacului a fost complet părăsită de nogai, care au trecut în Nordul Tauridei și regiunea Kuban. De asemenea, conform Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi și Convenției de la Ainali-Kavak din 1779, Hanatul Crimeii cu toate hordale a fost recunoscut un organism statal independent, fără dreptul ca nogaii să se întoarcă în Bugeac. Din această cauză, în decursul câtorva ani Bugeacul a rămas aproape pustiu [124, p. 372; 361, p. 20]. Toate aceste evenimente au creat condiții favorabile pentru colonizarea regiunii. Nu excludem că în unele câșle au fost și cazuri singulare de nogai care au rămas, care nu prezentau deja un pericol pentru bulgari. Un caz de atitudine binevoitoare a existat în colonia Taraclia, unde

coloniștii bulgari au găsit o tătăroaică bătrână, care trăia singură în bordeiul său. Ea a fost găzduită și a trăit împreună cu coloniștii până la sfârșitul vieții [180, p. 22-23].

Războiul ruso-turc din 1787-1791 a generat un nou val de migrație din Balcani, care a fost mai mare în comparație cu cel anterior. Conform pct. 4, art. IV din Tratatul de la Iași, Poarta s-a obligat să permită emigrarea tuturor familiilor care manifestă această dorință, cu bunurile lor. Pentru aceasta s-a acordat un termen de 14 luni, cu 2 luni mai mult decât în cazul anterior, din primul război. Emigranții puteau vinde sau încredința bunurile proprii rudelor sau „în general să-și mandateze [rudele] să se ocupe de toate afacerile lor” [158, p. 44]. Acest acord a avut un mare efect, și din teritoriile bulgare a început un proces masiv de plecări.

Conform Tratatului de pace de la Iași, Imperiul Rus a primit teritoriul dintre sudul Bugului și Nistru. Vizitând aceste teritorii, guvernatorul general al Ekaterinoslavului, M. V. Kahovski, a scris un raport către Ecaterina a II-a, în care menționa despre găsirea aici a unui număr mare de terenuri ce pot fi valorificate în scopuri agricole și de creștere a animalelor. El a propus valorificarea acestor teritorii prin invitarea de coloniști din Polonia, Moldova, Basarabia și din rândul popoarelor balcanice din Rumelia și Anatolia [256, p. 263]. Guvernatorul general Kahovski nu s-a bazat exclusiv pe bulgari, deoarece ei nu întotdeauna puteau fi ținuti sub control. De exemplu, în timpul războiului, pe malul stâng al Nistrului trăiau deja 831 de familii de bulgari, dar așa cum 51 din ele au fugit în Principatul Moldovei, „287 de familii au fost strămutate pe partea stângă a Bugului” [231, p. 338]. Totuși, în 1795, pe partea stângă a Nistrului, administrația țaristă a fondat satul Arnăutovca. Conform datelor cercetătoarei ruse E. Belova, un obstacol serios în calea realizării politicii migraționiste a fost recensământul fiscal din Imperiul Rus, început în iunie 1794. Pentru a evita taxa pe cap de locuitor și din teama de a nu fi aserviți, bulgarii, în număr mare, au fugit pe partea dreaptă a Nistrului [125, p. 74]. Aici e necesar să menționăm și dorința moșierilor de a-i iobăgi pe țărani [124, p. 329]. De această perioadă este legată și strămutarea bulgarilor din Serbia Nouă în interfluviul Prut-Nistru. Din cauza că nu le plăcea „sălbătăciunea stepelor și strânsura de tot felul de oameni, din care foarte mulți erau răi”, ei au plecat în 1793, în Basarabia, unde au creat trei sate – Târnova, Sofia și Țarigrad [89, p. 695]. Teodor Porucic, care a publicat în perioada interbelică rezumatul manuscrisului ce conținea aceste date, menționa că, deși aceste sate erau românizate, totuși la Târnova puteai întâlni mulți oameni în vârstă care vorbeau bulgară. În așa fel, procesul de strămutare din regiunile nord-pontice în Basarabia va continua până la începutul războiului ruso-turc din 1806-1812.

În Basarabia imigranții bulgari au populat noi teritorii sau s-au stabilit în sate deja întemeiate și pe pământurile moșierilor. Imigranții mai înstăriți au ales pentru stabilire „târgul comercial Chișinău”. Aici erau condiții favorabile pentru comerț și grădinarit. În 1793, aici s-au stabilit 21 de bulgari [24, inv. 2, d. 848, f. 9]. Pentru acest drept ei trebuiau să plătească impozite către haznaua domnească: 210 lei pe an și câte 5 parale de la fiecare leu, impozit pentru răsură pe care trebuiau să-l plătească de două ori pe an câte 150 de lei în ziua de Sf. Dumitru (26 octombrie/8 noiembrie) și câte 150 de lei în ziua de Sf. Gheorghe (23 aprilie/6 mai). De asemenea, ei trebuiau să dea a patra parte din venituri pentru eliberarea din slujba administrativă [24, inv. 2, d. 848, f. 9]. La 10 iulie 1800 și la 13 februarie 1811, domnitorul Constantin Ipsilanti emite gramotă domnească pentru „89 sârbi și bulgari din orașul Kalofer, regiunea Plovdiv” pentru stabilirea lor în Chișinău. În afară de obligațiile de a plăti dări, care au fost micșorate la 15 lei pe an pentru haznaua statului (rupta la vistierie), constatăm și anumite scutiri în legătură cu slujba militară și întreținerea stațiilor poștale. De asemenea, bulgarii au fost scutiți de plata impozitelor pentru vânzarea uleiului, cerealelor, căruțelor, materialelor de construcție din lemn. Cei care aveau turme de oi în Bugeac nu au fost obligați să plătească birul, dar, dacă le duceau în Moldova, ei trebuiau să plătească impozit pentru acestea în egală măsură ca toată populația Moldovei [24, inv. 2, d. 848, f. 13]. La fel a procedat și domnitorul Alexandru Moruzi la 23 septembrie 1802 și la 15 iunie 1806, când au fost făcute anumite scutiri pentru „49 bulgari și sârbi care sunt infirmi, săraci și lipsiți de tot necesarul pentru traiul pașnic” [24, inv. 2, d. 1255, f. 34-41].

În concluzie, în perioada 1790-1806, în urma emigrării bejenarilor de peste Dunăre în Moldova și stabilirea lor în orașul Chișinău, aici s-a format o diasporă bulgară numeroasă. Conform estimărilor noastre, aici au trăit 741 de persoane de ambele sexe de origine bulgară [24, inv. 2, d. d. 848, 864, 884, 886, 967, 970, 978, 979, 986, 1004, 1005, 1047, 1049, 1051, 1099, 1167, 1169, 1179, 1180, 1183, 1184, 1219, 1220, 1255, 125]. Mai târziu, izvoarele vor fixa un cartier bulgar, dovadă a provenienței actualei străzi Bulgare în acest oraș. Această categorie de bulgari, probabil, se ocupau cu comerțul și meșteșugurile, pentru că documentele atestă că ei cereau autorităților să fie stabiliți cu traiul în „orașul comercial Chișinău” și au fost în stare să plătească statului anumite impozite. La rândul lor, autoritățile au fost cointeresate ca ei să se stabilească anume în Moldova, pentru că, datorită relațiilor comerciale pe care le-au dezvoltat, constituiau o sursă de venit pentru stat și ar fi putut să joace un anumit rol în dezvoltarea economică a orașelor mici.

A continuat să fie populat Bugeacul și valea Prutului. La aceasta a contribuit faptul că, odată cu stabilirea frontierei Imperiului Rus pe Nistrul Inferior, acest teritoriu a devenit regiune frontalieră. Aici, practic, nu au rămas nogai: în Bugeac, în 1790 erau 23 de sate, iar în 1807 numărul tătarilor nogai varia de la 7 000 la 5 000 de persoane [47, p. 94; 123, c. 136; 254]. Cu toate acestea, administrația otomană a continuat să controleze aceste teritorii. Când în 1794 aproape 1 000 de familii din Rumelia s-au stabilit în așezările din județul Ismail, sultanul a ordonat administrației locale, în persoana mutevaliilor, să întoarcă fugarii. Nu au reușit să-i întoarcă pe toți, mulți s-au ascuns în așezările din olatul Reni, ținuturile Greceni și Codru [45, p. 123]. Dispunem de informația că un grup de bulgari, în 1795, s-au stabilit în satul „Tartaul din Larga”, iar în 1798 migranții au întemeiat așezarea Pelenia Bulgar. În aceeași perioadă bulgarii s-au stabilit și în satul Baurci-Moldoveni.

Peste doi ani, în 1800 imigranții transdanubieni s-au stabilit în satele Ciobalacci-Tatar, Baimaclia Mare și Chiet. Despre aceasta comunică o informație din 1820 a Misiunii Economice de Stat din ținutul Ismail [10, inv. 2, d. 563, f. 10v.-24 v.]. Migrațiile în primii șase ani ai sec. al XIX-lea au fost determinate de politica internă a Imperiului Otoman, de abuzurile comise de cîrjalii, care jefuiau și agresau populația locală. Numai în 1801 au fost arse 200 de sate bulgare. Ca urmare, mulți bulgari au fost nevoiți să fugă la nord de Dunăre. În mai 1801 un val de emigranți a ajuns la Galați, însă după ei a venit un ofițer otoman, care dorea să-i întoarcă, și doar datorită intermedierei făcute de oficialii și negustorii moldoveni, bulgarilor le-a fost permisă stabilirea temporară până la rezolvarea problemei lor [291, p. 267-269]. De situația încordată a profitat guvernul rus, care în martie 1803, în persoana ministrului Afacerilor Interne, Alexandr Voronțov, a recomandat consulului general la Iași, Isac Jerev, să-i atragă pe bulgari pentru „stabilirea lor [...] în stepele dintre Nistru și Bug” [247, p. 188]. S-a promis că nou-veniților li se vor oferi toate cele necesare pentru construcția gospodăriilor. De asemenea, pentru a câștiga încrederea coloniștilor, autoritățile ruse au emis diverse ordine și decrete privind condițiile și locul de stabilire a coloniștilor, inclusiv a bulgarilor, în regiunile nord-pontice. Conform unui decret din 1802, moșierilor le-a fost interzis să întemnițeze imigranții. În februarie 1814 s-a permis intrarea persoanelor care puteau să se ocupe cu viticultura sau cu creșterea duzilor, pentru dezvoltarea sericiculturii. Coloniștii, conform decretului, au prinit scutiri pentru zece ani și câte 60 desetine de pământ pentru fiecare familie. Coloniștilor li s-a dat dreptul la libertate confesională și au fost scutiți de înrolare în armată și participare la război. Li s-a permis să aibă fabrici, uzine, să adere la bresle și ateliere, să se ocupe cu comerțul [125, p.

80]. Din cauza insuficienței terenurilor, li s-a propus să se stabilească la bulgarii din județul Tiraspol, care erau compatrioții lor.

Au beneficiat de scutiri și privilegii și meșteșugarii și negustorii bulgari stabiliți în stânga Prutului. Conform hrisovului din 1805 al domnitorului Moldovei, Alexandru Moruzi, ei au primit posibilitatea să se înscrie în categorii fiscale (rupta de visterie și rupta de cămară). Fiind înscriși în categoria fiscală în schimbul privilegiilor, ei plăteau câte 13 lei de familie în harnaul statului și câte 5 parale în camera lefurilor. De exemplu, de aceste privilegii au beneficiat 6 familii de bulgari din satul Dracul, ținutul Akkerman, 6 – din Caraciuc, 19 – din Tatarbunar, 27 – din Șichirlichitai, ținutul Ismail [106, p. 256-257].

Trebuie de menționat că în perioada vizată, migranții transdanubieni participau activ la acțiunile militare în cadrul războaielor ruso-turce din 1787-1791, 1806-1812. Atunci când luptele se desfășurau pe teritoriul Principatelor Române, o parte din țărani bulgari și moldoveni se înrolau în detașamentele de voluntari ce luptau alături de armata rusă. Aceste formațiuni militare purtau numele de detașamente de arnăuți. O altă cauză a formării detașamentelor de arnăuți era că Armata Dunăreană avea doar 38 000 oameni, număr insuficient pentru a organiza acțiuni militare de succes împotriva armatei otomane, care o depășea numeric [240, p. 156; 318, p. 104]. Arnăuții aveau o misiune specială în cadrul armatei ruse, cunoscând bine zona de război, ei se orientau ușor și, deoarece cunoșteau limba populației locale, mulți dintre ei erau implicați în obținerea informațiilor secrete, efectuau servicii de patrulare, păzeau depozitele și prestau servicii poștale. Detașamentele de arnăuți nu depășeau 500-600 de persoane [299, p. 116].

Conform unor date, la războiul ruso-turc din anii 1768-1774 au participat circa 10 000-12 000 de voluntari [102, p. 117; 188, p. 38-39; 212, p. 209]. Majoritatea proveneau din ținuturile Hotin, Soroca, Orhei-Lăpușna, Codru, situate în estul Principatului Moldovei, de acolo, în caz de pericol, aceștia puteau să se retragă mai repede în Rusia [102, p. 116-117]. Voluntarii bulgari au ieșit în evidență în timpul luptelor de cucerire a cetăților Bender și Ismail, pe câmpurile de lângă Râmnic, Larga și Cahul. Autoritățile țariste apreciau acest fapt, un argument în acest sens fiind acordarea pentru capii familiilor de voluntari a așa-numitelor salvgarde (*салвагардуу*) – un document ce îi scutea de plata impozitelor către stat. Unii istorici afirmă că anume dorința de a fi scutiți de impozite era motivul principal cџke îi atrăgea pe țărani în rândurile voluntarilor. Însă banii pe care ar fi urmat să-i plătească cei scutiți erau puși pe seama familiilor fără voluntari [102, p. 117]. În cazul bulgarilor nu putem să negăm faptul că ei, pe lângă dorința de a avea anumite privilegii, doreau în primul rând

să contribuie la eliberarea pământurilor lor de sub dominația Imperiului Otoman. Istoricul român M. Matei afirma în acest sens că „voluntarii se ridică la luptă împotriva jugului otoman, nesiliți de nimeni, de nici o lege” [84, p. 64]. În acest context, nu este întâmplător nici faptul că autoritățile țariste i-au sprijinit pe voluntari și le-au acordat înlesniri anume în Basarabia. Stabilirea bulgarilor voluntari în această zonă a avut scopul creării unei rezerve strategice pentru viitoarele războaie. Pentru ca localnicii să fie loiali armatei ruse, autoritățile țariste ordonau militarilor să ajute familiile bulgare și să nu comită fărâdelegi. În același timp, ocrotindu-i pe imigranții transdanubieni, Imperiul Rus dorea să le demonstreze altor popoare balcanice: sârbi, greci, albanezi etc., că este apărătorul și susținătorul lor.

Sursele timpului atestă cum erau numiți de către comandamentul rus bulgarii și reprezentanții altor popoare care participau la război. În surse găsim doi termeni utilizați frecvent: „arnăuți” și „voluntari”. Cercetătorii G. Grosul și R. Danilenko consideră că termenul „воложтѣр” (voluntar) se referea doar la detașamentele militare moldovenești (care erau șase la număr), cu termenul „арнаут” (arnăut) fiind numiți alții [147, p. 135]. La rândul lor, participanții la războiul ruso-turc din 1787-1791 Von Roon și generalul G. Enghelgard menționau că „aici, arnăuți se numeau moldovenii și volohii care se încadrau benevol în serviciul militar cu propriul cal și armament, pentru asta ei primeau câte un cervoneț pe lună și nutreț” [250, p. 89]. Istoricul S. Vianu scria că termenul „arnăuți” în Rusia se atribuia cavaleriei ușoare formate din locuitorii Moldovei și Țării Românești [114, p. 68]. Documentele de care dispunem sugerează că arnăuți erau numiți moldovenii împreună cu bulgarii [17, inv. 1, d. 15, ff. 10, 12, 15, 21], dar voluntari – numai bulgarii [17, inv. 1, d. 15, ff. 19, 20, 22]. Din acest motiv, nu putem afirma că în cadrul comandamentului rus a existat o delimitare strictă a celor care doreau să participe la război. Mai mult ca atât, nu este exclus că până la războiul din 1806-1812, toți voluntarii erau numiți arnăuți. În acest context, cea mai adecvată este opinia lui V. Konobeev, care susținea că în armata rusă arnăuți erau numiți toți voluntarii din teritoriile cucerite, care se înrolau în armată [318, p. 105].

Salvgardele scot în evidență și alte probleme ce au existat în timpul războaielor ruso-turce. Ele se refereau la fărâdelegile ispravnicilor locali, dar și ale militarilor ruși. Nu întâmplător, în toate documentele găsim indicația ca ispravnicii „să nu hărțuiască”, iar militarii, „sub amenințarea cu pedeapsa pe care o prevăd statutele militare, să nu-și permită să comită insolență și ruinare și să nu ia ceva fără bani și fără licitații benevole”. De exemplu, referitor la ispravnici, la 30 septembrie 1771, membrii Divanului Moldovei cereau general-maiorului A. Rimski-Korsakov să-i scoată din

funcție pe ispravnicii din Hârlău, Nicolae Aslan și Alexandru Hurmuzachi, care jefuiau populația locală. În opinia unor cercetători, atitudinea autorităților ruse față de nenumăratele abuzuri reclamate de locuitori era caracterizată fie de negare, ignorare sau minimalizare, fie de false sau neadecvate măsuri punitive [30, p. 314]. Totuși, trebuie să recunoaștem, salvagvardele demonstrează că comandamentul rus interzicea cu strictețe, „sub amenințarea cu pedeapsă conform statutelor militare”, samovolnicia militarilor [17, inv. 1, d. 15, f. 10].

Componența socială a emigranților transdanubieni era diferită. Printre ei erau țărani, militari, dar și negustori. Unii dintre ei au reușit să se ridice pe scara socială. Un caz elocvent este cel al lui Semion Glavce. El s-a stabilit în Țara Românească în anul 1792, în timpul domniei lui Mihai Suțu (martie 1791 – ianuarie 1793), în această perioadă bulgarul a obținut dregătoria de al II-lea comis. În anul 1793 Glavce s-a strămutat în Țara Moldovei, unde Mihai Suțu a domnit din februarie 1793 până în aprilie 1795. Aici Glavce, peste un an, a obținut dregătoria de jîtnicer. Istoricul S. Bacalov crede că obținerea dregătoriilor boierești, precum și mutările dintr-o țară în alta sub unul și același domn vădesc existența unor relații strânse cu familia Suțu [35, p. 211].

În prezent, din cauza surselor insuficiente, nu dispunem de date concrete privind numărul bulgarilor stabiliți în Bugeac la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Analizând rezultatele recensământului populației din 1774, cercetătorul D. Haidarlî ajunge la constatarea că în regiunea pruto-nistreană au locuit 223 de familii (1 115 persoane de sex masculin și feminin) de imigranți transdanubieni. Luând în considerație că în acest recensământ au fost incluse 14 551 de familii, putem concluziona că imigranții constituiau 1,5% din totalul populației. Majoritatea din ei locuiau în ținutul Greceni, unde erau în număr de 152 de familii (760 persoane), sau 16,4% din 927 de familii înregistrate în această circumscripție [269, p. 494]. Conform opiniei lui A. Skalkovski, așa-numiții „vechii bulgari” – cei care au venit în Basarabia între anii 1769 și 1791 – erau în jur de 2 000 de persoane de ambele sexe [252, p. 4-5]. Bulgariștii moldoveni I. Grec și N. Cervencov sunt predispuși să considere că până la războiul ruso-turc din 1806-1812, aici locuiau 8000 de imigranți transdanubieni [293, p. 12-13]. La rândul său, A. Șabașov, în baza „Datelor despre numărul familiilor emigranților transdanubieni în 1818”, a ajuns la concluzia că „vechii bulgari” erau în număr de 2 294 de familii, sau 11 080 de persoane [276, p. 108-109].

2.2. Emigrarea bulgarilor în regiunea dintre Nistru și Prut în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Peninsula Balcanică continua să fie o scenă de rivalități și lupte pentru sferele de influență între puterile europene: Rusia și Austro-Ungaria, pe de o parte, și Înalta Poartă, pe de altă parte. Războiul ruso-turc din 1806-1812 a devenit un punct de cotitură în istoria regatului bulgar, care era de cinci secole (1396-1878) sub dominație otomană. Situația era agravată și de circumstanțele crizei interne din Imperiul Otoman. Luptele dintre pașalele turce au condus la faptul că bandele de cârjalii, care se supuneau feudalilor locali Karafedji și Osman Pazvantoglu, jefuiau satele bulgare și distrugau comunitățile locale. În 1804, Pazvantoglu a efectuat atacuri, însoțite de crime, asupra bulgarilor rebeli din regiunile Niș, Pirot, Belgradeișko și Vidin. În 1806, el a capturat mai mulți laici și preoți din Vidin și zona înconjurătoare, în frunte cu Înalt Preasfințitul Calinic, și i-a decapitat în fața altarului în biserica Sf. Petka. La ordinele sale, în satele Rakovița și Kulsko au fost arse mănăstirile. Violențele comise de cârjalii au fost dezastruoase pentru bulgarii din zona Dunării, care au fost supuși represiunilor de către forțele guvernamentale și separatiste [72]. În același timp, poziția dominantă a bisericii grecești în sfera ecleziastică nu contribuia la dezvoltarea spirituală a bulgarilor. Pe de altă parte, este cunoscut faptul că din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea guvernul rus intenționa colonizarea teritoriilor slab populate din sudul Imperiului. Prin atragerea coloniștilor bulgari Rusia a căutat să-și consolideze poziția strategică în regiunile frontaliere și în Balcani. Totodată, războiul ruso-turc care a început în 1806 a intensificat dorința bulgarilor de a găsi un loc pentru viață pașnică într-un mediu liniștit. Toate procesele de mai sus au dat naștere fenomenului emigrării populației din Balcani, care se îndrepta spre Țara Românească și Moldova, precum și spre regiunile de sud ale Imperiului Rus. Repopularea teritoriilor la nord de Dunăre de către bulgari este una din cele mai importante migrații din Europa de Sud-Est.

Trupele ruse au ocupat Moldova și Țara Românească în noiembrie-decembrie 1806. În august și septembrie 1809 ele au intrat în Bulgaria. Aceasta a determinat populația bulgară să spere la o eliberare rapidă a patriei lor de sub dominația otomană, mulți bulgari se înrolau voluntari în armata rusă sau organizau unități speciale, care luptau cu succes împotriva turcilor. Generalul P. I. Bagration, care a preluat postul de comandant suprem al Armatei Dunărene la 30 iulie 1810 [7, inv. 1, d. 676, f. 138], nota că succesul operațiunilor militare din 1810 s-a datorat cu precădere atitudinii binevoitoare a populației locale față de armata rusă, care, la rândul ei, a continuat să

inspire prin comportamentul său bulgarilor ideea că obiectivul principal al Rusiei este eliberarea Bulgariei [138, p. 102]. Intrarea trupelor ruse în Principate a provocat mișcarea de migrație „a bulgarilor și a creștinilor de alte naționalități, care vroiau să profite de protectoratul Imperiului Rus” [174, p. 37].

Comandantul Armatei Dunărene, feldmareșalul A. A. Prozorovski, elaborând un plan de operațiuni militare împotriva Porții, a remarcat că „bulgarii și alte națiuni creștine, cu excepția cetățenilor ruși fugari, ar trebui să fie stabiliți pe locuri noi în cazul în care doresc acest lucru”. În ordinul său către armată Prozorovski a declarat „că acest popor de aceeași credință, fidel față de poporul rus, nu numai să nu fie prădat și să nu-i fie luat nimic, ci, dimpotrivă, să-i fie arătată dragoste frățească, afecțiune și prietenie” [7, inv. 1, d. 676, f. 158].

Primele valuri de strămutare au fost cauzate de faptul că trupele turce în retragere jefuiau satele și persecutau familiile creștine. În iunie și iulie 1809, sute de refugiați din Tulcea, Babadag și Isaccea au decis să părăsească malul stâng al Dunării. În același timp, 80 de familii de bulgari din Varna și Pazardjik au decis „o dată pentru totdeauna să scape de crimele asupritorilor”, ei au ajuns în Principatul Moldovei, aici cu permisiunea comandamentului rus au strâns recolta de pe câmpurile lăsate de trupele turce, dând jumătate din aceasta armatei țariste pentru aprovizionare [318, c. 122].

Este dramatică soarta imigranților din regiunile Kavarna și Mangalia. Trupele turce, în timpul retragerii, au ucis civili, le-au dus vitele spre sud și au ars satele lor până la temelie. Când trupele ruse au ajuns în aceste pământuri, au ordonat populației locale să rămână în casele lor. Dar nici protecția armatei ruse nu i-a convins pe bulgari să aștepte și să rabde în continuare atrocitățile turcești. La generalul rus E. M. Markov au venit bătrânii satelor și, din numele a 3000 de familii, au cerut împăratului rus să le aloce terenuri în sudul Imperiului Rus [210, c. 190]. După primirea permisiunii pentru strămutare, bulgarii din Kavarna și Mangalia au adunat toate bunurile lor și, prin punctul de frontieră de la Hârșova, au trecut în Principate și, mai departe, în Basarabia. Cercetătorul bulgar Stefan Doinov consideră că, probabil, cu aceasta a început relocalizarea primilor migranți în Basarabia la începutul secolului al XIX-lea [298, p. 75]. Probabil, ei s-au stabilit în Bugeac în fostele sate tătare Ceadâr, Congaz și Vulcănești. Părerea noastră este întărită de faptul că unul dintre cartierele din Vulcănești este numit de localnici Kavarna și locuitorii săi – kavarneni (rus. *kavarnenŭi*), chiar numele satului vine de la un nume de familie des întâlnit în Varna – Vălkanov [298, p. 75].

În ciuda trecerilor sporadice ale bulgarilor pe malul stâng al Dunării, credem că primele strămutări organizate ale bulgarilor au fost conduse de general-locotenentul A. Sas. El a adus în satele Niculițel și Mănăstirea în apropiere de Tulcea 1800 de imigranți transdanubieni [7, inv. 1, d. 676, f. 159]. Se cunosc unele nume ale capilor de familie care s-au mutat în perioadă dată la nord de Dunăre, numele lor reflectă locurile lor de baștină: Georgi Kiustendenli, Karanfil din Varna, Dimiter Iankovici din Pleven, Gheorghi Bairaktar de la Kazanlâk, Nicola Constantin de la Varna, Nedialko Filibeli, Stoian Alexei de la Varna, Stoiko Penu, Lazar Samokovli, Kiriak Arnaut din satul Devnia (districtul Varna), Marincio Pazardjikli, Dimiter Dimciu din Sliven, Anghel Dimitrovici din Șiștov, Dimiter Ioțovici din Razgrad, Ivan Sviștovli, Milko Iancio [297, p. 70-71]. Mai târziu, aceștia au fost transferați în Galați, pentru a fi mutați ulterior în Bugeac. P. I. Bagration, într-o scrisoare din 16 august 1809 către reprezentantul rus în Divan, senatorul S. S. Kușnikov, constată că ar trebui să fie date ordine cu privire la strămutarea bulgarilor în Țara Românească și Moldova și, de preferință, în Basarabia [7, inv. 1, d. 916, f. 141]. Mai târziu, el a trimis o petiție cu scopul de a afla „unde anume în Moldova și Basarabia sunt amplasate familiile bulgarilor veniți de peste Dunăre și dacă toți și-au amenajat o gospodărie sau sunt familii care trăiesc în carele lor până la amenajarea unui loc de trai permanent în locurile noi” [7, inv. 1, d. 676, f. 156]. Acest fapt, în opinia noastră, dovedește că după expulzarea din Bugeac, în 1807, a 17 000 de tătari nogai, guvernul rus planifica să mute pe teritoriul dat populație creștină loială [264; 214]. Acest lucru a fost menit să lipsească Poarta de o bază de operații importantă. Probabil, Kușnikov a prezentat Divanului propunerea lui Bagration, căci pe 19 august 1809 a devenit cunoscut faptul că de stabilirea bulgarilor se va ocupa un reprezentant special al Divanului Moldovei, vornicul Hrisoverghi, care era „deputat” pe lângă armata rusă [7, inv. 1, d. 916, f. 137]. El trebuia să trimită bulgarii care aveau rude în Moldova către aceștia, iar pe acei imigranți pentru care nu se dădea garanție îi trimitea în Basarabia, cu loc de stabilire la o anumită distanță de Ismail. În urma activității sale de instalare a bulgarilor, Hrisoverghi menționa că doar 131 de familii din cele care așteptau în Galați au arătat dorința de a fi strămutate. Ele au vrut să trăiască în orașul Reni, din ținutul Tomarova (unitate administrativă în Principatul Moldovei) [7, inv. 1, d. 916, f. 137]. În același timp, Bagration, din cauza că bulgarii i s-au plâns că sunt hărțuiți de boierii moldoveni, a hotărât să mute bulgarii nou-sosiți în regiunea Novorosia. Pentru realizarea acestui lucru, el a cerut guvernatorului general al guberniei Novorosia, E. de Richelieu, ca acesta să delegheze în principat un emisar pentru a examina situația la fața locului și a elabora un plan de strămutare a refugiaților transdanubieni. Ca urmare, în primăvara anului 1807, în Moldova au ajuns

trimișii speciali: cadetul P. S. Meșcerski, membru al Biroului de tutelă, Zela Nestor, bulgar din colonia Parcani de pe malul stâng al râului Nistru, și general-maiorul I. F. Catargi, șeful Serviciului de Frontieră [125, p. 88]. Deși Meșcerski planifica să strămute în regiunea nistreană 400 de familii bulgare, din cauza timpului rece, în 1807, doar un mic grup de bulgari, numiți șopi, au trecut Nistrul.

În septembrie 1809, cneazul Bagration „a încredințat conducerea tuturor pământurilor ocupate acum și pe viitor de armatele Majestății Sale Imperiale pe partea dreaptă a Dunării consilierului de stat A. I. Koronelli, și acest fapt este adus la cunoștința întregii armate” [7, inv. 1, d. 676, f. 187]. Anton Koronelli (*Антон Коронелли*) s-a născut în 1752 pe insula Naxos din Marea Egee, în familia de nobili Koronello – evrei spanioli botezați. În 1770 familia a emigrat în Imperiul Rus. În anul 1784, prin decret imperial a fost angajat la Comisia de Stat a Afacerilor Externe și desemnat consul pe insulă Chios. A luptat contra suedezilor în 1789; a fost distins cu Ordinul Sf. Vladimir de gradul IV în 1789. După ce a lucrat în diferite departamente și locuri, a fost avansat la rangul de consilier de colegiu în 1800. În ianuarie 1809 consilierul de stat activ A. Koronelli a fost numit adjunct al general-feldmareșalului Alexandr Prozorovski, comandant al armatei ruse din Moldova [6, inv. 23, d. 7028, ff. 1-23; 170].

Koronelli a luat în subordinea sa câteva starșinale bulgare, printre care au fost astfel de oameni respectabili ca Zelo Nesterov, Kiro Vălkov, Iani Karabadjakov, Dimo Dragne, Stoian Nikolov, Bratan Dobre și alții. Ei au vizitat diverse regiuni ale Principatelor Române și, făcând cunoștință cu situația de pe teren, i-au convins pe semenii lor să se mute pe malul stâng al Dunării. Pentru cheltuieli de strămutare lor le-a fost alocată suma de 300 000 de ruble. Ei au ales următoarele zone pentru așezări, precum Parcani, Chișinău și Bugeac [298, c. 73].

Totodată, Koronelli creează o structură pentru guvernarea coloniștilor: el cere întocmirea listelor de bulgari care deja au emigrat și numește inspectori din foștii voluntari, a căror activitate nu se subordona Divanului. Astfel, căpitanul Comnen și căpitanul în rezervă Spiridon Koronelli (fratele lui A. Koronelli) au fost numiți inspectori în Oltenia, capitanul Logofet în Galați și Brăila, registratorul de colegiu Machedon în județul Ialomița, căpitanul Caravia în fosta raia turcească Giurgiu (mai târziu el va fi trimis să supravegheze bulgarii din județul Teleorman în raioanele Oltului de Jos, Marginea și Călmățuia). În orașele Giurgiu și Baia „liniștea bulgarilor” era monitorizată de căpitanul Vasile. Căpitanul Afanasie Nekovich a fost numit inspector în satele din împrejurimile Bucureștiului, herțegovineanul Liubobratci a fost trimis la Turnu Severin, căpitanul Enache a devenit prefectul sârbilor care s-au așezat în Giurgiu. În satele Cirnoci și Stupinele din

județul Ilfov au fost desemnați căpitani Dumitru și Andronache. La bulgarii din Bugeac, în calitate de prefect a fost numit căpitanul Grinari [3, inv. 165, d. 1, ff. 1-14]. Toți acești inspectori trebuiau să monitorizeze starea imigranților bulgari. Istoricul român Constantin Velichi consideră că, probabil, în calitate de prefect al imigranților transdanubieni a activat și Dmitri Vatikioti, care a comandat corpul de voluntari bulgari și găgăuzi. Din 1812 până în 1818 acesta va executa funcția de mandatar al coloniștilor transdanubieni din Basarabia [112, p. 42]. În septembrie 1807 imigranții bulgari din Principatele Române au fost informați cu privire la decretul împăratului rus „Despre privilegiile acordate bulgarilor care vin în Rusia pentru trai”, care prevedea: „1. Guvernul rus acordă imigranților bulgari protecția sa specială, oferindu-le dreptul de a utiliza toate avantajele, beneficiile și protecția garantate de lege supușilor ruși prin naștere. 2. Coloniștilor li se cere să se ocupe preponderent cu cultivarea cerealelor, să sădească livezi și vii și, în special, să crească duzi. Fiecare de ce e capabil, și să facă tot ceea ce este caracteristic unui bun agricultor și nou locuitor, protejat de grația monarhului”. În același timp, li se oferă următoarele privilegii: „1. Scutirea de toate impozitele și prestațiile funciare din momentul sosirii în Rusia pe un termen de 10 ani. 2. Se dă din trezorerie familiilor sărace cu împrumut două sute șaptezeci de ruble pe timp de zece ani, iar celorlalți, în dependența de averea de care dispun, cât va fi necesar pentru stabilire. 3. Se acordă fiecărei familii depline în proprietate veșnică și ereditară 60 de desetine de pământ. 4. În plus, tuturor li se acordă câte 5 copeici pe zi pentru hrană de la data sosirii în Rusia până la prima recoltă. 5. Noii coloniști, precum și descendenții acestora vor fi scutiți o dată pentru totdeauna de serviciul militar, de încartiruirea trupelor militare, cu excepția cazurilor ieșite din comun în timpul trecerii trupelor prin satele bulgare, și atunci pentru o perioadă scurtă de timp, cum ar fi pentru înnoptare sau odihnă. 6. Bulgarilor li se acordă dreptul de a construi biserici în conformitate cu credința lor, cu clopote, să aibă preoții lor și în general libertatea deplină de credință. 7. După curgerea celor zece ani de scutire, se fixează alți zece ani pentru a returna banii, cine și cât va primi împrumut de la trezorerie” [3, inv. 165, d. 1, ff. 17-18v.].

Menținerea ostilităților pe frontul ruso-turc a dus la apariția unor probleme majore pentru armata rusă: insuficiență de furaje, epidemii etc., iar situația bulgarilor din Imperiul Otoman a fost atât de periclitată, încât pe 17 (29) noiembrie 1809, Bagration a fost nevoit să scrie lui Alexandru I despre necesitatea de a trece în timpul iernii pe malul stâng al Dunării: „Pe tot teritoriul de la Tulcea și Isaccea până la Silistra, Pazardjik și Kavarna nu este niciun locuitor, nicio casă, niciun adăpost, nu există nicio modalitate de a obține chiar și cea mai mică parte a celor necesare pentru existența fizică

a oamenilor și a animalelor” [138, c. 89]. La rândul său, Mihail Kutuzov a dat ordinul de încetare a acțiunilor militare și de transferare a trupelor de pe malul drept al Dunării pe malul stâng [195, p. 718]. În această perioadă, fluxul principal de imigranți venea din: Razgrad, Silistria, Sevliev, regiunea Plevne. De asemenea, în această perioadă locuitorii satelor Kuzgun și Rassevatoi au trecut Dunărea, unii au rămas în Țara Românească sub supravegherea căpitanului Lyubobratich și Samburski, care i-au repartizat în satele dunărene, iar restul au fost transferați în Principatul Moldovei [7, inv. 1, d. 916, f. 182]. În total, la nord de Dunăre au trecut, după unele date, 3 000 de familii, iar după altele – 13 000 de familii, aducând cu ele 20 000 de capete de bovine [210, p. 207]. Koronelli l-a rugat pe Kușnikov să solicite Divanului din Moldova ca autoritățile din satele unde vor fi repartizați imigranții bulgari să nu le încalce drepturile, iar, în caz de necesitate, să-i ajute. La rândul său, Divanul Moldovei a răspuns că ispravnicii nu numai că nu vor împiedica trecerea bulgarilor în Principat, dar vor ajuta și se vor asigura ca refugiaților să li se plătească îndemnizații [7, inv. 1, d. 916, ff. 182, 185].

În martie 1810, în locul lui Bagration, comandant al Armatei Dunărene a fost numit contele N. M. Kamenski, care a promis tuturor imigranților bulgari care s-au stabilit temporar în Țara Românească și Moldova că primăvara ei vor fi mutați în Bugeac sau în gubernia Herson [112, p. 34]. Strămutarea ulterioară a bulgarilor la periferiile de sud ale Imperiului Rus a fost aprobată și de președintele Divanurilor, generalul V. I. Krasno-Milașevici. Aceasta, după părerea noastră, arată că guvernul rus nu a renunțat la ideea să așeze bulgari în regiunea Herson, mai ales că între aceștia și administrația din Moldova nu s-au stabilit relații bune. Astfel, Richelieu trimite un alt mesager, consilierul de stat N. Karpov, pentru organizarea strămutării [174, p. 48]. Karpov s-a ciocnit de dificultăți în invitația bulgarilor în Novorosia, deoarece aceștia au fost convinși că Rusia „va lua în stăpânire întreaga Bulgarie și va supune cu arma sa toate pământurile de acolo, și atunci ei se vor întoarce în locurile natale și vor redeveni stăpânii fostelor lor case” [174, p. 9]. În plus, bulgarii nu agreau ca loc de stabilire gubernia Novorosia, deoarece considerau că pământurile de acolo erau lipsite de vegetație forestieră, solurile erau infertile, iar cei care locuiau acolo erau iobagi. Refugiații bulgari alegeau libertatea în sărăcie, decât viața în sclavie. În situația dată a intervenit V. Krasno-Milașevici, care prin decrete speciale a impus bulgarii să se strămute. Potrivit acestor decrete, toți bulgarii care traversau Dunărea, cu excepția celor din Șiștov, Razgrad și Arnautkioi, urmau să fie obligatoriu transferați în gubernia Novorosia către ianuarie 1811. În total, se planifica să fie transferate până la 2 000 de familii de „agricultori harnici”, în acest scop le-a fost alocată suma de 2

418 leve din indemnizația colonială [174, p. 12]. Pentru ca bulgarii să poată supraviețui pe drum, bărbaților și femeilor li se alocau câte 16 parale pe zi, iar copiilor sub 14 ani – 8 parale pe zi. În plus, la sosirea pe Nistru, până la stabilirea lor deplină, un adult primea câte 20 de copeici de cupru, în timp ce copiii primeau câte 10 copeici [174, p. 40]. Primul grup de migranți bulgari a fost așezat în satele Bugeac, Beșghioz și Congaz.

În același timp, noul comandant-șef al armatei ruse de la Dunăre, M. Kutuzov, pledând pentru o politică loială față de imigranții transdanubieni, a contracarat planurile autorităților ruse. Aceasta se datorează vizitei făcute lui Kutuzov de către episcopul bulgar Sofronie de la Vrața, care, în numele bulgarilor refugiați în Principatele Române, a cerut ca bulgarii să nu fie mutați la distanță mare de granițele Bulgariei. Kutuzov și-a explicat decizia afirmând că, în cazul unor viitoare acțiuni militare, trupele ruse nu vor avea susținere materială din partea populației locale, deoarece pe acest teritoriu devastat, pur și simplu, nu va fi nimeni. Acest fapt, după părerea noastră, contrazice opinia cercetătorului Ion Nistor, care credea că „rușii voiau să depopuleze Bulgaria, ca să lase turcilor un pustiu” [88, p. 12]. Lipsa bazei de argumente pentru opinia istoricului român e dovedită și de corespondența oficială dintre reprezentanții ruși și austrieци în Principate. De exemplu emisarul Nikolai Rajewski, într-o scrisoare către Heinrich von Kalice, scria că speră că „bulgarii vor continua să se revolte împotriva dominației otomane, iar Imperiul Rus, la rândul său, îi va sprijini în toate” [57, p. 97].

Intervenția lui Kutuzov a permis căpitanului Borovski să oprească pe drum și să întoarcă la vechile lor locuri de reședință 128 de familii de imigranți de peste Dunăre [174, p. 12]. În același timp, ministrul de Interne al Imperiului Rus, P. O. Kozodavlev, în scrisoarea sa către Kutuzov, a exprimat sprijinul său, menționând că relocarea bulgarilor chiar de la începutul războiului a luat o formă de constrângere. Pentru strămutarea lor, el a propus să se aleagă un alt timp mai potrivit.

Diplomații străini priveau cu dezaprobare strămutarea bulgarilor. La 7 iulie 1810 consulul francez în Principate, Martin Champigny, a remarcat că în Iași sunt coloane de „prizonieri”, compuși în mare parte din femei și copii. Din informațiile pe care el le-a adunat, se poate urmări numărul de refugiați care au trecut prin portul Galați: de la începutul anului 1806 – circa 16000 de turci, bulgari și sârbi [58, p. 861]. Datorită aceleiași surse, putem determina locul de unde au venit familiile bulgare refugiate la nord de Dunăre. Consulul francez indică punctul Rușciuk (actualul oraș Ruse), Razgrad, Silistra, Șiștova (actualul Sviștov) [58, p. 383]. Din aceste date putem deduce că în această etapă mișcarea de migrație a cuprins nord-estul Bulgariei. Oficiali de la Ministerul francez al

Afacerilor Externe considerau că, după războiul cu Imperiul Otoman, „Rusia urmărea scopul să distrugă tot ceea ce se afla între Balcani și Dunăre” [56, p. 371]; a fost, de asemenea, remarcat faptul că se planifica transportarea bulgarilor din Bulgaria și Dobrogea în Basarabia și în regiunea orașului Odesa.

Un interes deosebit reprezintă datele contelui emigrant francez, general de infanterie al armatei ruse, A. F. Langeron. El a ținut un jurnal în fiecare campanie la care a participat. Generalul a notat că uneori îi trimitea forțat pe imigranții transdanubieni peste Prut. De exemplu, de la 2 august până la 14 august 1809, când Tulcea a fost ocupată de trupele ruse conduse de generalul M. Bulatov, populația orașului a fugit în Babadag, acei 1500 de refugiați care au fost „capturați”, împreună cu căruțe și bagaje, au fost duși în Basarabia. Aceeași soartă îi aștepta pe încă 1200 de bulgari, reținuți în mănăstirea Kokoș, situată la 5-6 km distanță de Isaccea [116, 176-183].

Ostilitățile reluate în aprilie-mai 1811 în apropiere de orașele Ruse, Vidin și Calafat au generat un nou val de deplasare a bulgarilor (3 000 de familii) la nord de Dunăre [308, c. 63]. În același timp, coloniștii bulgari, din cauza numărului lor mare, au început să resimtă o insuficiență de terenuri libere și privirea lor s-a îndreptat spre regiunile nordice ale Principatelor Române. Atunci Kutuzov a văzut circumstanțe potrivite pentru strămutarea migranților în gubernia Novorosia și la 26 aprilie 1811 a anunțat despre privilegiile acordate de țar. Chemându-i pe bulgari să treacă pe malul stâng al Dunării, el, în numele guvernului rus, le-a promis scutirea de impozite și taxe pe trei ani. Kutuzov, înzestrat de împăratul Alexandru I cu atribuții foarte largi, a declarat bulgarilor următoarele: „Dorind să acordăm toate avantajele posibile coreligionarilor noștri, care se eliberează de jugul turcesc și trec în mod voluntar de pe malul drept pe malul stâng al Dunării [...] le acord o scutire pe trei ani de toate taxele și obligațiile funciare [...] din momentul stabilirii lor în partea stângă a Dunării, în locurile unde ei își vor alege singuri locul de domiciliu și unde vor fi alocate terenuri libere pentru așezarea lor” [174, p. 1]. Kutuzov sugera că, probabil, aceste scutiri vor fi prelungite ulterior. Migranții bulgari trebuiau să se afle sub supravegherea ofițerilor ruși și să nu depindă de autoritățile locale.

Bulgarii care se mutau în Principatul Moldovei se așezau aleatoriu pe pământuri mănăstirești. Cei înstăriți se stabileau în orașele mari. În același timp, refugiații bulgari simțeau opresiune din partea Divanului și a boierilor, care îi percepeau ca forță de muncă ieftină, încercând să-i lege de pământ [174, p. 22-23]. Aceasta a dus la faptul că unii imigranți, deziluzionați de condițiile oferite, doreau să se întoarcă acasă, iar alții plecau în stepele goale ale Bugeacului.

Văzând situația, A. Koronelli propune lui M. Kutuzov să le aloce terenuri mai bune, de stat, de 15 desetine, în apropierea râului Tatarbunar, cu formarea unui centru al coloniei, numit Parfenop. Totodată, Koronelli a cerut ca bulgarii să fie scutiți de toate plățile și taxele pe 12 ani, iar orașele și localitățile să fie scutite de impozite în folosul statului, să fie permisă organizarea târgurilor, construirea fabricilor și uzinelor cu dreptul la comerț în alte porturi și orașe ale Imperiului Rus. Koronelli mai propunea ca, în viitor, pentru acei imigranți care se vor stabili în Basarabia să fie desemnat un tutore, acesta având obligația de a oferi celor nevoiași sume de bani pentru construcția caselor noi. Divanul și moșierii erau obligați să aloce coloniștilor lemn gratuit pentru construcții. Koronelli a propus să fie avertizați reprezentanții Divanului Moldovei și moșierii moldoveni, ca să nu împiedice relocarea bulgarilor în Basarabia, iar dacă cineva va încerca să-i rețină cu forța, acea persoană va fi amendată cu un 1 galben olandez pentru fiecare migrant. În perspectiva unei necesități de ordin militar, se propunea de a organiza din oameni apti de serviciul militar o formațiune militară după exemplul celei a cazacilor de pe Don. Pentru a face acest lucru, el a cerut lui Kutuzov să-i desemneze ca instructori pe maiorul Jari și pe cadeții Jakobson și Termin din Regimentul VIII de Husari de la Liuben [174, p. 25-26].

Kutuzov, într-o scrisoare către V. Krasno-Milașevici, recunoștea că bulgarii aduși de peste Dunăre în diferite perioade „încă nu au un adăpost sigur și pribegesc prin diferite locuri din aceste principate, deși au fost luate diferite măsuri pentru a-i așeza pe pământuri nepopulate” [174, p. 30]. Într-o altă scrisoare, trimisă către exarhul Moldovei, Gavriil Bănulescu-Bodoni, generalul rus și-a exprimat opinia despre necesitatea creării unei rezerve de cereale pentru nevoile imigranților transdanubieni săraci. Kutuzov a prezentat și planul lui Koronelli, care prevedea următoarele: 1. Bulgarii care s-au stabilit pe pământuri mănăstirești nu vor trebui în continuare să dea mănăstirii a zecea parte din recolta lor, lăsând-o în calitate de rezervă. 2. Bulgarii care s-au stabilit pe terenurile moșierilor trebuiau să păstreze doar jumătate din a zecea parte din recoltă, cealaltă jumătate aveau să o dea moșierului [174, p. 11]. Kutuzov a explicat aceasta prin faptul că pământurile pe care au venit coloniștii transdanubieni, înaintea sosirii lor, erau necultivate. Migranții se așezau în localitățile din Moldova, deoarece, odată ajunși la loc nou, ei aveau nevoie de produse alimentare și trebuiau să fie angajați în activități economice. Ei nu puteau fi așezați pe pământurile libere proprietate domnească, considerând că acestea erau în mare parte necultivabile [174, p. 67]. Din acest motiv, ei au fost nevoiți să se așeze pe terenurile care se aflau în proprietatea boierilor și a mănăstirilor. Stabilindu-se în locurile noi, bulgarii nu vroiau să plătească impozitele către proprietarii de teren, precum și dările

pe vânzarea de vin și pe fiecare cap de vită către stat [341, p. 18-23], ceea a provocat conflictul dintre ei. Primii justificau refuzul lor prin faptul că Kutuzov, în aprilie 1811, le-a promis scutiri. Acest lucru l-a impus pe V. Krasno-Milașevici să se adreseze lui M. Kutuzov, cerând explicații precise ale decretului său. El l-a rugat pe comandantul rus să le explice refugiaților că ei sunt scutiți de taxe care includ „oameni, utilaje și căruțe”, și nu de alte taxe, cum ar fi zeciuiala în favoarea proprietarului de pământ, iar în Basarabia – de taxele pentru vânzarea de bunuri. Krasno-Milașevici a cerut ca refugiaților să li se explice faptul că nu au dreptul de „a ocupa” samovolnic terenuri. Bulgarilor, de asemenea, li se interzicea să ascundă printre ei birnici moldoveni. Administrația rusă a stabilit că printre coloniști au fost găsite 779 de familii de birnici. E de menționat că președintele administrației ruse era convins că numărul real de birnici care s-au ascuns printre bulgari era mai mare [30, p. 347]. Coloniștii îi ascundeau deoarece nu depindeau de autoritățile locale. Probabil, bulgarii în așa măsură îi compătimeau pe localnici, încât autoritățile raportau că în fiecare lună numărul de țărani birnici se reducea. Ca rezultat, suferea nu numai trezoreria statului, dar și armata rusă, care era întreținută de această categorie de țărani. Este cunoscut că armata rusă trebuia să primească anual 51 600 de tone de cereale, fonduri pentru întreținerea spitalelor în cuantumul de 852 281 lei și pentru a cumpăra carne și vin – 354 242 lei [7, inv. 1, d. 65, f. 164; d. 2283, f. 1130; d. 2322, ff. 93-94]. Pentru a evita pierderile, s-a propus să fie anulate scutirile coloniștilor transdanubieni care s-au mutat înainte de anul 1810. Kutuzov, considerând importanța bunăstării tuturor bulgarilor, nu a aprobat cerința respectivă. Următorul exemplu de solidaritate între populația română și bulgari este că bulgarii, în special în acele locuri unde trăiau printre populația autohtonă, refuzau să ofere casele lor pentru încartiruirea militarilor, ceea ce a dus la faptul că și populația locală refuza să accepte soldații ruși în casele lor [174, p. 51].

În această perioadă, funcționarii țariști continuau să organizeze relocarea bulgarilor în regiunile de sud-est ale Țării Moldovei. În acest scop, o comisie specială la Iași trebuia să întocmească listele bulgarilor, în scopul de a pregăti pentru ei locuri de trai, care urmau să fie gata către momentul sosirii acestora la destinație. În același timp, Koronelli îl ruga pe Kutuzov să amâne temporar strămutarea, pentru că bulgarii făceau semănatul de primăvară și plecarea din locurile populate le poate aduce pierderi [174, c. 36]. Kutuzov a ordonat lui A. Koronelli ca, imediat, bulgarii să se pregătească pentru strămutarea în Bugeac, fiind anunțați că se vor bucura de aceleași privilegii, ca și compatrioții lor care trăiesc în gubernia Novorusia. Koronelli a răspuns că, în primul rând, bulgarilor trebuie să le fie arătată o listă în limba bulgară cu privilegiile acordate și că, în al doilea

rând, e nevoie ca bulgarilor săraci se li se dea câte 10 parale pe zi, iar de la sosirea în Basarabia și până la prima recoltă – câte 6 parale pe zi. În cazul în care nu le vor ajunge bani, ei aveau dreptul să ceară un împrumut de la stat cu obligația de a restitui întreaga sumă în termen de 10 ani [174, p. 40]. Acei migranți care au făcut însămânțări de primăvară urmau să fie mutați în Basarabia după recoltare. Bulgarii trebuiau să fie însoțiți de funcționari speciali și de câțiva cazaci călare. Pentru a preveni strămutarea birnicilor români, fiecărui bulgar strămutat i se oferea un act unde se indica numele și starea sa socială. Locurile de așezare au fost desemnate: pe lângă Tatarbunar, Căușeni, lângă lacurile Catlabuga, Ialpug, Chitai, la râurile Cahul și Prut. Strămutarea a fost condusă de maiorul Șafirov [174, p. 41-42].

După cum se știe, înainte de migrația în masă a bulgarilor în partea de sud-est a Țării Moldovei, aici deja locuiau bulgari, aceasta se demonstrează prin faptul că cei care au ajuns în Bugeac în perioada 1806-1812 se numeau „bulgarii noi”, spre deosebire de „bulgarii vechi”, care s-au stabilit aici până la 1806 [32, p. 12]. A. Zașciuk a considerat că între anii 1807 și 1812, în Basarabia au venit „bulgarii negri” – originari din Macedonia și Rumelia, numiți „kaloferi sau orășeni”, care scriau cu litere slave [168, p. 512]. În ultimul caz, probabil este vorba de persoane strămutate din orașul Kalofer, care se află în regiunea Plovdiv, sudul Bulgariei. În cursul perioadei de dominației otomane, orașul a fost jefuit și ars de trei ori de către turci, iar locuitorii au fost expuși violențelor.

În fine, mai rămâne întrebarea cu privire la numărul de bulgari care s-au mutat la nord de Dunăre în anii **1806-1812**. Sursele indică faptul că, în această perioadă, au locuit în Principatele Române 20 000 de familii bulgare [174, p. 40; 341, p. 109-110]. În ceea ce privește numărul de bulgari din Țara Românească, D. Fotino invocă cifra de 7 799 de familii [75, p. 147]. Această cifră a fost stabilită de recensământul pentru anul 1815. Istoricul bulgar St. Doinov a completat datele colegilor români, concluzionând că, în Principatele Române și în gubernia Novorosia, s-au mutat 96 700 bulgari [298, p. 300-301]. În ceea ce privește numărul populației bulgare în partea de sud-est a Principatului Moldovei, conform opiniei lui A. Skalkovski, în Bugeac se numărau 2 800 de familii de bulgari [252, p. 14]. I. Chirtoagă estimează că până în 1811, în Bugeac au fost stabiliți circa 10 000 de imigranți transdanubieni [45, p. 189]. În contextul dat, o să menționăm că în septembrie-octombrie 1811 autoritățile țariste au desfășurat în principat un recensământ. Datele colectate ne-au permis să alcătuim un tabel care să prezinte satele și numărul de familii bulgare care s-au stabilit în acestea (**tabelul A.1.1**). Pe baza acestor date, putem concluziona că, până în 1812, în partea de sud-

est a Principatului Moldovei, au locuit 1 521 de familii bulgare, reprezentând 6 765 de persoane de ambele sexe, care au fost repartizate în 62 de sate (cele mai multe erau sate părăsite de nogai, expulzați de aici în 1807). Cei mai mulți imigranți transdanubieni au locuit în ținutul Greceni, urmat de ținutul Tomarova [7, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261]. Trebuie să subliniem faptul că, în afară de satele menționate în statistica rusă, bulgari s-au stabilit în orașele Ismail, Chilia, Akkerman, Bender, Vâlkov și Chișinău, ceea ce, în opinia noastră, crește în mod considerabil numărul imigranților bulgari; mai ales că la începutul anului 1812, ca urmare a încetării ostilităților de pe malul drept al Dunării și a retragerii trupelor țariste din teritoriul bulgar în legătură cu semnarea rapidă a armistițiului între Imperiul Otoman și Imperiul Rus, bulgarii, de teama de răzbunare și represii din partea otomanilor, treceau masiv în Principatul Moldovei. Către primăvara anului 1812 numărul de imigranți transdanubieni stabiliți pe teritoriul dintre Prut și Nistru a ajuns la 87 037 de persoane sau 20 316 de familii [318, p. 47].

Din cele expuse mai sus, putem concluziona că, în anii **1806-1812**, confruntările ruso-turce pe pământurile bulgare, abuzurile comise împotriva populației locale de cârjalii, căutarea terenurilor libere pentru agricultură și trai au dus la emigrarea în masă a bulgarilor în Țara Românească și Țara Moldovei. În același timp, această perioadă se caracterizează printr-o politică deliberată a guvernului rus de atragere de coloniști pentru popularea regiunilor de la periferia sudică a Imperiului Rus, preferință, în acest caz, se dădea bulgarilor, care veneau cu unelte proprii, bovine și proprietăți mobile. Un rol important în realizarea acestei politici a fost atribuit diplomaților și comandanților militari ruși aflați în Principate. Privilegiile acordate coloniștilor stabiliți au fost menite să încurajeze strămutarea la nord de Dunăre și a ceilalți bulgari, rămași sub jugul otoman, să migreze la nord de Dunăre.

2.3. Migrația internă a bulgarilor din Basarabia în perioada anilor 1812-1828

La începutul secolului al XIX-lea, în Basarabia au avut loc procese etnice dinamice, cauzate de migrația internă a coloniștilor în cadrul teritoriului dintre Prut și Nistru (deplasările de pe moșiile boierești în coloniile bulgare, din orașe în colonii, din colonie în colonie). De altfel, procesul de strămutare dintr-un loc în altul era caracteristic Basarabiei și în perioada administrației moldovenești. Încă la 22 octombrie 1810, Divanul Moldovei a ordonat serdarilor de ținuturi să întoarcă la baștină pe cei care au plecat în alte sate și ținuturi. Serdarii nu s-au grăbit să

îndeplinească ordinul, deoarece erau interesați să mărească numărul populației plătitoare de impozite în limitele administrative ale jurisdicției lor. La 22 iulie 1812, Visteria Moldovei s-a adresat încă o dată serdarilor cu aceeași cerință, dar, din cauza anexării Basarabiei, ea nu a fost îndeplinită [5, inv. 2, d. 41, f. 2].

În primii ani după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus, strămutarea samovolnică a locuitorilor s-a intensificat. Pe bejenari îi atrăgeau pământurile libere din Bugeac, care după 1812 au fost trecute în proprietatea statului. Însă la acest pământ pretindeau și moșierii basarabeni, care au preluat în stăpânirea lor circa 117 202 desetine de pământ (care se aflau în partea stângă a Prutului dintre Valul lui Traian Inferior și Valul lui Traian Superior). Numai moșierul transilvănean Iancu Balș a deținut în aceste locuri 41 519 desetine [259, p. 500, 507]. Boierii motivau pretenția lor prin faptul că, până la venirea aici a nogailor, aceste pământuri se aflau în posesia familiilor lor. Ulterior, multe dintre moșiile noi erau vândute sau date în arendă. De exemplu, în posesia boierului Ion Sturdza se aflau satele Sadâc, Cupcui, Chiat, Cajdamgalia, Enichioi, Ciucurmiși, Borceac, Tatar-Baurci ș.a. Moșierul Iancu Balș era proprietarul satelor Mingir, Tomai, Ciumai (ținutul Hotărniceni), Acbota, Aluat, Hadjichioi, Tartaul, Borceac, Cugurlui (ținutul Greceni) ș.a. Proprietarul satului Șomailia era Grigore Codrean, iar al satului Capaclia – V. Bălănescu [7, inv. 1, d. 3256, f. 37; 8, inv. 1, d. 214, f. 45]. Menționăm că în satele enumerate au locuit bulgari care, crezând că aceste locuri sunt libere, s-au stabilit aici încă în perioada războaielor ruso-turce din anii 1787-1792 și 1806-1812. Din cauza boierilor și a ispravnicilor, coloniștii suportau multe greutăți. Erau impuși la muncile de câmp în folosul boierului și la lucrările de construcție a drumurilor și podurilor. Totodată, ei erau obligați să acorde moșierului zecimea de roadă strânsă, așa cum făceau țăranii moldoveni [8, inv. 1, d. 1414, f. 71]. În 1814 ispravnicul ținutului Codru, Nepeipivo, într-un raport, a confirmat că în unele așezări ale ținutului, locuitorilor li se cere impozit neținându-se cont de venitul lor: „într-o localitate de la 6 la 10, în alta de la 12 la 18 lei” [5, inv. 2, d. 41, f. 9]. Asemenea abuzuri au fost explicate de administrația locală prin faptul că adevărații proprietari ai moșiilor nu se află în regiune, dar ei împuternicesc anumite persoane să administreze moșiile sau dau în arendă terenurile pe câțiva ani. Aceasta i-a determinat pe bulgarii din satele boierești să caute soluții de scăpare de sub autoritatea moșierilor, și mulți alegeau să se mute pe pământurile libere ale Bugeacului, unde au fost create ulterior coloniile bulgărești. În martie 1813, 10 familii de „sârbi” din ținutul Hotărniceni s-au plâns pe arendașul moșiei Orac-Murza, care îi asuprea. Ei cereau să li se permită să părăsească satul, cerință ce le-a fost respinsă [5, inv. 2, d. 41, f. 2v.]. Dar imigranții au continuat să plece în taină în

alte așezări și ținuturi. Aflată în Bugeac la acea dată, Misiunea Financiară a Basarabiei a considerat acest proces dăunător atât pentru coloniști, cât și pentru satele care au fost părăsite. La 22 mai 1813, serdarilor din Orhei li s-a ordonat să fie întorși acești coloniști, iar administrației satelor unde ei s-au mutat să nu-i primească. Probabil, administrația locală a avut o atitudine serioasă față de acest ordin, astfel încât la 25 iulie 1813, în ținutul Hotărniceni au fost reținuți doi bulgari, locuitori ai satului Curulu, din cauza că ei „au dat motiv de ruinare a satului și ținutului”, și au fost trimiși sub arest la Chișinău [5, inv. 2, d. 41, f. 3].

O altă cauză ce a generat acest proces de migrație internă erau, uneori, relațiile tensionate cu populația autohtonă, deoarece, din cauza suprapopulării satelor, pământ arabil nu era suficient pentru toți. De exemplu, în martie 1812 țărani moldoveni din ținutul Greceni se plâneau autorităților că sunt asupriți de coloniștii de peste Dunăre. Aceasta reieșea din faptul că bulgarii foloseau cele mai bune lanuri, nu permiteau vitelor moldovenilor să pășuneze pe terenuri întinse [7, inv. 1, d. 3506, f. 2]. Despre o situație asemănătoare declară 80 de locuitori ai satului Curulu, ținutul Hotărniceni, în apelul lor către guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturza. Ei veneau cu propunerea ca nou-veniții să părăsească satul sau ca autohtonilor să le fie permis să plece [5, inv. 2, d. 41, f. 3]. Guvernatorul a refuzat cererea localnicilor, dar a poruncit ispravnicului de ținut să verifice situația din sat și să dea pământ celor cărora nu le ajunge din fondul pământurilor din apropierea acestei localități.

Funcționarul rus P. Svinin, pe lângă cauzele enumerate mai sus, adaugă dorința imigranților de a trăi liber pe pământurile statului. De aceea, conform datelor lui Svinin, numai de pe moșiile lui I. Balș au plecat 1000 de familii [248, p. 316]. Nu putem fi de acord cu această cifră, deoarece datele de arhivă ne oferă informația că numai la începutul lunii februarie 1815, de pe moșiile lui Balș au fugit 500 de imigranți transdanubieni, iar la mijlocul lunii octombrie 1815 au plecat încă 500 [5, inv. 2, d. 41, ff. 5v., 14]. Ca exemplu, mai avem apelul a 60 de familii de „sârbi veniți de peste Dunăre” în satul Cugurlui, ținutul Hotărniceni, de a li se permite să se mute în ținutul Bender și să se stabilească cu traiul pe pământurile libere numite „Tatar-Bunar”. Guvernatorul civil interimar al Basarabiei, general-maiorul Ivan Hartingh, găsind acest proces folositor pentru haznaua statului, a permis bejenarilor să se strămute. Însă ispravnicia de Hotărniceni a comunicat că verificările ei au arătat că dintre aceste familii de bejenari numai 24 sunt venite de peste Dunăre, iar altele 36 sunt familii de băștinași, care cultivă viță-de-vie, dețin mori și case. Se atenționa că, dacă se va permite plecarea birnicilor, satul Cugurlui va deveni pustiu, ceea ce va face dificilă pregătirea anuală a

fânului. Isprăvnicia propunea să fie permisă trecerea pe pământurile libere tuturor bulgarilor, pentru că aflarea lor în ținut „aduce neliniște în rândul birnicilor”. Ca rezultat, I. Hartingh, la 24 iulie 1813, a poruncit să nu li se interzică bulgarilor din raza ținutului Hotărniceni să se strămute în Bugeac, pe când locuitorii autohtoni trebuiau să rămână pe loc [5, inv. 2, d. 41, ff. 3-4]. La 13 noiembrie același an 1813, bulgarilor din Cugurlui li s-a dat pământ în Tatarbunar; foarte probabil că ei, la acel moment, erau deja stabiliți acolo, pentru că încă în august li s-a permis să se întoarcă în Cugurlui și să-și strângă roada. Popularea Tatarbunarului până la repartizarea oficială a pământului se dovedește și prin faptul că, la 9 și la 13 august 1813, sulgerul Fiodor de la isprăvnicia ținutului Hotărniceni era obligat de autoritățile guberniale să permită bejenarilor aflați sub supravegherea sa să plece în Tatarbunar. Deja în anul următor li s-a permis să treacă acolo cu toată averea și familia lor.

Nu tuturor bulgarilor li s-a permis strămutarea în ținutul Bender, „bulgarii vechi”, care au locuit în ținutul Hotărniceni până în 1806, aveau gospodării și plăteau birul, erau lipsiți de acest drept [5, inv. 2, d. 41, f. 5v.]. Însă, conform datelor din 1813, și ei împrindeau tentative de a fugi pe pământurile libere din Bugeac. În situațiile date, isprăvnicile trimiteau detașamente de cazaci, ca să-i întoarcă. Așa s-a întâmplat în luna mai 1814, când în Tatarbunar au fugit 63 de familii. Isprăvnicia ținutului Hotărniceni și-a trimis reprezentanții pentru a-i întoarce pe acești bulgari, însă s-a împotrivit isprăvnicia ținutului Bender, care a refuzat să-i întoarcă, motivând prin faptul că ei deja au făcut arături și au semănat cereale. Polițmaistrul din Bender a întors numai câțiva oameni, dar și ei pe drum au fost preluați de un ofițer rus. Pe alții el nu i-a întors, motivând că acești bejenari au venit de peste Nistru cu mult timp în urmă. Fiind cointeresați de mărirea numărului de contribuabili, autoritățile locale din ținutul Bender chiar acordau căruțe bejenarilor, ca să-și ia cu ei bunurile. La 20 noiembrie același an 1814, după bulgari a fost trimis un esaul cu 25 cazaci. În luna mai 1815, în ținutul Bender au fost trimiși 35 de cazaci, ca să-i prindă pe bulgarii care „din cauza că nu aveau un loc de trai permanent, au devenit nomazi” [5, inv. 2, d. 41, ff. 12, 17-18].

Influență asupra strămutării bulgarilor avea și propaganda făcută de ofițerii ruși. Unul dintre ei a fost porucicul Neko, care facea agitație în raza ținutului Greceni, promițând că cei care se vor muta cu traiul pe pământurile statului vor plăti dări mai mici. Agitația sa a avut efect, astfel încât în 1814 locuitorii satului Aluat și-au exprimat dorința de a părăsi localitatea. Așa acțiunile desfășurate și un alt ofițer rus, care chema bejenarii din ținuturile Hotărniceni, Greceni și Codru să părăsească moșiile boierilor și să se mute pe pământurile statului, spunând că, în caz contrar, ei vor deveni „țărani moșierilor” [5, inv. 2, d. 41, ff. 6v.-7v.]. Mobilul acțiunilor ofițerilor ruși consta în faptul că

ei doreau ca bulgarii să se înscrie în detașamentele de cazaci. Acest lucru este confirmat de locuitorii satului Vulcănești, care la 30 august 1815 i-au numit pe cei care faceau agitație activă și au plătit 100 de lei pentru întreținerea lor, aceștia erau un oarecare Vasili Rubin și Dmitri Vatikioti [5, inv. 2, d. 41, f. 21]. Ultimul era foarte cunoscut și de încredere printre transdanubieni, datorită faptului că în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 a condus un detașament de 2 000 de voluntari bulgari și i-a ajutat să emigreze din Bulgaria în Basarabia [244, c. IX]. D. Vatikioti avea planuri de a forma din rândul bulgarilor detașamente speciale de cazaci, care trebuiau să fie dislocate în ținutul Tomarova și să păzească granițele Imperiului Rus cu Imperiul Otoman. Însă ideea lui nu a fost susținută de autoritățile țariste.

Aceste agitații au sporit numărul de migranți interni. În 1814 majoritatea locuitorilor satului Curulu din ținutul Hotărniceni au părăsit localitatea. Cei rămași, aproximativ 10 bulgari, au spus că și ei intenționează să se mute în Bugeac. În aprilie 1814 guvernatorul Basarabiei a fost anunțat că strămutarea din ținuturile Hătărniceni, Greceni și Codru a luat proporții mari și nicio măsură luată nu a dat rezultate. Atunci Hartingh a menționat că soluția acestui fenomen era în mâinile moșierilor, care numai prin atitudinea lor binevoitoare față de țărani puteau să-i rețină pe moșiile lor. Ca să dezmință informația precum că bulgarii vor fi în „veci robi pe moșiile sale”, I. Balș, la 24 septembrie 1814, a încheiat cu bejenarii care locuiau pe moșiile sale un contract în care se confirma libertatea lor și că ei vor plăti dări mai mici [5, inv. 2, d. 41, f. 13].

O altă cauză care a dus la strămutarea internă a bulgarilor este că multe din așezările unde se stabiliseră trebuiau să îndeplinească sarcini în beneficiul statului, cum ar fi întreținerea poștei și pregătirea fânului.

Fuga pe terenurile statului a luat proporții importante, ceea ce a dus la ruina proprietarilor de moșii și a îngreunat colectarea impozitelor la stat. A apărut pericolul că puteau rămâne pustii nu numai satele, dar și ținuturile de lângă Prut. Unii fugari, serile, în grupuri, înarmați, se întorceau în satele lor, își stricau casele și duceau materialele de construcții în Bugeac, în locurile noi unde se stabiliseră. Prin urmare, conducerea guberniei a fost nevoită să ia măsuri urgente. În februarie 1815, I. Hartingh a emis un decret care dispunea că toți cei care, la 1 ianuarie 1813, erau locuitori permanenți ai unui sat trebuiau să devină birnici (să plătească bir), iar cei care s-au strămutat după 1 ianuarie 1813 trebuiau să fie întorși la locul unde au locuit anterior. Aceste măsuri nu se refereau la cei cărora le-a fost permisă strămutarea și la migranții veniți de peste Nistru, care aveau libertatea să aleagă locul unde doresc să trăiască [5, inv. 2, d. 41, f. 14v.]. La 2 martie 1815, guvernatorul, la

cererea lui I. Balș, i-a dat un document în conformitate cu care toți funcționarii trebuiau să ajute moșierilor la întoarcerea fugarilor. Dar aceasta nu a avut niciun efect. La 8 aprilie 1815, I. Balș a anunțat conducerii guberniei că patru așezări din ținutul Greceni s-au mutat deja „și alții se pregătesc să facă același lucru”. El și-a exprimat îngrijorarea că aceștia nu vor fi întorși niciodată. Balș a anunțat că acest fapt îi provoacă multe daune și el va cere întoarcerea prejudiciilor de la visterie. Conducerea guberniei a hotărât să verifice la fața locului de ce anume din ținutul Greceni fug cei mai mulți oameni. Funcționarii locali au răspuns că oamenii au fugit deoarece „au fost hărțuiți de proprietarii de pământ” [5, inv. 2, d. 41, f. 14v.]. După aceasta Balș a primit un răspuns dur la pretențiile lui, Guvernul Regional al Basarabiei i-a comunicat că nu poate plăti despăgubiri moșierilor și, mai ales, să îndeplinească capriciile privind căutarea și întoarcerea fugarilor. Proprietarii de pământ au înțeles că vor trebui să aibă grijă de oamenii stabiliți pe moșiile lor, dacă nu vor ca ei să se mute.

Prezintă interes activitatea comisiei special constituite pentru examinarea fugii migranților. Ea a fost creată la cererea lui I. Hartingh în urma raportului revizorului A. Donici din 31 martie 1815, în care se comunica că locuitorii satului Cărbuna s-au plâns de pretențiile venite din partea lui Balș. El le cerea sume mai mari decât puteau achita și îi bătea frecvent. Ca urmare, din sat, timp de două săptămâni, au fugit 20 de familii. Locuitorii rămași au promis că, dacă moșierul va continua să aibă o astfel de atitudine față de ei, vor pleca și ei în alte locuri. În componența comisiei au intrat consilierii Departamentului I al Guvernului Regional al Basarabiei: Leibin, Iordache Donici, revizorii Tokalski și Andrei Donici [5, inv. 2, d. 41, f. 18v.]. Cercetările comisiei au arătat că din ținuturile Greceni, Codru și Hotărniceni migranții fug nu numai în Bugeac, dar și peste hotare. Migranții și-au arătat nemulțumirea că ei erau tratați la fel ca locuitorii Basarabiei, care au trăit pe pământurile moșierului. S-a raportat de asemenea că până nu demult migranții stabiliți pe moșii plăteau câte 1 leu pe an (în locul muncii la moșier 12 zile pe an) și dădeau dijmă din roada lor. Acum însă moșierii le cereau să îndeplinească munca pe moșie în baza legilor din Țara Moldovei, fiind siguri că acest lucru e aprobat de puterea centrală. Membrii comisiei, de asemenea, au comunicat că imigranții stabiliți pe moșiile boierești erau îngrijorați de zvonurile că vor deveni țărani șerbi.

Constatând că situația cu imigranții ieșea de sub control, administrația țaristă, în frunte cu rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, A. N. Bahmetev, a emis la 14 martie 1806 dispoziția conform căreia isprăvniciile ținuturilor Ismail, Greceni, Codru și Iași și Comitetul Provizoriu al

Basarabiei trebuiau să permită imigranților transdanubieni (cu excepția celor veniți până la 1806) să treacă în Bugeac [174, p. 362-363].

Analiza documentelor arată că primii care părăseau satele moșierești erau imigranții veniți în perioada ultimului război ruso-turc. De exemplu, în satul Șomailia, în 1809 au venit 20 de familii de imigranți, care în 1812 părăsesc satul și se stabilesc în colonia Curci. În mai 1814, 9 oameni din așezarea Greчені s-au strămutat în Vulcănești, ținutul Tomarova, explicând că ei cu mult timp în urmă au trăit în Vulcănești. În 1814, în colonia Taraclia, județul Akkerman, se stabilesc câteva familii din Aluat și 35 de familii din satul Cugurlui [11, inv. 2, d. 672, ff. 244-247v, 384-388]. Populația acestor sate reprezintă rezultatul sosirii aici a două grupuri de imigranți. Primul a venit în Basarabia în 1808 din regiunile sudice ale Bulgariei, iar al doilea era constituit de bulgari din nord-estul Bulgariei, veniți în 1811. Tot atunci, în Taraclia se stabilesc 13 familii bulgare din satul Șomailia, care locuiau acolo din 1801. Un an mai târziu, în 1815, în Taraclia vin 35 de familii din localitatea Aluat, care se stabiliseră în acel sat încă în 1810 [11, inv. 2, d. 604, ff. 133-134]. În una din scrisorile sale trimise Departamentului I al Guvernului Regional al Basarabiei la 26 aprilie 1815, moșierul I. Balș a comunicat că din satul Ceadâr a fugit populația, după ce și-au distrus casele [5, inv. 2, d. 41, f. 18]. Această informație pune la îndoială datele existente în istoriografie referitoare la formarea orașului Ceadâr-Lunga. Preotul Dmitri Ciachir, care a scris despre acest fapt în 1893, a descris totul în lumini mai albe, afirmând că imigranții au părăsit satul după ce au rezolvat pașnic toate problemele existente cu moșierul Balș. Ulterior, în toamna anului 1819, datorită primului reprezentant al familiei Ciachir – preotul Zahari Ciachir, coloniști din ținutul Bender au format Ceadâr-Lunga [213, c. 7; 272, c. 33].

Multe colonii s-au format prin mutarea locuitorilor din satele ce au aparținut moșierilor. Populația din patru sate boierești (Orac, Ceadâr, Tomai și Mingir) a pus bazele a șase colonii – Ceadâr-Lunga, Dezghingea, Tomai, Baurci, Gaidar și Avdarma. Astfel, în colonia Avdarma au fugit 30 de familii din Mingir, 2 din Tomai și o familie din Orac [190, p. 79]. Din alte sate boierești: 15 oameni au fugit din Tartaul, prin satul Bujor în Giurgiulești, și 30 de oameni au plecat în Cube. Din Pelinia-Moldoveni o jumătate din populație a plecat în Bolgrad, Împuțita, Banovca, Tașbunar, Caracurt și Satu-Nou, iar cealaltă jumătate – în Caragaci, Colibași și Anadolca. O parte din imigranții din Cugurlui s-au stabilit în Tașbunar, din Șomailia în Curci și din Musait în Bolgrad [191, p. 153].

Fuga bulgarilor a fost atestată și de pe moșiile altor moșieri. În 1813, din satul Șomailia, ce aparținea lui Costache Ghica, fug 70 de familii de imigranți și se stabilesc în „locul numit Bugeac”. Însă, la scurt timp după aceasta apare moșierul Gh. Brașevan (care a cumpărat de la C. Ghica moșiile) și îi obligă să se întoarcă în Șomailia. Bulgarii refuză să se supună și în 1816 părăsesc aceste locuri și se stabilesc în colonia Chirsovo [10, inv. 2, d. 439, ff. 312-316]. Peste un an, la 11 martie 1817, în Chirsovo vin 18 familii din Capaclia și câteva familii din Tomai și Mingir [8, inv. 1, d. 214, ff. 6, 142-145]. În 1818 încă se mai aflau imigranți bulgari sub supunerea moșierilor. De exemplu, în aprilie 1817, din satul Hadjichioi, ținutul Greceni, au plecat 32 de familii și au rămas 5, localitatea Acbota au părăsit-o numai 5 familii și au rămas 32, din Tartaul au fugit 31 de familii de bejenari, iar 17 au rămas [8, inv. 1, d. 214, f. 6, 107]. Documentele arată că în toamna lui 1817, din Borceac au plecat toate cele 37 de familii bulgare. Însă în toamna anului 1818 aici găsim 32 de familii de imigranți. Asta ne duce la gândul că în locul celor plecați veneau noi imigranți, care peste un anumit timp de asemenea fugeau de pe moșie. Conform datelor lui I. Meșceriuc, în noiembrie 1818, în satele boierești încă se aflau 3 510 bulgari [205, p. 100].

Un alt val de migrație internă are loc în perioada anilor **1821-1828** și este direcționat în mare parte din colonie în colonie. Cauzele fenomenului au fost seceta, roada mică, epidemiile de ciumă, dar și lipsa de pământuri pentru familiile tinere. Astfel, în Chirsovo vin încă 14 familii din coloniile create anterior, precum Cairaclia (județul Ismail), Tomai și Dezghinja (județul Bender), Dimitrievca, Satalâc-Hadji (județul Akkerman) [19, inv. 2, d. 45, ff. 190-271]. Iar în Taraclia se stabilesc câte două familii din coloniile Enichioi, Ivanovca și câte o persoană din Traianu-Vechi, Chiriutnea, Ciadâr-Lunga și Buialâc [19, inv. 2, d. 52, ff. 139-178v.]. Din colonia Ciișia, în 1822 pleacă 10 familii, din care 7 se transferă în colonia Bolgrad.

În unele cazuri, imigranții nu se opreau pentru mult timp într-o colonie, dar își continuau drumul. Astfel, imigranții din 1806-1812 vin în satul Ciumai, după care trec în colonia Caracurt, iar după cinci ani, o parte dintre ei se stabilesc în Bolgrad. Migrația internă din coloniile Taraclia, Ciișia, Tașbunar și Caracurt a dus la creșterea populației în colonia Bolgrad. Se observă mișcarea coloniștilor din așa localități ca Ciadâr-Lunga, Dezghingea, Tomai, Gaidar, Vulcănești, Chiriet, Chirsov, Beșalma, Avdarma, Cioc-Maidan. Migrația internă a propagat epidemia de ciumă. Din cauza ei, în 1817, 80 de familii din satul Copceac, ținutul Bender, au părăsit localitatea și o parte din ei au format localitățile Comrat și Tatar Copceac [190, p. 153].

Așa cum a fost menționat anterior, în urma migrațiilor interne a fost înființată colonia Bolgrad, care va deveni principalul centru administrativ, politic și cultural al bulgarilor din Basarabia. Istoriografia ne prezintă diferite opinii privind data înființării acestei colonii. Cele mai relevante date sunt anii 1818, 1819, 1820, 1821, 1823 [301, p. 204-205]. Noi, în baza datelor de arhivă, susținem opinia că în 1821 „colonia Bolgrad” deja figura în documentele administrației coloniale. După cum argumentează și istoricii, atunci a început construcția instituțiilor publice. Așa, la 7 mai 1821, tutorele imigranților bulgari, maiorul Serghei Malevinski, a încheat un acord cu negustorul de ghilda a treia din Orhei, Ivan Gorce, și cu mic-burghezul din Akkerman, Sava Iakovlev, pentru livrarea în Bolgrad a unor cantități de lemn și var în sumă de 48 300 de lei [14, inv. 2, d. 279, ff. 1-1v.]. În luna mai 1821, S. Malevinski a încheat un contract cu locuitorii din Chișinău, Egor Kuznețov și Simeon Emelianov, pentru construirea clădirilor din piatră în colonia Bolgrad [14, inv. 2, d. 276, f. 1].

Trebuie de menționat că până la 1821 denumirea de „colonia Bolgrad” se atribuia localității Tabac. Anume această localitate, conform unui decret imperial din 29 decembrie 1819, trebuia să devină centrul administrativ al coloniilor bulgare din Bugeac. Imigranții și-au numit orașul Bolgrad, dorind să accentueze că aici trăiesc bulgari și că ei nu-și uită patria – Bulgaria, etimologia cuvântului fiind „bălgarski grad” („orașul bulgăresc”) [305, p. 12; 347, p. 74]. De asemenea, Tabacul nu era comod pentru a deveni centru administrativ al coloniilor. Atunci tutorele principal al coloniștilor din sudul Rusiei, I. N. Inzov, a venit cu inițiativa ca, la distanța de 5-6 km de Tabac, pe un deal de lângă lacul Ialpug, să fie înființată o nouă colonie cu denumirea Bolgrad. Această informație este confirmată de sursele documentare. La 13 iulie 1821, protoiereul din Ismail Nichita Glizean informa pe episcopul de Bender și Akkerman, Dmitrii, că i s-a adresat tutorele bulgarilor S. Malevinski, care i-a spus că I. N. Inzov a poruncit să se întreprindă măsuri „pentru înființarea unei noi colonii Bolgrad pe un loc nou”, de aceea de la autoritățile duhovnicești se cerea binecuvântarea pentru construcția unei biserici „pe acel loc unde va fi întemeiată colonia” [21, inv.1, d. 3398, ff. 1-1v.].

Pentru anii **1812-1828** este caracteristică și migrația bulgarilor care anterior s-au stabilit în orașele basarabene. În 1821, bulgarii din orașul Ismail au format colonia Banovca, iar cei din Chișinău, în 1822, colonia Zadunaievca. Menționăm și mutarea coloniștilor în orașe. De exemplu, în 1821, din Ciișia în Chișinău trec două familii, în 1822 – 3 și în 1823 – 1 [19, inv. 2, d. 52, ff. 319-371v.]. Subliniem și cazul de strămutare a 31 de bulgari din cetățile Akkerman și Ismail, la începutul anului 1817, motivul fiind dorința de a se ocupa cu agricultura: cei din Akkerman s-au așezat în

ocolul Ismail, pe lângă limanul Catlabug, iar cei din Ismail – în satele apropiate [8, inv. 1, d.214, ff. 61-61v.].

Sunt cazuri când, din proprie voință, unii bulgari părăseau colonia și se stabileau în locuri necunoscute. Din această cauză, în „Catagrafia coloniilor” ei erau înscrși ca „fugiți”. De exemplu, în anii 1823-1828, din Ciișia au fugit 4 persoane [19, inv. 2, d. 52, ff. 319-361v.].

Trebuie de menționat că în această perioadă, **1812-1828**, împreună cu bulgarii, în colonii pătrunde un număr mic de țărani moldoveni. Din satele Molești și Cugurlui s-au mutat în Avdarma un grup mare de moldoveni, care ulterior s-au stabilit pe pământurile statului din județul Bender: o parte, în 1828, în Cogâlnic, altă parte, în 1833, la Cioara-Murza [190, p. 79]. În coloniile Ciișia și Taraclia, inițial întâlnim nume precum Pâslari, Țurcanov, Muntean, Cojuhari. Aceasta se explică prin faptul că încă în Principatul Moldovei printre imigranții bulgari se ascundeau birnici moldoveni. Împreună cu bulgarii, ei trec în Basarabia și se stabilesc în colonii. Tot în colonii fug țărani moldoveni din satele boierești din Basarabia [8, inv. 1, d. 214, ff. 263-264]. Locuind printre bulgari, ei beneficiau pe deplin de drepturile și privilegiile prevăzute pentru statutul de colonist. Cu timpul, mulți dintre ei s-au bulgarizat, urmașii lor au identitate bulgară și numai numele lor vorbește de originea lor.

În anii 1812-1828 continuă să crească populația coloniilor din contul imigranților de peste Dunăre. La 26 septembrie 1813, I. Hartingh scria ministrului de Interne, cneazul A. Kurakin, că la Alexandru Pini, consulul rus de la Iași, au început să vină bulgari, cu familii și averi, care, emigrând din posesiunile turcești, doreau să locuiască în Basarabia. Întrucât Pini spera că migrația bulgarilor spre Basarabia va continua, el cere, cu scopul de a le acorda ajutor, autorităților basarabene să ordone strajei de la hotar să permită trecerea bulgarilor în Basarabia în baza pașapoartelor eliberate de consulat. Îndată ce a primit răspuns pozitiv la scrisoare, Hartingh i-a comunicat consulului să-i îndrepte pe bulgari numai spre Sculeni pentru a trece hotarul [91, p. 68; 104, p. 201]. Conform mesajului ispravnicului din Tomarova de la 10 august 1816, din Balcani în Basarabia au venit 8162 persoane (4290 persoane de sex masculin și 3872 persoane de sex feminin) [9, inv. 1, d. 44, f. 95]. Despre faptul că opresiunea turcilor a fost o cauză a fugii oamenilor, putem să ne dăm seama în baza informațiilor despre imigranți. De exemplu moldoveanul Ignat Filimonov, când a sosit în 1827 de peste hotare împreună cu familia sa, a fratelui său și a unei cunoștințe, a comunicat următoarele: în 1824, în satul lui natal Beștepe subașă era turcul Ibrail. El l-a obligat pe Filimon și pe câțiva săteni să-i pască oile. În anul acela multe oi au murit, și turcul a început să-i pedepsească pe ciobeni. Din

această cauză, câteva familii au hotărât să treacă pe malul stâng al Dunării. Evadarea lor a fost îngreunată de urmărirea turcilor, dar ei au reușit să găsească o barcă și să treacă râul. De acolo ei au fost duși de cazaci în carantina din Ismail [11, inv. 2, d. 134, ff. 2-2v.]. Această familie nu a fost inclusă în numărul locuitorilor din colonie și, din proprie voință, s-au stabilit în satul Speia din județul Bender.

În această perioadă au fost notate cazuri de migrație singulară în coloniile moldovenești. Imigranții veneau din Dobrogea. În martie 1825, Ion Andrei din satul Foltești, ținutul Galați, s-a stabilit la fratele lui în colonia Colibași și a început să lucreze la cârciuma acestuia. În martie 1826, din satul Cealtî, ținutul Galați, a sosit Vasile Ivanov. El a fugit de stăpânul său turc Hasan Caprâoglu, care nu i-a plătit pentru muncă. S-a îndreptat spre colonia Colibași, la fratele său [11, inv.2, d. 114, ff. 39, 90v.].

Erau cazuri când imigranți bulgari fugeau în partea dreaptă a Prutului. Factorii motivanți erau hărțuirea din partea moșierilor și a ispravnicilor de ținut, zvonurile despre introducerea iobăgiei, epidemia de ciumă care a bântuit în Basarabia din noiembrie 1812 până în 1814. O altă cauză rezidă în faptul că unii imigranți nu au putut să-și organizeze o gospodărie țărănească în sudul Basarabiei, având alte meserii decât cea de agricultor. Acesta este cazul lui Ianco Stoico din Caracioban. El a fugit peste Prut, deoarece era meșter de care și nu știa să se întrețină din agricultură, „cu care nu era deprins”, iar pentru confecționarea carelor „nu erau păduri prin apropiere” – toate acestea l-au determinat să plece cu familia peste hotare [107, p. 74].

Curentul migrator spre Prut a fost semnificativ, întrucât deja la 1814 domnul Moldovei, Gheorghe Calimachi, a comunicat consulului rus de la Iași, Pini, despre intenția a 60 de familii din ținutul Greteni să treacă cu toată averea lor în ținutul Fălciu [205, p. 25]. Tot în această perioadă, peste Prut au fugit 290 de familii din ținutul Codru și 906 persoane din ținutul Hotărniceni [248, p. 318, 320]. După datele lui I. Chirtoagă, în 1814, din Bugeac pe malul drept al Prutului au fugit „3000 români și emigranți transdanubieni” [45, p. 129]. Numai în primii șase ani ai sec. al XIX-lea, din sudul ținuturilor Codru și Tomarova au fugit 1068 de persoane, iar din Greteni – 23 de familii [95, p. 95]. Acest proces se înregistra și din orașe. În aprilie 1816, din Ismail peste hotare au fugit 6 familii de bejenari [8, inv. 1, d. 515, f. 162]. Numai în 1816, din ținutul Ismail au fugit 175 de familii. O parte din ei erau bulgari care au fugit din satul Doluchioi – 9 familii, Șichirlichitai – 2, Cișmichioi – 3, Vulcănești – 6 ș.a. În anii următori s-a observat o diminuare a numărului fugarilor în Moldova de peste Prut [107, p. 72].

Între 1820 și 1828, din toate ținuturile sudice, numai 10 oameni au părăsit județul Ismail. Această schimbare a fost determinată, în primul rând, de faptul că în 1819 imigranților transdanubieni le-au fost oferite privilegii, iar în al doilea rând, în 1817 a fost instituit cordonul sanitaro-vamal la Prut și Dunăre și, în al treilea rând, după adoptarea Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, au fost luate măsuri pentru întărirea instituțiilor polițienesci și administrative.

Pentru anii 1812-1828 este caracteristic și un alt moment, când bulgarii mergeau la lucru în județele centrale ale Basarabiei și nu se înregistrau în colonii. De exemplu, în 1821, în Basarabia lucra ca argat supusul turc Țvetko Jeleazkovici. În noiembrie 1827, pe 11 luni, în interes de afaceri comerciale au venit supușii moldoveni Zile și Panait Tanasov, iar în decembrie 1827 – supusul austriac Stepan Hristov. Veneau în Basarabia și pe cale maritimă prin Odesa, pe unde la 20 octombrie 1823 a trecut supusul turc Andrei Gheorghe, căruia, deși nu avea pașaport, i-a fost permis să trăiască liber în Chișinău [8, inv. 1, d. 1297, ff. 4v., 7, 57; inv. 2, d. 78, ff. 198].

Înăbușirea răscoalei eteriștilor din 1821 a fost un factor care a determinat refugierea în Basarabia a bulgarilor care susțineau acțiunile grecilor în Principatele Române. Refugiații bulgari erau primiți cu bunăvoință de către autoritățile țariste din cauza că erau văzuți ca o forță puternică, care trebuia să sporească dezvoltarea economiei regiunii. Precizarea noastră este confirmată de raportul secretarului de stat Ioannis Kapodistrias, care, la 11 martie 1821, scrie senatorului Pavel Divov: „...Locuitorii, având gândul ferm de a trece cu familiile lor în țara noastră, vor spori populația Basarabiei și vor fi de folos pentru a prelucra pământul ce se află încă în pustiire” [173, p. 156]. Despre numărul bulgarilor sosiți în Basarabia în această perioadă ne vorbește comunicatul rezidentului plenipotențiar interimar al Basarabiei, I. N. Inzov, către comandantul-șef al Armatei a II-a, generalul P. H. Wittgenstein, că în carantina de la Sculeni au fost amplasate 300 de familii de bulgari. În februarie 1823, Inzov l-a informat pe ministrul Instrucțiunii Publice, A. N. Golișin, că în perioada martie-septembrie 1821, din Principatul Moldovei au venit în Basarabia „mai mult de 40 de mii de oameni de diferite etnii” [93, p. 34]. Trebuie de menționat că după înăbușirea revoltei eteriste din 1821, printre refugiați se numărau și bulgarii basarabeni care au participat la mișcarea revoluționară. Conform informației eteristului Marinos Stratis, un detașament de voluntari bulgari din ținutul Ismail în frunte cu colonistul din Comrat, căpitanul Constantin Coicio, în martie 1821, a avut intenția să participe la mișcarea eteriștilor din Principatele Române: „Ei se vor răscula dacă nu vor reuși să plece pe ascuns”. Eteristul grec D. Kotiris avea relații prietenoase cu bulgari din orașul

Ismail și a organizat aici câteva detașamente de voluntari [53, p. 141-142, 149-150]. Avem și alte cazuri în acest sens, de exemplu în aprilie 1821, din Basarabia în Galați a trecut ilegal Karanfil Domuhciu, care a participat la răscoală și după înăbușirea ei s-a retras în sudul Rusiei, unde a stat un timp în lagărul temporar din Orș, de lângă graniță. În acest lagăr, în afară de el, au așteptat trecerea în Rusia încă 130 de bulgari care, până la izbucnirea rebeliunii, au trăit în Țările Române și pe pământurile bulgare din sudul Dunării [348, c. 8].

Pentru perioada 1812-1828, din cauza migrației interne a coloniștilor, nu putem stabili numărul lor exact. În conformitate cu datele comisiei conduse de D. Vatikioti și A. Iușnevski, privind imigranții transdanubieni din Basarabia (perioada 6 aprilie-13 iulie 1816), pe teritoriul Basarabiei erau înregistrați 24 360 de imigranți transdanubieni (din ei, 12 813 erau bărbați) și 1 804 „locuitori vechi” [174, p. 244]. Peste doi ani, în 1818, în Basarabia locuiau deja 31 161 de imigranți, sau 6 727 de familii [192, p. 103]. Astfel, în decurs de doi ani, numărul imigranților a crescut cu 6 801 de persoane. Acest indicator demografic poate fi explicat de sporul natural al populației, precum și de continua strămutare a bulgarilor în Basarabia din Balcani și din regiunile sudice ale Imperiului Rus. Un factor primordial de atragere a migranților a fost faptul că în 1818 deja era clar că în scurt timp coloniștii bulgari în Basarabia vor dispune de drepturi și privilegii, asemănătoare celor acordate anterior coloniștilor germani.

Așadar, constatăm că în prima jumătate a sec. al XIX-lea, coloniile imigranților transdanubieni în Basarabia se formau prin trei modalități: ca rezultat al strămutării bulgarilor din satele moșierești, al strămutării din orașe și alte colonii, dar și al așezării directe a coloniștilor bulgari. Cu timpul, datorită proceselor interne migratorii, populația unor colonii creștea și se crea o neomogenitate etnică în rândul locuitorilor. Observăm că pe parcursul anilor, localnicii s-au amestecat cu bulgarii, care erau originari din diferite regiuni bulgărești.

2.4. Colonizarea Basarabiei de Sud de către bulgari în timpul și după războiul ruso-turc din 1828-1829

Cauzele migrației bulgarilor în Basarabia în timpul și după războiul ruso-turc din 1828-1829 sunt diverse. În primul rând, menționăm represiunile din partea otomanilor pentru ajutorul acordat de bulgari trupelor ruse [203, 32; 252, p. 37; 306, p. 880; 346, p. 136], tactica „pământului pârlolit” aplicată de armata otomană, când localități întregi erau incendiate, iar populația lua drumul bejeniei

[324, p. 54; 355, p. 39]. Menționăm și situația economică grea a populației bulgare din Imperiul Otoman, provocată de impozitele mari, epidemia de ciumă, abuzurile comise de conducerea locală și centrală otomană [298, p. 84]. Un factor important a fost insuficiența terenurilor pentru țăranii bulgari, situație ce încetinea dezvoltarea industriei și comerțului. De aceea țăranii erau atrași de promisiunea guvernului rus precum că pe noile locuri ei vor primi câte 60 desetine de pământ. Considerând toate acestea, bulgarii au ales drept loc de stabilire pământurile întinse aflate la nord de Dunăre [293, p. 19-20; 314, p. 46].

Trebuie luate în considerare și interesele strategice ale guvernului rus în ce privește emigrarea bulgarilor. Sankt Petersburgul a urmărit înainte de toate păstrarea influenței sale în Balcani, și grija arătată față de bulgari oferea un exemplu despre rolul Rusiei ca protectoare a popoarelor din Balcani. În politica sa colonială, Rusia a fost alimentată și de motive interne: principii economice, dezvoltarea ținutului Novorosia prin colonizarea cu agricultori bulgari, care erau harnici [207, p. 8, 22, 70].

Trebuie de menționat că în timpul războaielor ruso-turce, de partea rușilor totdeauna au luptat voluntari bulgari. Aceasta a creat o imagine bună a bulgarilor în ochii oficialilor ruși și a influențat politica țaristă de colonizare a sudului Basarabiei. Voluntarilor participanți la război li s-a garantat strămutarea pe viitoarele posesiuni și ajutor pentru stabilire. Existau totuși diferite atitudini ale conducerii țariste față de voluntarii bulgari și față de coloniștii bulgari din Basarabia. Țarismul nu a permis coloniștilor să lupte pentru eliberarea Bulgariei, deoarece ei aveau sarcina să îndeplinească prestațiile excepționale în caz de război pentru armata rusă, cum ar fi aprovizionarea cu alimente și furaje [141, p. 44-45]. Cu toate acestea, la statul major al Armatei a II-a ruse, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, bulgari stabiliți anterior în Basarabia au efectuat diverse misiuni. Printre ei erau 7 locuitori din Bolgrad [8, inv. 1, d. 1326, f. 2]. În general, temându-se pentru viața voluntarilor bulgari, guvernul rus a fost de acord cu formarea detașamentelor bulgare numai cu condiția că voluntarii se vor muta după război în Basarabia.

Pentru ca aceste detașamente de voluntari să nu obțină o putere militară și să devină un actor în lupta antifeudală din Balcani, conducerea țaristă a permis înscrierea în aceste unități doar selectiv. În plus, ele au fost încorporate în regimentele armatei ruse și erau conduse de către ofițeri ruși. Un astfel de detașament a fost constituit în 1829, sub conducerea colonelului rus J. Liprandi, și a inclus 1578 de voluntari bulgari [207, p. 44-45; 287, p. 86]. În Principatele Române au fost formate unități militare independente, de exemplu în Țara Românească, a fost format un detașament de 300 de

voluntari, condus de Panait Fochiano și căpitanul Gheorghe Mamarcev (Buiukli). Acesta din urmă a acordat ajutor trupelor ruse și în războiul ruso-turc din anii 1806-1812. Din detașamentul lui Mamarcev o parte din voluntari, în 1830, se stabilesc în Basarabia. De exemplu Nicolai Boicev împreună cu fiii săi Piotr, Stoian și Boicio s-au stabilit în colonia Slobozia, districtul Cahul-Prut. În colonia Dermendere s-au stabilit 5 voluntari din diferite detașamente [292, p. 8-9].

Operațiunile de război din Balcani declanșate la începutul lunii aprilie 1828 au determinat startul valului de refugiați în Basarabia. Vorbind despre migrația din această perioadă, e necesar de menționat că ea a avut loc pe două căi: terestră și maritimă. Calea terestră începea din nord-vestul teritoriului Bulgariei, apoi trecea prin Dobrogea și ajungea în Basarabia. Coloniștii erau primiți prin carantina din Satu-Nou. Calea maritimă începea din porturile Varna și Burgas, aflate pe litoralul nord-vestic și sud-vestic al Bulgariei, apoi coloniștii ajungeau în portul Odesa și de aici plecau în Basarabia.

Deja în vara lui 1828 apar primele grupuri de migranți, care, de altfel, în plan social, reprezentau o categorie înstărită a populației (negustori, meșteșugari). Ei își puteau permite o stabilire separată de ceilalți refugiați. Sosiți în Basarabia, ei solicitau cetățenia rusă și se stabileau în orașe. Astfel, în iunie 1828, aici au venit frații Iorgu și Drăgan Stoica, primul a plecat la Reni, iar al doilea la Akkerman [8, inv. 1, d. 1297, f. 102]. La 28 iulie 1828, cetățenie rusească au primit Ștefan Panaiot, Anastasie Ivanov, în luna septembrie 1828 – Stamate Popovici. În luna octombrie 1828, în Akkerman se stabilesc Ion Dimitriev și Cristea Constantinov. A primit cetățenie rusă Atanasie Racovici și a primit dreptul de a se stabili la Chișinău. De asemenea în acest oraș, în luna octombrie s-au stabilit Tanasie Varbanov, Cristea Dimitriev. Ion Stepanov din orașul Calofer se ocupa cu vinderea vinului în Chișinău [8, inv. 1, d. 1204, ff. 28, 43, 46-47, 51, 72].

În această perioadă obțin cetățenie rusă și bulgari supuși austrieci, de exemplu Toma Cantarji, în noiembrie 1828, s-a stabilit la Chișinău, atunci și Doncio Țelanovici s-a stabilit la Buiucani [8, inv. 1, d. 1204, ff. 54, 56, 102].

Operațiunile militare în Balcani au surprins în Basarabia mulți bulgari supuși străini, veniți aici în scop de afaceri. Unii din ei au cerut să li se prelungească termenul de ședere pe acest teritoriu până la sfârșitul ostilităților sau au solicitat cetățenie rusă. Este cunoscut faptul că în anul 1821, în Basarabia, a sosit comerciantul Diordii Konstantinovici din orașul Rușciuk și că în octombrie 1830 el devine cetățean al Imperiului Rus. Așa a procedat în februarie 1831 Stoico Stoian, venit în 1820, și Lazăr Raikov, venit în 1819. Tot în acea perioadă Ignat Draganov s-a înregistrat în Chișinău ca

locuitor ruptaş. Printre coloniști întâlnim și reprezentanți ai intelectualității. În aprilie 1829, Iani Paraschiev a primit cetățenia rusă. Născut în orașul Razgrad, s-a stabilit în Basarabia în 1828, fiind înscris ca făcând parte din comunitatea grecească [8, inv. 1, d. 1204, ff. 70, 109, 119v., 121v.]. Conform surselor, aici el a predat limba greacă.

Slavistul rus S. Bernștein a atras atenția că politica migraționistă a Sankt Petersburgului în această perioadă era concentrată pe dezvoltarea flotei maritime comerciale și de război din Marea Neagră, astfel, de data aceasta, s-a pus accent pe atragerea migranților care aveau profesii ca marinari, constructori de nave, meșteșugari și comercianți, și nu a migranților agricultori [126, p. 54; 127, p. 333]. Această inițiativă a aparținut guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, M. S. Voronțov, care a gândit planul prin care se acorda prioritate locuitorilor de pe litoralul Mării Negre, care puteau fi utili în calitate de marinari și constructori de nave. Pentru a-l convinge pe împăratul Nicolae I (care, împreună cu alți oficiali, prefera atragerea migranților agricultori), Voronțov l-a convins pe Inzov să arate împăratului date edificatoare care arătau că în Basarabia pentru nu erau terenuri îndeajuns pentru noi coloniști. Nicolae I a fost nevoit să facă concesii. Astfel, în martie 1830, din orașul Agatopoli schiperilor Gheorghe și Lefter Ghorgachi, împreună cu familiile lor în număr de 14 oameni, le-a fost permis să treacă cu traiul în orașul Reni. În luna mai al aceluiași an 1830, din orașul Vasilico în orașul Ismail a fost permisă trecerea schiperului Iani Furmuz cu familia și sluga [8, inv. 1, d. 1326, ff. 32, 92]. Emisarii lui M. Voronțov cu greu au găsit în portul Sozopol vreo 507 persoane, competente în diferite munci marine. În iunie 1829, au venit 124 de persoane, care s-au stabilit în Crimeea. În cele din urmă, această inițiativă a eșuat, întrucât majoritatea imigranților erau agricultori.

Printre refugiați erau și reprezentanți ai înaltului cler. Ieromonahul Iosif, în anul 1828, a sosit în Basarabia și, în noiembrie 1830, a primit cetățenie rusă. El a procedat astfel, cel mai probabil, din cauza sfârșitului războiului, când a înțeles că Bulgaria nu va fi eliberată. Cunoaștem despre el că a oficiat la biserica Sfântul Dumitru din Ismail [8, inv. 1, d. 1204, f. 112]. În aprilie 1830 a sosit în Basarabia arhimandritul Dristorului (Silistra), Hadji Gheorghe, împreună cu familia sa, formată din 15 oameni [8, inv. 1, d. 1326, ff. 52]. O soartă asemănătoare a avut Antim, mitropolitul de Dristor (Silistra) și Preslav (martie 1821 – septembrie 1836). Când, la 19 iunie 1829, armată rusă a intrat în orașul Silistra, el împreună cu enoriașii săi i-a întâmpinat pe rușii eliberatori. Fiind rugat de comandamentul rus, mitropolitul a ordonat ca moscheea orașului să fie transformată în biserică ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae. Aici ar fi putut să se roage soldații ruși. Acest fapt a nemulțumit

comunitatea turcă din Silistra, care s-a plâns la Constantinopol. De acolo au ordonat ca Antim să fie expulzat peste hotare. După sfârșitul războiului și, ca urmare a semnării Păcii de la Adrianopol, orașul Silistra cu satele din împrejurime au rămas sub administrație rusă timp de șapte ani. În această perioadă mitropolitul Antim a continuat să îndeplinească funcțiile sale duhovnicești. La inițiativa și sub supravegherea sa, la Silistra se construiește o biserică ce urma să poarte hramul Sf. Gheorghe. Lucrările nu au fost încheiate, pentru că armata rusă, după trecerea termenului de șapte ani, a fost nevoită să părăsească orașul în iulie 1836. Mitropolitul Antim, temându-se că turcii o să-l ucidă pentru susținerea rușilor și construirea bisericilor, părăsește Silistra, urmând trupele ruse. Din documente aflăm că el s-a stabilit în Basarabia în orașul Ismail, unde a slujit în biserica grecească Sf. Dumitru. El a murit la 16 decembrie 1836 și a fost înmormântat în biserica unde a oficiat ultimele sale servicii divine [22, inv. 2, d. 1787, ff. 1-66].

Izvoarele arată că mulți clerici bulgari, care se bucurau de respect în comunitățile lor, au fost cei care au organizat și au condus imigranții spre noile teritorii. Astfel, oamenii din așezarea Dervent de lângă Târnova au fost conduși în refugiu de preotul lor Mihail Stanev. La 29 iulie 1830, împreună cu enoriașii, s-a stabilit în Iserlia și a fost numit paroh al acestora [22, inv. 12, d. 1, f. 153v.]. Preotul Nicolai Gheorghievici a condus locuitorii satului Devlet-Agaci, iar Feodor Feodorovici pe cei din satul Vaisal. Din orașul Anhialo a venit preotul Dmitri Ivanov împreună cu familia și slujitorii. Preotul Tanas Bano din Boialâcul Mic a condus 31 de familii (254 de persoane). Din satul Derechioi, 81 de familii (518 de persoane) au plecat împreună cu preotul Dmitri Miu. Din satul Cuciuc Manastârli au plecat protoiereiul Stoica, preoții Hristo și Costa Anastasiev [8, inv. 1, d. 1326, ff. 69, 73, 154]. Emigranții din satul Tvardița, ținutul Sliven, au fost conduși de preotul Fiodor Vlaikov Cerven, Dragni Pascalev Papazoglu și Fiodor Zlatev Șeghi [358, p. 145]. Conform datelor Comitetului tutelar pentru coloniștii străini din sudul Rusiei, în 1830, în coloniile bulgare s-au stabilit 35 de familii de clerici bulgari. În componența lor erau 136 de persoane de sex masculin și 118 persoane de sex feminin [21, inv. 1, d. 6565, ff. 2-7].

Așa cum arată și documentele, plecările în masă din Bulgaria au început imediat după semnarea Tratatului de pace de la Adrianopol (2 septembrie 1829). Acest lucru era validat de articolul 13 al Tratatului, conform căruia părțile aflate în conflict acordau amnistie subiecților săi care au sprijinit partea adversă. Mai mult decât atât, în decurs de 18 luni acestora li s-a permis strămutarea împreună cu familiile și bunurile mobile [158, p. 79].

Bulgarii care au luptat de partea rușilor se temeau pentru viața lor și au luat decizia să plece împreună cu trupele ruse la nord de Dunăre. Această stare de spirit s-a păstrat în memoria contemporanilor. De exemplu voievodul Ghencio Kârgov (1789-1883) a comunicat că, după sfârșitul războiului, bulgarii erau nehotărâți cum să procedeze mai departe: „...oameni ca noi nu știam ce să facem, unde să ne ducem” [294, p. 234]. Bântuia frica că „atunci când vor veni turcii, îi vor tăia”. Acest lucru este confirmat și de căpitanul englez Slaide, care a auzit cum majoritatea populației vorbea despre aceasta: „Noi știm că sultanul se va răzbuna pe noi; noi ne-am unit cu dușmanul său [...], putem noi într-o astfel de situație să așteptăm iertare” [285, p. 134]. E necesar să menționăm că în baza a ceea ce se vorbea printre bulgari, erau diferite păreri cum ar trebui de procedat mai departe. Balcio Neikov comunică că principalii organizatori erau voievozii bulgari, care, temându-se pentru viața lor, au hotărât să plece în Basarabia și îi convingeau să facă acest pas și pe sătenii aflați în jurisdicție. B. Neikov vorbește despre existența, în acea perioadă, a două tabere cu opinii adverse privind plecarea în Basarabia. Prima tabără era condusă de Mitar Ciobarji din satul Icime, iar a doua de Vâlco Binbelov. Au fost comise o serie de asasinate ale unor lideri din ambele tabere [332, p. 154]. Despre divizarea comunității în două tabere confirmă și Ghencio Kârgov, care spune cum satul său natal Colupcii (azi Gurcov, regiunea Stara Zagora) s-a divizat în două tabere: „...unii doreau să rămână, alții se pregăteau de drum. Au plecat cei care s-au gândit că atunci când vor veni turcii, vor fi nimiciți. Au rămas cei care nu aveau păcate pe suflet și erau gata să se închine iarăși turcilor” [294, p. 236]. În orașul Sliven existau trei tabere, care aveau puncte de vedere diferite privind plecarea. Primul grup era constituit din grecofili și oameni bogați, care nu doreau să-și strice relațiile cu turcii și să-și piardă averile. Al doilea grup era format din „comercianți meșteșugari”, care promovau plecarea, și al treilea grup, constituit din tineri conduși de căpitanul Gheorghe Mamarcev, erau adepții răscoalei [285, p. 142-143].

Pentru clarificarea situației, în toamna anului 1829, bulgarii din orașul Sliven au trimis o delegație la comandantul armatei ruse, contele Ivan Dibici. Delegația a vorbit despre situația disperată în care se aflau bulgarii. Deja în octombrie 1829, Ivan Dibici a comunicat împăratului despre „cererea urgentă a creștinilor din teritoriile cucerite de turci să li se permită să-și părăsească casele și să se stabilească cu traiul permanent în Rusia”. Ca răspuns la cererea bulgarilor, în februarie 1830, Nicolae I adoptă o rezoluție conform căreia locuitorilor din teritoriile bulgare care, direct sau indirect, s-au implicat în lupta contra turcilor li se permitea intrarea în Imperiul Rus. În același timp, s-a pus condiția ca imigranții singuri să-și asigure cheltuielile de imigrare, astfel încât

caznaua să nu suporte cheltuieli [8, inv. 1, d. 1326, f. 10v.]. S-a dat dispoziția ca ei să fie instalați în Basarabia, după ce vor trece prin carantina de la Satu-Nou. De asemenea, aveau libertatea să aleagă locul de stabilire.

Persoanelor care doreau să emigreze în Imperiul Rus li s-au dat bilete în baza cărora ulterior au fost stabilite liste pe sate și orașe. Aceste liste ofereau date despre numărul de familii, numele și prenumele capului familiei, numărul de persoane majore și copii în familie, numărul certificatului și ocupația titularului. Elibera bilete generalul de serviciu al Armatei a II-a ruse, general-maiorul Obrucev. În baza surselor cunoaștem că până în ziua semnării Tratatului de la Adrianopol – 1 septembrie 1829 au fost date bilete la 10 familii din satul Cuciuc-Buialâc, care din Rumelia doreau să plece în Basarabia. Lor le-a fost permisă stabilirea în Chișinău [8, inv. 1, d. 1326, f. 10v.]. Însă conducerea regiunii a anunțat despre imposibilitatea stabilirii lor la Chișinău, pentru că orașul nu se afla „în cea mai bună situație”, fapt ce ar îngreuna situația imigranților. Astfel, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, contele Mihail Voronțov, a ordonat să li se găsească un alt loc de stabilire în limitele regiunii.

Cele mai numeroase plecări au fost din partea nord-vestică a Bulgariei. Organizatorul și conducătorul plecării din satul Sliven a fost Ivan Seliminski. Pregătindu-se de plecare, el l-a vizitat de două ori pe conducătorul general al armatei ruse în regiune, generalul Vaht. Acesta l-a încredințat pe Seliminski că locuitorii satului Sliven vor primi privilegii, de asemenea li se va permite stabilirea în colonia Bolgrad, deoarece aceasta este mai favorabilă sub aspect climatic și comercial. La a doua întâlnire, lui Seliminski i-a fost transmisă o scrisoare-invitație din partea bulgarilor basarabeni, stabiliți anterior în sudul Rusiei, care au promis că vor ceda din pământurile lor pentru noii veniți [285, p. 147]. Datorită organizării plecării de către Seliminski, la 20 aprilie 1830, 11000 de emigranți din Sliven, Iambol, Varna și Stara Zagora s-au îndreptat la nord de Dunăre [346, p. 140].

Cum arată sursele, exodul a cuprins și marile centre comerciale. În octombrie 1829 au fost date bilete locuitorului orașului Andrianopol, grecul Alexandru, și familiei sale, constituită din 4 membri; în noiembrie al aceluiași an au primit bilet 7 familii de greci. În martie 1830, din același oraș pleacă alte 2 familii de greci; aceste două familii din Adrianopol au primit bilete de plecare cu numărul 829 și 830. Putem conchide că până la momentul respectiv au fost date bilete la 828 de familii, reieșind din aceea că un astfel de document se dădea fiecărei familii care dorea să emigreze. În decembrie 1829, din orașul Sliven au plecat 10 familii [8, inv. 1, d. 1326, ff. 17, 20v., 22, 30]. Numai de la 16 septembrie până la 13 martie 1830, în diferite locuri din Basarabia s-au stabilit 2999

de imigranți din Rumelia (1 461 persoane de sex masculin și 1 409 persoane de sex feminin) [8, inv. 1, d. 1326, f. 43]. Cei mai mulți s-au stabilit în sudul Basarabiei – 2774 de persoane, mai puțini în orașele mari: Akkerman – 205, Reni – 14, Ismail – 6. Era destul de mare numărul de copii: 992 de băieți și 793 de fete, în comparație cu 668 de bărbați și 616 femei.

În februarie 1830 au fost date bilete de emigrare la 32 de familii de bulgari din orașul Târnovo în Akkerman [8, inv. 1, d. 1326, ff. 17, 20v., 26]. Aceste familii au plecat pe cale maritimă și au plătit trecerea din propriile resurse. Analiza structurii sociale a acestui grup de emigranți arată că majoritatea erau negustori – 15 oameni, agricultori – 9, ciobani – 3, bijutieri argintari – 2 și câte un croitor, un frizer și un boiangiu. Astfel, putem concluziona că majoritatea orășenilor emigranți erau comercianți. Datele arată că deseori se strămutau câteva familii înrudite. În cazul de față: familia Ivan, Petco, Todor și Fedor Stoianov, de asemenea Gheorghi și Stoian Fedorov, Velciu și Kirno Radoslavov, Stanciu și Gheorghi Chirpu. Cu siguranță, biletele de plecare au fost date mai înainte, deoarece în tabele familiile încep cu nr. 67 (**tabelul A.1.2**).

În martie 1830, s-a permis venirea în Basarabia a 52 de familii (230 de persoane) din Târnovo și a 53 de familii (244 de persoane) din orașul Eding [8, inv. 1, d. 1326, f. 35]. Faptul că fluxul migratoriu din regiunea Târnovo a luat proporții este demonstrat de biletele care ajung, în martie 1830, la numărul 340. Putem presupune că mai devreme a plecat un grup format din 273 de familii. Structura socială a emigranților din Târnovo este diferită: 38 agricultori, 6 negustori, 4 păstori și câte două familii de fierari și meseriași. În orașul Eding, aproape toate familiile erau agricultori, în afară de Dimitri Nedov (cizmar) și Rulcio Gheorghe (negustor).

Emigrau și locuitorii din sate, astfel în octombrie 1829 au fost date bilete la 4 locuitori din satul Boian Boialâc. La începutul anului următor, în ianuarie 1830, au fost eliberate bilete la 42 de familii de bulgari pentru emigrarea în Basarabia [8, inv. 1, d. 1326, f. 24]. Din aprilie până în august 1830, au hotărât să plece bulgari din aproximativ 80 de sate. Numărul lor era de 4418 familii sau 24523 de persoane [207, c. 93].

Continua emigrarea și pe cale maritimă, fiind utilizată de comercianții greci care locuiau în Bulgaria. În martie 1830, din portul Burgas pe mare s-au îndreptat spre Ismail doi greci – Gheorghe Gheorgachi, târgoveț de tutun, și Todor Lascarachi, legumicultor. Atunci au fost date bilete și la 17 familii (88 de persoane) de emigranți greci din orașul Ianin: 8 agricultori, 5 comercianți, 2 dulgheri și 1 croitor [8, inv. 1, d. 1326, ff. 34-39]. La 30 martie 1830, în portul Ismail, pe nava comercială „Sfântul Nicolae” au sosit 40 de familii de greci (240 de persoane) originari din orașul Anhialo.

Majoritatea din ei erau comercianți, și comunitatea de negustori greci din orașul Tucikov (denumirea orașului Ismail în anii 1812-1856) a cerut autorităților că nou-veniții să fie lăsați să trăiască temporar în orașul lor [8, inv. 1, d. 1326, f. 55v.]. Mai târziu, aflăm că o parte din ei, în număr de 5 familii (20 de persoane), s-au stabilit în Akkerman, și aceștia erau viticultori. La 28 aprilie 1830, guvernatorul civil al Basarabiei, A. I. Sorokunski, a comunicat că șeful Statului Major al Armatei a II-a i-a oferit date privind numărul imigranților care s-au folosit de articolul 13 al Tratatului de la Adrianopol. Astfel, în martie 1830, în Basarabia s-au stabilit 603 familii de bulgari (21 de familii emigrate din satul Bașalca, 108 – Devlet-Agaci, 25 – Karabunar, 39 – Kudjatarlî, 206 – Vaisal, 3 – Caramazî, 70 – Tatariar, 39 – Kadjatarlî, 46 – Peiciu Mihalî, 17 – Gadjilar, 8 – Smechmen, 11 – Kanarî). În total, acest flux a inclus 2589 persoane (1344 persoane de sex masculin și 1245 persoane de sex feminin). Toți erau agricultori. În aprilie au sosit 5 greci, 3 moldoveni și 2 familii de bulgari. Ultimii au fost 10 persoane care se ocupau cu agricultura. Tot atunci au imigrat încă 5 familii (20 de persoane) din satul Sarmantina. În mai 1830, din satul Enichioi, ținutul Adrianopol, au emigrat în Basarabia 33 de familii (117 persoane), ulterior după ei au plecat 25 de familii (103 persoane), din Sliven – 18 familii (110 persoane), din Muradamlî – 11 familii (70 de persoane), din Ahialo – 43 de familii, din Iambol – 2, din Burgas – 1. Din ultimele două orașe, locuitorii s-au stabilit în orașul Tucikov. În martie 1830, 37 de familii de bulgari, în aprilie – 3 greci și 25 bulgari, iar în aprilie 66 de familii de bulgari din Rumelia s-au stabilit în Basarabia. Dintre aceștia, în orașul Ismail au rămas 29 de familii (150 de persoane), iar celelalte 37 de familii (229 de persoane) s-au împrăștiat în alte colonii din Basarabia [8, inv. 1, d. 1326, f. 65, 83-84].

Caracterul de masă al migrației a provocat o presiune la hotarul sudic al Imperiului Rus. Ca rezultat, la 5 aprilie 1830, șeful carantinei din Satu-Nou s-a adresat guvernatorului civil al Basarabiei, A. I. Sorokunski, cu propunerea ca imigranții să nu aștepte 21 de zile împreună cu trupele, deoarece aceasta le-ar provoca o pierdere de timp și unii imigranți „s-ar putea întoarce acasă” [8, inv. 1, d. 1326, f. 46v.]. Pentru remedierea acestei situații, s-a cerut direcționarea imigranților prin carantinele din Reni și Ismail, pe unde trecerea era mai liberă. Propunerea nu a fost pusă în aplicare, deoarece acele puncte de frontieră nu erau pregătite pentru o asemenea sarcină. Deja mai târziu, la 12 aprilie 1830, guvernatorul general al Basarabiei a menționat că întreținerea imigranților nu va fi acoperită de stat și le va fi asigurată doar în timpul aflării lor în carantină [8, inv. 1, d. 1326, f. 58v.]. Dar, din cauza că majoritatea imigranților erau țărani, autoritățile ruse au

fost nevoite să-și schimbe planurile și deja la sfârșitul lunii mai a anului 1830, pentru întreținerea imigranților au fost cheltuiți 71 000 lei și 65 000 ruble [127, c. 341].

Imigranții stabiliți în Basarabia au reușit să întemeieze 26 de colonii, iar în anul 1832 existau deja 83 de colonii ale imigranților transdanubieni [209, c. 4]: Tvardița, Chiriutnea, Vaisal, Glavan, Golița, Burgugi, Dermendere, Devlet-Agaci, Delijiler, Diulmen, Cuparan, Tropoclo, Eschipolos, Pandaclia, Iserlia, Selioglu, Traianu-Vechi, Camcic, Culevcea, Ciumlechioi, Valea Perjei, Gasan-Batâr, Fântâna-Zânelor, Baimagala și Dragodan. Ultimele două nu au existat mult, deoarece locuitorii lor în cel mai scurt timp s-au întors în Bulgaria. În cele mai dese cazuri, coloniile erau denumite analog cu așezările din Bulgaria de unde au venit coloniștii în Bugeac. Este vorba de coloniile: Tvardița, Chiriutnea (Corten), Pandaclia, Selioglu, Iserlia, Cuparan, Tropoclo, Dermendere, Burgugi, Dragadonovo și Caragaci. Coloniile Culevcea și Camciuc au primit numele în memoria victoriei trupelor ruse în satul bulgăresc Culevcea și la râul Camciuc [207, p. 147-148].

Ultima etapă a migrației din Bulgaria în Basarabia a avut un caracter mai restrâns. Ea s-a desfășurat în **a doua jumătate a anilor '30 ai sec. al XIX-lea** și a fost legată de plecarea trupelor ruse din Silistra. Acest val diferă de celelalte pentru că, împreună cu bulgarii, au părăsit pământurile bulgarești și lipoveni, ucraineni, moldoveni și greci. S-au strămutat în total 2 388 de persoane. Dintre aceștia, 1 346 de persoane erau bulgari: 640 au plecat în sudul Rusiei, 11 au rămas în Moldova și 1213 – în Valahia [125, p. 117-119].

Prezintă interes datele statistice despre numărul emigranților care au părăsit Bulgaria în această perioadă. Cea mai mare cifră cunoscută în istoriografie arată că în perioada 1828-1830 pământurile bulgare au fost părăsite de 140 000-150 000 bulgari. Ea este susținută de V. Traicov, N. Jecev și S. Doinov [298, p. 111; 351, p. 113]. Hr. Gandev aduce cifra de 130 000 de emigranți din pământurile vestice bulgare [290, p. 624]. Etnograful din Sliven, S. Tabakov, consideră că la mijlocul lui aprilie 1830, pe câmpia Aitos, s-au adunat 100 000 de persoane din regiunile Sliven, Aitos și Karnobat [346, c. 145]. Bazându-se pe materialele de arhivă, bulgaristul sovietic I. Meșceriuk a considerat că Bulgaria a fost părăsită de 86 700 de persoane [207, p. 90]. V. Kabuzan a clarificat că după semnarea Tratatului de la Adrianopol a crescut valul migrator și la mijlocul anului 1831, în sudul Basarabiei erau 7 592 de familii, constituite din 38 846 de persoane, iar în 1832 bulgarii și găgăuzii nou-veniți deja erau în număr de 36 529 de persoane [176, p. 44]. Bulgariștii moldoveni I. Grec și I. Cervencov, în baza datelor de arhivă, au ajuns la concluzia că la sfârșitul lunii octombrie a anului 1830, în Basarabia au intrat 52 777 de persoane, în 1835, din ei au rămas

33-35 mii persoane [293, p. 21]. În 1837, în Basarabia se aflau 57 440 coloniști bulgari. Din punctul nostru de vedere, bazat pe date de arhive ruse, putem vorbi că în toamna anului 1831, în Basarabia, de peste Dunăre au venit 9 085 de familii (51,5 mii persoane). În primăvara anului 1832 ei au întemeiat 26 de colonii, cu o populație de 11 770 de persoane, iar în vechile colonii (întemeiate anterior) au fost stabilite 24 760 de persoane. În total, s-au stabilit în Basarabia 36 530 coloniști, pe 243,5 mii desetine. Prin urmare, 15 mii de persoane s-au întors în Bulgaria. Un număr mare de imigranți și-au găsit refugiul în trei județe – Ismail, Bugeacul de Sus și Bugeacul de Jos [4, inv. 29, d. 490, ff. 355-356, 552-553].

Pentru perioada dată este caracteristic procesul de întoarcere (reemigrare) a bulgarilor în limitele Imperiului Otoman, determinat de diferiți factori. Așa, exodul a cuprins un număr mare de oameni, a pustiit un număr mare de sate din nord-vestul pământurilor bulgare. Aceasta a influențat asupra dezvoltării social-economice a regiunii, care a lovit direct în economia Imperiului Otoman. Conducerea Imperiului Otoman a fost nevoită să ia măsuri urgente. Politica sa a fost axată pe două direcții: liniștirea populației din localitățile unde s-a atestat o emigrație masivă prin introducerea unor facilități economice; agitația printre emigranții din Principatele Române și sudul Rusiei. Pentru primul tip de acțiune este caracteristică scrisoarea datată cu anul 1829, în care marele vizir Mehmed Rașid-Pașa, în adresarea sa către sultanul Mahmud al II-lea, vorbea despre concesiile economice și scutiri de taxe. În particular, în sud-vestul Bulgariei – regiunea Iambol –, au fost oferite ajutoare financiare țăranilor și negustorilor. Administrația locală a fost strict obligată să adopte o atitudine binevoitoare față de populație. Scopul acestor măsuri a fost ca, în primul rând, să-i atragă înapoi pe bulgarii mutați la nord de Dunăre [29, d. 43944]. Conducerea otomană știa că fugarii erau cointeresați de întoarcerea lor la baștină („urechile lor sunt pe spinare”) și nu pierdeau speranța de a se întoarce înapoi. După câteva luni, marele vizir Mehmed Rașid, într-o scrisoare către sultan, descrie situația grea a bulgarilor din regiunea Iambol. După datele sale, nemulțumirea populației locale a fost provocată de diferitele impozite care trebuiau plătite de țăranii. Ca rezultat, administrația otomană a cerut perceptorilor să adopte o moderație în colectarea impozitelor. În același timp, în sate au fost trimiși reprezentanți otomani speciali, care trebuiau să anunțe locuitorii despre micșorarea impozitelor [29, d. 43991]. Pentru a convinge populația creștină să rămână pe pământurile sale, conducerea otomană a apelat la clerici creștini. A fost răspândită proclamația patriarhului ecumenic, iar mitropolitul Adrianopolului, Gherasim de Creta, a vizitat personal satele bulgare și a convins țăranii că sultanul îi iartă pe toți vinovații din timpul războiului. O misiune

asemănătoare au avut și bulgarii înstăriți, de exemplu Vălcean Ciorbadjiu din Sliven și Ianko Celebi din Târnovo [329, p. 77; 338, p. 19-20; 346, p. 138-139]. Pentru al doilea tip de acțiune, Constantinopolul îl trimite pe Halil-Bei în Principatele Române cu scopul de a-i întoarce pe fugari în Imperiul Otoman, sub supravegherea lui desfășoară agitație și episcopul Neofit [329, p. 116]

Printre alte cauze ale întoarcerii bulgarilor în Imperiul Otoman putem să menționăm condițiile rele de viață pe teritoriile din nordul Dunării: epidemia de ciumă și holeră (1830-1832), seceta și roada mică (1833-1834), insuficiența rezervei de terenuri, repartizate fiecărei familii, exploatarea bulgarilor de către marii proprietari de pământ [176, p. 45; 186, p. 321; 293, p. 21; 349, p. 161]. Cercetătorul sovietic I. Meșceriuk afirmă că printre cauzele care i-au determinat pe bulgari la acest pas era dorința de a-i revedea pe cei dragi, rămași în Imperiu, sau necesitatea de a participa la împărțirea averilor rămase acolo, sau speranța bulgarilor că patria lor va fi eliberată curând [207, p. 182-183].

Istoricul bulgar I. Titorov a explicat acest proces prin punctul său de vedere. După părerea lui, bulgarilor, obișnuiți cu climatul sud-european, le era greu să se aclimatizeze în Basarabia, unde vremea este schimbătoare și mai dură. De asemenea, bulgarii, obișnuiți cu apa curată de izvor și cu râurile rapide, nu puteau să se obișnuiască cu aceea că în uscăciunea Bugeacului e greu de găsit apă. Un alt motiv este ciuma, ale cărei efecte erau evidente în jurul Bolgradului, unde se afla cimitirul în care erau îngropați cei decedați din cauza acestei epidemii. Cea mai importantă cauză este insuficiența alimentelor în Basarabia, resursele nu erau suficiente pentru hrana tuturor familiilor de bulgari [347, p. 29-30]. O cauză nu mai puțin importantă pentru întoarcerea la sud de Dunăre era dorința de a lupta împotriva otomanilor. Unii voluntari bulgari care s-au stabilit, în 1830, în coloniile Slobozia și Dermendere, deja în 1832 pleacă în Bulgaria pentru a lupta împreună cu căpitanul Gheorghe Mamarcev [292, p. 10].

Referitor la numărul bulgarilor reveniți în Imperiul Otoman, există date care variază de la 18 840 [293, p. 21] la 20 839 [176, p. 46] și 25 000 [207, p. 198-199] de persoane. Noi, bazându-ne pe datele de arhivă, considerăm că în această perioadă s-au întors pe pământurile bulgare 15 000 de persoane [4, inv. 29, d. 490, ff. 355-356, 552-553].

2.5. Concluzii la capitolul 2

Materialul prezentat în capitolul dat ne permite să tragem următoarele concluzii:

1. Încă de la începutul sec. al XIX-lea, emigrarea bulgarilor la nord de Dunăre în Principatele Române și în sudul Imperiului Rus a luat proporții mari, care s-au amplificat în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, atingând cel mai înalt nivel în timpul războiului din 1828-1829.

2. Izvoarele arată că mulți dintre așa-ziiși „sârbi” stabiliți în Principatele Române în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și chiar la începutul sec. al XIX-lea erau, de fapt, bulgari. În documentele oficiale ale domnilor, ca să nu fie probleme cu administrația otomană, care nu dorea plecarea bulgarilor, bulgarii erau notați în calitate de sârbi. Aici trebuie adăugat factorul asemănării limbilor slave, ceea ce a făcut ca administrația română să nu facă diferența între bulgari și sârbi, dar să-i privească drept un singur popor.

3. Una dintre formele luptei de eliberare națională a poporului bulgar a fost participarea detașamentelor de voluntari de partea armatei ruse în războaiele ruso-turce. Bulgarii s-au dovedit a fi foarte buni traducători și călăuze. Anume această implicare activă a bulgarilor a atras atenția guvernului rus, acesta considerându-i un popor loial coroanei ruse.

4. Datele obținute ne permit să reanalizăm poziția din istoriografia sovietică privind cauzele plecării bulgarilor de pe pământurile moșierilor pe cele ale statului. Pe lângă intenția moșierilor și arendatorilor de a-i obliga pe coloniști să plătească dijma și să lucreze anumite zile pe pământurile lor, o cauză importantă este suprapopularea satelor moldovenești. Insuficiența pământurilor arabile a provocat conflicte între imigranți și populația băștinașă. De aceea imigranții doreau să se stabilească pe pământurile statului, pe care ar putea să le prelucreze în voie.

5. În migrația intrabasarabeană a bulgarilor în perioada 1812-1828 se delimitează câteva direcții principale: din ținutul Greceni, Hotărniceni și Codru în special în ținutul Bender și, ulterior, în Tomarova. Aceasta se explică prin prezența de pământuri libere ale statului în ținuturile Bender și Tomarova. Cei mai mulți plecau din ținutul Hotărniceni, din cauza vecinătății cu ținutul Bender.

6. Analiza datelor obținute în timpul cercetării a arătat că majoritatea coloniștilor emigrați din orașele bulgare erau negustori, iar cei emigrați din sate erau țărani și meșteșugari. În această perioadă, din dorința de a dezvolta propria flotă la Marea Neagră, guvernul rus încuraja imigrarea persoanelor care aveau profesii maritime.

7. Deranjată de fluxul mare de emigrație, administrația otomană a întreprins acțiuni de oprire și de întoarcere a bulgarilor deja plecați. Au fost luate măsuri de micșorare a impozitelor pentru țărani bulgari. Printre cei plecați în Basarabia și Principatele Române făceau agitație emisarii otomani, care încurajau întoarcerea în Imperiul Otoman, la baștină.

8. Cea mai mare migrație în Basarabia a avut loc în timpul și după războiul ruso-turc din 1828-1829. În această perioadă, în Basarabia au venit 9085 familii (51,5 mii persoane). În primăvara anului 1831 ei au întemeiat 22 colonii noi, cu o populație de 11 770 persoane, iar în vechile colonii (întemeiate anterior) erau stabilite 24 760 persoane. În total, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în Bugeac au fost întemeiate 83 colonii, în componența cărora au intrat 12 sate moldovenești și unul ucrainean.

3. DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A COLONIȘTILOR BULGARI ÎN BASARABIA (1812-1856)

3.1. Statutul coloniștilor bulgari în Basarabia în componența Imperiului Rus

Politica colonială a Imperiului Rus în zona Mării Negre a fost determinată de interese bine definite: colonizarea teritoriilor cucerite, slab populate și asigurarea progresului lor economic. Colonizarea era un instrument de asimilare și valorificare a noilor teritorii, de integrare a lor în complexul politico-statal al Imperiului. Referitor la imigrația din Balcani în Imperiu, strategia politică se baza pe următoarele considerente: în primul rând, necesitatea de a popula teritoriile cucerite; în al doilea rând, coloniștii trebuiau să întărească baza socială a statului, dorindu-se atragerea unor imigranți calificați profesional (țărani experimentați, meșteșugari etc.), în al treilea rând, consolidarea prestigiului și poziției Imperiului Rus pe arena internațională, în general, și în Balcani, în special. Aceste planuri încă de la început au determinat statutul imigranților transdanubieni drept o categorie socială deosebită. Din punct de vedere formal, statutul lor social-juridic a fost fixat abia în anul 1819.

La 26 aprilie 1811, M. I. Kutuzov a adresat un apel tuturor imigranților transdanubieni din Principatele Române. El promitea privilegii celor care s-au mutat pe malul stâng al Dunării, scutirea de taxe pentru folosirea pământului nobilimii și de obligațiile fiscale și militare pe o perioadă de câțiva ani. Totodată, el da asigurări că fiecare imigrant va fi liber să-și aleagă locul de trai. Administrarea imigranților bulgari urma să fie asigurată de ofițeri ruși. Kutuzov credea că acordarea privilegiilor va atrage în Rusia și alte popoare balcanice [174, p. 1-2].

La 16/28 mai 1812, Imperiul Rus și Imperiul Otoman au semnat Pacea de la București. Drept urmare, Imperiul Rus anexează pământurile de la est de Prut ale Țării Moldovei. Conform prevederilor Păcii de la București, timp de 18 luni populația care locuia pe ambele maluri ale Prutului avea dreptul să se mute liber acolo unde dorea [174, p. 18-19]. Guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, i-a scris, la 14 octombrie 1812, amiralului P. V. Ciceagov că pe malul stâng al Prutului trăiesc 2 700 de familii transdanubiene, care lesne se pot întoarce peste Dunăre [8, inv. 1, d. 10, ff. 23v.-24]. Pentru a împiedica întoarcerea lor, Sturdza propunea ca acestea să fie scutite de impozite. Propunerea reieșea din faptul că în 1811 bulgarii au încheiat un contract pe trei ani cu Divanul Moldovei privind plata unui impozit anual la stat în sumă de 12 lei de fiecare familie

[90, p. 193-194]. Propunerea lui Sturdza a fost acceptată, mai mult, s-a decis să li se acorde ajutor financiar în sumă de 30 096 lei [8, inv. 1, d. 80, f. 376v.].

Autoritățile țariste, prin ofițerii lor din Principatele Române, duceau o propagandă intensă pentru a stimula migrația în Basarabia a bulgarilor stabiliți deja în Principate. Un exemplu în acest sens este cazul locotenentului major D. Vatikioti, care a venit cu propunerea de a trece în Basarabia către 3 000 de familii de bulgari din județul Călărași, din Țara Românească [174, p. 70]. Promisiunile ofițerilor ruși și încrederea în „frații slavi” au dus la strămutarea masivă a bulgarilor în Basarabia.

Înțelegând că Basarabia are o poziție geografică favorabilă din punct de vedere strategic, guvernul rus a inițiat o amplă acțiune de colonizare. În primul rând a fost colonizată zona de sud a Basarabiei, de unde au plecat nogaii în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, retrăgându-se la sud de Dunăre, în Dobrogea. Pentru a atrage în Bugeac populație străină, administrația țaristă întreprinde diferite măsuri. Primul punct al „Regulamentului privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei” (semnat la 2 august 1812 de către Alexandru I) oglindea sarcina de bază a administrației regiunii: „Basarabia trebuie să devină model pentru popoarele vecine, consolidând astfel pozițiile Rusiei în Balcani”. În acest context, se recomanda analizarea în detaliu a situației existente și, pornind de la rezultatele acestei analize, organizarea și elaborarea reglementărilor în toate domeniile vieții regiunii, în scopul atragerii atenției străinilor [97, p. 67]. Guvernul rus a decis acordarea cetățeniei ruse oricărui locuitor care se afla în Basarabia, fie că era autohton, fie că venise să se stabilească acolo, cu condiția să depună jurământul de credință față de țar. Articolul XXII al Regulamentului prevedea: „Toți locuitorii provinciei, precum și cei ce vor veni să se stabilească acolo ulterior sunt scutiți pe timp de trei ani de plata impozitului general și a celui agricol către stat”. Iar articolul XXIII completa: „Toți locuitorii provinciei, precum și cei ce ar veni să se stabilească acolo de acum înainte sunt scutiți de serviciul militar” [33, p. 488; 52, p. 115].

Dorința de a-i atrage pe imigranții transdanubieni în Basarabia se confirmă de spusele secretarului de stat al Ministerului Afacerilor Externe al Rusiei, contele I. Kapodistrias, care era un simpatizant al popoarelor balcanice în bătălia lor împotriva jugului otoman. El menționa că „Basarabia, după voia împăratului, trebuie să devină în ochii locuitorilor țărilor vecine un loc al odihnei și bunăstării” [181, p. 216]. Lev Casso sublinia că interesul extern al Rusiei a fost cauza principală a introducerii autonomiei în Basarabia. Prin instituirea unei administrații provizorii aici se

urmărea ridicarea bunăstării populației locale și atragerea celor care nu mai puteau suporta viața în Imperiul Otoman [181, p. 225].

În acest context, nu trebuie de negat faptul că, în cadrul administrației ruse, au existat voci care pledau pentru caracterul pur național al Basarabiei – locuită de populația baștinașă, și transferarea bulgarilor în Novorosia. Funcționarul V. I. Krasno-Milașevici, văzând că părerea sa nu este acceptată de autoritățile de la Petersburg, a propus ca bulgarii să locuiască în Basarabia numai „acolo unde anterior se aflaseră localitățile tătarilor bugeceni, anume dincolo de Valul lui Traian de Sus, pe râul Ialpug, pe cursul superior al râului Cogâlnic [...] Ei trebuie să fie așezați în localități separate, unde nu sunt moldoveni ori valahi...” [174, p. 52-56]. Propunerea lui Krasno-Milașevici a fost respinsă, deoarece administrația țaristă avea alte scopuri, pe care le vom enumera mai jos. Mai mult, guvernul rus a indicat guvernatorului S. Sturdza să-i direcționeze pe toți bulgarii care caută o patrie nouă în Bugeac.

Aici trebuie de adăugat că la 3 iulie 1815, noul guvernator al Basarabiei, A. N. Bahmetev, a trimis un raport împăratului Alexandru I, în care a cerut să se aloce pentru bulgarii care trăiesc pe pământurile nobilimii basarabene și pentru cei care vor veni din Turcia pământurile statului din sudul Basarabiei și ca ei să aibă drepturi egale cu bulgarii din Novorosia. Guvernatorul Basarabiei mai cerea ca pentru imigranți să fie create locuri de trai și ca ei să fie scutiți de impozite pe o perioadă de 6 ani. Aceasta, în opinia lui Bahmetev, ar fi contribuit la bunăstarea imigranților și ar fi stimulat alți bulgari care se aflau sub jugul otoman să vină în Rusia [8, inv. 1, d. 372, ff. 111-112]. Istoricul I. Meșceriuk considera raportul lui Bahmetev drept primul proiect de stabilire a bulgarilor și a găgăuzilor în Basarabia [205, c. 84].

Văzând că starea lor se agravează, iar autoritățile centrale nu întreprind măsurile necesare pentru a ușura situația lor, la sfârșitul lunii august – începutul lui septembrie 1815, bulgarii au ales din rândurile lor 6 reprezentanți și i-au trimis la Tulcin cu „Petiția emigranților transdanubieni din regiunea Basarabia de la întreaga societate”, compusă de ei la 8 septembrie și adresată comandantului Armatei a II-a, L. L. Bennigsen [8, inv. 1, d. 372, ff. 6-7]. În 1816, în raportul său către Alexandru I, guvernatorul A. N. Bahmetev explica înaintarea acestei petiții astfel: „Negăsind pe pământurile statului apărare și totuși fiind atașați de solul fertil al Basarabiei, ei au vrut să fie scoși de sub influența funcționarilor de stat” [8, inv. 1, d. 372, f. 11].

În petiția sus-citată, bulgarii cereau ca toți imigranții să fie uniți „într-un popor războinic, precum erau detașamentele cazacilor de pe Don”. De aici reiese că coloniștii aspirau la o autonomie

similară celei pe care au avut-o cazacii din regiunea râului Don. Probabil, ei vroiau să fie constituită o organizație militară de frontieră. Mai ales că, potrivit datelor statistice, numărul doritorilor de a face parte din această organizație era de 12 813 bărbați, din care 10 756 erau bulgari, 1 872 – moldoveni și 185 – greci [12, inv. 1, d. 17, f. 165; 177, p. 45]. Coloniștii și-au exprimat solicitările în numele propriu și în numele rudelor lor „oprimate de jugul turcesc”. Ei cereau patronajul și protecția Rusiei [8, inv. 1, d. 372, f. 7].

A doua solicitare a coloniștilor era ca administrația țaristă să le aloce pământurile ocupate deja de ei în Bugeac. Bulgarii mai voiau ca pe aceste pământuri să se poată stabili cu traiul nu numai acei care au venit în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, dar și acei care s-au stabilit aici mai devreme și care se aflau pe pământurile nobilimii de pe ambele maluri ale Dunării. Totodată, ei cereau ca viitorul lor tutore să fie „bun și care ne-ar accepta ca un tată pe copilul său, să aranjeze totul în ordine, să aducă pe pământurile noastre fericire și prosperitate” [8, inv. 1, d. 372, f. 7].

După întâlnirea cu deputații bulgarilor, Bennigsen, în raportul său din 20 septembrie 1815, propune împăratului rus să grăbească examinarea „Petiției” coloniștilor bulgari, care, în opinia lui, „iubesc libertatea și munca, sunt obișnuiți cu autoguvernarea”. În același timp, el explică de ce guvernul rus trebuie să ia în considerație solicitările imigranților. El credea că, în caz de soluționare a acestor solicitări, rudele imigranților rămase în Imperiul Otoman vor dori să se reunească cu ei, „pentru că toată Bulgaria îi privește și asta va crește în ei dorința, speranța, fidelitatea și dragostea față de Rusia” [8, inv. 1, d. 372, f. 9]. Bennigsen se temea că dacă Alexandru I nu va acorda privilegii bulgarilor, aceștia vor trece pe malul drept al Dunării. Putem constata că autoritățile țariste voiau cu orice preț să-i mențină pe bulgari în Basarabia. Aceștia împreună cu congenerii lor din Balcani erau considerați o forță militară puternică și faptul că ei doreau să formeze o armată înlesnea planurile administrației țariste privind „marșul spre Constantinopol” [8, inv. 1, d. 372, f. 9]. Potrivit lui I. Meșceriuk, autorul raportului din 20 septembrie 1815 este, de fapt, I. N. Inzov, care era atunci șeful Statului Major al Armatei a II-a. Anume la el ar fi putut să apeleze deputații coloniștilor, care au venit la Tulcin, având în vedere că Inzov a avut o atitudine binevoitoare față de bulgari în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, mai ales în 1811, când era comandant al orașului Silistria. Este cunoscut faptul că el a ajutat atunci multor refugiați să treacă Dunărea [205, p. 33].

Oficialii ruși aveau atitudini diferite privind dorința bulgarilor de a crea trupe bulgare de cazaci. Alexandru I și contele I. Kapodistria considerau că trupele bulgare de la hotarele Imperiului vor prezenta un pericol, pentru că bulgarii înarmați ar putea „să caute legătură cu confracții lor din

Turcia, ceea ce va duce la confruntări cu Constantinopolul și îi va distra de la principala lor ocupație – agricultura” [8, inv. 1, d. 355, f. 55]. Din cele prezentate mai sus observăm că curtea de la Petersburg vedea în bulgari, în primul rând, o forță de muncă, necesară pentru prelucrarea pământului.

Preocupat de faptul că, fugind din Basarabia, bulgarii vor prezenta Imperiul Rus într-o lumină nefavorabilă acestuia în Balcani, la 31 decembrie 1815 ministrul rus de Interne, O. P. Kozadavlev, i-a ordonat guvernatorului I. M. Hartingh să adune informații despre situația coloniștilor stabiliți în Basarabia și să verifice declarațiile făcute de M. I. Kutuzov referitoare la administrarea acestora [174, p. 108].

În scopul studierii stării bulgarilor și al stabilirii termenilor organizării lor finale, la 28 februarie 1816 a fost luată decizia de a crea o comisie specială. În componența acesteia au intrat reprezentanții Armatei a II-a, funcționarul de rangul VII Alexei Iușnevski (1786-1844), ștabs-rotmistrul Dmitrii Vatikioti (1786-1820), maiorul Miletici și fostul ispravnic al ținuturilor Codru și Greceni, Marcenko, ultimul fiind inclus în comisie deoarece cunoștea limba bulgară. Președinte al comisiei a fost numit Alexei Iușnevski [8, inv. 1, d. 372, ff. 20, 23, 24, 28; 177, p. 37; 205, p. 69].

Pe parcursul a patru luni, Comisia specială a depistat mai multe nereguli în procesul de administrare a imigranților bulgari. Astfel, s-a stabilit că, neprimind ajutor din partea autorităților țariste, dar cu încrederea că le vor fi acordate privilegiile promise, bulgarii au ocupat pământuri în sudul Basarabiei, o parte din care nobilimea autohtonă le considera drept proprietate proprie. Ei s-au plâns că sunt supuși presiunilor pe pământurile statului: ispravnicii locali le cereau bani, a zecea parte din recolta poamei, legumelor și stufului, dar și dări fiscale de la creșterea vitelor și apicultură. Coloniștii trebuiau să adune toate acestea în locurile special indicate de funcționarii țariști. În al doilea rând, fiecare familie plătea impozit pe fiecare casă (*podîmnaia podati*) în sumă de 14 lei, iar celibatarii plăteau câte 7 lei pe an. Comisia a aflat că funcționarii mințeau că impozitele sunt stabilite de guvern și îi obligau pe bulgari să adune lemne din pădure pentru construirea caselor destinate coloniștilor germani și sârbi, care s-au stabilit aici după anul 1814. În cazul bulgarilor care refuzau să adune lemne, fiecare familie trebuia să plătească de la 150 până la 900 de lei. În total, bulgarii erau obligați să plătească 40 de feluri de impozite. Din banii proprii, coloniștii trebuiau să construiască depozite și magazine pentru proviant, să finanțeze stațiile poștale și să aducă acolo furaje. Funcționarii primeau rubla rusească de la coloniști la un curs de schimb de 4 lei, în timp ce cursul oficial de schimb valutar stabilea 5 lei. Aici trebuie de adăugat că funcționarii cumpărau de la

bulgari grâu la prețuri mici, iar dacă ultimii nu erau de acord cu prețul, funcționarii ordonau poliției să ia cu forța tot ce doreau, iar coloniștii respectivi erau arestați pentru nesupunere [8, inv. 1, d. 80, f. 1128; d. 355, f. 42; d. 596, f. 36].

Bulgarii nu erau mulțumiți nici de faptul că autoritățile țariste au mutat portul de la Reni la Ismail. Primul a fost mai aproape de așezările coloniștilor, care puteau să încarce rapid și direct mărfuri pe vasele comerciale. Mutarea portului la Ismail însemna, pentru bulgarii care se ocupau cu comerțul, pierderi cauzate de drumurile lungi și rele [8, inv. 1, d. 355, ff. 49-50; 205, p. 47-48].

La mijlocul lunii iulie 1816, Comisia specială a întocmit lista coloniștilor care urmau să beneficieze de privilegii și înlesniri (**tabelul A.1.3**). Din datele comisiei constatăm că imigranții s-au stabilit cu traiul în 90 de sate și un oraș. În rândurile nou-veniților, pe lângă bulgari și găgăuzi, se întâlneau greci și moldoveni din Principatul Moldovei. Imigranții și-au construit sate în Bugeac. La rândul lor, autohtonii au cerut ca și ei să fie incluși în lista de beneficiari ai viitoarelor privilegii [8, inv. 1, d. 355, f. 165].

După studierea stării bulgarilor, Comisia a prezentat „Note despre imigranții basarabeni”, în care se arăta că bulgarii sufereau mult din cauza funcționarilor publici și a moșierilor. Comisia cerea administrației țariste să întreprindă măsuri urgente, altfel „când vor îngheța Prutul și Dunărea, ei vor fugi în Turcia, purtând cu sine nemulțumirea față de guvernarea rusă, ceea ce va determina pentru ruși pierderea avantajelor pe care le-ar putea aduce acest popor” [8, inv. 1, d. 355, ff. 49-50].

În acest context, trebuie de menționat că, numai după numeroase solicitări din partea coloniștilor și a Comisiei speciale, administrația centrală din Petersburg a început să se preocupe serios de prosperarea noilor supuși ai Imperiului. Aceasta numește tutori pentru administrarea provizorie a coloniștilor transdanubieni. A fost creat Oficiul din Basarabia pentru Coloniștii Străini. La 26 iunie 1816, comandantul suprem al Armatei a II-a, generalul L. L. Bennigsen, a raportat guvernatorului Basarabiei, A. N. Bahmetev, despre ocuparea funcției de tutori ai bulgarilor de către A. P. Iușnevski și D. P. Vatikioti, care trebuiau să-i ocrotească pe bejenarii creștini din Balcani de insulte și hărțuire [12, inv. 1, d. 17, ff. 32-37]. Drept salariu, tutorii primeau 1000 de ruble pe an din suma care se aloca pentru stabilirea bulgarilor în Basarabia. Totodată, ei erau ajutați de 6 persoane alese dintre coloniști, care se bucurau de drepturi și aveau responsabilități față de tutore. La solicitarea lui D. Vatikioti, din luna august 1818 tutorii erau ajutați de 6 călărași [10, inv. 3, d. 612, f. 1]. Tutorele trebuia să inspecteze personal coloniile de trei ori pe an și să verifice „ca imigranții să nu fie hărțuiți de către funcționari, să ocrotească victimele, să demită starostii care au săvârșit

infracțiuni în colonii și să raporteze guvernatorului Basarabiei despre aceste infracțiuni. Pentru a pretinde de la bulgari impozite, oricare ar fi fost acestea, funcționarii trebuiau, în primul rând, să ceară permisiunea tutorelui coloniștilor, care era pentru ultimii și prima instanță de judecată” [8, inv. 1, d. 372, f. 133]. A. P. Iușnevski s-a menținut în această funcție o perioadă scurtă de timp, deoarece la 10 iulie, conform instrucțiunii guvernatorului A. N. Bahmetev, în calitate de tutore a rămas doar rotmistrul D. Vatikioti, fost șef al milițiilor bulgare din timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. Bulgarii erau mulțumiți de conducerea lui și au cerut autorităților țariste ca el să rămână în funcția de tutore al coloniilor bulgare. Sub administrația lui D. Vatikioti se aflau bulgarii din ținuturile Hotărniceni, Codru, Greceni, Tomarova, Bender și din orașul Chișinău. Istoricul D. Mincev considera că Vatikioti, de fapt, nu reușește să ocupe acest post pentru că e bolnav și moare [85, p. 20]. În ajutorul lui a fost trimis funcționarul Malevin [8, inv. 1, d. 355, ff. 98-99; d. 372, f. 137].

În mai 1818, țarul, însoțit de secretarul de stat I. Kapodistrias, a vizitat gubernia Novorosia și Basarabia. Această vizită a avut drept scop verificarea situației din Basarabia după anexare și a coloniștilor de aici conform intereselor imperiale în Balcani. Aflând despre vizita lui Alexandru I în Basarabia, bulgarii au trimis la el o delegație pentru a cere privilegii. După întâlnirea acesteia cu țarul, mulți funcționari au fost demiși din funcții. Alte plângeri ale coloniștilor au fost remise ministrului Afacerilor Interne, Osip Kozodavlev [251, p. 208].

Imediat după întâlnirea cu bulgarii, prin decretul imperial din 22 martie 1818, a fost instituit Comitetul de Tutelă pentru Coloniștii Străini din sudul Rusiei, pus sub autoritatea Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei. Comitetului i-au fost subordonate administrațiile coloniștilor străini din guberniile Herson, Taurida, Ekaterinoslav și regiunea Basarabiei. Șef al Comitetului a fost numit I. N. Inzov. El a fost ales pentru că bulgarii îl cunoșteau și îl stimau [12, inv. 1, d. 70, ff. 144-146; 165, p. 34].

Coloniștii bulgari îl consideră cel mai valoros ocrotitor și îndrumător al lor pe generalul I. N. Inzov (1768-1845), numit de împărat la 7 martie 1818 drept tutore principal [36, p. 17].. Imediat după numirea în calitate de tutore principal al coloniștilor, Inzov întreprinde o călătorie de informare și documentare în Bugeac. În raportul său către împăratul Alexandru I el scria: „Coloniștii bulgari merită pe deplin înalta protecție pentru hărnicia lor, buna purtare și activitatea lor în acest loc” (Mincev 1938, 20). Grija deosebită manifestată de către Inzov față de coloniști i-a făcut pe unii cercetători să remarce că „în dorința de a proteja coloniștii de presiunile autorităților centrale, el

trecea cu vederea unele ordonanțe venite de la superiori”, iar aceste acțiuni, la rândul lor, își lasă amprenta asupra situației sociale din Basarabia [160, p. 36].

La 29 decembrie 1819, drept rezultat al intervenției lui Inzov, țarul Alexandru I emite un decret (ucaz) imperial prin care acordă coloniștilor bulgari din Basarabia țaristă drepturi și privilegii deosebite. Acest ucaz a fost păstrat cu grijă în altarul catedralei din orașul Bolgrad. Ucazul cu privire la stabilirea în regiunea Basarabia a bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni și instituirea districtelor pentru amplasarea lor era alcătuit din 16 articole și prevedea modalitatea de stabilire în Basarabia a coloniștilor transdanubieni și privilegiile de care aceștia pot beneficia. Prima preocupare a fost reglementarea dreptului de proprietate; aceasta s-a făcut pornind de la împărțirea bejenarilor în cinci clase după vechimea stabilirii lor [235, p. 517-520]:

- a) *bejenarii veniți de peste Dunăre în timpul ocârmuirii otomane;*
- b) *bejenarii veniți de peste Dunăre în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812;*
- c) *bejenarii stabiliți anterior pe pământurile statului;*
- d) *bejenarii care în vremea ocârmuirii otomane s-au așezat pe pământurile proprietarilor supuși legilor Moldovei;*
- e) *bejenarii stabiliți pe pământurile numite Ikasaat și Musaitu, aflate în județul Cahul* [65, p. 16].

Pentru categoria *a*, adică pentru cei veniți în timpul ocârmuirii otomane, s-a prevăzut, pe lângă dreptul de așezare și de muncă pe pământurile statului, o scutire de orice dare și prestație către stat pe o perioadă de trei ani.

Coloniștilor din categoria *b*, pe lângă aceleași drepturi, li se acordă o scutire de dări și prestații pe o perioadă de șapte ani.

Persoanelor din categoria *c* nu li se acordă nicio scutire, avându-se în vedere că proprietatea lor era mai veche și nu fusese atinsă și că aceștia au avut timp pentru a-și întemeia gospodăria.

Referitor la coloniștii care, în perioada dominației otomane, s-au transferat pe pământurile moșierești, administrate după legile Moldovei, în cazul în care aceștia vor fi strămutați pe pământurile statului, toate construcțiile lor gospodărești urmau să fie lăsate în proprietate moșierului, dacă se va dovedi că acestea au fost construite din mijloacele lui [235, c. 518].

Coloniștilor care s-au transferat pe pământurile numite Ikagaat și Musaitu, înainte ca acestea să fie date în proprietate persoanelor particulare, și care s-au transferat din aceste localități pe

pământurile de stat, li se acorda dreptul de a-și transfera sau a-și vinde averea care le aparține [235, c. 518].

Imigranții care s-au stabilit în orașe și pe pământurile moșierești primeau dreptul de a se muta pe pământurile statului, cu permisiunea autorităților coloniale din Basarabia.

În pofida reglementării oficiale, s-a instalat un adevărat haos, pentru că fiecare se stabilea cu traiul acolo unde dorea, fără a preîntâmpina autoritățile, deoarece nu a fost informat din ce categorie face parte și nici nu se ducea o evidență în acest sens.

Fiecare familie a fost împrumutată cu câte 60 desetine de pământ. Lotul care a fost dat în proprietatea colonistului nu putea fi supus exproprierii. Loturile rămase fără moștenitori treceau în proprietatea rudelor mai apropiate. Împărțirea loturilor între frați se putea face numai cu autorizația autorităților coloniale și a capului familiei. Pentru procurarea inventarului agricol se acordau împrumuturi pe termen lung de cel puțin 10 ani. Coloniștii au fost scutiți de orice impozit și prestație către stat pe o perioadă de 7 ani.

Dacă în jurul unui sat se găsea mai mult pământ, adică dacă se constata că fiecare colonist a fost împrumutată cu cele 60 desetine și totuși a mai rămas teren, coloniștii erau liberi să-l lucreze. Însă pentru fiecare desetină suplimentară, colonia plătea câte 20 de copeici [293, p. 15]. Asta fără a ține cont de scutirile ce li se acordau coloniștilor după categorii, pe trei sau pe șapte ani, deoarece scutirile se refereau numai la cele 60 de desetine acordate fiecărei familii.

Guvernul țarist le-a oferit coloniștilor bulgari, în 1819, condiții similare cu cele ale coloniștilor germani. În Basarabia li s-au pus la dispoziție 1 700 000 desetine de pământ. Scalkovski indică cifra de 554 000 desetine, din care 57 000 nu erau bune pentru prelucrare. A. Zașciuk consideră că, în total, bulgarii, găgăuzii, moldovenii și nemții au primit 800 000 desetine de pământ [252, p. 36; 168, 496]. Numai în județele Chilia și Cetatea Albă s-au repartizat 454 000 desetine de teren. Suprafețele terenurilor acordate nu erau similare. De exemplu colonia Etulia a primit 3 920 desetine, Djoltai – 3 180, Bolgrad – 26 882, Comrat – 20 340, Vulcănești – 12 144 desetine de pământ [259, p. 400-499]. Din aceasta reiese că unii coloniști primeau loturi mai mari, iar alții – mai mici. Unele sate au primit mai puțin pământ comparativ cu norma prevăzută de privilegii. O astfel de situație se atestă în localitățile unde populația autohtonă constituia majoritatea, situate în ocoalele Prut și Cahul: Cartal, Satu-Nou și Brânza; aici familiile primeau numai câte 30-37 desetine de pământ. În același timp, în satele cu un număr mic de locuitori, coloniștilor li s-a repartizat mai mult pământ decât era prevăzut. Astfel, în Beșghioz primeau câte 136,6 desetine, în Bașcalia – 130,3, în Cairaclia – 293,6. În satele

care aveau mai mult pământ decât prevedea regula, iar obștile de coloniști trebuiau să plătească o taxă de 20 de parale pentru fiecare desetină suplimentară, inclusiv pentru perioada de privilegii. Remarcăm că de norma de împrăștiere s-a ținut cont numai în satele Ciișia și Gaidar. În același timp, potrivit datelor statistice, au rămas nerepartizate circa 78 620 desetine de pământ, care puteau fi date în folosință coloniștilor.

În unele cazuri, loturile cu care au fost împrăștiți coloniștii nu erau fertile. De exemplu, în 1835 tutorele imigranților transdanubieni în Bugeac, M. Butkov, scria că locuitorii satului Novopocrovca sunt nemulțumiți de pământul primit, pentru că în sol se conține o concentrație mare de sare, care nu permite plantelor să crească [209, p. 23].

Alte înlesniri acordate coloniștilor bulgari au fost:

- 1) dreptul de a se strămuta pe pământul statului, acordat tuturor celor care trăiau în târguri sau pe moșii particulare și care doreau acest lucru. Nu se putea, însă, strămuta nimeni fără a înștiința autoritatea oblastei și autoritatea colonială. Ucazul imperial nu dădea nicio explicație asupra modului și formei în care trebuia să se facă o asemenea înștiințare, ci preciza doar: „Asemenea strămutare să nu urmeze decât numai prin știrea autorității oblastei și a celei coloniale” [252, p. 16];
- 2) scutirea de orice dare către fisc la vinderea vinului și a rachiului produs de ei și dreptul de a vinde aceste produse numai în districtele în care locuiesc;
- 3) scutirea de serviciul militar (ucazul prevedea însă că, după propria dorință, fiecare avea voie să se înscrie în armată);
- 4) dreptul de a trece în alte clase sociale, cu condiția de a îndeplini anumite formalități prevăzute în Așezământul Consiliului Imperial din 27 noiembrie 1812;
- 5) scutirea de impozitul vamal;
- 6) dreptul de asociere și de a practica orice profesie;
- 7) cea mai de seamă înlesnire acordată coloniștilor – libertatea cultului și a obiceiurilor proprii;
- 8) în cazul în care bulgarii sufereau de pe urma condițiilor climaterice și rămâneau fără recoltă, ei aveau dreptul să ceară de la stat ajutor sub formă de furaje și bani [65, p. 19]. De exemplu, în 1819, generalul I. N. Inzov cere de la autoritățile centrale în calitate de ajutor pentru bulgari suma de 75 000 ruble, care a fost utilizată pentru cultivarea culturilor cerealiere. După aceasta, I. N. Inzov a scris ministrului de Interne că bulgarii au

răsplătit totul mai devreme. În doi ani (1820-1821), încheie generalul, bulgarii au ajuns la acel nivel de dezvoltare la care nu au ajuns alți coloniști timp de 5-6 ani [4, inv. 29, d. 411, f. 405].

Ucazul țarului din 29 decembrie 1819 prevedea și obligațiile pe care le aveau coloniștii bulgari, printre care:

- 1) după expirarea termenului în care coloniștii au fost scutiți de dări, fiecare familie era obligată să plătească statului câte 70 de lei pe an. Pe lângă aceasta, pentru fiecare desetină, după expirarea perioadei de scutire, urma să se plătească 15-20 copeici pe an, iar dacă erau și alte dări fixate dinainte și pe care le plăteau și ceilalți supuși ai statului, între care se așezau cu traiul, nici coloniștii nu erau scutiți. Toate aceste impozite erau numite dări pământești [252, p. 31];
- 2) pentru că li se făceau înlesniri și pentru ca aceștia să nu caute profit din situația lor, părăsind când le va conveni colonia și plecând din Basarabia, s-a prevăzut că oricine va fi liber de a părăsi Imperiul, lăsând pământul pe care l-a căpătat în calitate de colonist. Iar dacă avea și pământ cumpărat în proprietate, era obligat să-l vândă sau să-l dăruiască altui colonist care rămânea în colonie. Pe lângă aceasta, el nu avea dreptul să părăsească Imperiul dacă avea datorii, cerându-i-se să plătească birul pe trei ani, după impunerea pe care o avea;
- 3) o obligație importantă impusă tuturor celor care veneau să se stabilească în Imperiul Rus era aceea de a depune un jurământ în religia sa, prin care se angaja să se supună Statului Rus. Fără această procedură nimeni nu avea dreptul să se stabilească cu traiul pe mult timp în Imperiu;
- 4) populația autohtonă care se află în districtele coloniștilor va fi inclusă în componența acestor districte, acordându-i-se aceleași drepturi de care beneficiază coloniștii [65, p. 19-20].

Ucazul stabilea și districtele instituite în Basarabia pentru așezarea bulgarilor și a altor coloniști transdanubieni: Prut, Cahul, Ismail și Bugeac. Constatăm că, în primul rând, în circumscripțiile create erau și sate cu populație autohtonă majoritară (de exemplu satele Anadolca, Văleni, Fricăței, Eschipolos, Babele, Erdec-Burnu, Colibași, Slobozia, Cartal, Satu-Nou, Barta, Hadji-Abdula). În al doilea rând, remarcăm că erau sate cu populație amestecată de autohtoni și bulgari (Valea Perjei, Bașcalia). Deducem că, în afară de bulgari, de drepturi și privilegii au beneficiat și autohtonii care au trăit în acele colonii. Anume așa prevedea articolul 13 din ucazul imperial din 29 decembrie 1819: „Cei care trăiesc aici din timpurile vechi și acei băștinași care

trăiesc în circumscripțiile nou-create, precum și cei care trăiesc printre bulgari vor beneficia de aceleași drepturi, ca și coloniștii bulgari”. Trebuie de menționat că, datorită lui Inzov, statut de coloniști au primit și țărani care au trăit din timpuri vechi în Basarabia și, împreună cu bulgarii, s-au stabilit cu traiul în Bugeac. În anul 1819 aceștia erau în număr de 605 familii [4, inv. 29, d. 411, ff. 148-150].

Fiind nevoie de o instituție care ar fi asigurat îndeplinirea prevederilor ucazului imperial din 29 decembrie 1819, a fost înființat Oficiul din Basarabia pentru Coloniștii Străini [252, p. 45]. Instituția dată avea drept atribuție controlul asupra coloniilor. Ucazul prescria expulzarea celor care nu au fost ascultători și care nu voiau să se supună autorităților ruse. Dacă se dovedeau asemenea fapte, făptașul era expulzat nu doar din colonie, ci trebuia scos în afara hotarelor, însă doar după ce achita toate datoriile pe care le avea către fisc până la data când fost decisă expulzarea lui.

Grație ucazului imperial din 29 decembrie 1819, bulgarii din Basarabia se bucurau de privilegii excepționale, față de ceilalți coloniști, ale căror drepturi au fost stabilite prin dispozițiile „Așezământului de înființare a oblastei Basarabia” din 1818, care prevedea că „bejenarii străini sub numirea de coloniști se vor primi de a se statornici cu locuința în oblastea Basarabiei pe temeiul pravilelor ce există în Rusia și se vor folosi cu politicească și personalicească slobozenie sub apărarea ocârmuirii și hznaua va dărui lor slobozenie de plata dărilor ce sunt drepte ale ei, așjderea și havalelor (sarcinilor) pământești în scurgere de patru ani din vremea ce se vor așeza” [88, p. 21].

În scopul unei administrări mai eficiente a coloniilor bulgare, la 29 decembrie 1819, în conformitate cu decretul contelui Cociubei, pentru bulgari au fost înființate patru ocoale (districte): ocolul Prutului, Cahulului, Ismailului și Bugeacului [88, p. 45]. În ocolul Bugeacului, cu pământuri nelocuite, se puteau strămuta coloniștii transdanubieni de pe pământurile moșierești, din orașe și parțial din districtele Prut și Cahul, în care, numărul populației fiind mare, nu era suficient pământ. În 1827, pe lângă primele trei ocoale, au fost formate încă două: Bugeacul de Sus și Bugeacul de Jos [259, c. 397]. Aceasta a însemnat pentru coloniști acordarea unei anumite autonomii administrative (**tabelul A.1.4**).

În fruntea celor patru unități teritorial-administrative se afla un prefect, ca reprezentant al Guvernului, care a fost numit și plătit de acesta [363, c. 10]. În Basarabia, bulgarii au avut două centre principale, orașele Bolgrad și Comrat. Subprefect al ocolului Ismail, cu sediul la Bolgrad, a fost numit bulgarul din colonia Taraclia Stepan S. Panov, succedat, până la 1844, de P. Satovski. Ca subprefect al ocolului Cahul, cu sediul la Comrat, a fost desemnat bulgarul Atanas Mistankov, apoi

a urmat D. Dimitrievici-Culea. Subprefect al ocolului Bugeacul de Sus a fost, inițial, bulgarul Constantin Koicio, iar în anii '30 ai sec. al XIX-lea, acesta a fost înlocuit de Alexei Ilașkov, fratele căruia a condus ocolul nou Bugeacul de Jos [347, p. 103-104]. I. Grec îi consideră reprezentanți ai mic-burgeziei din Ismail, în timp ce I. Meșceriuk crede că sunt imigranți de peste Dunăre [142, p. 44; 209, p. 108].

După cum observăm, în administrația publică, bulgarii aveau deplina libertate de a-și alege conducători dintre semenii lor. Toți subprefecții ocoalelor erau bulgari, cu excepția lui Atanasie Dropolo, de la ocolul Prutului. Subprefecții erau asistați de un consiliu format din patru membri, dintre care doi erau supleanți.

Starostele coloniei, care, de regulă, dispunea de avere mare, era ales de membrii coloniei pe un termen de 2 ani, fiind ajutat de doi consilieri aleși, doi supleanți și un copist. Cei cinci nu erau aleși, ci invitați în colonii, pentru că la început bulgarii nu cunoșteau limba rusă pentru a scrie documentele. Ei puteau fi realeși pentru al doilea mandat, dar în cazurile în care sătenii nu erau mulțumiți de administrarea lor, ei puteau să-i demită prin vot în adunarea generală a satului [141, p. 58-60].

După „Ucazul” lui Alexandru I au urmat și alte înlesniri. La 13 martie 1820, colonelul S. Malevinski, care pe atunci era comandantul infanteriei din Kamciatka, a venit la Bolgrad și în biserica orașului, în fața prefecților ocoalelor și a aleșilor satelor, a anunțat actul ministrului Afacerilor Interne al Rusiei, contele V. P. Kociubei [252, p. 29]. Apoi, cele două documente, „Ucazul din 29 decembrie 1819” și „Actul din 13 martie 1820” au fost depuse în altarul hramului pentru păstrare. Bulgarii erau recunoscători țarului rus și au decis să construiască pe acest loc, din bani proprii, o catedrală mare.

În Actul din 13 martie 1820 au fost incluse 11 capitole din „Ucazul din 29 decembrie 1819”, 16 capitole din „Manifestul Ecaterinei a II-a din 22 iulie 1763” și „Ucazul lui Alexandru I din 20 februarie 1804”, în care privilegiile bulgarilor au fost confirmate la egalitate cu cele ale altor coloniști străini.

Actul din 13 martie 1820 [252, p. 30-34] confirma pentru totdeauna privilegiile vechi ale coloniștilor bulgari și stabilea altele noi:

- 1) Libertatea credinței după obiceiurile și riturile lor, fără niciun impediment din partea statului.
- 2) Scutirea de taxe și impozite de-a lungul anilor indicați.

- 3) După încheierea perioadei de scutiri, ei, în termen de 10 ani, trebuiau să plătească impozite pentru folosirea pământului: pentru fiecare desetină câte 15-20 de copeici pe an. În continuare, acest impozit se stabilea la egal, ca cel plătit de toți țărani statului. Însă coloniștii trebuiau, pe deasupra, să aprovizioneze armată țaristă atunci când aceasta va trece prin colonii.
- 4) Eliberarea de serviciul militar și civil. Cei care din propria dorință vor participa la aceste servicii au libertatea deplină să o facă, însă ei nu vor fi scutiți de datoria de a plăti pentru ajutorul statului.
- 5) Dacă banii împrumutați de la stat nu vor fi înapoiați până la dată indicată, atunci termenul de returnare se prelungește pentru încă 10 ani.
- 6) Cei care se stabilesc în Rusia cu traiul trebuie să confirme acest fapt și să depună jurământul de credință Imperiului și țarului.
- 7) Străinilor li se dădea voie să se mute în Imperiu cu averea lor, fără a plăti taxe vamale. Ei puteau să-și aducă cu sine familia, precum și doi lucrători adulți și patru femei. Ei aveau voie să aducă marfă în sumă nu mai mare de 300 de ruble.
- 8) Dacă străinul dorea să părăsească țara, în afară de faptul că nu trebuia să aibă datorii față de stat, el trebuia să plătească impozite pe trei ani.
- 9) Li se permitea să construiască uzine, să se ocupe cu meșteșugăritul, să facă parte din bresle și să-și vândă marfa în tot imperiul. Acest privilegiu a fost destul de important, pentru că în Rusia țaristă nu toți puteau să-și vândă marfa pe tot cuprinsul Imperiului. De exemplu, potrivit Regulamentului cu privire la comerțul din Basarabia, emis la 17 februarie 1825, a avut de suferit numai burghezia comercială autohtonă, pentru că negustorilor basarabeni li se interzicea de a-și exporta mărfurile în Rusia [236, p. 90-95].
- 10) Se permitea ca străinii să cumpere pământuri de la moșieri în gubernia Novorosia, conform legii din 1 martie 1804. În cazul în care proprietarul pământului dorea să părăsească Rusia, el trebuia să vândă unei persoane care rămânea în loc. Această normă se referea și la moștenitorul pământului.
- 11) Dacă coloniștii străini doreau să se stabilească cu traiul pe pământul proprietarului în orice gubernie, conform legii din 25 august 1817, proprietarul, din propria dorință, putea să le dea voie să se așeze acolo. În acest caz, ei beneficiau de toate privilegiile de care se bucurau

coloniștii străini în Imperiul Rus. Cu toate acestea, moșierul trebuia să plătească impozite pentru aceștia, la fel ca pentru toți țăranii autohtoni.

- 12) Pentru un trai și o administrare eficientă și convenabilă, toți coloniștii au fost puși sub tutela Oficiului pentru Coloniștii Străini.
- 13) Cei care erau „neascultători și nesupuși” administrației coloniei și care se ocupau cu „moravurile ușoare” vor fi dați afară din Imperiu.
- 14) Pământurile pe care erau stabiliți coloniștii nu puteau fi vândute, nici dăruite de coloniști fără hotărârea instituției speciale, în cazul dat Oficiul pentru Coloniștii Străini, conform legii din 6 septembrie 1800 despre așezarea în Novorosia a menoniștilor.
- 15) Conform legii din 27 noiembrie 1812, coloniștii aveau dreptul să treacă în alte categorii sociale.

Tutorele principal al coloniștilor I. N. Inzov moare la 27 mai 1845, la Odesa, la vârsta de 77 ani. Din Odesa până la Bolgrad (300 km), trupul lui a fost dus într-un car special. Prin coloniile bulgare, sicriul era purtat pe mâini și era pus pe car numai atunci când cei care-l duceau pe umeri se odihneau. De la porțile bisericii și până la altar (câteva zeci de metri) acești oameni au mers în genunchi. La cerința bulgarilor, Inzov a fost înmormântat în biserica „Sf. Mitrofan”. Pe mormânt sunt scrise următoarele cuvinte: „El a dat o viață nouă imigranților străini în patria nouă” [239, p. 28; 262, p. 217-228]. În afară de generalul Ivan Nichitici Inzov, despre care bulgarii basarabeni au păstrat numai amintiri bune și recunoștință, numindu-l „moș Inzul” (portretul lui putea fi găsit în fiecare casă bulgărească) [309, p. 562], aceștia au avut și un alt binefăcător – contele M. S. Voronțov (1782-1856), numit la 17 mai 1823 guvernator general al Novorosiei și rezident plenipotențiar al Basarabiei. Începutul administrării lui M. Voronțov în Basarabia a fost precedat de realizarea unor investigații la diferite niveluri: „...șase luni [...] le-a dedicat studierii problemelor oblastei” [83, p. 165].

Sub influența lui Mihail Voronțov, care i-a arătat împăratului Nicolai I (1796-1855) beneficiile pe care le-ar putea aduce 70 de mii de „bulgari noi” din punct de vedere economic și politic, suveranul le acordă, la 7 iunie 1830, printr-un manifest special, înlesniri noi [237, p. 492]. În primul rând, manifestul prevedea ca bulgarii care au venit după războiul ruso-turc din 1828-1829 să fie stabiliți cu traiul în guberniile Basarabia, Herson și Tavria. În al doilea rând, se prevedea că meșteșugarilor, vinificatorilor, marinarilor și pescarilor li se permite să-și aleagă liber locul de trai și că nimeni nu are dreptul să le interzică acestora să se așeze cu traiul în orașele și satele statului sau

pe pământurile libere ale nobilimii, de comun acord cu aceasta. Cei care se stabileau în orașe erau împărțiți în două clase: 1) cei transferați în breasla marinară – pentru a stimula industria maritimă, cu scutire de plata impozitelor pe o perioadă de 25 de ani; 2) cei care vor să se înscrie în clasa mic-burgheziei, cu scutire de recrutare și impozite pe 10 de ani [237, p. 493]. Prin această decizie, autoritățile țariste urmăreau stimularea comerțului în orașele din guberniile sudice și dezvoltarea flotei maritime pentru viitoarele războaie cu Imperiul Otoman. Manifestul prevedea, de asemenea, că administrația coloniilor trebuia să ia sub tutela sa văduvele și orfanii, iar în alte locuri, această funcție revenea Departamentului Asistenței Publice. Fiecare emigrant primea pașaport rus. În cazul în care emiterea pașapoartelor întârzia și ca imigranții să nu fie reținuți, guvernatorul trimitea la vamă bilete speciale cu semnătura sa.

Bulgarii au avut și tutori (*управляющий/попечитель задунайскими переселенцами*), care erau subordonați tutorelui principal, cum ar fi Lukin, colonelul Serghei Malevinski. Ultimul, până la 1826, a fost adjutantul lui I. N. Inzov și a fost unul dintre fondatorii orașului central al coloniștilor bulgari – Bolgrad [209, 16-17]. Tot S. Malevinski, în 1821, a condus comisia specială care se ocupa de împărțirea pământurilor din Bugeac pentru stabilirea imigranților transdanubieni. A urmat funcționarul de clasa a VI-a (*коллежский советник*) P. Merder (fratele lui K. Merder, învățătorul viitorului împărat Alexandru al II-lea), care a ocupat această funcție până în anul 1832. În timpul lui, Bolgradul, timp de 23 de zile, în perioada 4-28 mai 1828, a fost reședința împăratului rus Nicolai I, care supraveghea trecerea peste Dunăre a armatei sale, în apropiere de colonia Satu-Nou [239, p. 141]. P. Merder este înmormântat în cimitirul din Bolgrad, unde bulgarii i-au înălțat un „monument modest, dar decent” [142, p. 39; 252, p. 41]. Următorul tutore a fost Mihail Butkov, timp de 12 ani (30 noiembrie 1832 – 23 noiembrie 1844) [26, inv. 1, d. 337, f. 1]. Înainte de a fi numit în această funcție, el lucra în cadrul Ministerului de Interne ca funcționar de clasa a 7-a pentru porunci deosebite. A fost transferat la Comitetul de Tutelă la 16 iulie 1832, în locul consilierului de stat Zaverscki. Butkov s-a mutat la Bolgrad, ca să fie mai aproape de coloniști. La 5 ianuarie 1833 el a început să exercite oficial funcția de tutore al coloniștilor transdanubieni [26, inv. 1, d. 337, f. 4]. A făcut multe lucruri bune pentru coloniștii bulgari și a câștigat dragostea și încrederea lor [252, p. 41]. A sprijinit înălțarea Catedralei în Bolgrad. La 27 iunie 1833, în prezența lui și a lui I. N. Inzov a fost pusă prima piatră la temelia Catedralei, construcția căreia va fi încheiată după cinci ani. Pentru înălțarea lăcașului, bulgarii din toate coloniile au adunat 278 391 ruble 90 copeici [293, p. 174]. În altarul central al Catedralei a fost pus spre păstrare „Ucazul țarului Alexandru I din 29 decembrie

1819”. În anii 1845-1846, în funcția de tutore s-au succedat consecutiv Loseev și maiorul Aliambarov. Colonelul Ivan Arendarenko a fost ultimul tutore al coloniștilor și a ocupat această funcție din 1846 până în 1856. Acesta, însă, s-a bucurat de puțină popularitate în rândurile bulgarilor, pentru că el închidea școlile din colonii, afirmând că „educația pentru bulgari este inutilă și nocivă” [143, p. 33; 232, 93].

În martie 1832 Oficiul din Basarabia pentru Coloniștii Străini (care se afla la Căușeni) a luat sub tutela sa și coloniștii transdanubieni. Până atunci ei erau supravegheați de către un tutore pentru imigranții transdanubieni, care era subordonat Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei, organul superior de administrare a coloniștilor (a fost desființat în 1871, iar coloniile au fost incluse în administrația de zemstvă) [26, inv. 1, d. 331, f. 1]. Tutorele coloniștilor bulgari a fost transferat la acest Oficiu și ocupa funcția de adjunct al membrului superior al Oficiului. În total, Oficiul avea 4 funcționari: membrul superior, adjunctul lui și doi membri inferiori. Pentru supravegherea coloniștilor transdanubieni membrul superior al Oficiului primea 4 500 ruble pe an [26, inv. 1, d. 331, f. 4]. Pentru a înlesni corespondența dintre Comitetul de Tutelă și Oficiul pentru Coloniști, în 1832, în coloniile Cubei, Ciișia și Valea Perjei a fost înființate stații de poștă. Însă acest organ administrativ nu a activat mult timp. Deja în 1833, Oficiul a fost lichidat. Pentru administrarea coloniilor bulgare a fost creată Administrația Coloniștilor Transdanubieni în Basarabia, cu sediul în colonia Bolgrad. Aceasta a primit un grad înalt de independență și a fost un organ administrativ important. Activitatea sa se baza pe „Regulamentul despre coloniile străinilor în imperiu” [249, p. 1-101] și pe rezoluțiile Ministerului Afacerilor Interne (până în 1837), ale Ministerului Proprietății de Stat și ale Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei, în subordinea căruia se afla. Administrația colonială a fost autonomă în raport cu organele de conducere ale Novorosiei și Basarabiei, soluționând toate întrebările legate de coloniști prin intermediul funcționarilor săi.

Din cele prezentate mai sus putem concluziona că administrația țaristă a pus în practică o politică de acordare de privilegii coloniștilor nou-veniți de peste Dunăre. În cadrul acestei politici, o atenție deosebită a fost direcționată către bulgari, care au fugit de jugul otomanilor și căutau un adăpost pașnic. Coloniștilor le-au fost aplicate vechile decrete din secolul al XVIII-lea, referitoare la colonizarea în Novorosia, dar și privilegii largi: lemn pentru construcții, acordare de loturi mari de pământ în folosință ereditară (nu în proprietate privată), scutire de dări și prestații pe o anumită perioadă etc. Bulgarii au primit, în primul rând, statutul special de coloniști – proprietari de pământ, care prevedea anumite înlesniri sociale și economice. Discriminarea în privința repartiției

pământurilor, operată prin lege, avea un obiectiv demografic și politic. Bugeacul, declarat teren al statului, a fost distribuit coloniștilor. În timp ce locuitorilor moldoveni din regiune li s-au acordat câte 12 desetine de fiecare familie, coloniștii bulgari au primit câte 60 desetine (66 ha). În al doilea rând, s-au stabilit relații agrare între coloniștii transdanubieni și organele Rusiei feudale, prin noua politică fiscală ce prevedea scutirea de impozite și prestații pe o anumită perioadă de timp. În al treilea rând, coloniile bulgare au primit o anumită autonomie sub administrație specială. În al patrulea rând, Oficiul din Basarabia pentru Coloniștii Străini, în frunte cu tutorele, trebuia să monitorizeze dezvoltarea bulgarilor în anumite domenii ale economiei și să supravegheze bunăstarea și liniștea în colonii.

De ce anume bulgarilor basarabeni le-a fost acordată atâta atenție? Considerăm că răspunsul la această întrebare se află în conținutul politicii externe și interne a Imperiului Rus. În primul rând, pe exemplul bulgarilor administrația țaristă a vrut să demonstreze popoarelor care se aflau sub regimul otoman că este protectorul adevărat al popoarelor slave și balcanice. În viitor, aceste popoare (sârbi, bulgari, greci etc.) trebuiau să asigure trecerea armatei țariste spre Constantinopol. Bulgarii erau cunoscuți în Balcani drept un popor de agricultori harnic. Prin acordarea privilegiilor, guvernul rus a dorit să-i încurajeze să se ocupe cu agricultura, ceea ce, de fapt, a adus la așa-numita înflorire a stepei. În schimb, ei urmau să aprovizioneze cu alimente și furaje armata țaristă în următoarele războaie ruso-turce. Totodată, putem constata că, în schimbul „ajutorului creștinesc” acordat, Rusia conta pe loialitatea bulgarilor.

3.2. Rolul bulgarilor în viața economică a Sudului Basarabiei

Coloniștii, de la începutul așezării lor în Basarabia, s-au bazat pe creșterea de vite ca pe un sector economic important. Pentru această activitate au existat condiții și cerințe preliminare necesare. Imigranții care au ajuns în Bugeac cunoșteau foarte bine acest domeniu, iar cei mai mulți dintre ei au adus cu dâșii turme de bovine. Autoritățile ruse au fost interesate de dezvoltarea creșterii animalelor, fiindcă pentru războiul cu Imperiul Otoman exista necesitatea de un număr mare de vite pentru transportarea încărcăturilor militare, precum și pentru aprovizionarea armatei cu carne și grăsimi animaliere.

Condițiile naturale pentru creșterea animalelor erau bune, iar coloniști nu au ezitat să profite de acestea. Ei creșteau vite mari cornute, cai, ovine și, în număr mai mic, capre. Creșterea de bovine

și cabaline la început a fost necesară din cauza că prelucrarea solului necesita aplicarea unei puteri fizice apreciabile. În 1850, A. Skalkovski a remarcat importanța bovinelor și ovinelor în economia agricolă a coloniștilor: „Acestea sunt necesare și ca forță de muncă pentru agricultură și transportul greutatea mari, și ca obiect al comerțului, bovine – prin vânzarea turmelor, grăsimii și pielii, și ovine – prin carne, lapte, coarne și oase”. Chiar și bălegarul de vite era un material important în calitate de combustibil, cunoscut sub numele de „cărămidă” sau „kizeak”. În prima jumătate a secolului al XIX-lea. aproape 80% din pământurile coloniștilor au fost folosite pentru fânațuri și pășune. Este interesant că pentru creșterea de vite se foloseau atât terenuri arendate, cât și cele achiziționate de la marii proprietari. Despre succesele obținute de coloniști în acest domeniu vorbesc datele aduse de I. Meșceriuk, care a analizat diverse surse statistice și a constatat că în perioada 1820-1856 numărul de vite mari cornute a crescut de 1,8 ori, iar numărul de cai a crescut de 2,6 ori [209, p. 58]. O familie prosperă de coloniști era considerată una care avea în gospodărie la 25 de capete de vite mari cornute, o familie cu venit mediu poseda până la 15 vite, iar una săracă – trei sau mai puține vite [10, inv. 1, d. 563, f. 15].

Cei mai mulți imigranți au sosit în Bugeac cu multe vite, care erau destule și pentru dezvoltarea creșterii de vite, și pentru utilizarea animalelor ca forță de tracțiune. Să analizăm situația în domeniul creșterii bovinelor și cailor. Datele statistice din 1820 arată că, în medie, unei gospodării de coloniști bulgari îi reveneau 2,7 cai și 9,65 bovine [209, p. 58]. Cele mai prospere erau coloniile: Taraclia – 873 cai per total, Cișmichioi – 822, Vulcănești – 590, Caragaci – 556, Cubei – 546 și Ceadâr-Lunga – 468 [10, inv. 1, d. 563, ff. 11-16v.]. Către 1827, unei gospodării de coloniști din Taraclia îi revenea în medie: cai – 2,7, bovine – 9. Per total, în acel an 1827, aici erau 344 cai și 1171 bovine [259, p. 405]. Șeptelul de bovine a constat în principal din rase caracteristice pentru zona basarabeană. Către 1837, în coloniile bulgare se numărau 19 616 cai și 64 236 vite [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Dată fiind disponibilitatea de pășuni întinse, cea mai mare cotă a vitelor a fost înregistrată în districtul Bugeacul de Sus, constituind 21 211 cai și 6 139 vite. Creșterea bruscă a numărului de animale este legată de sosirea noilor imigranți de naționalitate bulgară de peste Dunăre, după 1829. Este bine cunoscut faptul că mulți imigranți au venit în Basarabia cu turme mari de bovine. Pe scară largă se utilizau boii, care se înhămau câte două sau trei perechi la plugul greu cu brăzdar de fier. Conform datelor pentru 1820, doar în Taraclia au existat 1000 boi, urma colonia Tatar-Copceac (620 boi) și câte 600 boi erau în Curci și Caragaci [10, inv. 1, d. 563, ff. 11-16v.]. Cu toate acestea, numărul boilor în colonii va scădea repede. Reducerea numărului de vite mari cornute

se datora faptului că odată cu apariția noului plug, ușor, a scăzut necesitatea de forță lor fizică, deoarece la plugul ușor se înhăma un singur cal, în loc de doi boi. Un alt motiv pentru reducerea numărului de vite și cai a fost moartea lor de foame și de epizootii frecvente.

Cea mai rentabilă din punctul de vedere al condițiilor naturale din Bugeac era creșterea de ovine, domeniu în care bulgarii aveau o tradiție îndelungată și bogată. Pentru dezvoltarea acestei ramuri economice coloniile bulgare dispuneau de terenuri întinse în luncile râurilor basarabene. Aici existau pășuni, fânețe naturale și, cel mai important – sursă de apă pentru animale.

Coloniștii preferau rasa de oi Țigaie. Această rasă a fost adusă de coloniști. Ea are o capacitate înaltă de adaptare la climatul cald și secetos specific zonelor de șes. Tonsura anuală de lână ajunge la 3-4 kg, de la un berbec – 6 kg de lână, randamentul anual de lapte – 95-100 litri de 6,3% grăsime [208, p. 412-413]. La începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, coloniștii au început să crească oi Merinos, aduse de autoritățile regiunii din Spania. Încrucișarea rasei Merinos cu rasa Țigaie a dus la apariția unei rase de ovine ameliorate. Coloniile Bolgrad, Taraclia, Comrat, Cazaclia, Vulcănești și Enichioi au obținut cele mai bune rezultate în creșterea rasei noi de oi [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Produsele de origine ovină se foloseau în primul rând pentru nevoile gospodăriei țărănești: hrană, îmbrăcăminte și amenajarea casei. În același timp, bulgarii vindeau lână de oi, brânză, piele de oi. Coloniile erau adesea vizitate de negustori, care livrau produsele în porturile dunărene.

Statisticile arată că, în pofida recoltelor slabe din anii 1821-1824, numărul de oi în colonii a crescut. De exemplu, dacă în 1820, în colonia Tașbunar erau 1000 oi, atunci în 1827 erau 3560 oi și în 1842 – 3731 oi [10, inv. 1, d. 563, f. 18; 28, inv. 1, d. 7682, ff. 20-20v.; 209, p. 68]. O situație similară a fost înregistrată la Taraclia: în 1819 erau 9100 oi, în medie – o familie avea 60 oi; în anul 1820, aici erau 9 103 oi și 426 vite mici cornute; către 1827, acest număr a crescut, ajungând la 10 628 animale. Cu toate acestea, erau frecvente cazurile de mortalitate. Cel mai mare nivel de mortalitate este înregistrat în anii 1831-1834 – o perioadă de secetă și recolte slabe. În ciuda acestui fapt, coloniștii au sprijinit populația de ovine și chiar au încercat s-o mărească, așa că, de exemplu, în 1837, în Bolgrad s-au recenzat 36 089 oi; în 1843 erau deja 57 847 oi [4, inv. 29, d. 610, f. 94; 28, inv. 1, d. 7682, ff. 21-22].

Dezvoltarea oieritului industrial este atestată de prevalarea în colonii a câșlelor mari (stâne de iarnă sau și de vară). În Taraclia existau două astfel de câșle. Una din acestea se afla în posesia cetățeanului austriac Alexander Kanota. El a sosit în Basarabia, în anul 1817. Aici erau amenajate 3

case de răchită și erau angajați 8 bărbați. În această câșlă țineau 3 200 oi Merinos, 150 cai, 150 vite mici cornute, 30 boi, 28 vaci [10, inv. 1, d. 563, f. 152].

A doua câșlă era deținută de cetățeanul austriac Aldi Kriștiț. El a sosit în 1818. În marea lui gospodărie, în 1820, au lucrat 9 familii și 8 burlaci (celibatari). Aceștia locuiau într-un bordei și cinci case de răchită particulare. Aici erau crescuți 100 cai [10, inv. 1, d. 563, f. 152].

Printre marii proprietari de câșle erau și migranții bulgari. În seliștea Djighilbai, trei câșle au aparținut unor bulgari din Tucicov. Acolo creșteau 1500 oi, 200 cai, 100 boi, 120 vaci și 176 vite mici cornute. Unele surse indică faptul că în 1838 coloniștii Deci și Baniev din Taraclia au avut o mare turmă de oi [10, inv. 1, d. 563, f. 121; 15, inv. 1, d. 584, f. 7]. Crescătorii de oi angajau și ciobeni, căci nu era obligatoriu ca în această ocupație să fie antrenați doar coloniști. Datorită plăților înalte, aici se angajau și oameni din alte sate. Este cunoscut faptul că în 1827, din satul Aluat în Taraclia s-a angajat ca păstor Ivan Ianov Cimpoeș. El a lucrat aici timp de un an, după ce, împreună cu tatăl său, a plecat în Moldova. În 1837, în sat „la munca” a venit un băiat din satul Carbun, județul Bender – Grigorie Țibirica (14 ani), plata acestuia a constituit 7 berbeci un an [15, inv. 1, d. 584, f. 7; 28, inv. 1, d. 2689, f. 6].

După cum putem vedea, în câșle se concentra toată bogăția proprietarilor, care consta aproape exclusiv din turme de bovine, de oi și cirezi de cai. De asemenea, aici se stabileau familiile angajaților și lucrătorii celibatari care nu dețineau nicio proprietate. Este demn de remarcat faptul că principalii crescători încercau să ia în arendă, cu ajutorul autorităților locale, mari porțiuni de teren viran din colonii. Sprijinul acordat acestora de către autorităț era explicat de interesul Rusiei în reducerea importurilor de lână fină, care trebuia să fie înlocuită cu lână merinos, care putea fi furnizată de către crescătorii mari de ovine din sudul Rusiei. În plus, potrivit autorităților, era necesar de vândut coloniștilor oi de rasa Merinos, pentru încrucișarea cu oi de rasa Țigaie și de rasa cu lână aspră [209, p. 72]. Surplusul de animale și de produse animaliere se vindeau pe piețele din Tucikov și Reni. Prețurile stabilite în 1820 indică faptul că costul unui cal ajungea la 150 de lei, o pereche de boi – 120 lei, vacile și vitele mici erau vândute cu 45 de lei [15, inv. 1, d. 584, f. 121].

Pentru întreținerea vitelor, coloniștii recoltau fân. Potrivit datelor pentru anul 1852, coloniile bulgare dețineau 168 938 desetine de pajiște. Cea mai mare parte din aceste terenuri se afla în Bugeacul de Jos (53 983 desetine), mai puține în districtul Cahul-Prut (30 323). Cele mai extinse pășuni erau în districtul Ismail: Bolgrad (7 789 desetine), Babel (3 442), Caracurt (3 187), Taraclia (3 019). Cel mai bun timp pentru cositul fânului era perioada de la Sf. Petru (13 iulie) până la Sf.

Proclu (25 iulie). Bulgarii participau la cosit cu întreaga colonie, apoi fiecare gospodărie primea cantitatea necesară de fân. Este cunoscut că în anul 1834 au fost clădite 3 323 căpițe de fân [13, inv. 1, d. 3, ff. 8-26; 28, inv. 1, d. 3672, ff. 2-2v.].

O ramură agricolă nouă pentru toți coloniștii bulgari a fost creșterea porcilor. În metropolă, ei practic nu țineau aceste animale. La noul loc de trai acestei ramuri de asemenea i se acorda puțină atenție. În primul rând, la început erau foarte puțini porci: în 1828, în cele 58 de colonii creșteau porci doar în Ceadâr-Lunga (14 capete), Ivanovca (10), Colibași, Congaz, Caragaci (câte 7), Tomai (6), Gaidar și Beșalma (câte 5), Curci (4), Beșghioz (3), Avdarma (2), Cazacalia (1): în total, 76 de capete. Treptat, numărul lor va crește, de exemplu în Bolgrad, în 1837 erau 490 porci, deja în 1842 numărul lor a ajuns la 1 702 [4, inv. 29, d. 610, f. 96; 28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-170; d. 7682, f. 32]. Potrivit observațiilor cercetătorilor, bulgarii basarabeni încă din anii '60 ai sec. al XIX-lea țineau în gospodărie unul sau doi porci pentru satisfacerea nevoilor personale [353, c. 186].

Pe locul al doilea în economia imigranților bulgari se află cultivarea pământului. Această activitate a fost facilitată de o serie de factori. Odată ce s-au stabilit în Basarabia, coloniștii bulgari au început să prelucraze terenurile arabile din Bugeac. La acea vreme regiunea reprezenta o stepă cu buruieni și arbuști, care păreau a fi păduri nesfârșite și impenetrabile. Coloniștii au dat foc tufișurilor uscate și buruienilor, astfel că cenușa a constituit un îngrășământ natural pentru fertilizarea câmpului. Noaptea focul se vedea de departe. Din Dobrogea și de peste Prut s-a putut urmări această imagine neobișnuită [347, p. 2]. Un efect negativ asupra stării solului din regiune îl are erozia eoliană: vânturile din direcția nord-est erodau stratul superior al solului în lunile de vară, schimbându-se cu o acalmie sufocantă. Aceasta provoca uscarea plantelor, în special în timpul înfloririi și al umplerii bobului. Astfel, obținerea unei recolte bogate depindea de condițiile naturale.

Pentru ca imigranții bulgari să poată face agricultură, statul rus trebuia să le dea pământ și să determine suprafața de teren arabil pentru fiecare gospodărie. Conform decretului guvernamental din 1819, terenurile au fost date obștii satești în folosință veșnică, excluzându-se posibilitatea de înstrăinare sub orice formă. Fiecare familie a primit 60 desetine de pământ [174, p. 543], dar acest teren nu se afla în stăpânirea privată individuală a familiei, ci în stăpânirea comună a obștii. La începutul lunii mai 1821, prin ordinul lui Inzov a fost creată o comisie, în care au intrat S. Malevinski (președinte), inginerul hotarnic Pisarenko și asistentul său, inginerul hotarnic Opațki, angajați ai biroului de cadastru din Basarabia (Biroul Regional de Hotărnicie din Basarabia) etc. [209, p. 16]. Datorită lucrărilor acestei comisii, au fost delimitate districtele coloniale și coloniile de

imigranți, au fost stabilite hotarele terenului fiecărui colonist. Drept urmare, bulgarii au primit posibilitatea de a se ocupa liber cu agricultura. Conform datelor statistice pentru 1827, în districtul Ismail, coloniștilor le-a revenit o suprafață de 135 426 desetine de teren arabil, în Bugeacul de Sus – 140 230, în Bugeacul de Jos – 6 720 și în ocolul Prutului – 499 814 desetine [209, p. 16]. Dacă vom compara nivelul asigurării cu pământ a coloniștilor cu cel al altor categorii sociale din Basarabia, observăm că bulgarii au avut în folosință mai mult teren. În 1861, după suprafața de teren cultivabil deținut, coloniștii, cu 415 998 desetine, erau surclasați doar de nobili, care aveau în proprietate 2 271 360 desetine. Urmau țăranii de stat – 284 126 desetine, clericii – 241 970, răzeșii – 220 191, cazacii din Novorosia – 56 085 și alți deținători de terenuri – 21 300 [148, p. 113].

Cu toate acestea, din cauza supraaglomerării, multe colonii bulgare de la bun început s-au dovedit a fi într-o situație dezavantajoasă. Astfel, dacă o parte din colonii au primit mai mult de 60 desetine per familie, cum ar fi: Cairaclia cu cătunele – 293,6 desetine per familie, Zadunaevca – 152,2, Beșghioz – 136,6, Bașcalia – 130,3, Novopocrovca – 115,8, Ivanovca – 104,3, Banovca – 103,1, atunci anumite colonii, aflate în special în districtele Bugeacul de Jos, Cahul și Prut, au primit mai puține desetine per familie: Fricăței – 30,6, Cartal – 34,3, Satu-Nou – 35,3, Anadolca – 36,4. Această distribuție inegală a terenurilor a dus la apariția țăranilor fără pământ, care au fost forțați să meargă în alte colonii. Dacă în unele colonii au fost terenuri în plus, de exemplu în Ciișia, după repartizare au rămas 360 desetine, suficiente pentru 6 familii, atunci în Taraclia nu ajungea pământ pentru 30 de familii, care intenționau să caute teren liber în alte locuri [259, p. 404]. Cinci ani mai târziu, în 1832, cota de teren per familie în Taraclia s-a redus la 36,7 desetine [207, p. 139]. Astfel, încă de la început Taraclia a intrat în categoria așezărilor „cu puțin pământ”. Printre celelate colonii aceasta a fost cel mai puțin asigurată (Corten – 41,6 desetine, Cubei – 40,0, Valea Perjei – 47,4) [221, p. 522]. În anul 1837, găsim la Taraclia 9 542 desetine de teren cultivabil, deținute de 255 de familii. Astfel, fiecărei familii îi reveneau 37 desetine 1 007 stânjene de pământ. În 1853, colonia poseda 9 752 desetine de teren arabil, care se afla în posesia a 220 de familii [4, inv. 29, inv. 610, f. 82-87; 13, inv. 1, d. 3, f. 14v.]. Prin urmare, fiecare familie deținea 44,3 desetine. Din cauza creșterii populației, locuitorilor din Taraclia le-au fost alocate suprafețe suplimentare de teren din fondul funciar de stat. Lipsa de pământ persista, din cauza faptului că populația a crescut, iar loturile de teren individuale au rămas practic de aceeași dimensiune [221, p. 319] Această situație și interesul guvernului de a primi plăți de pe terenuri depline au condus la faptul că Comitetul de Tutelă a

purces la relocalizarea unor familii din coloniile supraaglomerate în alte sate, unde exista surplus de terenuri.

Principala provocare economică pe care guvernul a căutat să o rezolve a fost cultivarea cernoziomurilor. Însă pentru desțelenire era nevoie de un număr mare de animale de tracțiune, semințe și unelte agricole, în special pluguri, etc. Resursele proprii ale coloniștilor erau puține. Guvernul a înțeles complexitatea situației, și coloniștilor le-au fost date credite cu scutire de impozit. Dar, totodată, prin lege, coloniștii erau obligați să desțelenească cel puțin 5 desetine pe an. În caz de neîndeplinire a acestei cerințe, țăranul putea supus la pedeapsă corporală, amenzi, confiscarea averii și altele [209, p. 113].

În baza unei instrucțiuni emise în octombrie 1821 de I. N. Inzov, în coloniile bulgare a fost stabilită o procedură strictă pentru utilizarea terenurilor. Tot terenul satului urma să fie împărțit în mai multe părți, astfel încât lotul agricol, după epuizare, să fie înlocuit cu unul nou, lăsând primul pentru odihnă (pârloagă) și pentru pășunat, care, prin urmare, avea să fie îngrășat de animale timp de câțiva ani. Terenurile arabile se distribuiau între toți locuitorii satului, „în mod uniform și cu bună-credință” [253, p. 61]. Fiecare sătean avea propria linie (delniță) în câmpurile de grâu, secară, porumb. Tinerele familii se egalau în drepturi cu cele vechi și, prin redistribuirea regulată a terenurilor, obțineau ternuri egale cu ceilalți. Folosirea comună a terenurilor obștii și sistemul de redistribuire au existat până la începutul secolului al XX-lea. Deși fiecare familie, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, avea 60 desetine de pământ, din acestea se semănau nu mai mult de 10 desetine. O mică parte era rezervată pentru livezi, vii și grădini. Restul terenului aparținând coloniei era utilizat pentru creșterea vitelor și oilor. Acest lucru este demonstrat de statistici. De exemplu, la 1 ianuarie 1852 suprafața terenurilor arabile în coloniile din districtul Ismail a constituit 38 741 desetine, în timp ce pășunile au cuprins 45 342 desetine. În districtul Bugeacul de Sus situația este și mai evidentă: terenuri arabile erau 42 312 desetine și pășuni – 46 615 desetine [13, inv. 1, d. 3, ff. 8-26]. Pe baza datelor medii pentru coloniile imigranților transdanubieni, pot face la concluzia că, în coloniile din anii '20 ai secolului al XIX-lea, suprafața terenului arabil era de 10%, la mijlocul secolului – până la 2%, începând cu anii '70 – 50% și mai mult [151, p. 275; 209, p. 91-95]. Unul din cele mai importante motive care împiedica dezvoltarea agriculturii în coloniile bulgare au fost recoltele slabe, cauzate de secete frecvente. O secetă puternică a fost în 1822. De asemenea au fost foarte săraci în recoltă anii 1830, 1832, 1834, 1857, 1865-1867, atunci când câmpurile semănate nu au dat roadă de floarea-soarelui. Secetele se repetau periodic, o dată la șapte ani. Un impact

devastator asupra culturilor îl avea grindina, diverșii dăunători – omizi, veverițe, șoareci de câmp. Lăcustele au cauzat pagube enorme în 1836, 1846-1848, 1859, 1861-1863 ș.a. În perioada 1844-1866, în Basarabia au fost 6 ani cu recoltă foarte mică, 7 ani cu recoltă săracă și doar 6 ani bogați [148, p. 90; 221 p. 96-97].

Stabilirea pe pământuri fertile a permis coloniștilor bulgari să practice agricultura, însă ei trebuiau să depună un efort fizic enorm pentru prelucrarea pământurilor înțelenite, acoperite de iarbă deasă și înaltă. Inițial, bulgarii au folosit sistemul de agricultură cu țelină (*залежное земледелие*), care a prevalat până la mijlocul sec. al XIX-lea. Ulterior au început să fie folosite unelte agricole perfecționate, cum ar fi plugul perfecționat, utilizat „pentru aratul pământurilor ușoare și pentru aratul pământurilor înțelenite”. Astfel, sistemul de agricultură cu țelină a fost înlocuit de sistemul de agricultură cu pârlăgă (*переложное земледелие*).

Exploatarea țelinei din Bugeac, dezvoltarea agriculturii în regiune depindeau, într-o mare măsură, de asigurarea coloniștilor cu unelte agricole. O parte din coloniști au adus cu ei uneltele lor de pe vechile proprietăți. Agricultorii lucrau pământul cu pluguri de lemn cu brăzdare de fier, grape, volocuse, foloseau plăci de treierat, pietre și seceri, furci, greble, sape. Recoltarea cu seceri era aproape în exclusivitate realizată de femei, în timp ce cositul era obligația bărbaților. Fiecare familie deținea inventarul necesar de unelte agricole: seceri, coase, greble, furci de lemn, lopeți, site de dimensiuni mari și mici etc.

Inițial, țăranii dădeau preferință plugului de lemn cu brăzdar de fier. În anii '50-'60 ai secolului al XIX-lea, din ce în ce mai des au început să folosească plugul bulgar, cunoscut și sub numele de basarabean, care era mai ușor și asigura o calitate mai bună a arăturii [221 p. 106]. Statisticile arată că aproape toate coloniile au fost asigurate cu unelte agricole. Încă din 1837 cea mai mare cantitate de pluguri și grape se afla în gospodăriile coloniale din Bolgrad – 149 pluguri și 161 grape, în Taraclia – 100 pluguri și 69 grape, Cubei – 96 pluguri și 27 grape, Doluchioi – 70 pluguri și 2 grape, Tvardița – 70 pluguri și 7 grape. După cinci ani, ponderea instrumentelor modernizate a crescut, în 1842 s-au înregistrat următoarele date: în Bolgrad – 208 pluguri și 200 grape, colonia Tașbunar – 96 pluguri și 38 grape, în Tvardița – 88 pluguri și 88 grape, în Doluchioi – 76 pluguri și 47 grape. În termeni generali, la 1 ianuarie 1852 situația din districtele coloniale era după cum urmează: cel mai bine a fost asigurat cu unelte agricole districtul Bugeacul de Jos – 246 pluguri și 2 270 grape, urma ocolul Cahul-Prut – 1870 pluguri și 987 grape, districtul Bugeacul de Sus – 1 790 pluguri și 1 662 grape, și districtul Ismail – 1 706 pluguri și 1 469. O astfel de poziție

inegală în prezența uneltelor agricole în colonii și districte, în general, se explică prin diferențele de suprafețe arabile și de populație de sex masculin. Pentru comparație, observăm că, în acel an 1852, în districtul Bugeacul de Jos terenul arabil a constituit 42 312 desetine, cu 13 038 lucrători de la 16 la 60 de ani, în timp ce în districtul Ismail se găseau 38 741 desetine, cu doar 6 404 de lucrători. În total, în coloniile de imigranți transdanubieni erau 7 828 pluguri și 6 398 grape [4, inv. 29, d. 610, f. 302; 13, inv. 1, d. 3, f. 8; 28, inv. 1, d. 7682, f. 16]. Creșterea numărului de instrumente este dovada unei cultivări mai intensive a terenurilor arabile și a extinderii pământurilor cultivate. Odată cu creșterea cantității de produse agricole a crescut numărul de căruțe, care au fost utilizate pentru transportul produselor în moșii și piețe. În 1852, în districtul Bugeacul de Jos au fost 8 981 căruțe, în Ismail – 4 547, în Bugeacul Superior – 4 270, Cahul-Prut – 3,854. În total, în posesia coloniilor au fost 21 652 căruțe [13, inv. 1, d. 3, f. 8]. Iar cu 19 ani mai devreme, în colonii erau doar 9 550 căruțe. Unele familii au avut mai multe căruțe. De exemplu, în colonia Ceșmeaua-Văruită din ocolul Ismail, 33 de familii aveau câte 2 căruțe, iar 25 de familii aveau câte 2-4 căruțe [209, p. 43, 47].

În ceea ce urmează ne vom opri la problema culturilor cultivate în coloniile basarabene ale imigranților transdanubieni.

Spre deosebire de gospodăriile țăranilor și răzeșilor moldoveni, în care locul principal în structura culturilor îl ocupa porumbul, care acoperea consumul intern, în structura culturilor semănate de coloniștii bulgari predomina grâul de primăvară și de iarnă, care, în mare măsură, mergea la vânzare [148, p. 91]. Grâul de primăvară – „arnăutka” – acoperea mai mult de jumătate din suprafața cultivată. Acest lucru se datorează tradiției (bulgarii au cultivat acest soi în patrie), precum și condițiilor climatice și pedologice [221, p. 89]. În plus, arnăutka satisfăcea nevoile proprii ale țăranilor și se bucura de cerere pe piața internă și externă. Faptul că coloniștii preferau „arnăutka” este arătat în observațiile personale ale inspectorului pe agricultură din provinciile sudice ale Rusiei, H. Steven. În 1841 el a subliniat că imigranții transdanubieni nu vor renunța la „arnăutkă” atât timp, cât vor avea pământuri în abundență și vor folosi în acest scop terenuri noi, chiar dacă acestea se vor afla la 80 de mile distanță de satele lor [260, p. 124]. În primii ani după așezarea bulgarilor pe pământurile neexploatate, ei strângeau recolte relativ înalte. Primele date privind culturile și recoltele din coloniile imigranților transdanubieni se referă la 1828 [28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-170]. Documentul respectiv, întocmit de tutorele Merder, foarte bine reflectă structura culturilor agricole. Cu o populație de 28 331 persoane (5 470 familii), în colonii au fost semănate 22 715 cetverturi de grâu de primăvară, iar recolta a constituit 99 532 cetverturi. Lideri, după

rezultatele recoltei acestei culturi în districtul Ismail, au fost: Cișmichioi (5 677 cetverturi), Slobozia (3 454 cetverturi) și Vulcănești (3 288 cetverturi). În același timp, în districtul Cahul, cea mai mare recoltă de grâu de primăvară s-a adunat în colonia Hagi-Abdula (2 213,5 cetverturi), în timp ce în districtul Ismail, pe primul loc a ieșit Bolgrad (7 218 cetverturi). În Bugeac o recoltă bună s-a adunat în Comrat (4 957 cetverturi) și Cazaclia (3 415,5 cetverturi).

A doua cultură cerealieră preferată de coloniști a fost grâul de iarnă. A fost semănată, în 1828, într-o cantitate de 287 cetverturi și au fost recoltate 642 cetverturi. Coloniștii au semănat, de asemenea, 57 cetverturi de secară, recolta a constituit 119 cetverturi. În anul de raportare 1828, coloniștii au adunat o cantitate semnificativă de ovăz – 2 456 cetverturi, și de orz – 13 478 cetverturi [28, inv. 1, d. 2407, ff. 169-172].

Statisticile arată că, cu timpul, proporția grâului de primăvară în colonii a crescut semnificativ: dacă în 1833 vor fi semăcate 25 853 desetine, deja în 1843 suprafața de cultivare a acestei culturi a ajuns la 49 443 desetine, iar în 1852 – la 72 219 desetine [209, p. 115]. A crescut și proporția grâului de iarnă, care s-a mărit de la 150 desetine, în 1833, la 2 516 desetine, în 1852. Conform datelor pentru 1836, cea mai mare recoltă de grâu de primăvară a fost adunată în districtul Ismail (64 240 cetverturi), în descreștere ocolul Cahul-Prut (62 836 cetverturi), Bugeacul de Sus (60 750 cetverturi) și Bugeacul de Jos (33 025 cetverturi) [4, inv. 29, d. 610, f. 88].

Din cereale migranții trebuiau să-și lase pentru hrana familiilor lor, în conformitate cu standardele stabilite atunci, câte 2 cetverturi per persoană pe an [209, p. 110]. Datele de mai sus arată în mod clar că cultivarea pământurilor în coloniile bulgare, cu toate că ocupa locul secundar după creșterea animalelor, a fost suficient de dezvoltată. Acest lucru se poate observa prin comparația datelor pentru toată Basarabia. Astfel, pe parcursul anilor 1834-1845, la o populație rurală de 533 860 de persoane din regiune, se semăneau anual, în medie, 260 380 cetverturi de cereale. Ca rezultat, pentru fiecare țaran revenea, în medie, mai puțin de 0,5 cetvert sau aproximativ 0,5 desetine de teren semănat cu cereale. Însă în colonii, pentru fiecare colonist revenea aproximativ 1 desetină de teren semănat sau câte 5 desetine per familie [209, p. 107]. Este evident faptul că coloniștii semăneau mai multe cereale pe cap de locuitor decât țărani din regiune. I. Meșceriuk explică această tendință prin faptul că „pe teritoriul ocupat de coloniștii transdanubieni nu existau moșieri și proprietate funciară moșierească” și că, spre deosebire de țărani, coloniștii nu depindeau de moșier. Încă din anii '20 ai secolului al XIX-lea, bulgarii au început să practice agricultura nu

numai pentru a-și satisface propriile nevoi, dar și pentru vânzare. În cazul unei recolte bune, jumătate era vândută, iar în cazul unei recolte mai sărace – o treime.

Mai târziu coloniștii au acordat o mare atenție cultivării secarei, orzului și ovăzului. Explicația trebuie căutată în necesitatea asigurării gospodăriilor cu furaje, deoarece a crescut numărul de cai și vite. Datele statistice ale anului 1828 arată că secara de iarnă era cultivată în cantități mici în districtul Bugeac (aici s-au recoltat 119 cetverturi), în 1836 ponderea recoltei de secară va crește în toate districtele coloniale până la 5 442 cetverturi. Pe primul loc după cantitatea recoltată a ieșit Bugeacul de Jos [4, inv. 29, d. 610, f. 90; 28, inv. 1, d. 2407, f. 171]. Date pentru 1841 arată că coloniile au început să cultive o cantitate mică de secară de primăvară. Au fost semănate 19,5 cetverturi și recoltate 37 cetverturi [28, inv. 1, d. 6796, f. 16].

Pe parcursul perioadei descrise, se observă creșterea suprafețelor semănate cu porumb. Coloniștii s-au convins de beneficiile cultivării acestuia din experiența țăranilor moldoveni. Cultivarea porumbului necesită mult timp și forță de muncă, în schimb, în anii buni, acesta dă o recoltă mare. Așa că, în anul 1828, după semănarea a 286 cetverturi de porumb, coloniștii au strâns 1126 cetverturi. În acest domeniu, lideri erau așezările moldovenești care făceau parte din ocolul colonial Cahul-Prut: Văleni (au fost treierate 244 cetverturi), Slobozia (222 cetverturi), Colibaș (82 cetverturi) și Brânza (66 cetverturi). A crescut productivitatea în colonia Bolgrad, ocolul Ismail: în 1828 localnicii au semănat 9,5 cetverturi și au adunat 88,5 cetverturi de porumb. Colonia Comrat din ocolul Bugeacul de Sus: au fost plantate 47,5 cetverturi de porumb și s-au recoltat 281 cetverturi [28, inv. 1, d. 2407, ff. 167-179]. Treptat, cota semănăturilor de porumb s-a ridicat, în 1833, la 5 135 desetine, în 1843 – la 7 415 desetine, iar în 1852 s-a înregistrat o creștere de trei ori – 10 111 desetine [209, p. 115].

Suprafețele semănate cu linte, mazăre și fasole, în comparație cu culturile cerealiere, ocupau un loc secundar. Cultivarea plantelor leguminoase avea scopul de a satisface nevoile personale, și ele nu erau destinate vânzării. În 1837, coloniștii au semănat 207 cetverturi de fasole și au recoltat 697 cetverturi. Cea mai mare parte din recoltă s-a strâns în ocolul Bugeacului de Sus: 277 cetverturi [4, inv. 29, d. 610, f. 95]. Structura suprafețelor cultivate cu fasole a avut o creștere inegală: în 1843 – 1 180 desetine, în 1849 – doar 951 de desetine. În același timp, se vede o creștere notabilă a suprafețelor cultivate cu mazăre: 63 desetine în 1833, 294 desetine în 1843, 534 desetine în 1852 [209, p. 115]. Cota acestei culturi leguminoase însă a fost nesemnificativă în comparație cu numărul

total de desetine din terenul arabil în colonii și varia de la 0,15%, în primii ani, la 0,44%, în deceniile următoare din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Statisticile disponibile indică faptul că în această perioadă, în colonii a crescut cota culturilor de in și cânepă, care, ca și mazărea, nu ocupau suprafețe mari. În 1834 recolta de cânepă, în toate districtele coloniale, a constituit 65 cetverturi, în ciuda faptului că au fost semănate 90 cetverturi, cifre mai bune sunt pentru recolta de in: 79 cetverturi, obținute din cele 39 cetverturi semănate [28, inv. 1, d. 3673, f. 7]. Treptat, randamentele culturii de cânepă depășesc indicii la in. În 1837 s-au semănat 277 și s-au recoltat 614 cetverturi de cânepă; in a fost mult mai puțin: s-au plantat 135 și s-au recoltat 357 cetverturi. Cânepa și inul se cultivau cu preponderență în ocolul Cahul-Prut și în Bugeacul de Sus. În 1841, observăm următorii indici generali pe districte: cânepă – 264 cetverturi (semănate 149 cetverturi), in – 253 cetverturi (semănate 165 cetverturi) [4, inv. 29, d. 610, f. 92; 28, inv. 1, d. 6796, ff. 2-17].

De-a lungul timpului, tot mai mulți bulgari au început să se ocupe cu viticultura. Ei au acordat o atenție deosebită acestei culturi, deoarece la acel moment gospodăriile țărănești aveau puțin teren [122, p. 61]. În plus, condițiile naturale din sudul Basarabiei corespund pe deplin cerințelor acestei culturi. Acest lucru a permis angajarea într-o muncă care necesită mult efort fizic, dar aduce un venit considerabil. Autoritățile, la rândul lor, au încurajat dezvoltarea viticulturii în colonii. Ca rezultat, la 20 mai 1853, în Basarabia a fost permis comerțul liber cu vin [148, p. 235]. Acest lucru a accelerat dezvoltarea relațiilor comerciale în gospodăriile coloniștilor. Primele date privind numărul de podgorii din coloniile bulgare pe care le avem sunt pentru anul 1819, și anume 305 podgorii. Coloniștii produceau de pe aceste vii 9 447 găleți de vin.

Reieșind din informațiile de care dispunem, în 1828, în colonii erau 1 039 933 butuci de viță-de-vie, în 1851 – 3 455 845 butuci, de pe care coloniștii au produs 319 870 găleți de vin [209, p. 133]. Pentru a demonstra că dezvoltarea viticulturii în coloniile bulgare a fost una de succes, vom arată că, în 1836, în provincia Herson, existau 6 926 420 butuci de viță-de-vie, iar în Georgia – 486 217 butuci. În același timp, numai în coloniile bulgare creșteau 2 092 783 butuci de viță-de-vie, de pe care se produceau 37 000 găleți de vin [209, p. 133].

Aproape toate gospodăriile aveau beciuri pentru depozitarea vinului. Dar, ținând cont de faptul că vinurile erau de o calitate joasă și se stricau rapid, proprietarii încercau să vândă o mare parte imediat după producere. Realizarea producției vinicole s-a mărit mai ales după 1861, când în Basarabia a fost introdusă libertatea comercializării vinului. Ducând un stil de viață sobru, coloniștii,

de regulă, utilizau pentru consumul casnic o treime din vinul produs, restul se vindea în numeroasele hanuri rurale, la bazaruri și expoziții. Este cunoscut faptul că în 1851 coloniști (fără toate coloniile din Bugeacul de Jos) au vândut vin în sumă de 35 237 de ruble de argint. Numai coloniștii din Taraclia au vândut vin în valoare de 1 930 de ruble de argint – sumă care a depășit venitul din vânzarea vinului a tuturor celorlalte colonii bulgare [209, p. 135].

În perioada analizată, în special în prima jumătate a secolului al XIX-lea, o atenție mare se acorda pomiculturii și silviculturii. În instrucțiunile lui I. N. Inzov, menționate mai sus, în mod specific se stipula sarcina de amenajare a teritoriului regiunii. Dacă cineva nu îndeplinea aceste cerințe, trebuia să fie pedepsit și amendat [239, p. 115]. Coloniștii au fost însărcinați în fiecare an să planteze „cel puțin treizeci de copaci diferiți”. În conformitate cu datele anului 1837, în colonii erau 18 152 plantații de salcie, 2 929 plantații de nuci și 1 661 plantații de plop. Cele mai multe plantații se aflau în districtul Ismail [4, inv. 29, d. 610, f. 94]. Un impact pozitiv asupra pomiculturii a avut introducerea în 1822 a taxelor la importul nucilor, merelor și altor fructe, care înainte se aduceau din posesiunile otomane. Efectul acestei taxe protecționiste a fost creșterea suprafețelor de livezi în coloniile bulgare. Coloniști erau aprovizionați cu puieți de copaci fructiferi din Grădina Publică din Ismail. Astfel, grădinăritul a devenit o ramură agricolă de importanță comercială și industrială. Dacă în anul 1828, în colonii găsim 147 999 pomi fructiferi, în 1840 erau deja 759 584, iar până în 1851 numărul lor a crescut la 930 620 [209, p. 152-153]. Reieșind din datele pentru anul 1837, în coloniile populate de bulgari predominau plantațiile de pruni (43 505 pomi), cireși (10 653 pomi), măr (10 180 pomi), cais (4 321 pomi), mai puține erau plantațiile de păr, cireș și piersic, respectiv 2 610, 1 760 și 1 596 pomi [4, inv. 29, d. 610, f. 90]. Cele mai multe livezi se aflau în districtele Ismail și Cahul-Prut. Acest lucru se datorează faptului că aceste regiuni sunt cele mai apropiate de piețele de desfacere – Bolgrad, Reni, Ismail, Chilia și Vâlcov. Nu există nicio îndoială că succesul grădinăritului a depins în primul rând de prezența în mediul coloniștilor a unor oameni cu experiență, care au fost implicați în selectarea celor mai bune soiuri de pomi și altoirea puieților. În 1837 specialiști în altoire erau doar în Taraclia și Bolgrad.

Coloniști se ocupau cu succes și cu sericicultura. Acest lucru a fost facilitat de condițiile climatice favorabile din sudul Basarabiei și de faptul că sericicultura era o activitate economică tradițională pentru bulgari. Această ramură a zootehniei consta din trei ocupații interdependente: creșterea copacilor de dud, creșterea viermilor de mătase și filarea/desfacerea gogoșilor; primele două aparțineau în totalitate activităților agricole, iar a treia reprezenta o activitate care se realiza în

condiții casnice. Statisticile arată că, în 1837, creșteau 10 000 de duzi pe plantațiile pomicole și 7 579 duzi în gospodării [150, c. 269; 4, inv. 29, d. 610, ff. 104-109]. Pe primele locuri în acest domeniu se aflau coloniile Comrat (10 000 de arbori de dud) și Congaz (546 duzi) din Bugeacul de Sus, Șichirlichitai (212 duzi) și Dimitrovca (193 duzi) din Bugeacul de Jos, Bolgrad (1 222 duzi) și Taraclia (968 duzi) din districtul Ismail. Încă în 1848, A. Skalkovski a remarcat despre locuitorii din Taraclia: „Femeile cresc copaci de duzi, adună gogoășele și deapănă mătase în cantități mari” [252, p. 50]. Mătasea produsă se utiliza pentru nevoi personale. Abia mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, această ramură a intrat în atenția Zemstvei din Akkerman. Aceasta a angajat instructori din rândul învățătorilor (școală primară), care au făcut cursuri de sericicultură [218, p. 117]. Nu este o coincidență faptul că școala din Taraclia a decis să promoveze în rândurile populației rurale cultura creșterii viermilor de mătase. Ascensiunea sericiculturii în prima jumătate a secolului al XIX-lea este legată de numele unui bulgar, fiul unui comerciant din Chișinău, Nicolai Lovciiski, care a întemeiat prima plantație de duzi în provincie și a promovat dezvoltarea acestei ramuri [150, p. 269].

Din primii ani ai așezării, bulgarii se ocupau activ cu legumicultura. Inițial, legumele erau cultivate pe terenuri mici, în gospodăria fiecărui colonist, doar pentru uz personal. În 1846 tutorele coloniștilor Aliambarov, în nota sa către guvernatorul Basarabiei, enumera coloniile care cu succes se ocupau cu grădinăritul și a raportat că „acestea cresc legume: varză, sfeclă, morcovi, praz, ardei, vinete, roșii, ridiche, hrean, ceapă, usturoi, și ierburi proaspete: pătrunjel, fenicul, țelină și păstârnac. Aceste produse sunt vândute atât în orașele Reni, Ismail, Cahul și de multe ori la Odesa, cât și pe piețele din coloniile Bolgrad și Comrat” [8, inv. 1, d. 4779, f. 476]. În mare parte la dezvoltarea legumiculturii au contribuit măsurile luate de stat pentru a facilita munca în acest domeniu. Începând cu 9 decembrie 1849, Ministerul Proprietăților de Stat a anunțat introducerea unor premii de stimulare pentru dezvoltarea pomiculturii și legumiculturii în mărime de la 15 la 24 de ruble [18, inv. 1, d. 18, f. 32]. În ciuda acestui fapt, în conformitate cu datele lui I. Meșceriuk, numai 13 colonii comercializau legumele pe care le creșteau. Primele locuri la producția de cartofi erau deținute de Bolgrad și Taraclia [209, p. 168]; în 1842, aici s-au colectat 219 și, respectiv, 116 cetverturi de cartofi [11, inv. 1, d. 6796, f. 5]. Dacă bulgarii din colonii cultivau legume pentru consumul personal, atunci bulgarii din Chișinău practica legumicultura în scopuri comerciale. Ei vindeau legume în piețele din Chișinău, iar varza – la Odesa.

Către mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea, în pofida posesiunii în devălmășie a pământului, a început o stratificare socială accentuată a populației. Menționăm că în Bugeac, de la bun început s-au stabilit o mulțime de familii înstărite. Potrivit unor surse, cei din neamurile Șpac, Cocev (Șarco cu cinci fii), Gradeskov (frații Petar și Ivan) au ucis grăniceri otomani și au trecut peste graniță cu turme mari de de oi (300-500 capete) [180, p. 53].

În diverse statistici și materiale de arhivă, începând cu 1835 figurează latifundiarul Slavcio Iovcev din Taraclia. El a trăit în apropierea satului Balaban, într-o moșie situată pe o movilă și poseda 1825 desetine de pământ. Împreună cu un antreprenor din Taraclia, Deordie Kolev Nedoglo, Iovcev cumpără și arendează terenuri de la căpitanul Stepan Fadeev Kamboli (3 945 desetine). Acest teren, situat la vest de satul Balaban, era lucrat de lucrători angajați din Taraclia și Cazaclia. Odată cu retrocedarea, în 1857, a sud-vestului Basarabiei Principatului Moldovei, pe acest pământ a fost trasă linia de hotar.. La 16 martie 1857 Iovcev s-a adresat la conducerea gubernială, ca să-i permită să lucreze acest teren, pentru că „și așa ultimii trei ani au fost săraci”. Tutorele bulgarilor Arendarenko, la rândul său, a cerut administrației din Basarabia să permită coloniștilor să treacă pe câmp pe la piatra de hotar № 276, ceea ce nu ar necesita prezența unui mare număr de grăniceri. La 14 iunie 1857 Arendarenko a primit indicația să permită locuitorilor coloniei Taraclia să traverseze frontiera cu scopul efectuării lucrărilor de câmp [28, inv. 3, d. 905, f. 521].

Bulgarii se angajau să lucreze și la comerciantul Chiril Mincov, din Bolgrad, care deținea a suta parte din terenurile repartizate imigranților transdanubieni. În satele Aluat și Bisericuța el arenda de la proprietari aproximativ 7 000 desetine, din care 1100 desetine erau exploatate în scop agricol, iar celelalte – pentru pășuni și fânețe [28, inv. 3, d. 10991, ff. 1-7].

Terenurile lângă Musaitu și Budăi – 5 700 desetine – se aflau în posesia unui oarecare Topalov din Bolgrad. I. Garanovski din Taraclia avea o herghelie mare de cai. Printre coloniști era cunoscut și Dmitri Kanazirski din Bolgrad. El arenda fânețele din văile Caracurt, Ismail și Sariat. Tot el era un mare angajator de coloniști pentru munci agricole. De asemenea, el a deținut o tavernă în colonia Curci. Un mare proprietar de pământ a fost negustorul din Ismail, Paul Mutafoğlu, care lua în arendă 10 000 desetine de teren, colonistul Jeliu Ivanov din Delijiler a deținut 2 725 desetine, iar Gheorghii Coiciu din Comrat lua în arendă 1 480 desetine. Un alt colonist, originar din Congaz, Todor Neag, a luat în arendă 5 880 desetine [209, p. 214, 242].

Din cauza lipsei de terenuri și cu scopul de a arenda, unii coloniști s-au unit în așa-numite tovărășii. O tovărășie din 19 persoane, împreună cu un colonist din Bolgrad, a primit în posesiune

temporară/mijlocită (*посессионное содержание*) ocina Trifești, care se află la 10 mile de Taraclia [8, inv. 1, d. 7085, ff. 1-2v.]. Acolo ei cultivau pământul și pășteau vitele.

Datele de mai sus ne permit să concluzionăm că, stabilindu-se în locurile noi, bulgarii au continuat să practice agricultură. Ei au depășit frecventele secete și ciuma, au adaptat soiuri și tehnici de producție la noile condiții. În acest context e potrivit să redăm cuvintele lui A. Skalkovski, care îi caracteriza pe bulgari în 1848 astfel: „Gazde bune, pricepuți la creșterea vitelor, excelenți oieri, se ocupă cu succes cu pomicultura și viticultura” [252, c. 50]. În plus, coloniștii au obținut succese semnificative în cultivarea grâului de primăvară, care de multe ori mergea la vânzare. Creșterea animalelor le permitea coloniștilor să se asigure cu carne, piei și lână.

La începutul secolului al XIX-lea, în coloniile bulgare nu au existat întreprinderi industriale. Producția de grâne pentru comerț și acumularea ulterioară de capital au dus la apariția unei producții semiartizanale. Din cauza lipsei fabricilor, localnicii produceau în condiții casnice lucruri de lână pentru uz personal. Lână se folosea pentru a face ciorapi țărănești și un material special pentru brâiele bărbățești. Aceste ocupații artizanale aveau un caracter preponderent natural. Aproape toate familiile din mediul rural, cu puține excepții, făceau pentru asigurarea nevoilor casnice o varietate de țesături din lână pentru îmbrăcăminte, din in și cânepă pentru prosoape, fețe de masă, haine. Întregul proces de fabricație se desfășura în gospodărie și era o îndeletnicire a femeilor: lâna se spăla, se pieptăna, se torcea, se vopsea și se țesea. Numărul de războaie de țesut în coloniile locuite de bulgari a crescut treptat: dacă în 1829 au fost notate 1 999 de războaie, atunci în 1845 numărul acestora a ajuns la 5 557 [209, p. 181]. Conform datelor statistice pentru 1837, repartiția războaielor de țesut după districte era: Bugeacul de Jos (889), Ismail (861), Bugeacul de Sus (566) și Cahul-Prut (755). Numărul de roți de tors: în Cahul-Prut – 211, iar în Bugeacul de Sus – 29. Cele mai multe războaie de țesut erau în Bolgrad: începând din 1842 vom găsi aici 905 războaie, urmează colonia Tvardița – 121 și Babel – 98 războaie de țesut [4, inv. 383, inv. 29, d. 610, ff. 302-305; 28, inv. 1, d. 7682, f. 24]. Creșterea numărului de războaie de țesut a dus la o creștere a cantității de pânză țesută. În 1845, la războaiele de țesut casnice s-au țesut 185 881 arșini de stofă, în 1846 – 164 896 arșini, în 1850 – 122 415 arșini [209, p. 181].

Tot la meșteșuguri casnice se atribuie producerea încălțăminte pentru uzul cotidian. Bărbații făceau din piele de vacă sau de porc opinci (*цървули*). Era o încălțăminte confortabilă pentru munca în câmp și în gospodărie. Femeile își coseau pantofi din stofă (*terliki*), care se purtau în casă [209, p.

182]. De asemenea, în fiecare familie se fabricau lumânări din seu de oaie atât pentru iluminarea caselor, cât și pentru ritualurile religioase.

Meșteșugurile casnice satisfăceau o parte semnificativă a nevoilor coloniștilor. Cu toate acestea, o mulțime de activități economice nu puteau fi efectuate în fiecare gospodărie țărănească individuală. Coloniștii apelau la serviciile cizmarilor din sat, care făceau încălțăminte mai rezistentă pentru țărani și pantofi pentru femei (*kalevri*). La serviciile meșteșugarilor care lucrau la comandă se apela pentru procurarea articolelor de tâmplărie sau din metal pentru case și acareturi. În special, aceasta se referă la achiziționarea de ferestre, uși, lăzi și unelte agricole: pluguri, grape, săpăligi, seceri, topoare ș.a. Toate acestea se cumpărau în orașele Bolgrad, Ismail și Cahul. Unii dulgheri din alte sate se angajau la lucru în colonii. De exemplu, în anii '20 ai secolului al XIX-lea, Ivan Egorov și Stepan Makarov, născuți în satul Pașcani, au lucrat o perioadă ca tâmplari în colonia Șichirlichitai [10, inv. 2, d. 561, ff. 145-146v.]. În același timp, în colonia Doluchioi a lucrat un oarecare cizmar ucrainean. În colonii activau și artizani locali. În 1820, în colonia Tașbunar activau trei cusătorese, toate erau de origine bulgară, în colonia Troian lucrau un croitor și un blănar, în Bebeli – un croitor de origine sârbă și unul bulgar, în Fântâna-Zânelor – un cizmar ucrainean, în Gaidar – doi croitori bulgari, în Chirsovo – doi meșteșugari și un blănar [10, inv. 2, d. 563, f. 18]. În colonii au existat fierării: câte una în Cazaclia, Cislîța, Boboca, în timp ce în Barta, Hagi-Abdula și Vulcănești erau câte două. Producția artizanală a început să se dezvolte în mod dinamic în colonii după venirea, în Bugeac, în perioada 1828-1829, a unui număr mare de meșteșugari. Este cunoscut faptul că din districtele bulgare Sliven și Iambol au emigrat 424 pielari, 145 producători de săpun, 272 vopsitori/boiangii, 648 tâmplari, 883 croitori, 275 cizmari, 123 butnari, 4,021 țesători și 90 cazangii [209, p. 187].

Datorită creșterii oilor de rasa Țigaie, a apărut posibilitatea de a dezvolta producția de brânzeturi. Taraclia a găzduit faimoasa fabrică de brânzeturi din sudul Basarabiei, al cărei proprietar era omul de afaceri Chiril Mincov, din Bolgrad. Produsele finite, în cantități mari, se exportau către țările europene. Colonistul din Taraclia Ignat Goranovski se ocupa cu producerea cașcavalului în Sărata (2100 de oi) [221, p. 137].

De-a lungul timpului, în afară de atelierele meșteșugărești, în colonii apar mici întreprinderi industriale. Statisticile arată că în 1845, în Taraclia se aflau 10 întreprinderi industriale mici. În medie, fiecare astfel de societate angaja de la 5 până la 15 muncitori, inclusiv 1-2 meșteri. În unele din ele lucra însuși proprietarul, uneori – împreună cu membrii familiei lui, iar în unele cazuri –

împreună cu calfe și ucenici angajați. Veniturile acestor „uzine” și „fabrici” variaau de la 40 la 2000 de ruble. Cele mai multe întreprinderi se aflau în Bolgrad: în 1845 – 33 de întreprinderi mici, iar în 1856 – 41 [209, p. 192]. Două fabrici de țesut erau proprietatea lui Lazar Paslar (Țonev). Este cunoscut faptul că, în 1845, compania sa a fabricat produse în valoare de 369 de ruble. Tot în Bolgrad funcționau 6 vopsitorii, veniturile lor, în 1856, s-au ridicat la 2 411 ruble, iar în anii următori venitul acestor întreprinderi a scăzut: în 1849 – 600 ruble, în 1850 – 680 ruble. În 1845, la Taraclia și-a început activitatea o întreprindere de producere a săpunului, care în primul an a câștigat 183 ruble, iar în al doilea an de activitate venitul a fost de doar 70 ruble. Situația s-a îmbunătățit în 1850, când veniturile au ajuns la 190 ruble. Destul de profitabile au fost două fabrici de lumânări. În perioada 1845-1850 fabricile au fabricat produse în valoare de 1 028 ruble [8, inv. 2, d. 5455, f. 181]. Aceste întreprinderi au produs bunuri destinate vânzării locale până la 1856, „fără export în străinătate sau în alte locuri” [8, inv. 2, d. 5687, f. 1]. Mai târziu, produsele erau realizate în piețele din orașele Bolgrad și Ismail.

În acest context, remarcăm faptul că bulgarii își vindeau producția la târgurile săptămânale din coloniile Bolgrad, Comrat, iar din 1843 – și în Ivanovca [109, p. 135]. Aici se vindeau cereale, brânză de oi, vin, cereale și alte mărfuri necesare țăranilor [13, inv. 1, d. 3, f. 19].

De o importanță vitală pentru locuitorii din colonii a fost moara. Cu morăritul se ocupau anumiți săteni. Datele statistice din 1820 indică faptul că în 48 de colonii au existat 232 mori de vânt, 21 mori de apă și 41 mori cu cai. Din acest număr, 22 de sate aveau de la 1 la 5 mori, 14 sate – de la 6 la 10, 7 sate – de la 11 până la 15; 1 sat – 16 mori [209, p. 49]. Șaptesprezece ani mai târziu, în 1837, avem 728 mori de vânt, 14 mori cu cai și 42 mori de apă. Cele mai multe mori de vânt se aflau în districtul Ismail (266), mai puține în districtul Cahul-Prut (119). În districtul Bugeacul de Sus prevalau morile cu cai (61), iar cele de vânt prevalau în districtul Cahul-Prut [4, inv. 29, d. 610, ff. 96-103]. Numărul total de mori va crește gradual și în 1851 se va ridica la 1 486 mori. Performanța lor era mare și satisfacea necesitățile populației locale. De exemplu în 1829, 591 mori au prelucrat 154 000 cetverturi de grâu [209, c. 189] (**tabelul A.1.5**).

Mulți coloniști se ocupau cu comerțul, în special cu comerțul în gherete. Este important să menționăm că, la etapa inițială, comerțul în gherete era o activitate economică practică de comercianți de origine rusă și evreiască. Avem dovezi că la începutul anilor '20, în unele colonii au fost deschise magazine. Câte un magazin, construit din piatră, funcționa în Cubei, Ciișia, Tatar-Copceac, Taraclia, Satalâc-Hagi, Cairaclia, Satu-Nou, Barta și Bolboca. În Vulcănești au existat 10

magazine. După informațiile din 1833, în colonii funcționau 172 magazine și 425 cârciumi, iar zece ani mai târziu vom găsi aici 210 magazine și 88 cârciumi. În 1847, în centrul administrativ al coloniștilor bulgari erau 21 magazine. În același an, crâșma din Taraclia a fost arendată pe o perioadă de trei ani orășeanului Celibadache [4, inv. 9, d. 8066, f. 3; 10, inv. 1, d. 563, ff. 23-42v.; 109, p. 135].

Amintim că printre imigranții bulgari erau mulți negustori. Istoricul Meșceriuk afirmă că din 32 000 de migranți care și-au manifestat dorința de a se stabili în Basarabia către anul 1830, 1 598 erau negustori. În 1833, în colonii au fost atestați 361 de țărani care practicau comerțul, fără a fi înscrși în gildă, iar peste 10 ani numărul acestora va fi de 413 persoane. Coloniștii se implicau activ în relațiile marfă-bani. După datele din 1840, în toate districtele coloniale erau 687 de negustori. Doar în districtul Ismail erau 415 negustori (60% din numărul total). Cei mai mulți din aceștia (294 de persoane) se ocupau cu vânzarea propriilor produse, iar 120 vindeau în gherete situate lângă propria casă. Urmează Bugeacul de Sus cu 179 de negustori care vindeau în magazinele proprii și 83 de negustori care realizau produse autohtone în colonii. Din cauza depărtării districtului Bugeacul de Jos de principalele rute comerciale, nu găsim date din 1840 despre negustori înregistrați oficial [109, p. 136]. Familiile marilor comercianți locuiau în coloniile bulgare mari. Ei își desfășurau aici activitatea comercială, extinzându-și legăturile în tot sudul Basarabiei.

În 1846, în Bolgrad locuiau 18 negustori, iar în Comrat – 12. În toate coloniile, numărul comercianților neînregistrați în ghilde a ajuns la 435 de persoane. Datele statistice pentru 1847 atestă că printre coloniștii bulgari erau 13 negustori înregistrați în ghilde și 345 de persoane care practicau comerțul fără a fi înscrise în gildă [148, p. 92]. Ei și-au extins treptat afacerile: dacă în 1833 valoarea totală a produselor comercializate constituia 15 000 de ruble, până în 1843 profitul a atins 206 000 de ruble [109, p. 135-136]. Negustorii bulgari se aflau într-o poziție mai favorabilă, pentru că principalele centre comerciale și porturile Ismail, Reni și Chilia erau în vecinătatea coloniilor. În plus, în colonii veneau cumpărători atât din satele basarabene, cât și de peste Nistru și din Odesa. Principalele obiecte de negoț erau vitele, care se vindeau în piața din Bălți, și cerealele, care se exportau peste hotare prin negustorii din Odesa și Ismail. În anii '40-'50 ai sec. al XIX-lea s-au vândut 2 000 cai, 5 000 bovine și peste 95 000 oi [293, p. 58]. Crește comerțul cu lână: dacă în anii '20 au fost exportate în străinătate 113 puduri de lână, atunci în anii '30, numai în Odesa au fost trimise 40 mii de puduri.

Anume prin negustorii bulgari se stabileau legăturile cu marile centre comerciale din Rusia (Odesa și Harkov), și din străinătate (din Austria, Balcani și Constantinopol). Negustorii bulgari basarabeni nu au rupt legăturile cu colegii de breaslă din Bulgaria, ci, dimpotrivă, folosindu-se de patronajul imperial, deveneau tot mai activi în această direcție. De exemplu negustorul din Ismail B. Boșko, la scurt timp, a vândut 400 bovine în orașul Stara Zagora. La începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea vindeau bovine în pământurile bulgare A. Draganov, M. Petrov, K. Coicev și S. Iankovici din Dezghinea, P. Stoilov din Caragaci, S. Velev din Banovka și D. Nikolov din Bolgrad. Negustorii bulgari importau în Basarabia mărfuri, inclusiv țesături din Philipopolis (Plovdiv) și Sviștov [293, p. 64]. Potrivit lui A. Skalkovski, în anii '40 ai secolului al XIX-lea cifra de afaceri anuală medie a constituit 2 milioane ruble asigurate. Tot negustorii bulgari au cumpărat în 1846 12 600 desetine de teren și au luat în arendă 12 200 desetine de teren. Deja în anii '60 negustorii bulgari exportau aproximativ 100 mii cetverturi de cereale [149, p. 104] Ar trebui remarcat faptul că în Basarabia aduceau mărfuri negustorii din Bulgaria. Conform datelor de arhivă, în 1821, în Hâncești vindea vite cornute mari Ivan Dimitriev. În martie 1829, din Galați a venit Ivan Dimo Kiose, care pe parcursul a cinci zile a efectuat „operații comerciale” în Basarabia [8, inv. 1, d. 1297, f. 293; 11, inv. 2, d. 78, f. 78]. În fiecare an, în Reni cu „diverse bunuri” venea T. Popovici, care în 1840 și 1842 a fost însoțit de Hagi Todor Dimitrov. În 1842, în coloniile Caragaci și Bolgrad își vinde marfa bulgarul Ivan Stoicovici, iar în Ismail – negustorii D. Kolcirov și S. Volcov din orașul Karlovo.

Persoanele din stratul social care dorea să obțină privilegiile comerciale acordate negustorilor din ghilde s-au mutat în orașe, unde s-au înscris în ghilde și își desfășurau activitatea comercială. Conform datelor pe care le aduce istoricul V. Tomuleț, în 1814, în Chilia locuiau 7 negustori bulgari. Potrivit aceluiași istoric, în 1817, în Ismail bulgarii jucau un rol deosebit, ei aveau cele mai multe magazine comerciale – 44 gherete [109, p. 123, 125]. În 1820, în orașul Tucikov și-au început activitatea comercială 10 bulgari, iar 32 de bulgari au primit dreptul de a vinde carne la Chișinău. În centrul administrativ al Basarabiei, Chișinău, se poate urmări mai clar implicarea negustorilor bulgari în activități comerciale. Astfel, în anii '30-'40 ai secolului al XIX-lea, 14,8% din negustorii din Chișinău erau bulgari, cedând numeric evreilor (33,2%), rușilor (19,4%) și grecilor (17,6%). Către 1863 numărul de negustori bulgari din Chișinău va crește și ei vor ocupa al doilea loc după evrei – 13,4% (43 de persoane) [109, p. 128, 132]. Cei mai mulți dintre negustorii bulgari au făcut parte din gilda a III-a. Sunt cunoscute numele unora dintre ei. În anii '40-'50 ai secolului al XIX-

lea, hotelul din prima parte a oraşului era deţinut de negustorul de ghilda a II-a Iakov Nicopolski, el ţinea în oraş şi o cârciumă. În aceeaşi perioadă deţineau cârciume mic-burghezul Hristofor Draganov, negustorii Ivan Gani, Ivan şi Nikolai Hitov, Ivan Arnaut, Dmitri Markov, Chiril Dancev, Alexei Serbinov, Nikolai Mutov şi Petar Tanasov [16, inv. 1, d. 1573, ff. 6, 20-22v.]. Printre negustorii cunoscuţi din Chişinău putem să-i numim pe Dmitri Lovciiski, Miltiţa Nicolau, Vasili Belokos, Nicolai Balaban, Anikii Balin, Stanciu Jeliaskov, Hristo Kamburov, Mihail Pascal, Todor Rusin, Ekaterina Mumjjeva, Dmitri Iarkov, Stepan Kaldaran, Nikolai Vasiliev, Ivan Guzun, Hagi Ispasov, Boncio Ivanovici, Stefan Kirov, Chiril Minkov ş.a [16, inv. 1, d. 957, ff. 8v., 18, 24, 25, 36, 43, 63, 64, 83, 369].

Cele expuse mai sus ne permit să concluzionăm că, în domeniul meşteşugurilor, locuitorii coloniilor bulgare au trecut cu succes de la artizanat la întreprinderi industriale. Ei asigurau coloniştii cu pânză, unt, brânză şi alte materiale şi produse necesare. Odată cu apariţia unor surplusuri de produse în gospodăriile ţărăneşti, acestea au început să fie vândute atât în piaţele locale, cât şi la Ismail şi Bolgrad. Acest proces a determinat creşterea bunăstării coloniştilor şi o stratificare/diferenţiere socială în rândul acestora.

3.3. Concluzii la capitolul 3

Materialele prezentate în acest capitol permit următoarele concluzii:

1. Componenta socială a imigranţilor transdanubieni, majoritatea cărora erau ţărani, a determinat faptul că principala ocupaţie în colonii a devenit agricultura.
2. Considerând condiţiile meteorologice din stepa Bugeacului şi prezenţa unor păşuni întinse, coloniştii bulgari au dat prioritate creşterii animalelor ca ramură economică.
3. Proprietatea în devălmăşie asupra pământului, agricultura extensivă, o anumită atitudine distantă a coloniştilor şi conservatismul lor au constituit factori care au împiedicat trecerea coloniilor la modul de producţie capitalist.
4. Reorientarea treptată a bulgarilor spre agricultură are loc în anii '30 ai secolului al XIX-lea, atunci când, potrivit statisticilor, creşte suprafaţa terenurilor cultivate.
5. Economia coloniştilor bulgari se dezvoltă ca una comercială şi se orientă în principal spre furnizarea pe piaţă externă şi internă a produselor de origine animală, agricolă şi vitivinicolă.
6. Guvernul rus încuraja includerea negustorilor bulgari în relaţiile marfă-bani. La baza acestei decizii a stat intenţia de a rezolva problemele economice existente în regiune, precum şi de a

stabili și consolida relații comerciale și economice dintre Rusia de Sud, inclusiv Basarabia, și Imperiul Otoman.

7. Datorită condițiilor preferențiale și privilegiilor acordate de guvernul rus, din mediul coloniștilor bulgari apar mari proprietari de pământ și mari negustori. Primii, deja în anii '30 ai secolului al XIX-lea, întemeiază mari moșii în colonii și în afara acestora, iar negustorii bulgari dobândesc un mare capital comercial.

4. BISERICA ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN COLONIILE BULGARE BASARABENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

4.1. Influența bisericii asupra vieții spirituale a bulgarilor din Basarabia

Înainte de a trece la subiectul cercetării, considerăm necesar de a prezenta starea vieții spirituale a bulgarilor în pământurile bulgare. În decursul a cinci secole, stăpânirea otomană s-a remarcat prin violență și opresiune. Drept consecință, începe un exod al populației bulgare la nord de Dunăre, în Țările Române și, mai ales, în Basarabia, unde bejenarii căutau un trai decent și pașnic.

Unul dintre tipurile de discriminare a supușilor creștini, inclusiv a bulgarilor, din Imperiul Otoman era nerespectarea libertății religioase prin închiderea și distrugerea lăcașelor sfinte. La 28 decembrie 1778, turcii au intrat în satul Gabrovo, i-au ucis pe creștini și au ars bisericile Sf. Ioan și Sf. Petca. În martie 1801, turcii au dat foc satului Teteven și bisericii, cu tot cu cărți și icoane, iar clericii au fost luați în sclavie. În alte cazuri, bisericile erau jefuite. Așa s-a întâmplat în vara anului 1826, când turcii au intrat în biserica satului Țaribrodsko și au luat de acolo potirul, moaștele, câteva candelă și 40 de groși [72, p. 121, 123].

A suferit din cauza turcilor și episcopul Sofronie de Vrața, care a trăit în perioada tulburărilor lui Pazvantoglu (pașă turc din Vidin, care se răscula împotriva Porții). Preotul bulgar a scris o autobiografie în care descrie, într-o manieră impresionantă, acele vremuri teribile. El prezintă un caz când, fiind preot în ocolul Kranobat, a cunoscut doi tineri bulgari din satul Șehlari. Mireasa, însă, era pe placul turcului Ahmed Gherian. Aflând cine a cunoscut perechea și întâlnindu-l pe preotul Sofronie, el a vrut să-l spânzure. Ahmed a poruncit ca Sofronie să fie spânzurat în sat, ca să vadă toată lumea. În timp ce era târât ca animalul de frânghia legată de gât, preotul a fost oprit în mijlocul drumului și i s-a pus condiția că va rămâne în viață dacă va recunoaște cununia drept nevalabilă. Sofronie de Vrața a acceptat [72, p. 121, 121].

Mărturiile unor preoți care au emigrat în Basarabia în timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829 sunt un izvor important pentru studierea stării clerului creștin în Imperiul Otoman [185, p. 226-236]. Preotul Ștefan Kiranov din colonia Glavan, județul Akkerman, a fost organizator al emigrării la nord de Dunăre. El povestește despre străbunelul său Chiril, care a primit rangul de preot la 18 ianuarie 1759 și oficia serviciile divine în 16 sate. Deseori el era luat de turci, dus în pădure și torturat, pentru a spune unde sunt ascunși banii bisericești. Bunelul lui Ștefan, din satul

Imoklara, ocolul Adrianopol, timp de trei luni a fost târât pe jos după ceata de turci prin păduri, bătut și umilit. O altă rudă a lui Kiranov, Vasili Cetin, care a emigrat în colonia Doluchioi, județul Ismail, povestea că deseori când ținea slujba, turcii veneau în sat și împușcau în el, dar norocul a fost de partea lui și el nu a murit [185, p. 234]. Preotul din colonia Selioglu, județul Akkerman, Piotr Nikolaev, a fost torturat de turci, care îi băteau cuie sub unghii, după care îi loveau în cap și îl lăsau să stea așa trei zile. Într-un final, preotul și-a ieșit din minți. Din spusele preotului basarabean Kiranov reiese că soarta clericilor creștini era cea mai umilitoare. Preoții erau obligați să ofere propria casă funcționarului turc și suitei sale, să-i hrănească, iar după masă, trebuia să plătească pentru „munca dinților” [185, p. 228]. Când oaspeții plecau, el trebuia să-i petreacă pe jos până în alt sat, purtând pe spinare o roată de căruță, chiar și atunci când erau furtuni și ploi torențiale. Din acest motiv, bulgarii le interziceau copiilor să frecventeze școala, de teamă că vor deveni preoți. Astfel, în 30 de sate puteai să întâlnești un singur preot, dar și el era îmbrăcat în costum turcesc, cu capul bărbierit, de frica turcilor. Ultimii erau puși mereu pe provocații, de exemplu seara ei schimbau câteva țigle vechi de pe biserică pe altele noi, iar dimineața îi învinuiau pe preoți că au încălcat legea potrivit căreia bulgarii nu aveau voie să repare bisericile [185, p. 230].

Creștinul bulgar simțea zilnic asupra sa politica de islamizare. Aceasta reieșea din dogmele islamului de a crește numărul supușilor profetului Mahomed. Chiar dacă turcii susțineau că în Imperiul Otoman drepturile reprezentanților altor confesiuni religioase sunt respectate, ei nu ezitau să-i impună pe creștini să treacă la islam. Dacă cineva se convertea la islam pentru unele beneficii, atunci toți copiii săi, după ce împlineau vârsta de 14 de ani, erau obligați să treacă și ei la religia musulmană. Creștinul sau evreul care avea o relație cu o musulmancă urma să fie ucis, cu excepția cazurilor când își schimba religia. Dacă cineva, din mânie, spunea că va deveni turc sau, la beție sau din neatenție, spunea în glas una dintre dogmele islamice, atunci era obligat să devină musulman, altfel era ucis. Infractorul care a săvârșit o crimă gravă era imediat eliberat dacă se dezicea de religia proprie în favoarea islamului [342, p. 151].

Creștinului îi era strict interzis accesul în moschee, iar dacă intra totuși, el avea de ales între a-și pierde capul și a accepta islamul. La sfârșitul sec. al XVIII-lea, regulile au fost înlesnite. Un străin putea să vadă moscheea cu voia sultanului, fapt pentru care trebuia să plătească 10 piaștri. Dar și atunci nu se știa cum vor reacționa musulmanii fanatici [342, p. 145].

Legea nu mai interzicea musulmanilor să se căsătorească cu o femeie de altă religie, cu condiția că copiii lor vor fi educați în religia tatălui. Dar același lucru le era strict interzis femeilor

musulmane, cu excepția cazurilor când bărbații lor se vor converti la islam [342, p. 253]. S-au păstrat cererile de convertire la islam, care sunau astfel: „Am primit credința divină mahomedană, mulțumindu-i Atotputernicului Dumnezeu. În numele Dumnezeului și Profetului, eu îi cer fericitului meu sultan, atunci când trec în supușenia lui, să mă bucure cu obișnuitele sume de bani pentru haine și alte chestiuni... [Semnătura]: Robul Hasan – nou mahomedan” [342, p. 152]. Reiese că, pentru convertirea la religia oficială a Imperiului Otoman se oferea un ajutor bănesc pentru procurarea hainelor specifice musulmanilor. Din cauza sărăciei și a discriminării, mulți creștini alegeau, în ultimă instanță, această soluție. Nu întâmplător, la 24 mai 1841, ambasadorul austriac în Rusia, Metternih, descrie impresiile colonelului rus Liven, care în luna martie a aceluiași an a călătorit din Serbia la Constantinopol: „Traversând Bulgaria, baronul Liven a fost înconjurat de creștini de diferite vârste și stări sociale. Ei veneau cu plângeri și cereau protecție împotriva hărțuirii la care erau supuși de către funcționarii turci. Ei au spus că nu au apărare în fața musulmanilor și au atenționat că dacă nu vor primi ajutor, atunci vor fi nevoiți să treacă la islam, ca să pună capăt asupririlor” [334, p. 192].

În unele cazuri, și autoritățile locale interveneau în viața bulgarilor de rând. În regiunea Rumelia se cunosc cazuri când turcii, considerându-i pe ultimii drept robi și văzând o fată frumoasă, o făceau cu forța musulmancă, măritând-o cu un musulman [352, p. 114-115]. Drept justificare turcii aveau firmanul sultanului emis la 22 ianuarie 1844, în care se afirma că „islamul trebuie impus insistent și forțat celor care nu sunt de acord, îndeosebi adulților”. Deja la 11 martie 1844, conducătorul regiunii Odrin raporta autorităților din Constantinopol că, bazându-se pe firmanul sultanului, el a convertit cu forța la islam băieți „greci, armeni și bulgari” [72, p. 123].

Biserica ortodoxă încerca să lupte cu acest fenomen cu anumite interpretări din Evanghelie. De exemplu, se spunea că, dacă creștinul a făcut ceva rău musulmanilor și aceștia îi vor pune condiția să treacă la islam pentru a scăpa de moarte, iar el nu va trăda religia creștină și va fi ucis de turci, atunci va fi slăvit ca un martir care și-a răscumpărat păcatele prin chinuri, sângele căruia a spălat tot răul: „Feriți-vă! Acei care veți cădea în mâinile turcilor să aveți răbdare și să nu trădați credința voastră și o să primiți de la Dumnezeu coroana, și să nu vă temeți să spuneți: Doamne Iisuse Hristoase, câte păcate am făcut din tinerețe până acum, Tu, ca iubitor de oameni, ajută-mă să primesc moartea pentru tine. Atunci vă veți bucura împreună cu alți martiri. Dar dacă veți pângări botezul vostru, Hristos vă va boteza în râul de foc” [356, p. 449].

Unii bulgari musulmani peste un timp se deziceau de islam. Împotriva acestora era aplicată violența. Un astfel de caz a avut loc în 1844, în orașul Lozengrad din regiunea Odrin. O fată de 16 ani, care s-a săturat de hainele vechi, într-o zi când tatăl său nu era acasă a mers la turci și le-a spus că vrea să devină musulmancă. Evident, turcii i-au îndeplinit dorința. Când a venit tatăl ei și a convins-o că a făcut o greșală, tânăra s-a căit și a vrut să revină la creștinism. Deoarece tatăl fetei a cerut ca acest caz să fie revăzut, pașa a dispus ca aceasta să fie adusă în fața șurei și să confirme că este creștină. Turcii, însă, au forțat-o să tacă și i-au propus să aleagă dintre doi musulmani pe unul drept viitorul său soț. Fata a refuzat, spunând că vrea să se întoarcă la tatăl său. Atunci ea a fost închisă într-o casă, după care reprezentanții șurei i-au scris lui pașa că convertirea la islam s-a efectuat de bună voie. Când tânăra a vrut să fugă, ea a fost prinsă și pusă în lanțuri, dusă într-o odaie întunecată și bătută, dar nici atunci nu s-a dezis de religia sa [72, p. 123].

Iată un alt caz de persecuții religioase: cu câteva luni înainte de 5 septembrie 1844, un bărbat însurat s-a turcizat, iar după aceasta, el nu a apărut acasă și soția lui nu a mai auzit nimic de el. În următoarea săptămână, ea a fost chemată în fața șurei, unde a fost înștiințată că este obligată să îl urmeze pe soțul său. Femeia a refuzat să se supună, explicând că s-a căsătorit cu un creștin, nu cu un turc. Drept urmare, aceasta a fost ținută timp de o săptămână în închisoare, apoi a fost dusă la soțul său. Autoritățile locale au explicat că scopul nu era convertirea femeii, ci de a o reîntoarce soțului său [72, p. 123].

Bulgarii numeau „turcizare” [334, p. 23] convertirea cu forța la islam. Aceasta se explică prin faptul că în timpul dominației otomane au fost confundați/s-au întrepătruns termenii „religie” și „nație”, din cauza statutului important acordat islamului în Imperiul Otoman, una din politicile căruia prevedea ștergerea identității naționale. Este cunoscut că legea islamică îi diviza pe supușii sultanului în credincioși (musulmani) și necredincioși (ghiauri). Toate aceste prigoniri și represiuni au cauzat o emigrare masivă: populația din multe sate și orașe bulgare s-a văzut nevoită să părăsească locurile natale în căutarea unei vieți mai bune. Din aceste considerente, credem că anume măsurile de constrângere practicate de turci au constituit factorul decisiv care a dus la emigrarea a sute de familii bulgare la nord de Dunăre și stabilirea lor ulterioară în sudul Rusiei, inclusiv în Basarabia.

După cum se menționează în numeroase surse, în perioada emigrării bulgarilor în Basarabia, ierarhia superioară a bisericii bulgare, formată exclusiv din greci, „îi corupea pe bulgari, le pervertea

moravurile, le suprima cu orice preț sentimentul național și aproape că a expulzat limba bulgară din cărțile religioase, înlocuind-o cu cea greacă” [157, p. 187].

Potrivit istoricului Nicolai Cervencov, bulgarii sperau să obțină la noile locuri de trai „libertate și pământ” [359, p. 168]. Locuind în Basarabia, imigranții transdanubieni au continuat să ducă o viață evlavioasă, rămânând adepți ai religiei creștine ortodoxe. După strămutarea în Bugeac din cauza jugului otoman și fanariot (dominația grecilor în biserica ortodoxă bulgară), coloniștii bulgari au început să construiască biserici în stepa Bugeacului. În majoritatea cazurilor, procesul de construcție era dirijat de preoți din rândurile coloniștilor, care au venit aici împreună cu enoriașii lor. Aceiași preoți oficiau, ulterior, și slujbele religioase.

Din anul 1792 până în 1856, migrația bulgarilor a avut un caracter de masă. La etapa inițială a migrației, bulgarii se stabileau în apropierea cetăților Akkerman, Chilia, Ismail, Bender, iar cei mai mulți coloniști, în număr de două mii de persoane, s-au stabilit la Chișinău [164, p. 63; 232, p. 54; 261, p. 8]. În Chișinău ei au construit două biserici: Înălțarea Domnului și Sf. Gheorghe Biruitorul. Prima biserică (Înălțarea Domnului) avea statutul de catedrală a bulgarilor chișinăuieni. A fost construită în 1804 [271, p. 231], după care a ars, iar în 1830 a fost reconstruită.

Biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost înălțată în anul 1819, în semn de recunoștință pentru noua patrie care i-a adăpostit pe bulgari. Lăcașul a fost construit drept urmare a petițiilor adresate mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, depuse la 16 ianuarie și 13 aprilie 1814 la Consistoriul Duhovnesc din Chișinău. Bulgarii strămutați la Chișinău, în frunte cu preotul Gheorghii, intenționau să formeze parohia bisericii și să îngrijească de aceasta. La 22 aprilie 1814, mitropolitul Gavriil a autorizat construirea bisericii [196, p. 536]. Pe parcurs, s-a văzut că nu ajung bani pentru construirea bisericii. Astfel că, la 16 mai 1816, bulgarii au cerut de la Consistoriul Duhovnesc să li se elibereze o carte specială pentru a putea colecta donații. În același timp, preotul Gheorghii, împreună cu Cion Tonton, a mers în Bulgaria, ca să adune bani pentru construcția lăcașului sfânt. Acolo preotul a fost ucis de către un musulman care l-a recunoscut. După moartea preotului Gheorghii, Consistoriul l-a numit pe protoiereul Stavache Costin responsabil de construcție. Ulterior, Costin a devenit preotul paroh al bisericii respective [196, p. 535]. La 3 noiembrie 1819, biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost sfințită de către episcopul vicar de Bender și Akkerman, Dimitrie Sulima. Zidirea bisericii a costat 84 223 de lei și 13 parale [93, p. 138-139]. Istoricul român Petre Constantinescu-Iași, care la sfârșitul anilor 20 ai sec. XX a cercetat aceasta biserică, a constatat că ea, cu planul său dreptunghiular cu o singură navă, două turle, despărțitura liberă spre

naos și dublul narthex, este specifică arhitecturii moldovenești din secolul al XVII-lea [49; p. 73-74]. Aceasta se explică prin faptul că la înălțarea acestui lăcaș sfânt au participat meșteri care posedau cunoștințe și experiență de construire a lăcașurilor sfinte în spațiul moldovenesc înainte de anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

Această biserică era vizitată frecvent de coloniștii bulgari și nu doar. În acest sens, L. Lașkov menționa: „Parohia acestei biserici era formată din ruși, bulgari și moldoveni. În 1819, aici se numărau 977 persoane de sex masculin și 837 persoane de sex feminin, iar în 1829, deja 2 210 în total, dintre care 1 169 persoane de sex feminin, ceea ce vorbește despre faptul că numărul de membri ai parohiei s-a mărit atât din contul populației locale, cât și al celei nou-venite, ultima fiind neomogenă din punctul de vedere al componenței etnice” [196, p. 659]. Biblioteca bisericii era completată cu cărți liturgice, inclusiv în limba română. Din surse aflăm că în anii 20 ai sec. al XIX-lea aici se păstrau 12 mineie pe luna septembrie 1804 și un minei pentru luna martie 1805, care au fost publicate la Buda în 1804 [43, p. 139, 143].

Un alt centru urban în jurul căruia s-au concentrat imigranții bulgari era orașul Akkerman. Pornind de la faptul că aici erau două biserici (una greacă, Sf. Ioan Botezătorul, construită în secolele XIII-XIV, și una armeană, Maica Domnului din Kazan), în 1813 comunitatea bulgarilor din oraș (care număra între 40 și 100 de familii) [257, c. 321] s-a adresat către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni și către guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, cu rugămintea de a li se permite să-și construiască propria biserică în Akkerman, în numele Marelui Mucenic Dimitrie. Totodată, ei cereau să li se elibereze un document special ce permitea colectarea donațiilor. La 18 martie 1813, protoiereul Akkermanului, Fiodor Maleavinski, îl roagă pe mitropolitul Gavriil, într-o scrisoare, să-i ajute pe bulgari, explicând că din 100 de familii, doar 40 sunt în stare să finanțeze construcția. De asemenea, el îi cere mitropolitului să permită construcția bisericii chiar în oraș, „unde, unindu-și forțele cu comunitatea slavo-rusă, vor putea înălța biserica fără mari dificultăți” [257, p. 324].

Mai târziu, pe motiv că noua biserică era departe de partea orașului unde trăiau bulgarii, aceștia roagă să li se ofere, în calitate de lăcaș sfânt, „o casă nouă construită în care nu locuise nimeni”, pentru a o închina Sfântului Gheorghe. Solicitarea le-a fost aprobată de către guvernatorul I. M. Hartingh, care „din considerente politice” era cointeresat ca bulgarii să se stabilească în Basarabia recent anexată [257, p. 326]. Bulgarii din Akkerman cumpără de la autoritățile locale o casă pe strada Chișinău, unde erau situate și locuințele lor. Pentru amenajarea bisericii era necesar

suport material și financiar, care a fost furnizat de către bulgarii din regiune, precum și de către comerciantul bulgar Vasili Dreov și de familia Volkonski – principesa Sofia (sora decembristului Serghei Volkonski) și fiul acesteia, prințul Grigori Petrovici Volkonski [359, p. 171].

Din raportul protoiereului Akkermanului, Fiodor Maleavinski, către Consistoriul Duhovnesc din Chișinău, aflăm că biserica Sf. Gheorghe Biruitorul a fost sfințită la 19 iunie 1816 [257, p. 328]. Ea ocupa un loc însemnat printre bisericile ortodoxe din oraș. Împrejmuită de ploi uriași, biserica era foarte îndrăgită de către bulgari. Din surse reiese că majoritatea enoriașilor acestei biserici erau de origine bulgară.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812, încep să fie construite biserici și în coloniile bulgare. În baza datelor din arhiva orașului Ismail, istoricul N. Cervencov argumentează că primele biserici care au început să funcționeze în coloniile bulgare au fost construite în anul 1812 (casa de rugăciune în colonia Chirsovo) și în 1814 (bisericile din coloniile Enichioi, Împușita și Caragaci). În 1817, în colonia Valea Perjei a fost înălțată biserica din lemn Sf. Nicolae [323, p. 27; 359, p. 172]. Conform datelor din arhivele din Chișinău, am stabilit că în anul 1824, în 52 de colonii au trăit 112 familii de clerici [10, inv. 3, d. 747, ff. 218-219] (**tabelul A.1.6**). În anii '40 ai sec. al XIX-lea, în coloniile bulgare locuiau deja 130 de preoți și diaconi și 333 de cântăreți [252, c. 133]. Potrivit etnografului rus A. Klaus, către anul 1826, în 33 din cele 60 de colonii erau deja construite biserici [186, p. 342]. În 1832, la inițiativa și cu implicarea tutorelui coloniștilor bulgari din Basarabia, generalului Ivan Inzov, Comitetul pentru arhitectură din cadrul Ministerului de Interne aprobă două tipuri de proiecte pentru construcția lăcașurilor sfinte în coloniile bulgare, autorul cărora a fost arhitectul Alexeev. Lucrările de înălțare a templelor se efectuau sub supravegherea protoiereului Aleksandr Savițki și a ispravnicului ocolului Bugeacul de Sus, Andrei Ilașkov (iar din 1844, a succesorului acestuia, Dmitrii Koicio) [142, c. 55]. Supravegherea generală a construcțiilor revenea în sarcina tutorelui coloniștilor: din 1834 – consilierul de stat Mihail Butkov, iar din iunie 1844 – colonelul Mironov.

Printre primele a fost înălțată biserica din colonia Zadunaevca [267, p. 791]. Inițial, locuitorii au construit, în 1825, o casă de rugăciuni din piatră în piața din centrul coloniei. Aici erau oficiate toate slujbele divine, cu excepția liturghiei, din această cauză, oamenii erau nevoiți să meargă în satele vecine. Deja în 1829, casa de rugăciuni a fost transformată în biserica Adormirea Maicii Domnului și a fost sfințită în același an. Pentru că populația a început să crească datorită ratei înalte de natalitate și a valului de refugiați din Turcia, cu binecuvântarea arhiepiscopului Antonie, în 1872

aici a fost construită o nouă biserică din piatră Adormirea Maicii Domnului. Este curios faptul că serviciul divin era oficiat în limba slavonă, iar *Evangelhia* și *Apostolii* se citeau în limba bulgară modernă. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că în 1806 Sofronie de Vrața a publicat prima carte tipărită în limba bulgară modernă „Chiriacodromion, sau Nedelic” – o colecție de învățături și predici pentru toate duminicile și sărbătorile anului (editată la Râmnicu Vâlcea) [267, p. 793].

Potrivit tradiției, în ziua când se sărbătorea hramul bisericii din Zadunaevca, 15 august, enoriașii jertfeau, pentru trapeza comună, un taur sau câțiva berbeci, iar colacii și vinul le lăsau lângă poarta bisericii. După săvârșirea ritualului de rugăciune, în jurul bisericii se făceau trei cercuri, iar preotul stropea cu apă sfințită pâinea lăsată după poartă. După încheierea slujbei, enoriașii se adunau în curtea bisericii și, după binecuvântarea preotului, se înfruptau din alimentele sfințite. În același timp, doi preoți și persoanele de vază luau masa separat. În aceeași zi, credincioșii donau bisericii grâne [267, p. 794].

În 1813, imigranții transdanubieni din colonia Dezghingea „au construit o mică bisericuță în numele Sfintei Treimi, dăruită lor de către locuitorii satului Sultănești de dincolo de Prut”. Lăcașul era amplasat la o depărtare de 3 km la nord de colonie. Ulterior, bulgarii au mutat biserica pe un fundament de piatră în locul unde se află și astăzi. Inițial, clerul bisericii era format dintr-un preot, un diacon și un clopotar. După cum se indică în surse, în 1838 aici slujeau deja doi preoți, un diacon, doi paracliseri și un clopotar [187, p. 234, 247].

Un rol deosebit în viața spirituală a bulgarilor basarabeni l-a jucat Catedrala Schimbarea la Față a Mântuitorului din centrul administrativ al coloniștilor, orașul Bolgrad. Acest lăcaș sfânt simboliza dorința bulgarilor de a se stabili pe noile pământuri, devotamentul acestora față de Biserica Ortodoxă și recunoștința pentru eliberarea de sub opresiunea religioasă turco-greacă. La 12 martie 1820, în bisericuța din colonia Tabacu, tutorele coloniștilor bulgari, Serghei Malevinski, dă citire ucazului țarului Alexandru I din 29 decembrie 1819 „Cu privire la stabilirea în oblastia Basarabiei a bulgarilor și a altor imigranți transdanubieni”. În ucaz erau stabilite drepturile și privilegiile de care vor beneficia imigranții transdanubieni. La 23 iunie 1833, în prezența generalului Ivan Inzov, a protoiereului Vasili Purișkevici și a coloniștilor a fost pusă prima piatră la temelia lăcașului sfânt din Bolgrad și a fost sfințit locul [243, p. 33]. Coloniștii au format Comisia de control al desfășurării lucrărilor de construcție. Din ea făceau parte negustorii Dmitri Kanazirski, Stepan, Chiril, Constantin și Dmitri Mincov. Comisia a adunat 278 391 rub. 90 cop. pentru începerea lucrărilor de construcție. Familia Mincov face o comandă la Moscova și aduce în dar Catedralei un

clopot – „Bunăvestirea”, care actualmente este păstrat în curtea lăcașului. Datorită participării active, pentru străduința și munca depusă la aceste lucrări, la 31 ianuarie 1839, Dmitri Mincov a fost onorat cu „Recunoștința Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei” [16, inv. 1, d. 1975, ff. 1-2]. La construcția catedralei au luat parte 10 mii de bulgari din 83 de colonii. La această cauză nobilă au participat și 12 localități moldovenești și una de ucraineni din regiune, care au primit aceleași privilegii ca și coloniștii, deoarece au fost incluse în districtele coloniale. Materialele de construcții necesare erau aduse din cariere, din coloniile Devlet-Agaci, Tașbunar și din apropiere de Bolgrad. Plăcile de marmură colorate au fost aduse de peste hotare, crucile și clopotele – din Moscova și Tula. În total, pentru construcția catedralei s-au cheltuit 700 mii de ruble asignate [225, p. 113, 114]. Se consideră că arhitectul acestui edificiu a fost Avraam Melnikov, opinie influențată de particularitățile stilistice ale Catedralei [243, p. 22-23].

La 15 octombrie 1838, Catedrala Schimbarea la Față a Mântuitorului din Bolgrad a fost sfințită de arhiepiscopul de Chișinău și Hotin, Dimitrie Sulima [344, p. 10]. La ceremonie au participat I. N. Inzov și arhiepiscopul armean Neres. Iată cum descria profesorul bulgar K. Ivanov acest eveniment: „Rusia a primit sub aripa sa și mulți bejenari de alte naționalități – germani, francezi, greci, armeni etc. Multora dintre aceștia li s-au acordat privilegii mai mari decât bulgarilor. Însă doar bulgarii au simțit necesitatea sufletească de a exprima gratitudine Rusiei. Și prin aceasta au demonstrat că sentimentul de recunoștință este cea mai frumoasă calitate a sufletului uman, pe care o posedă cu prisosință” [344, p. 10]. Istoricul bulgar Iov Titorov considera că, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, catedrala a jucat un rol semnificativ pentru unitatea spirituală a bulgarilor basarabeni [347, p. 76-79].

În anul 1844, în cimitirul din Bolgrad a fost înălțată și sfințită biserica Sf. Mitrofan [22, inv. 2, d. 3052, ff. 47-97]. Aici, în 1845, la solicitarea bulgarilor, va fi reînvmormântat tutorele lor, generalul I. N. Inzov.

În coloniile înființate după al doilea val masiv de migranți bulgari în Basarabia (după anii 1829-1830) a fost continuat procesul de construire a lăcașurilor sfinte. În 1834, locuitorii coloniei Ivanovca din județul Akkerman au înaintat o petiție autorităților locale, în care cereau să li se permită să construiască în localitate o biserică din piatră [274, p. 173]. Parohia urma să fie formată din locuitorii coloniilor din apropiere: Devlet-Agaci, Iserlia, Kuparan, Diulmen și Ciumlechioi. Pentru lucrările de construcție au fost acumulate 1 200 de ruble. În 1836, Consistoriul Duhovnesc din Chișinău le dă un răspuns pozitiv coloniștilor și deja în 1838 are loc sfințirea bisericii în numele

Sfântului Ioan Botezătorul [274, p. 173]. Biserica a fost ridicată în memoria lui I. N. Inzov. Acolo el, fiind paralizat, a fost scos afară pe o targă și timp de două zile „a admirat sărbătoarea și bucuria mulțimii de oameni adunați din diferite colonii, care parcă ar fi presimțit că își văd pentru ultima dată părintele binefăcător” [222, p. 46].

Colonia Tvardița din județul Tighina a fost fondată în 1829 de către bulgari veniți din regiunea bulgară Sliven. La 28 ianuarie 1838, membrii coloniei s-au adresat cu o petiție către Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău, cerând arhiepiscopului de Chișinău și Hotin, Dimitrie, permisiunea de a ridica în localitate propria biserică [22, inv. 2, d. 2620, f. 1]. La indicația Consistoriului, protoiereul Andrei Savițki întreprinde o vizită în colonie și raportează că locul unde va fi construit lăcașul sfânt este unul potrivit și că locuitorii din Tvardița intenționează să ridice o biserică din lemn pe fundament din piatră, iar pentru aceasta au separat 120 de desetine de teren și au construit o casă pentru preot [179, p. 666]. În 1842, „cu eforturile și ajutorul material al enoriașilor” a fost înălțată biserica în numele Sfintei Cuvioasa Parascheva. Preot paroh al bisericii va fi numit Todor Vlaikov. Și în Bulgaria, coloniștii din Tvardița aveau o biserică în numele aceleiași sfinte, Parascheva. Întrucât în timpul strămutării moaștelor Prea Cuvioasei Parascheva de la Constantinopol la Iași, de către domnitorul moldovean Vasile I (Lupu), osemintele au fost lăsate pe timp de noapte în Tvardița (bulgară), sătenii au decis să-și numească biserica în cinstea sfintei. Lăcașul sfânt din Tvardița basarabeană este construit din piatră și împrejmuit cu un zid din piatră. Serviciul divin era oficiat în limba slavonă, în baza cărților liturgice editate la Kiev. Predica era ținută în limba bulgară de preotul Todor Vlaikov [358, c. 148]. Biserica obținea venituri din producerea și comercializarea lumânărilor din ceară. Potrivit datelor din 1850, banii obținuți din vânzarea lumânărilor au constituit suma de 60 rub., iar în 1860 – 264 rub. 85 cop. Interesant este faptul că după pelerinajul la Sf. Munte Athos, unul dintre locuitorii coloniei Tvardița, Gheorghii Zabun (Zabunov), a decis să construiască o cișmea la ieșirea din sat, unde erau izvoare. În 1862, el a săpat o fântână, tot aici a fost adusă icoana Sfântului Mare Mucenic Gheorghe [179, p. 692]. Odată, când vitele sătenilor s-au îmbolnăvit, oamenii au început să se roage la icoană și, în curând, vitele și-au revenit. Aceasta le-a dat motiv preoților locali să declare izvorul făcător de minuni. Și din acea zi, la data de 6 mai, toți locuitorii se adună în acest loc, preoții citesc rugăciuni lângă izvor, iar autoritățile organizează festivități pentru săteni.

După fondarea în 1830 a coloniei bulgare Chiriutnea (Corten), în ianuarie-februarie 1841 coloniștii au depus o cerere către arhiepiscopul de Chișinău și Hotin, solicitând autorizație pentru a-

și construi în sat propria biserică din piatră. După ce protoiereul Andrei Savițki și ispravnicul ocolului Bugeacul de Sus, A. Ilașkov, au inspectat locul destinat pentru construirea bisericii și l-au aprobat în raportul lor, Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău a aprobat înființarea la Chiriutnea a parohiei Adormirea Maicii Domnului. Până la finalizarea lucrărilor de construcție, parohia a fost atribuită bisericii Sf. Gheorghe din colonia Cazaclia. Întregul proces de construcție s-a desfășurat sub supravegherea inginerului G. Tabarovski. De organizare s-a ocupat o comisie, din care făcea parte și preotul paroh al bisericii, Ioan Liubov. Biserica a fost sfințită oficial la 15 august 1845. Petrecerea organizată cu această ocazie, ospetele și distracțiile, atât de dragi bulgarilor, au ținut două zile în Chiriutnea. Toate acestea s-au desfășurat sub dangătul de sărbătoare al celor cinci clopote aduse din Tula [222, p. 54, 63-64].

În colonia bulgară Diulmen, primul lăcaș sfânt a fost casa de rugăciune din lemn Pogorârea Duhului Sfânt, construită în 1838. Enoriașii din Diulmen aveau deja propria parohie, însă deoarece nu aveau o biserică cu statut administrativ, aceasta se afla în subordinea preotului de la biserica Sf. Petru și Pavel din colonia Ciișia. Până în 1862, în această parohie a slujit preotul Gheorghii Grekov [139, p. 72, 76]. În a doua jumătate a anilor '40 ai sec. al XIX-lea, bulgarii din colonie încep să construiască o biserică pe locul casei de rugăciuni. În 1850, biserica Sf. Gheorghe din Diulmen a început să funcționeze.

În descrierea istorico-statistică a coloniei Iserlia, preotul Dmitrii Ciachir menționa că în centrul localității era o biserică din piatră, înălțată în numele Sfintei Treimi, împrejmuită de un zid dodecagonal din piatră. Aceasta a fost întemeiată în 1860, cu binecuvântarea episcopului Antonie. Dorința coloniștilor de a avea propria biserică era atât de mare, încât au adunat, pentru construcția acesteia, 20 de mii de ruble de argint. Biserica a fost sfințită la 12 noiembrie 1864 [273, c. 528]. După cum menționează D. Ciachir, în „Turcia europeană” bulgarii nu aveau biserici, „dar chiar și dacă exista vreuna, atunci era amplasată departe de localitate, asemănându-se cu o colibă, acoperită cu vreascuri și stuf, fără acoperiș, iar părintele Sava Berov purta pe cap, în timpul slujbei, un turban turcesc de teama otomanilor suspicioși” [273, p. 528].

În ceea ce privește obiectele de cult și cărțile liturgice, trebuie de remarcat că cele mai multe au fost aduse în colonii de către preoții veniți din Bulgaria. Printre cele mai importante cărți ale bisericii erau următoarele: *Evangelia*, *Molitfelnicul*, *Noul Testament* în limbile rusă și bulgară, *Ceaslovul*, *Psaltirea* (editată la Kiev), statutul bisericesc, *Învățăturile*, cărți de rugăciuni [19, inv. 2, d. 45, f. 531]. În colonia Dezghingea, în biserica Sfânta Treime, potrivit unor surse [187, p. 234], se

păstra *Evanghelia*, *Octoiul*, precum și *Pentikostar*, *Antologhion*, *Triod*, *Prăvălioară*, *Aghiazmatar mic*, *Toți Sfinții* și *Kiriadodromion* (sau *Evanghelia învățătoare*) din 1732. În biserica Înălțării Mântuitorului din colonia Cioc-Maidan se găseau cărți în limba română: una de la 1798, șapte de peste Prut, șase de la Chișinău și cinci de proveniență nesigură: un *Triod* și un *Octoih*, un *Kiriadodromion*, un *Irmolog*, un *Ceaslov*, două *psaltiri*, un *Molebnic*, o *Rugăciune pentru izbăvirea de lăcuste* și mai multe *acatiste*, o *Liturghie* din 1798, editată la Sibiu, și o *Prăvălioară/Molitvenic pe scurt*, un *Liturghier*, un *Penticostar*, o *Carte folositoare de suflet*, un *Antologhion* și o *Evangheliie* [202, p. 738-740]. Unele surse notează că în biserica Sf. Gheorghe din colonia Beșalma se afla o *Carte de rugăciune pentru biruința asupra craiului șvezilor*, editată în limba română în 1838 la Chișinău. Preotul din Chiriet-Lunga Gheorghe Zavidei Ciugureanu, la mijlocul anilor 50 ai sec. al XIX-lea, oficia serviciul duhovnicesc după un *Liturghier*, apărut la Chișinău în 1815 [43, p. 166, 233]. Existența în colonii a cărților religioase în limba română se datorează faptului că preoții moldoveni oficiau slujbele în limba română. Nu este exclus nici faptul că o parte dintre enoriașii acestor biserici erau vorbitori de limba română.

Bulgarii își aranjau cu mare drag și credință lăcașurile sfinte. O dovedește și faptul că, vizitând coloniile acestora în 1846, arhiepiscopul de Chișinău și Hotin, Irinah, a găsit bisericile din județele Cahul, Bolgrad și Ismail într-o stare bună. La 29 noiembrie 1845, în raportul său către Sfântul Sinod, el scrie: „Toate (bisericele – *I.D.*) aveau tot ce era necesar, astfel că nu era nicio piedică pentru oficierea serviciului divin în conformitate cu ordinea bisericească. Nicăieri nu am observat superstiții între locuitori; abuzuri sau dezordini în rândurile clerului” [228, p. 16]. În ceea ce privește starea clerului, arhiepiscopul Irinarh menționa că „în unele biserici slujesc câte doi sau trei preoți, pe când este nevoie numai de unul” [228, p. 16]. Pentru îmbunătățirea stării materiale a clerului arhiepiscopul a propus ca în parohii să fie micșorat numărul preoților, deoarece cota de pământ ce aparținea bisericii (120 desetine) nu era suficientă pentru toți preoții. În același timp, Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău ajuta financiar parohiile. În 1845 au fost alocate 2480 rub. 33 cop. Din această sumă bisericii din colonia Satu-Nou, județul Ismail, i-au revenit 280 rub. 12 cop. Pentru reparația și întreținerea lăcașului sfânt, în fiecare an se alocau 157 rub. 14 cop. [228, p. 36].

Preoții bulgari erau și primii învățători în parohiile create, însă ei nu aveau o pregătire specială. Nu întâmplător episcopul de Chișinău, Antonie, la 29 octombrie 1858, scria că mulți dintre preoți „nu înțeleg slujba divină” [261, p. 15]. A. Zașciuk menționa că era greu să faci diferență între condițiile de trai ale unui preot și ale unui simplu țăran, și uneori diferența între cei doi se observa

numai după haine și barbă [167, p. 394]. La rândul său, P. Batiuşkov sublinia că mulți preoți nu cunoșteau limba rusă și din acest motiv nici nu puteau citi cărți religioase într-o limbă necunoscută pentru ei [123, p. 54].

Serviciile divine în bisericile bulgare se țineau în limba slavonă. Deși procesul de rusificare a atins și parohiile bulgare, trebuie să remarcăm că mulți clerici au pledat pentru ca predicile să se țină în limba bulgară. Astfel, preotul Ignatie Makrițki credea că rugăciunea ar trebui să fie studiată în limba maternă și nu învățată pe de rost în limba rusă, „numai în limba maternă a străinilor le pot fi inculcate acestora principiile esențiale ale credinței și moralei, le poate fi dezvoltat simțul religios și starea de spirit de rugăciune” [201, p. 986]. Mitropolitul Chișinăului și Hotinului, Gavriil Bănulescu-Bodoni, în 1817, pledând pentru serviciul divin în limba bulgară și traducerea cărților religioase în limba bulgară, declara următoarele: „Bulgarii – popor de aceeași credință și vecin cu noi – au necesitatea de a asculta rugăciunile în limba lor maternă, pentru că nu cunosc limbă slavonă” [241, p. 686]. (Menționăm că G. Bănulescu-Bodoni sub noțiunea „limba slavonă” avea în vedere limba slavonă bisericească, care a apărut în sec. al XII-lea la sud de Dunăre și ulterior a dobândit statutul de limba liturgică, pe care o posedau clericii ce au absolvit seminare duhovnicești.) Așadar, mitropolitul își lua obligația de a afla dacă sunt cărți religioase deja traduse în limba bulgară, iar în caz contrar el a promis să găsească un traducător. Bănulescu-Bodoni era vicepreședintele secției din Basarabia a Societății Biblice din Rusia (SBR), al cărei scop era editarea și propagarea Bibliei în limbile popoarelor din Imperiul Rus. La cererea SBR, traducerea *Noului Testament* în limba bulgară modernă a fost făcută de arhimandritul Theodosie de la mănăstirea Bistrița de lângă București (bulgar de origine), „unul din cei mai capabili să facă acest lucru” [241, p. 690]. Însă SBR a reușit să publice doar *Evangelia după Matei* într-un mic tiraj în 1823, înainte de a fi desființată în 1826. Astfel, *Noul Testament* în limba bulgară modernă a fost tipărit în 1828 în Țara Românească de către mitropolitul Grigorie IV Dascălul al Ungrovlahiei.

În plan administrativ, bisericile bulgare se supuneau Protopopiei din Bolgrad. Protopopia era compusă din blagocinii, în jurisdicția cărora intrau 10-15 biserici. Conducătorul protopopiei era protopopul de ținut, prin intermediul căruia autoritățile bisericești conduceau clericii locali.

În concluzie, Basarabia a devenit acel loc unde refugiații bulgari au putut scăpa de jugul otoman insuportabil. Aici ei au obținut libertatea religioasă, dreptul de a practica propria lor religie în propria lor limbă, de a construi propriile biserici, în care slujeau preoți de origine bulgară. Autoritățile ruse, caracterizându-i pe bulgari, remarcău hărnicia lor, dragostea pentru familie,

respectul tinerilor față de persoanele în vârstă, moralitatea înaltă în comunitate, cumpătarea și evlavia lor deosebită. Poporul bulgar a fost capabil să reînvie și să conserve valorile culturale și religioase proprii, fapt care, chiar și peste secole, va fi determinant pentru identitatea spirituală și culturală a bulgarilor basarabeni.

4.2. Sistemul de învățământ în coloniile bulgare

Cucerirea Bulgariei de către Imperiul Otoman în anul 1396 a dus la suprimarea învățământului național bulgar. Sistemul feudal otoman, bazat pe agricultura de subzistență, acorda atenție prioritară anume sectorului agricol al economiei. Majoritatea bulgarilor trăiau în mediul rural și asupra lor apăsa o povară grea de dări și prestații feudale, de aceea ei nu erau cointeresați de educația școlară. În plus, nu existau cărți în limba bulgară, după care s-ar fi putut învăța [319, p. 142]. Din cauza că sistemul educațional era stagnant, școlile bulgare ofereau un nivel inferior de pregătire. Ele erau de două tipuri: cele de pe lângă biserici și mănăstiri, numite școli de chilie (*келейная школа*), și cele grecești.

În școlile de pe lângă biserici și mănăstiri predau călugării și preoții. Cu timpul, din cauza creșterii numărului de elevi, au început să fie deschise școli și în case particulare. Aici predau clerici, dar și învățători. Toți elevii, de diferite vârste, asistau la lecții șezând împreună. Fiecare școală de acest tip se întreținea din cotizațiile părinților, iar școlile publice, apărute în anii '20-'30 ai sec. al XIX-lea, erau întreținute de întreaga comunitate a satului. Această tradiție a fost continuată de bulgari în Basarabia [143, p. 9].

Procesul de instruire în școlile bulgare din Basarabia se desfășura conform metodei școlilor de chilie, unde educația purta un caracter strict religios. Elevii învățau citirea și scrisul în slavonă, învățau pe de rost rugăciuni și citeau cărți bisericești. Această metodă era foarte dificilă pentru elevi, ca urmare și rezultatele erau practic nule. Contemporanul „educației mănăstirești”, Petar Beron, în introducerea la „Abecedarul” său, editat în 1824, menționa: „...După ce își trec tinerețea lor în școli, plină de temeri și tremure (săracii copii), ei ies și nu pot măcar să-și scrie numele...” [319, p. 143]. Acest sistem de școlarizare s-a păstrat în Bulgaria până la mijlocul sec. al XIX-lea.

Școlile grecești se deschideau în orașele bulgare unde era puternică comunitatea grecească. Învățământul grec era laic și se afla la un nivel mai avansat. Școlile grecești au devenit centre de răspândire a ideilor grecofile în rândul bulgarilor. Procesul de elinizare se caracteriza prin faptul că

elevii în aceste școli erau obligați să vorbească numai în limba greacă. În școli se acorda mult timp studierii istoriei poporului grec. După ce unele din aceste școli au trecut la predarea conform metodei lancasteriene, incluzând discipline noi, cum ar fi aritmetică, geografia și limbile străine, a crescut numărul elevilor bulgari, care proveneau de obicei din familii înstărite, îndeosebi din familii de negustori [319, p. 145]. Mulți bulgari, absolvind aceste instituții, deveneau grecomani. Această situație reprezenta un pericol pentru viitorul poporului bulgar. Nu întâmplător călugărul Paisie din Hilandar (1722-1773), unul dintre părinții renașterii bulgare, i-a îndemnat pe confrății săi: „Cunoaște-ți neamul și limba ta” [354, p. 32]. Această deviză a consemnat-o în opera sa „Istoria slavo-bulgară”, care a fost elaborată în mănăstirile Hilandar și Zografu în anii 1760-1762. Astfel, informația prezentată mai sus arată clar în ce condiții neprielnice s-a dezvoltat învățământul în localitățile bulgare din Balcani.

Stabiliți în Basarabia, bulgarii nu au început de îndată să deschidă școli. Acest proces a fost îngreunat din cauza mai multor factori. În primul rând, coloniștii bulgari trebuiau să-și aranjeze traiul, să soluționeze probleme urgente de ordin social-economic. În al doilea rând, multe colonii, cum este și Valea Perjei, Bașcalia sau Comrat, erau multinaționale, fapt care complica alegerea învățătorilor și formarea claselor. Situația s-a îmbunătățit după ce imigranții transdanubieni au primit statutul de coloniști și au căpătat siguranță în viitorul lor. Mai trebuie de menționat că dezvoltarea relațiilor comerciale dintre coloniile bulgare cu guberniile interne din Imperiul Rus și cu țările vecine a dus la necesitatea apariției unor coloniști educați, care se puteau angaja în activități comerciale.

Începutul procesului de învățământ în colonii a fost stimulat de politica imperială. Astfel, la 14 septembrie 1816, tutorele coloniștilor transdanubieni din Bugeac, D. Vatikioti, s-a adresat cu un raport către rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, A. N. Bahmetev, cu propunerea ca fiecare familie de bulgari să contribuie anual cu 10 lei pentru construcția și întreținerea școlilor, care vor pregăti starosti și copiști cu știință de carte [174, p. 283]. Peste cinci ani, în mai 1823, la propunerea secretarului de stat, contelei I. Kapodistrias, începe implementarea sistemului lancasterian în învățământ [108, p. 123].

Totuși, există dovezi că primele școli private la bulgarii din Basarabia funcționau deja în primii ani ai sec. al XIX-lea. Cercetătorul moldovean Andrei Eșanu arată că școala particulară deschisă la Chișinău la 24 mai 1803, cu binecuvântarea domnitorului Țării Moldovei, Alexandru Moruzi, cel mai probabil era frecventată de bulgari [162, p. 90]. Despre o altă școală din Chișinău

care funcționa la începutul anilor '20 ai sec. al XIX-lea, numită „bulgară”, amintește bulgaristul moldovean I. Grec [143, c. 20]. După supoziția sa, denumirea acesteia reflecta componența etnică a elevilor.

Despre o primă tentativă de deschidere a unei școli particulare se poate vorbi în anul 1814. Atunci Iacov Susan, ctitorul bisericii Sfântul Arhanghel Mihail din colonia Copceac, a încercat să deschidă școală în sat pe lângă biserică. Ea urma să fie frecventată de copiii din Copceac și localitățile vecine: Beșghioz, Cioc-Maidan, Beșalma, Congaz și Chirsovo. Pentru instruirea elevilor a fost invitat diaconul Tanasie Secrieru, dar din cauza că s-au înscris doar trei copii și, respectiv, remunerarea era mică, diaconul a plecat [21, inv. 1, d. 2217, f. 24]. Aceasta este prima confirmare documentară a unei tentative, fie și nereușite, a imigranților transdanubieni de a deschide o școală într-o colonie.

Următoarea inițiativă, de astă dată de succes, datează din anul 1819, când în colonia Ceadâr-Lunga, preotul Zahari Ciachir a deschis școală în propria casă. El era un preot cărturar, reieșind din faptul că a făcut școală la Ploiești [272, p. 28]. Probabil, Ciachir oferea educație la nivel profesionist, căci nepoții săi Fiodor și Vasili Ciachir au fost numiți să slujească la biserica din satul natal. La această școală au fost formați și viitorul protoiereu Simion Topalov, starșinalele din districtul Bugeacul de Jos, Gheorghi Culea și Nicolai Chiosa ș.a. [272, p. 37].

În 1821, cu susținerea administrației coloniale au fost deschise, la Comrat și Bolgrad, școli particulare, unde pentru prima dată s-a început predarea după metoda lancasteriană. Profesorii primeau salariu de 500 lei anual. I. Grec presupune că școala din Comrat s-a aflat o anumită perioadă sub protecția decembriștilor. Această concluzie are drept fundament faptul că școala regimentară din Akkerman, condusă de decembristul V. F. Raevski, a trimis un set de caiete de scriere școlii din Comrat în 1821 [143, p. 18]. În 1837, în această școală învățau 39 de elevi, iar în școala din Bolgrad – 155 [233, p. 19]. Contingentul mare de elevi ai școlii din Bolgrad se explică prin faptul că orașul era centrul administrativ al coloniilor, oraș unde era concentrată populația înstărită, care își dădea copiii la studii. De asemenea, în anii '20-'30 ai sec. al XIX-lea, școli particulare erau în coloniile Buialâcul Mare și Mic, județul Odesa, gubernia Herson [143, p. 18].

În 1824 se deschid primele școli în Ismail, Chișinău, Bender și Hotin [108, p. 125]. Ele erau frecventate și de copiii bulgari. Astfel, în același an 1824, din cei 168 de elevi din Chișinău, 16 aveau proveniență bulgară [335, p. 59]. Treptat numărul lor s-a majorat, constituind, în 1826, 34 de elevi. Conform informațiilor oferite de cercetătoarea bulgară Rumeana Radkova, la Școala

Lancasteriană din Ismail, în 1826, învățau 7 băieți bulgari originari din orașul Tucikov, în 1827 studiau 15 copii bulgari (unul din ei era din colonia Cișmeaua-Văruită), în 1828 – 8, și în 1830 – 5 [337, p. 105].

Conform datelor statistice prezentate de Valentin Tomuleț, în 1827, în toate școlile din Ismail, Chișinău și Bender erau instruiți 38 de bulgari, ceea ce constituia 9% din toți copiii bulgari. Dintre ei, 25 învățau la Chișinău, 8 la Ismail și 3 la Bender [108, p. 127]. În Bender, în anii 1829-1830 sunt prezenți 5 elevi bulgari [337, p. 106]. În Chișinău structura socială a elevilor era diversă, constituită din copii ai căror părinți erau agricultori (8), mic-burghezi (7), meșteșugari și ciobani (3), negustori (2), preoți (1) și bejenari (1). Despre acești copii, în februarie 1824, a scris revizorul școlilor lancasteriene basarabene, arheiereul Irinei: „Mulți dintre bulgarii chișinăuieni au copii la școală. Lucru curios. Ținând cont că mulți din acești copii sunt mici, bulgarii îi aduc pe umerii lor, și așa cum școala se află la o distanță destul de mare de casele lor, atunci ei le iau copiilor de mâncare și-i lasă pentru toată ziua” [108, p. 128; 143, p. 15]. Imigranții bulgari înstăriți sprijineau și finanțau școlile. În Bender școala lancasteriană își avea sediul în casa bulgarului Ilie Eni, în Ismail – în casa negustorului Slavici [8, inv. 1, d. 2046, f. 12].

Conform unor date, școala din Valea Perjei a fost deschisă în anul 1831. În raportul Misiunii Economice de Stat din anul 1836, se remarcă că copiii din această colonie citesc bine și părinții sunt dispuși să-și dea odraslele la școală. În 1833, o școală funcționa în colonia Tvardița, districtul Bugeacul de Sus. În perioada dată, în coloniile bulgare funcționau 10 școli particulare [143, p. 15; 323, p. 37].

În continuare situația privind deschiderea școlilor cunoaște progrese. Statul a depus eforturi pentru a promova învățământul laic. Cu acest scop, Comitetul Miniștrilor a dispus, la 30 decembrie 1834, ca școlile lancasteriene din Basarabia să treacă de sub controlul administrației eparhiale locale în subordinea Ministerului Învățământului Public [108, p. 129]. Din punct de vedere al gestiunii, școlile erau subordonate Ministerului Proprietăților Statului.

Din „Listele parohiilor, clerului și școlilor din coloniile imigranților transdanubieni din 1835” aflăm că o școală funcționa în colonia Hadji-Abdula, ocolul Cahul-Prut [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. Sediul ei era o casă veche, construită din nuiel și tencuită cu argilă. Clădirea a fost acoperită cu stuf, avea o camera și pridvor. Acolo studiau 20 de băieți, mai puțin de jumătate din toți băieții care locuiau în colonie (conform datelor din 1835, în total, în Hadji-Abdula locuiau 46 de băieți și 34 de fete cu vârsta de la 7 până la 15 ani). Verificările autorităților coloniale au arătat că copiii în

această școală primesc „învățătură bună”. Se învăța după cărțile bisericești și se scria pe hârtie. În 1835 o școală funcționa și în colonia Vulcănești. Casa, arendată de către părinții elevilor, avea o odaie, un pridvor. Aici studiau doar 14 băieți din cei 151 de băieți și 149 de fete de vârstă școlară din localitate [28, inv. 1, d. 4415, f. 187]. Copiii în această școală învățau a citi (*Ceaslov, Psaltire*), a scrie și a număra. În 1837 au fost deschise școli la Dezghingea, Ceadâr-Lunga și Caraghaci.

În școlile particulare, de obicei, comunitatea locală invita învățători. Documentele arată că în majoritatea cazurilor aceștia erau coloniști, ca Stepan Panaiotov din Bolgrad, Mihail Gagura din Cișmeaua-Văruită, Gherghi Arabadji din Babele, Matvei Morțun din Dezghingea, Printre dascali întâlnim și mic-burghezi. În 1835, în colonia Hadji-Abdula lucra ca învățător mic-burghezul Gavriil Matveev din orașul Ismail, care avea 24 de ani și era burlac. La Vulcănești lucra nobilul Evstafi Gubski, de 40 de ani și văduv [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. De asemenea țineau lecții și preoții. La începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, în colonia Ghiulemen, în casa de rugăciuni preotul G. Grecov ținea lecții copiilor bulgari în limba greacă, pentru că el poseda doar această limbă [139, p. 86].

Învățătorii particulari erau salarizați în dependență de starea economică a coloniștilor și de numărul elevilor. De exemplu un învățător din Hadji-Abdula, în fiecare lună, primea pentru un elev 1 rub. 27 cop. [28, inv. 1, d. 4415, f. 186]. La Vulcănești dascălul primea pe lună 80 cop. de la fiecare elev. O cerere de transfer din 1839 a unui învățător, care menționa că „deja doi ani predă în colonia Ciișia” [28, inv. 1, d. 8674, f. 4], ne dă posibilitatea să afirmăm că în 1837 a existat școală și în această colonie. În Taraclia, din 1839 exista o școală particulară; documentele ne oferă informație despre câțiva elevi care au învățat în această școală. Datele statistice arată că în 1839, în Taraclia locuiau 357 de copii în vârstă de la 7 până la 15 ani: băieți – 178, fete – 179 [28, inv. 1, d. 4415, ff. 86v.-89]. Mai târziu vom găsi informația că școala dată a fost transformată în școală parohială.

Oficial, școlile lancasteriene în coloniile bulgare s-au deschis pe parcursul anului 1840. Atunci, conform deciziei ministrului Proprietăților de Stat, contele Pavel Kiselev, în colonii a început procesul de instituire a școlilor [143, p. 22]. Instituțiile de învățământ erau parohiale, pentru că se deschideau pe lângă biserici. Procesul de instruire se desfășura în baza „Instrucțiunii despre principalele reguli pentru școlile din coloniile din mediul rural” (1842). Se predă după metoda lancasteriană: la început profesorul învăța o grupă mică de elevi buni, apoi fiecare din acești elevi primea sub tutelă o grupă mică de copii și le transmitea cunoștințele acumulate. Aceasta era cea mai ieftină și mai rapidă metodă de răspândire a cunoștințelor. În școlile parohiale se studia: cititul, scrierea, cele patru operații aritmetice. Legea Domnului, istoria scurtă a bisericii și muzica erau

predat, de obicei, de către clericii parohiali. Studiile aveau o durată de 110 zile pe an și de 3-4 ani în total. În fiecare clasă era afișat pe perete portretul împăratului rus, ca reamintire pentru generația tânără despre ocrotirea primită de bulgari din partea țarului.

Prima colonie care a deschis o școală parohială cu predare lancasteriană a fost Chiriutnea, la 8 decembrie 1840 [220, p. 44]. La 1 ianuarie 1841 și-au început activitatea școlile din Tatar Copceac și Doluchioi, iar după nouă zile – școlile din Traianu-Nou, Cairaclia, Dermendere și Babele. La 12 ianuarie 1841, copiii din Cișii au avut posibilitate să meargă la școală. Comunitatea locală și-a asumat responsabilitatea de a întreține școala, fapt confirmat de rapoarte, în care se menționează că acest lucru se făcea „la timp” [274, p. 21].

Există două izvoare cronologice privind înființarea oficială a școlii din Taraclia: unul oferă data de 16 noiembrie 1841 [28, inv. 1, d. 9009, ff. 13v.-14], altul – 10 ianuarie 1842 [20, inv. 1, d. 144, f. 11v.]. Credem că data cea mai timpurie – 16 noiembrie 1841 – este mai credibilă, pentru că documentul unde ea este menționată datează din 1845, adică la un interval de cinci ani de când s-a deschis școala, iar data mai târzie se găsește într-un document din 1864, adică la un interval de 23 de ani, interval care face mai mare probabilitatea unei imprecizii.

La fel există două date cu privire la înființarea școlii din colonia Chirsovo: 4 octombrie 1841 [143, c. 88] și 11 martie 1845 [22, inv. 10, d. 59, f. 20]. În opinia noastră, aici este o neclaritate. Probabil, coloniștii au indicat data construcției casei pentru biserică (1841), în care elevii s-au mutat peste patru ani (1845), când a început procesul de învățământ. Este o situație analogă cu cea a datării școlii din Cioc-Maidan, care, după o sursă, s-ar fi deschis la 2 ianuarie 1842, iar după o altă sursă – la 8 aprilie 1846 [99, p. 132].

În coloniile Tvardița și Valea Perjei instituțiile de învățământ școlar și-au deschis ușile concomitent – la 5 decembrie 1841. La 1 ianuarie 1842 a fost deschisă o școală la Vulcănești. În colonia Diulmen (azi, satul Iarove, regiunea Odesa) școala funcționa din 10 februarie 1842 în clădirea casei de rugăciuni și se numea școala parohiei Coborârea Sfântului Duh din Diulmen. Cu opt zile mai târziu și-a început activitatea școala din colonia Cubei [143, p. 88; 278, p. 16]. În colonia Zadunaevca, școala a fost deschisă la 1 martie 1842. Menționăm că în enciclopedia „История городов и сел Украинской ССР” („Istoria orașelor și satelor din RSS Ucraineană”), această școală a fost calificată în mod eronat drept „școală publică cu o singură clasă”, deși se cunoaște că în această perioadă, în colonii se deschideau școli lancasteriene parohiale [161, p. 204].

Constatăm că, din păcate, majoritatea cercetătorilor numesc școlile deschise în acea perioadă „parohiale” (*церковно-приходские*) numai din cauza că ele funcționau pe lângă biserici. Aderăm la opinia istoricilor E. Dneprov, O. Koșeleva, G. B. Kornetov, I. Grec ș.a., care au propus ca școlile lancasteriene deschise pe lângă biserici, unde învățători deseori erau preoții, să fie denumite cu termenul „școli lancasteriene parohiale” [143, p. 23; 227, p. 460-462].

De regulă, în primii ani sediul școlilor parohiale lancasteriene erau clădiri arendate sau clădiri vechi unde au fost școli particulare. Școala din Vulcănești s-a deschis într-o casă construită în 1820. Două camere au fost destinate claselor, iar una era locuința învățătorului. În Tvardița, pentru școală a fost construit un edificiu din piatră în 1848, peste șapte ani după deschiderea oficială a școlii din colonie [20, inv. 1, d. 144, f. 10v.; d. 315, f. 14]. În colonia Dezghingea școala a funcționat la început în casa de rugăciuni (12 ianuarie 1837), iar în 1848 a trecut într-o clădire nouă [187, p. 253]. Coloniștii din Ciișia inițial arendau sediul pentru școală. Acest lucru a însemnat cheltuieli semnificative. Ca urmare, obștea a decis să construiască o clădire pentru școală. În 1853, obștea a încheiat un contract cu colonistul I. Cerchez, potrivit căruia obștea îi dădea în arendă cârciuma din sat, iar el își asuma obligația să construiască din propriile resurse clădirea școlii satești. Cerchez a încălcat contractul, și comunitatea s-a plâns autorităților coloniale din Ismail. Subprefectul ocolului Ismail, Stefan Panov, a cerut în repetate rânduri autorităților locale să ia măsuri împotriva lui I. Cerchez, însă el nu și-a îndeplinit obligația. Apoi a început Războiul Crimeii (1853-1856) și trebuia de îndeplinit mai multe prestații, iar bani pentru construcția școlii nu erau. Cu toate acestea, imediat după război exista deja o clădire a comunității, destinată școlii [274, p. 91].

Ca și anterior, pentru a preda în școlile din coloniile bulgare, erau invitați învățători. Acest corp de învățători era foarte variat din punct de vedere social și etnic. Conform datelor din 1846, în colonii predau 35 de descendenți ai imigranților, 10 mic-burghezi din Ismail, Chișinău, Odesa, Reni și alte localități basarabene și 5 preoți. În Ciișia era cunoscut învățătorul colonist Stepan Rotarev, care deseori semna documentele în locul consătenilor analfabeți. Datorită faptului că era cărturar, a fost invitat să lucreze în 1829 la școala particulară din Bolgrad. În Valea Perjei au predat moldoveanul Grigorie Bodarev și bulgarul Mihail Bancov [28, inv. 1, d. 2428, f. 45; 323, p. 47]. Ambii erau localnici. La Vulcănești preda colonistul Nicolai Mazdracli din Bolgrad. El avea 25 de ani când a început să lucreze învățător. Mazdracli nu a stat mult la Vulcănești și a plecat la Cahul. Popular printre coloniști era Stepan Panaiotov din Bolgrad, care poseda limbile bulgară, turcă,

română și greacă. Fiind bulgar, el cunoștea foarte bine caracterul elevilor săi, „avea o atitudine binevoitoare față de elevi și aceștia s-au atașat de el” [143, p. 53].

Mulți învățători erau mic-burghezi. Din 1836 până în 1839, în colonia Ciișia a lucrat mic-burghetul Ivan Sineavski, originar din Ismail, iar până în 1846 acesta a lucrat la Taraclia [28, inv. 1, d. 8074, f. 4]. După ce el a plecat să predea în colonia Gasan-Batâr în 1846, în locul lui a fost desemnat învățătorul Ivan Ovcinnikov, originar din Ismail. După el a urmat Ion Neacșu, în vârstă de 20-22 de ani, din Ismail, dar și el după doi ani a plecat. Locul său a fost ocupat de diaconul Ioan Popov, născut la Bender. La Vulcănești învățători au fost Ion Platon din Ismail și Ioan Ghiduș din satul Slobozia [130, p. 368].

În unele colonii s-a păstrat tradiția ca instruirea să fie făcută de preotul paroh. În anii '30 ai sec. al XIX-lea, învățător în colonia Glavan era preotul Mihail Chiranov, care le predă elevilor morala creștină. În colonia Iserlia, preotul Mihail Stanev îi învăța pe fiii săi, nu excludem că la preot veneau pentru instruire și alți copii din sat. La Tașbunar preotul Mihail Petrov îi învăța pe fiul său Vasili și fratele Nicolai [2, inv. 1, d. 2, f. 19v.; 22, inv. 12, d. 1, f. 153v.; 238, p. 824-825].

Își instruiu copiii preotul Fiodor Savițki din Ciișia și Pandaclia și preotul Nicolai Dimitriev din Taraclia [21, inv. 2, d. 4744, f. 65v.; inv. 2, d. 2946, f. 70]. La mijlocul anilor '40-'50 ai sec. al XIX-lea, în Chirsovo, preotul paroh Gheorghe Simonov își instruia fiul [22, inv. 10, d. 11, f. 290]. Își instruia copiii acasă și diaconul acestei biserici, Ioan Makrițki. Despre eficacitatea și calitatea educației vorbește faptul că ulterior unul dintre fiii lui Makrițki a studiat la Seminarul Teologic din Chișinău [22, inv. 10, d. 11, f. 290; d. 35, f. 82]. Iar fiul preotului Simonov, Vasili, nu numai că a absolvit cu succes școala din Chișinău, dar a primit și postul de învățător în satul Abaclia, județul Bender. Este relevant cazul dinastiei de preoți Berov din Taraclia: primind educație de la tatăl lor Petr Berov, fiii Ioan și Sava au absolvit școala din Bolgrad, apoi Seminarul Teologic din Chișinău și au devenit preoți. Sava Berov a devenit preot paroh al Catedralei din Bolgrad și a participat activ la mișcarea de renaștere națională a poporului bulgar din anii '60-'70 ai sec. al XIX-lea [243, p. 65-67; 275, p. 163]. De o mare popularitate printre coloniștii bulgari se bucura Dmitri Panaiotov (fratele învățătorului Stefan Panaiotov). Absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău, D. Panaiotov a predat religia în școala din satul natal.

Salarizarea învățătorilor de la școlile parohiale era obligația comunității locale. Evident, în coloniile mai înstărite învățătorii primeau mai mulți bani. În anul 1844 învățătorul de religie de la școala parohială lancasteriană din colonia Parcani primea 140 ruble anual. În 1849 salariul mediu al

învățătorilor din școlile din ocolul Bugeacul de Jos era de 55 rub. 72 cop. de argint. Coloniștii care nu aveau bani plăteau cu produse agricole, de exemplu în colonia Ciișia învățătorul primea 20 kg de grâu [118, p. 116; 139, p. 92; 274, p. 89]. Astfel, comunitățile de coloniști întrețineau financiar școala, tradiție adusă din pământurile bulgare.

Menționăm că frecventarea școlilor la bulgari atingea o cotă medie. Cea mai mică frecvență se înregistra când începeau lucrările de câmp, în care erau antrenați și copiii. De exemplu în luna septembrie 1841, la Valea Perjei frecventau școala 52 de băieți și 3 fete, iar în octombrie cifra s-a schimbat ușor din cauza abandonului temporar a 2 băieți. În schimb la Vulcănești, în această perioadă frecventau școala 80 de elevi. În 1846, la Diulmen își făceau studiile 40 de băieți [143, p. 86, 91]. Învățătorii încercau să controleze frecvența. În anii '40 ai sec. al XIX-lea, la Parcani, preotul Iacov Delov a reușit să convingă administrația locală să-i oblige pe părinți să-și trimită copiii la școală. Pentru absențe nemotivate se aplica o amendă, care era utilizată pentru necesitățile școlii. Se adresau către coloniști cu privire la acest subiect și autoritățile coloniale. În anul 1840, în toate coloniile imigranților transdanubieni frecventau școala 902 elevi, din care 29 de fete (**tabelul A.1.8**). Deschiderea școlilor a stimulat creșterea numărului de elevi, care în 1846 era de 3 156 de băieți și 30 de fete [143, p. 69; 252, p. 121]. După cum observăm, educația fetelor încă nu era populară printre coloniști.

În 1843, în coloniile bulgare funcționau 77 de școli. Cele mai multe se aflau în districtul Bugeacul de Jos – 23 de școli, urma Bugeacul de Sus – 20, Cahul-Prut – 18 și Ismail – 16 școli. Deja în 1844, în colonii erau 90 de școli, iar în 1846 – 86. Potrivit lui A. Skalkovski, în 1847, în districtele coloniale erau 90 de instituții de învățământ [143, p. 22-23; 252, p. 121]. Însă din cauza lipsei de învățători, multe din ele s-au închis, astfel încât la sfârșitul anilor '40 ai sec. al XIX-lea au rămas 30 de școli. Nu putem vorbi de o activitate îndelungată a școlilor în colonii, din cauza poziției funcționarilor din administrația colonială. Tutorele imigranților transdanubieni I. Arendarenko menționa că pentru copiii țăranilor „educația este inutilă și dăunătoare” [233, p. 19]. Deja în 1849, tutorele coloniștilor transdanubieni Mironov a dispus ca școlile să fie închise, sub pretextul că în coloniile bulgare nu existau clădiri destinate pentru școli și lipseau învățători. Însă, conform unor date, nu toate coloniile s-au conformat deciziei lui Mironov și, investind resurse financiare proprii, oamenii continuau să-și trimită copiii la școală [220]. În 1850, în toate școlile din Bugeac își făceau studiile 1489 de copii, dintre care 734 nu și-au terminat studiile [8, inv. 1, d. 5462, f. 2v.].

La Bolgrad școala parohială a început să funcționeze de la 10 ianuarie 1842. Aici studiile se făceau în limba rusă și slavonă. Cu timpul s-a simțit necesitatea înființării unei instituții de învățământ mediu pentru elevii bulgari, care ar fi asigurat următoarea treaptă de studii după absolvirea școlilor locale primare. Acest demers cunoaște patru etape în care s-au făcut încercări de deschidere a unei astfel de instituții. Prima etapă cuprinde anii '30 ai sec. al XIX-lea, când inițiativa a venit din partea tutorelui coloniștilor transdanubieni din Basarabia, Mihail Butkov. El a adresat o solicitare către Comitetul de Tutelă pentru Coloniștii din Sudul Rusiei ca școala parohială din Bolgrad să fie transformată în școală centrală, unde urmau să învețe nu mai puțin de 200 de elevi din toate coloniile bulgare. Pentru întreținerea acestei instituții fiecare familie trebuia să aloce câte 12 copeici anual. Însă proiectul lui nu a fost susținut [357, p. 34]. A doua etapă cuprinde mijlocul anilor '40 ai sec. al XIX-lea. Inițiativa a venit din partea intelectualității bulgare, din care făceau parte Natanail (viitorul mitropolit al Ohridului și Plovdivului), Zahari Kneajevski, frații Stepan și Dmitri Panaiotov. Cererea lor a avut o soartă asemănătoare cu cea a lui Butkov. În a treia etapă (sfârșitul anilor '40) ideea a venit de la funcționarii Departamentului I al Ministerului Proprietăților Publice. Ei preferau ca viitoarea instituție să fie o școală profesională pentru pregătirea învățătorilor și conțopiștilor. Ministerul a cerut Comitetului de Tutelă să facă propuneri la acest subiect. Însă Comitetul a întârziat cu răspunsul din cauza problemelor birocratice. A patra etapă cuprinde mijlocul anilor '50 ai sec. al XIX-lea. Comitetul de Tutelă (1855) trimite un proiect de deschidere a unei școli centrale la Bolgrad spre avizare autorităților superioare. Izvoarele arată că ideea aparține intelectualului bulgar Ivan Ivanov (Kalliandji). Anume el a alcătuit planul-proiect. În amintirile sale Ivanov menționa că baronul Mestmacher (președintele Comitetului de Tutelă pentru Coloniștii din Sudul Rusiei) „îi simpatiza pe bulgari și dorea să răspândească știința de carte printre coloniști” [172, p. 3]. În calitate de funcționar al acestui comitet, Ivanov, în 1854, trebuia să monitorizeze starea învățământului în coloniile bulgare. Din memoriile sale aflăm că „în darea de seamă privind inspecția efectuată”, și-a exprimat „opinia despre necesitatea de a deschide școli în toate coloniile, iar în Bolgrad un fel de școală centrală” [172, p. 39]. După afirmațiile lui Ivanov, inițiativa sa a fost susținută de Mestmacher, care a trimis proiectul privind înființarea unei școli centrale la Ministerul Proprietăților de Stat. Retrocedarea regiunii Cahul, Bolgrad, Ismail din 1856 a oprit realizarea acestui proiect de către statul rus. Ivanov și-a transmis proiectul liderilor comunității bulgare din Bolgrad, care, cu sprijinul oferit de caimacamul Moldovei, Nicolae Vogoride (nepotul lui Sofronie

de Vrața), au deschis, în 1858, Școala Centrală (cu statut de gimnaziu) din Bolgrad (*Болградское центральное училище*) – prima instituție bulgară de învățământ mediu.

Școlile în coloniile bulgare au avut și un rol de instrument de rusificare a noilor generații. Despre o astfel de sarcină a învățământului menționa contele P. D. Kiselev, care în scrisoarea sa adresată ministrului Învățământului Public, sublinia că școlile se deschid cu „scopul de a-i învăța limba rusă pe coloniști [48, p. 134]. Drept comparație menționăm că alta a fost atitudinea față de școlile din coloniile germane, aici instruirea se făcea în limba germană, iar limba rusă se învăța ca limbă străină. Faptul că în școlile din coloniile bulgare obiectele de studiu erau predate în limba rusă este confirmat de A. Zaściuk [167, p. 503].

Prezintă interes caracteristica politicii de rusificare făcută de cercetătorul O. Dyomin. El descrie politica de rusificare a bulgarilor basarabeni dintr-un punct de vedere structural și o divizează în câteva straturi: superior – cercurile superioare ale puterii centrale, care emit decretele de stat și ordinele. Urmează primul strat mediu – autoritățile locale, al doilea strat mediu – școlile, considerate instrumentul de bază al politicii guvernamentale. Și, în sfârșit, stratul inferior al fenomenului studiat – populația bulgară din sudul Rusiei. Dyomin aduce exemple concrete pentru fiecare strat al politicii de rusificare. Refuzul din 1851 dat consiliului școlilor (*училищное настоятельство*) din Bolgrad, creat în 1851, la cererea de a deschide un gimnaziu bulgar reprezintă, după părerea lui, un exemplu de „manifestare a politicii de rusificare în sfera învățământului” [154, p. 149]. Dyomin arată cum politica autorităților locale (primul strat mediu) contravenea politicii declarate de autoritățile centrale (stratul superior). Dacă ministrul Kiselev a inițiat deschiderea de școli în colonii, atunci tutorele Arendarenko închidea aceste școli. O. Dyomin conchide că la baza închiderii școlilor sta dorința funcționarilor țariști de a conduce o populație incultă și docilă.

Din punctul de vedere al lui I. Grec, expus în „Școlile în coloniile bulgare și găgăuze”, instruirea coloniștilor bulgari și găgăuzi în limba rusă a fost „determinată obiectiv”: la etapa inițială nu exista scrisul la găgăuzi, nu existau manuale în limba bulgară modernă și în limba găgăuză, nu erau învățători suficienți în stare să predea în aceste două limbi. Totodată, exista necesitatea de a comunica cu autoritățile și cu populația nerusă [143, p. 17].

Bulgarii din Basarabia, în special clerul și intelectualii, s-au opus deznaționalizării. Rolul hotărâtor în această mișcare l-au jucat personalitățile bulgare care s-au născut și au crescut în Bulgaria, de acolo ei au venit cu o conștiință bulgară și idei revoluționare. Anume ei au devenit

inițiatorii propagandei, printre bulgari, a ideii despre trecutul lor, despre importanța cunoașterii de a scrie, citi și vorbi în limba maternă. Trezirea conștiinței naționale a început în anii '40 ai sec. al XIX-lea. Atunci în sudul Basarabiei avea o activitate prodigioasă preotul Natanail, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău [286, p. 212-213]. Zaharii Kneajeski i-a trimis de la Odesa la Chișinău cărți în limba bulgară, portrete ale regilor bulgari, pe care Natanail le-a împărțit coloniștilor. Acțiunile lui nu puteau fi trecute cu vederea de autorități, el a fost arestat în repetate rânduri și acuzat de difuzarea „literaturii propagandiste”. În sate au început să apară manuale în limba bulgară tipărite la Odesa, destinate pentru școlile din Bulgaria. În 1853, Sava Radulov a editat manualul „Educația morală pentru copii” în bulgară. Radulov era un învățător din Bolgrad, care învăța voluntar copiii să citească în bulgară [333, p. 65].

Clerul bulgar de asemenea s-a împotrivit rusificării, așa că în multe biserici predicile se țineau în limba bulgară. În acest sens trebuie să-l menționăm pe Vasili Manoilov, preot paroh din colonia Chirsovo, care în 1841 a transcris copia din Sliven a „Istoriei slavo-bulgare” a lui Paisie din Hilandar [71, p. 76]. Erau cunoscute acțiunile filobulgare ale preotului Dmitri Panaiotov. El a fost primul dintre bulgarii basarabeni care, din proprie inițiativă, a predat istoria Bulgariei (în calitate de disciplină opțională), fapt pentru care era persecutat de autoritățile țariste. În 1843, la Chișinău, el editează în limba bulgară comedia tradusă a lui D. Braikovici „Alegerile nobilimii” [335, p. 74]. Administrația țaristă era preocupată de trezirea conștiinței naționale la bulgari și a început să aplice diferite metode de suprimare. S-a ordonat să nu fie angajați, în calitate de învățători, bulgari cetățeni străini, interdicția se răsfrângea și asupra celor care au devenit supuși ai Imperiului Rus [143, p. 61].

În pofida greutăților legate de deschiderea și activitatea școlilor în coloniile bulgare, aceste instituții au contribuit la formarea unor generații de bulgari instruiți. Printre ei vor fi cunoscuți funcționari și personalități publice, care vor juca un rol important în eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman.

4.3. Concluzii la capitolul 4

Materialul din această secțiune ne permite să ajungem la următoarele concluzii:

1. În Basarabia, imigranții bulgari au primit libertate confesională și, după 1812, în colonii au început să fie construite case de rugăciuni și biserici. Aceasta se explică prin faptul că bulgarii au

înțeles că nu se află temporar în aceste locuri și că nu vor fi nevoiți să se întoarcă în Imperiul Otoman.

2. În mediul clericilor coloniști erau preoți care propagau ideea renașterii naționale a bulgarilor. Un exemplu edificator sunt Vasili Manoilov din colonia Chirsovo, Dragni Pascalev, Fiodor Vlaicov din Tvardița, Dmitri Panaiotov din Bolgrad.

3. Deschiderea târzie a primelor școli – în anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea – se explică prin faptul că coloniștii au fost nevoiți să soluționeze în primul rând problemele de ordin social-economic, stringente, care asigură existența, iar problemele legate de biserică și școală au rămas pe planul doi. Abia după legiferarea statutului social de colonist, imigranții transdanubieni și-au îndreptat atenția spre întemeierea instituțiilor de învățământ.

4. Materialul studiat ne permite să urmărim tradiția istoriografiei sovietice, care denotă o tendință de a ascunde situația obiectivă din învățământ, de a minimaliza realizările, de a exagera dorința coloniștilor de a-și da copiii la școală. În legătură cu aceasta întâlnim afirmații precum: „Majoritatea țăranilor neinstruiți aveau o dorință mare de a obține cunoștințe”. În realitate lucrurile stăteau altfel. De fapt, în mediul rural copiii de țărani deseori lipseau de la ore din cauza muncii la câmp, iar absenteismul afecta nivelul de cunoștințe. În afară de aceasta, autoritățile coloniale erau cointerestate în dezvoltarea economică a Bugeacului, de aceea închideau școlile. O altă particularitate a învățământului în coloniile bulgare era faptul că mulți învățători, care nu cunoșteau limba bulgară și fiind preocupați de propria bunăstare financiară, deseori se mutau dintr-o colonie în alta. Schimbarea frecventă a învățătorilor avea un impact negativ asupra educației copiilor. Un alt factor de încetinire a procesului de învățământ era cunoașterea mediocră de către coloniști a limbii ruse, în care se țineau lecțiile.

5. Deschiderea școlilor lancasteriene în colonii a reprezentat o etapă importantă în dezvoltarea sistemului de învățământ. Copiii coloniștilor au avut posibilitatea să primească o educație laică, iar o parte din ei au reușit să urce pe scara socială.

6. Școlile în coloniile bulgare s-au dovedit a fi nuclee pentru rusificarea și deznaționalizarea populației locale. Acest proces coloniștii au încercat să-l oprească prin invitarea unor învățători din Bulgaria și prin difuzarea în școli a abecedarelor și cărților tipărite în limba bulgară modernă..

7. Analiza surselor ne permite să respingem afirmațiile oficialilor din administrația țaristă cum că coloniștii nu erau interesați de educație. Invitarea învățătorilor în colonii, deschiderea și

întreținerea școlilor de către comunitate demonstrează contrariul. După numărul de copii care frecventau școala, coloniile bulgare cedau locul doar coloniilor germane.

8. Fondarea și activitatea instituțiilor de învățământ în coloniile bulgare au dus la apariția unei generații de intelectuali, care și-au continuat studiile în instituțiile superioare din Rusia. Majoritatea dintre ei au terminat Gimnaziul din Chișinău și Universitatea din Odesa. Unii au devenit învățători și au revenit în localitățile natale, alții au lucrat în administrația colonială.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza complexă a materialului documentar de arhivă și a altor izvoare cu privire la istoria etnicilor bulgari din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea generează o serie de concluzii.

1. În perioada analizată s-a desfășurat procesul de formare a diasporei bulgare din sudul Basarabiei. Emigrarea bulgarilor din Imperiul Otoman a avut loc în mai multe etape, fiecare etapă având motivația sa specifică. Procesele migraționiste au pornit din cauza politicii Imperiului Otoman de asuprire a supușilor săi creștini, precum și a politicii Imperiului Rus, care a căutat să aibă influență asupra populației din Balcani și să colonizeze cu slavi creștini ortodocși teritoriile cucerite, slab populate din zona Mării Negre. Drept consecință, în Basarabia au fost întemeiate colonii de imigranți transdanubieni. Administrația țaristă instituie, în 1818, Comitetul de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei – organul superior de administrație și supraveghere a coloniștilor – le acordă imigranților bulgari statutul de coloniști, drepturi civile și privilegii sociale și economice importante. Aceste acțiuni au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea social-economică și culturală a bulgarilor.

2. Procesul de imigrare a decurs în mai multe etape. Ele au în comun faptul că se desfășurau de obicei în timpul și în primii ani de după războaiele ruso-turce. În această lucrare, în cadrul perioadei cronologice cercetate, am identificat patru etape de imigrare a bulgarilor în Basarabia.

a. Prima etapă de emigrare cuprinde perioada sfârșitul sec. al XVIII-lea – primii ani ai sec. al XIX-lea. În acest interval cronologic imigrarea bulgarilor în sud-estul Principatului Moldovei a avut un caracter sporadic și neorganizat, predominau cazurile singulare. Acest proces are loc în principal în zonele aflate sub administrarea Imperiului Otoman. Bulgarii se stabileau și în satele moșierești (Orac, Mingir, Tomai, Cugurlui ș.a.) din sud-estul Principatului Moldovei pe lângă râul Prut. În perioada dată se formează comunități mari de bulgari în orașele Chișinău, Reni și Ismail. În același timp apar primele localități bulgare în Bugeac: Vulcănești (1723) și Enichioi (1762). În perioada respectivă, în sud-estul Țării Moldovei au venit 8 mii de imigranți balcanici.

b. A doua etapă de emigrare este legată de războiul ruso-turc din 1806-1812 și de luptele interne dintre feudalii turci din Imperiul Otoman. Drept urmare, emigrarea a luat un caracter de masă. Au continuat strămutările caracteristice primei etape, dar, în același timp, se observă o concentrare a imigranților bulgari în unele sate din Bugeac, unde se stabiliseră confrății lor în perioada anterioară (Ciișia, Copceac, Curci ș.a.). Pe parcursul acestei perioade, Rusia țaristă

desfășoară activ o politică de atragere a țăranilor balcanici în Novorosia și Basarabia. Astfel, în aceste regiuni s-au stabilit circa 6 700 de bulgari.

c. A treia etapă de emigrare cuprinde anii 1812-1828. Ea se caracterizează, în primul rând, prin strămutarea în masă a bulgarilor din satele moșierești pe pământurile libere din Bugeac, cu scopul de a obține statutul de coloniști. Către anul 1828, în sudul Basarabiei au venit circa 30 de mii de bulgari. Coloniștii transdanubieni au luptat de la început pentru drepturile promise de guvernul rus (după exemplul privilegiilor și libertăților acordate coloniștilor germani în 1813) și, ca urmare, în decembrie 1819, printr-un decret imperial special a fost legiferat statutul lor social, juridic și administrativ. Bulgarii au primit drepturi de coloniști. În această perioadă, în sudul Basarabiei, deja erau întemeiate 57 de localități bulgare.

d. A patra etapă de emigrare s-a desfășurat în timpul războiul ruso-turc din 1828-1829 și în primii 15 ani după acesta. Perioada dată se caracterizează prin cea mai mare emigrare a populației din Imperiul Otoman la nord de Dunăre (aproximativ 150 de mii de persoane). Inițial, Rusia a căutat să atragă anumite categorii sociale (meșteșugari și navigatori), dar din cauza impozitelor mari și a fricii de represiuni din partea turcilor, refugierea a cuprins în mare parte agricultorii. Din cauza că majoritatea emigranților nu au avut un capital inițial, iar statul rus a alocat resurse financiare limitate, foarte mulți bulgari reemigrează. Imigranții bulgari rămași au întemeiat în Basarabia 26 de colonii noi (Tvardița, Corten, Cuparan ș.a.). În general, în Basarabia erau 83 de colonii ale imigranților transdanubieni, acest număr rămânând neschimbat până în 1856. Măsurile benefice operate de guvernul rus în privința bulgarilor au dus la creșterea numerică a acestei comunități, destul de impunătoare – în anii '40 ai secolului al XIX-lea numărul acestora ajungând la 77 de mii de persoane.

3. Au fost identificate regiunile și localitățile din Bulgaria de unde provin majoritatea imigranților. Aceste rezultate sunt importante, în special, pentru primele două etape de emigrare, despre care practic lipsesc informații în istoriografie. Am constatat că acest proces a cuprins diferite regiuni bulgare, exemplu doveditor fiind colonia Taraclia, întemeietorii coloniei fiind bulgari care proveneau din trei regiuni bulgare: regiunea de sud – Adrianopol, Iambol și Plovdiv (Babek, Rahmanlii, Kocibirer, Kuciuk-Derbent, Kalaklii, Kulanlii, Kargani, Adrianopol etc.), de nord-est – Rușciuc și Șumen (Rușciuc, Tiurc Smil, Eni Pazar, Kozludja) și de vest – Sofia (Godeci).

4. Imigrarea în masă a bulgarilor a avut impact pozitiv asupra situației economice din Basarabia. În primul rând, ei au început să prelucraze pământurile înțelenite din stepa Bugeacului.

Principala ramură economică practică în primii ani era creșterea animalelor (cu preponderență – creșterea ovinelor). Practicarea agriculturii se va intensifica în anii '30 ai secolului al XIX-lea.

În mediul urban bulgarii se ocupau îndeosebi cu grădinăritul și cu comerțul de mărfuri. Materiale de arhivă noi și cercetările noastre recente relevă că bulgarii basarabeni s-au încadrat rapid în relațiile economice și comerciale din regiune, având un aport însemnat în dezvoltarea relațiilor comerciale cu Balcanii. În Bugeac coloniștii au avut toate condițiile pentru păstrarea meșteșugurilor tradiționale. În plus, ei asimilau activ metodele și tehnicile agricole din coloniile germane învecinate, precum și de la populația autohtonă.

5. Perioada studiată a fost benefică pentru viața spirituală a etnicilor bulgari din Basarabia, printre libertățile civile acordate de statul rus coloniștilor numărându-se și libertatea religioasă. Deja la mijlocul anilor '20 ai secolului al XIX-lea, în 33 din cele 60 de colonii bulgare funcționau case de rugăciuni și biserici. Dat fiind că bisericile erau construite numai din banii coloniștilor, înălțarea lăcașurilor sfinte, în unele cazuri, dura mai mult de cinci ani.

6. Pe lângă biserică, o instituție importantă în colonii era școala. Finanțată de obște, cu învățător invitat și plătit de obște sau cu preotul paroh drept învățător, școala din colonie (particulară, parohială sau lancasteriană parohială) oferea învățământ elementar (de nivel primar). Numărul școlilor, în 1847, ajunge la 90. În această perioadă, intelectualii bulgari fac mai multe tentative de a deschide o instituție de învățământ mediu la Bolgrad pentru toți copiii coloniștilor bulgari. În 1858 a fost fondată Școala Centrală (cu statut de gimnaziu) din Bolgrad (*Болградское центральное училище*) – prima instituție bulgară de învățământ mediu din Basarabia.

Recomandări. Cercetările efectuate de noi pe marginea subiectului abordat în teză au demonstrat posibilitatea de aducere în circuitul științific a noi date relevante cu privire la istoria etnicilor bulgari din Basarabia, din care considerente se recomandă:

- continuarea investigației tematicii date prin teze de licență, masterat și doctorat, care ar scoate în evidență date noi referitoare la diferite aspecte ale vieții social-economice, spirituale și educaționale a coloniștilor bulgari în trecut;
- explorarea unor arhive noi, îndeosebi din Rusia, Ucraina, România și Bulgaria, ce vor elucida probleme a căror cercetare cu arhive din Republica Moldova nu este suficientă;
- folosirea materialului analizat pentru cursul de istorie în școlile bulgare, precum și în cadrul planurilor de studii la Universitatea de Stat din Taraclia „Grigori Țamblak”.

BIBLIOGRAFIE

Literatura în limba română:

1. ABNCM. Fondul „Fotografii vechi”. 375, 9135.
2. AI. F. 630 (Blagocinul superior al bisericilor din județul Ismail), inv. 1, d. 2.
3. AIMS. F. 14209 (Armata Moldovenească), inv. 165, cert. 4, d. 1.
4. AISR. F. 383 (Departamentul I al Ministerului Proprietăților Statului, 1797-1865), inv. 9, d. 8066; inv. 29, d. 411, 490, 610.
5. AISR. F. 1152 (Departamentul economic al Consiliului de Stat, 1810-1917), inv. 2, d. 41.
6. AISR. F. 1343 (Departamentul de Heraldică de pe lângă Senatul Guvernant al Imperiului Rus, 1797-1917), inv. 23, d. 7028.
7. ANRM. F. 1 (Arhiva Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova și Valahia, 1808-1812), inv. 1, d. 57, 65, 419, 676, 916, 2283, 2322, 3246, 3256, 3506, 4268.
8. ANRM. F. 2 (Cancelaria guvernatorului Basarabiei, 1812-1917), inv. 1, d. 10, 78, 80, 112, 214, 355, 372, 467, 515, 521, 596, 1204, 1297, 1326, 1362, 1414, 1485, 1488, 1501, 1568, 2046, 3511, 3749, 4779, 5455, 5462, 5687, 7085.
9. ANRM. F. 4 (Comitetul provizoriu al regiunii Basarabia, 1816-1818), inv. 1, d. 44.
10. ANRM. F. 5 (Guvernul regiunii Basarabia, 1813-1828), inv. 1, d. 10, 421 (Vol. I-IV), 439 (Vol. I-VI), 561, 563; inv. 3, d. 747.
11. ANRM. F. 6 (Administrația guberniei Basarabia, 1828-1918), inv. 2, d. 78, 114, 134, 604, 672, 4415, 8674.
12. ANRM. F. 17 (Cancelaria rezidentului plenipotențiar al regiunii Basarabia, 1816-1828), inv. 1, d. 17, 47, 70, 75, 146.
13. ANRM. F. 24 (Oficiul regional al prestațiilor de zemstvă din Basarabia, 1851-1874), inv. 1, d. 3.
14. ANRM. F. 37 (Judecătoria civilă regională din Basarabia, 1818-1869), inv. 2, d. 276, 279.
15. ANRM. F. 44 (Judecătoria județului Cahul, 1813-1857), inv. 1, d. 584.
16. ANRM. F. 75 (Duma orașenească din Chișinău, 1817-1915), inv. 1, d. 957, 1573, 1975.
17. ANRM. F. 88 (Adunarea Deputaților Nobilimii din gubernia Basarabia, 1822-1917), inv. 1, d. 15.
18. ANRM. F. 122 (Camera Regională a domeniilor statului din Basarabia, 1837-1876), inv. 1, d. 18.
19. ANRM. F. 134 (Camera de Stat a guberniei Basarabia, 1828-1918), inv. 2, d. 43, 45, 50, 52, 455, 742.
20. ANRM. F. 152 (Direcția școlilor publice din Basarabia și instituțiile subordonate (F.U.) 1828-1917), inv. 1, d. 144, 315.
21. ANRM. F. 205 (Dicasteria Duhovnicească din Chișinău, 1812-1832), inv. 1, d. 1741, 2152, 2217, 2458, 3273, 3398, 4205, 4744, 6565; inv. 2, d. 2946.

22. ANRM. F. 208 (Consistoriul Duhovnicească din Chișinău, 1832-1940), inv. 2, d. 45, 391, 546, 733, 1787, 2370, 2391, 2620, 3052; inv. 10, d. 11, 35, 59; inv. 12, d. 1.
23. ANRM. F. 211 (Registrele parohiale ale parohiilor din Basarabia, 1810-1910), inv. 2, d. 3; inv. 3, d. 69; inv. 4, d. 44; inv. 21, d. 6.
24. ANRM. F. 220 (Colecția de acte medievale moldovenești, 1420-1904), inv. 2, d. 848, 864, 884, 886, 967, 968, 969, 970, 978, 979, 986, 1004, 1005, 1047, 1048, 1049, 1051, 1055, 1099, 1167, 1168, 1169, 1179, 1180, 1183, 1184, 1219, 1220, 1255.
25. ANRM. F. 302 (Judecătoria județului Bender, 1814-1867), inv. 2, d. 17.
26. ANRM. F. 305 (Oficiul din Basarabia pentru Coloniștii Străini, 1816-1833), inv. 1, d. 331, 337, 388, 389, 394.
27. ANRM. F. 733 (Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei și Valahiei, 1808-1812), inv. 1, d. 141, 441, 612.
28. ASRO. F. 6 (Comitetul de Tutelă pentru Coloniștii Străini din Sudul Rusiei), inv. 1, d. 905, 2407, 2428, 2689, 3673, 7682, 8074, 9009, 10991.
29. AST (Secția „Arhivele otomane”), d. 43944, 43991.
30. Agachi, A. Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812). Chișinău: Pontos, 2008. 386 p.
31. Andrieș-Tabac, S. Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia. Instrumente de abordare a unui fond arhivistic. În: *Analecta catholica*. Vol. VII-VIII, Chișinău, 2013, p. 145-212.
32. Arbore, Al. P. Informațiuni etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și în Dobrogea în veac. XVIII-XIX cu specială privire la coloniile din aceste regiuni. Cernăuți: Tip. B. Vacarescu, 1929. 106 p.
33. Arbore, Z. Basarabia în secolul XIX. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1898. 642 p.
34. Babus, G. Bibliografia tipăriturilor psaltice ale lui Anton Pann. București: Editura Cristiana, 2002. 207 p.
35. Bacalov, S. Noi documente referitoare la neamul Glavce. În: *Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură*. Chișinău, 2016, p. 210-232.
36. Bezviconi, Gh. Din trecutul orașului Bolgrad. În: *Bugeacul*. Bolgrad, 1937, nr. 8-9, p. 11-19.
37. Boga, L. Populația Basarabiei (etnografie și statistică), Extras din „Monografia Basarabiei”. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926. 27 p.
38. Boldur, A. Istoria Basarabiei. București: Ed. Victor Frunză, 1992. 54 p.
39. Bulat, T. Divanul Moldovei și bulgarii din Basarabia. 1810-1812. În: *AB*. Chișinău, 1929, № 2, p. 8-30.
40. Bulat, T. Știri noi cu privire la bulgarii din Basarabia. În: *AB*. Chișinău, 1931, № 4, p. 213-230.
41. Cantemir, D. Descrierea Moldovei. Chișinău-București: Litera, 2001. 256 p.
42. Cazacu, P. Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. Chișinău: Știința, 1992. 446 p.

43. Cereteu I. Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău. Catalog, Iași: Ed. Tipo Moldova, 2011. 433 p,
44. Cerović, L. Sârbii din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România, 2005. 293 p.
45. Chiroagă, I. Din istoria Moldovei de Sud-Est: Până în anii '30 ai sec. al XIX-lea. Chișinău: Museum, 1999. 224 p.
46. Chirtoagă, I. Etapele așezării unor grupuri de populație din Balcani pe teritoriul Moldovei. În: Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă. Chișinău, 1998, p. 87-92.
47. Chirtoagă, I., Chirtoagă, V. Evoluția structurii etnice a populației ținutului Akkerman. În: Destin românesc. Chișinău, 2015, nr. 4, p. 87-104.
48. Cibotaru, F. Contribuții la istoria învățământului din Basarabia (1812-1866). Chișinău: Timpul, 1962. 239 p.
49. Constantinescu-Iași P. Biserica Sf. Gheorghe din Chișinău. În: Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția Basarabia. Anuar II. Chișinău, 1928, p. 59-80.
50. Constantinescu-Iași, P. Studii istorice româno-bulgare. București: Editura Academiei RPR, 1956. 250 p.
51. Constantinov, V. Colonizările bulgărești în Țara Moldovei în perioada secolelor XIV-XVII. În: Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură. Chișinău, 2016, p. 49-63.
52. Crihan, A. Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești. București: Editura Eminescu, 1995. 148 p.
53. Dicționarul explicativ al limbii române. Alcătuitori: Ion Coteanu, Luiza și Mircea Seche. București: Editura Academiei RSR, 1975. 1049 p.
54. Dicționarul limbii române. T. IX. Red. resp. Iorgu Iordan. București: Editura Academiei Române, 2010. 1076 p.
55. Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Vol. IV. Red. resp. Andrei Oțetea. București: Editura Republicii Populare Române, 1960. 351 p.
56. Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Vol III: 1709-1812. București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1889. 598 p.
57. Documente privitoare la istoria românilor. Culese de Eudoxiu Hurmuzaki. Vol IX: 1650-1747. București: Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, 1897. 438 p.
58. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XVI: 1603-1824. Corespondența diplomatică și rapoarte consulare franceze. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1912. 1265 p.
59. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XVII: 1825-1846. Corespondența diplomatică și rapoarte consulare franceze. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913. 586 p.
60. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XVIII: 1847-1851. Corespondența diplomatică și rapoarte consulare franceze. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916. 586 p.

61. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XIX: 1782-1797. Corespondența diplomatică și rapoarte consulare austriece. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1922. 916 p.
62. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XXI: 1828-1836. Corespondența diplomatică și rapoarte consulare austriece. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1942. 726 p.
63. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea. 1751-1774. Vol. IX. Alcătuit. Svetlicnâi L., Dragnev, D. Bociarov, E. Chișinău: Civitas, 2004. 320 c.
64. Donat, I. Câteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească. În: Fonetica și Dialectologie. București, 1962, nr. 4, p. 101-133
65. Dragomir, G. Coloniile bulgare din sudul Basarabiei. Tulcea: Tip. Națională, 1923. 96 p.
66. Duminica, Iv. Așezămintele domnitorilor Țării Moldovei pentru imigranții bulgari în anii 1790-1810. În: Politici europene de cercetare și inovare: cooperare, idei, oameni și capacități. Științe umanistice și sociale. Chișinău, 2011, p. 26-27.
67. Duminica, Iv. Bulgari în mediul elitei economice basarabene în secolul al XIX-lea: cazul lui Stefan Kirov. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. II. Chișinău, 2014, p. 261-272.
68. Duminica Iv. Cu privire la formarea coloniei bulgare Taraclia, județul Akkerman. În: Archiva Moldaviae. Iași, 2013, vol. V, p. 151-165.
69. Duminica Iv. Privilegiile acordate bulgarilor din Basarabia și din Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol IX-X. Chișinău, 2011, p. 101-107.
70. Duminica, Iv. Un mare negustor bulgar din Basarabia secolului al XIX-lea: Chiril Mincov. În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2014, p. 186-198.
71. Duminica, Iv. Vasili Manoilov, un cărturar bulgar din colonia Chirsovo, județul Bender. În: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Ediția a VII-a. Chișinău, 2015, p. 76.
72. Duminica, Iv. Violența în Bulgaria sub stăpânire otomană – factor al imigrării bulgarilor la nord de Dunăre (sf. sec. al XVIII–inc. sec. al XIX-lea). În: REC. Vol XI-XII. Chișinău, 2012, p. 119-126.
73. Duminica, Iv. Voluntarii moldoveni și bulgari din armata rusă (sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX): Documente inedite. În: Cohorta. Revistă de istorie militară. Chișinău, 2014, № 1-2, p. 20-37.
74. Filitti, I. Turburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840-1843. În: Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. T. XXXIV. București, 1912, p. 201-228.
75. Fotino, D. Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei. Traducere de George Sion. Tomul III. București: Impr. lui I. Romanov, 1859. 264 p.
76. Holban, Th. Numărul bulgarilor în Basarabia. În: VB. Chișinău, 1937, nr. 5-8, p. 697-706.

77. Gămulescu, D. Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. București: Pančevo, 1974. 276 p.
78. Grigoraș, V. Eudoxiu Hurmuzaki și Colecția Hurmuzaki. Vaslui: Biblioteca Județeană „Nicolae Milescu Spătarul”, 2007. 28 p.
79. Gonța, Al. I. Bulgarii și sârbii în Țările Române în secolele al XV-lea și al XVI-lea. În: Studii de istorie medievală. Iași, 1998, p. 73-88.
80. Grosu, S. Bulgarii de la Târgoviște: File de monografie. București: Arad Tiped, 2000. 78 p.
81. Holban, Th. Numărul bulgarilor în Basarabia. În: VB. Chișinău, 1937, nr. 11, p. 33-42; nr. 12, p. 75-84.
82. Iorgu, I. Toponimie românească. București: Editura Academiei RSR, 1963. 578 p.
83. Jewsbery, G. Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Iași: Polirom, 2003. 194 p.
84. Matei, M. Despre poziția claselor sociale din Moldova și Țara Românească față de războiul ruso-turc din 1768-1774. În: Studii. Revista de istorie și filosofie. An. 6. Vol. III. București, 1953, p. 53-77.
85. Mincev, D. Bulgarii din Basarabia de sud. Constanța: Imprim. „Grafica modernă”, 1938. 48 p.
86. Mincev, D. Rolul Basarabiei în epoca Renașterii bulgare. În: DTN. Chișinău, 1937, № 40-45, p. 46-50.
87. Mincev, D. România și Renașterea bulgară. Constanța: Institutul de arte grafice „Albania”, 1936. 63 p.
88. Nistor, I. Așezările bulgare și găgăuțe din Basarabia. (Extras din „Analele Academiei Române”, Memoriile secțiunii istorice. Seria III, tomul XXVI, men. 13). București, 1944. 39 p.
89. Porucic, T. Lămurirea unei mistificări istorice (Un manuscris prețios). În: VB. Chișinău, 1938, nr. 10, p. 689-702.
90. Poștarencu, D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Chișinău: Prut Internațional, 2006. 304 p.
91. Poștarencu, D. Coloniștii transdanubieni din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: REC. Vol. XVII. Chișinău, 2015, p. 65-71.
92. Poștarencu, D. Contribuții la istoria modernă a Basarabiei. Vol. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 56 p.
93. Poștarencu, D. Crâmpoie din istoria bisericii Sf. Gheorghe din Chișinău. În: Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură. Chișinău, 2016, p. 135-144.
94. Poștarencu, D. De teama represaliilor otomane, 40 000 de oameni din Principatul Moldovei se refugiază în Basarabia. În: Historia. București, 2013, nr. 133, p. 32-38.
95. Poștarencu, D. Exodul populației peste Prut după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. În: RIM. Chișinău, 2003, nr. 1-2, p. 93-99.
96. Poștarencu, D. Istoria satului Sadăc. Chișinău: Reclama, 2001. 224 p.
97. Poștarencu, D. O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940). Chișinău: Cartier, 1998. 220 p.

98. Poștarencu, D. Procesul intentat fără temei de către autoritățile ruse împotriva proprietărilor de moșii din fosta fâșie a „celor 2 ceasuri”. În: *In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă*. Ed. V. Tomuleț. Chișinău, 2003, p. 32-39.
99. Poștarencu, D., Demerji, I. *Istoria satului Bașcalia*. Chișinău: Gunivas, 2004. 224 p.
100. Roman, L. Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească (1739-1831). În: *Studii. Revista de istorie*. Vol. 24. București, 1971, № 5, p. 899-929.
101. Roman, L. Populația Basarabiei în sec. XIX: structura națională. În: *Studii și articole de istorie*. Vol. LXII. București. 1995, p. 39-48.
102. Tcaci, V. Considerații privind poziția populației Moldovei față de războiul ruso-turc din 1768-1774. În: *AANTIM*. Vol. 10. București-Chișinău, 2012, p. 110-130.
103. Tomescu, C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. În: *Arhivele Basarabiei: Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru*. Chișinău, 1936, № 1, p. 14-26.
104. Tomuleț, V. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni*. Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p.
105. Tomuleț, V. Coloniști transdanubieni în statistica rusă din 1844. În: *Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură*. Chișinău, 2016, p. 106-126.
106. Tomuleț, V. *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828) (în baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”)*. Vol. II. Chișinău: CEP USM, 2007. 404 p.
107. Tomuleț, V. Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828). În: *RIM*. Chișinău, 2013, nr. 2, p. 55-78.
108. Tomuleț, V. Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii '20-'40 ai secolului al XIX-lea. În: *Tyragetia*. Vol. VIII. Chișinău, 2014, nr. 2, p. 121-137.
109. Tomuleț, V. Negustori bulgari în structura etnică a burgheziei comerciale din Basarabia (1812-1868). În: *Бесарабските българи: история, култура и език*. Кишинев, 2014, p. 120-138.
110. Tomuleț, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei și Republicii Moldova*. Chișinău: CEP USM, 2002. 423 p.
111. Tufeanu, M. *Cartierul bulgăresc al Târgoviștei*. Târgoviște: Pidner, 2006. 142 p.
112. Velichi, C. Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812. În: *Romanoslavica*. Vol. VIII. București, 1963, p. 27-58.
113. Velichi, C. Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828-1834. În: *Romanoslavica*. Vol. XI. București, 1965, p. 67-116.
114. Vianu, S. Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman și cucerirea independenței. În: *Studii. Revista de istorie și filosofie*. An. 6. Vol. II. București, 1953, p. 65-95.

Literatura în limba franceză:

115. De Béarn, Hector. Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie. Paris. 1828. În: Analele Dobrogei. Cernăuți, 1928. Vol. IX, p. 174-214.
116. Journal des campagnes faites au service de la Russie, par le comte de Langeron (1809). În: Documente privitoare la istoria românilor. Vol. III. Supliment 1: 1709-1812. Culese de A. I. Odobescu. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1889, p. 176-183.

Literatura în limba rusă:

117. Анцупов, И. Изменения соотношения земледелия и животноводства на юге Бессарабии в дореформенный период. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1965 г. Москва, 1970, с. 280-289.
118. Аствацатуров, Г. Болгары – 200 лет в Парканах. Бендеры: Полиграфист, 2006. 208 с.
119. Багратион в Дунайских княжествах: Сборник документов. Сост. Н. В. Березняков. В. А. Богданова. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1949. 120 с.
120. Бакалов, С. Главче: молдавский боярский и бессарабский дворянский род болгарского происхождения. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 81-94.
121. Бакуров, К., Петков, С. Болгарские колонисты юга Украины (историографический обзор). În: Болгарське населення Півдня України: дослідження і документи. Вип. I. Запоріжжя, 1993, с. 5-9.
122. Баллас, М. Виноделие в России (историко-статистический очерк). Ч. 5. Южная Россия (Бессарабия, Херсонская, Подольская и Екатеринославская губернии). СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1899. 455 с.
123. Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание. СПб.: Тип. высочайше утв. т-ва „Общественная польза”, 1892. 272 с.
124. Бачинский, А. Д. Основные этапы крестьянско-казацкой колонизации Буджакской степи и Низовий Дуная в XVIII-начале XIX вв. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1964. Кишинев, 1966, с. 325-331.
125. Белова, Е. Миграционная политика на юге Российской империи и переселение болгар в Новороссийский край и Бессарабию (1751-1871). Москва: РГОТУПС, 2004. 230 с.
126. Бернштейн, С. Основные этапы переселения болгар в Россию в XVIII-XIX веках. În: Сов.Слав. Москва, 1980, № 1, с. 42-52.
127. Бернштейн, С. Страница истории болгарской иммиграции в Россию во время русско-турецкой войны 1828-1829 гг. În: Учен.Зап. Т. I. Москва–Ленинград, 1949, с. 327-342.
128. Булгар, С. История города Комрата. Кишинев: Reclama, 2008. 310 с.

129. Булгар, С. Представители колонистской элиты среди крупных бессарабских землевладельцев XIX – начало XX века: Григорий Иванович Цанко-Кылчик (1852-1924 гг.). În: Studii de arhondologie și genealogie. Vol. I. Chișinău, 2014, с. 207-219.
130. Булгар, С. Страницы истории города Вулканешты. Первая часть. Кишинев: Tipogr. Centrală, 2010. 688 с.
131. Булгар, С., Думиника, Ив. Три османских документа о реэмиграции болгар в болгарские земли в период русско-турецкой войны 1828-1829 гг. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 106-114.
132. Булгар, С., Кылчик, Ф. История села Казаклия Kazayak. 1812-2012. Кишинев: Balacron, 2012. 524 с.
133. Варзопов, Ф. Кукеры – обряд во время масленицы у болгар. În: КЕВ. Кишинев, 1877, № 9, с. 386-391.
134. Военно-географическое и статистическое описание Одесского округа. Бессарабский район. Приложения. Одесса: Типо-лит. Штаба Одес. воен. окр., 1907. 359 с.
135. Военный энциклопедический лексикон. Т. XI. СПб.: Типогр. Глав. Штаб. Е.И.В. по военно-учебн. заведениям, 1856. 673 с.
136. Ганчев, А. Процесс адаптации болгарских переселенцев к новым условиям Бессарабии на протяжении первой половины XIX века. În: Одеська болгаристика. Одесса, 2005-2006, № 3-4, с. 13-24.
137. Гарабедян, А., Р. Комсалова. Переселение болгар и сербов в Россию во время Петра Великого и его наследников. În: Сеоба Срба у Руско царство половинном 18 века. Нови Сад, 2005, с. 146-163.
138. Генерал Багратион. Сборник документов и материалов. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1945. 280 с.
139. Грек, И. Гюлмян–Дюльмен–Яровое (Очерки истории болгарского села в Бессарабии). Кишинев: S.Ș.B., 2006. 264 с.
140. Грек, И. О проектах планов устройства выходцев из-за Дуная на положении казачьих войск на юге России в конце XVIII – начале XIX в. În: Изв. АН МССР. Сер. общ. наук. Кишинев, 1976, № 3, с. 46-54.
141. Грек, И. Общественное движение и классовая борьба болгар и гагаузов юга России (конец 20-х – середина 50-х гг. XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1988. 137 с.
142. Грек, И. Органы управления «задунайскими переселенцами» в первой половине XIX в. În: Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. Кишинев, 1995, с. 33-59.
143. Грек, И. Школа в болгарских и гагаузских поселениях юга Российской империи в первой половине XIX века. Кишинев: Штиинца, 1993. 105 с.
144. Грек, И., Забунов, И. Новые документы о движении бессарабских болгар в поддержку второго браильского бунта 1842 г. În: Известия АН МССР. Серия общественных наук. Кишинев, 1974, № 1, с. 65-72.

145. Грек, И., Руссев, Н. 1812 – поворотный год в истории Буджака и «задунайских переселенцев». Кишинев: Stratum Plus, 2011. 142 с.
146. Грек, И., Червенков, Н. Биография Петра Ганчева: неизвестные страницы. În: Дунав-Днестър. Т. I. Кишинев, 2007, с. 48-56.
147. Гросул, Г., Даниленко, Р. Документы об участии волонтеров Дунайских княжеств и балканского полуострова в русско-турецкой войне 1806-1812 годов. În: Тр. ЦГА МССР. Т. I. Кишинев, 1962, с. 120-134.
148. Гросул, Я. С. Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.). Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956. 398 с.
149. Гросул, Я. Труды по истории Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1982. 315 с.
150. Гросул, Я., Будах, И. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 603 с.
151. Гросул, Я., Будах, И. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1972. 604 с.
152. Демиденко, Л. Культура и быт болгарского населения УССР (на материалах колхозов Болградского района Одесской области). Киев: Наукова думка, 1970. 139 с.
153. Державин, Н. Болгарскія колоніи въ Россіи (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губерніи). Матеріалы по славянской этнографіи. Сборник за народни умотворения. Кн. XXIX. София, 1914. 224 с.
154. Дёмин, О. Русификация в сфере образования болгарского населения Северного Причерноморья в XIX веке: Археология политики. În: БСП. Изследвания и материали. Том IX. Одеса, 2006, с. 145-152.
155. Димитров, Д. Болгарское переселение в Украину и Крым. În: Сборник работ студентов-выдвиженцев, аспирантов и научных работников. Ленинград, 1931, с. 71-89.
156. Дмитриев, П. Народнонаселение Молдавии: по материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг. Кишинев: Штиинца, 1973. 155 с.
157. Добров Л. Южное славянство, Турция и соперничество европейских правительств на Балканском полуострове. Историко-политические очерки. СПб.: Тип. Н. А. Лебедева, 1879. 657 с.
158. Договоры России с Востоком. Политические и торговые. СПб.: Тип. О. И. Бакста, 1869. 326 с.
159. Дружинина, Е. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). Москва: Изд-во АН СССР, 1955. 368 с.
160. Дружников, Ю. Узник России: по следам неизвестного Пушкина. Москва: Книжица, 2002. 656 с.
161. Дыхан, М., Змиевский, С., Чижевский, И. Задунаевка. În: История городов и сел Украинской ССР. Одесская область. Киев, 1978, с. 204.
162. Думиника И. Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторические аспеты. Кишинэу: S.Ş.B., 2012. 276 с.

163. Ешану, А. Школы Кишинева во второй половине XVIII – начале XIX в. În: Известия АН МССР. Серия общественных наук, Кишинев, 1978, № 2. с. 87-93.
164. Жуков, В. Города Бессарабии (1812-1861). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964. 252 с.
165. Заблоцкий-Десятовский, А. П. Графъ П. Д. Кисилевъ и его время. Материалы для истории Александра I, Николая II и Александра II, Т. I. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1889. 422 с.
166. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том первый. Изданный под редакцией А. Н. Егунова. Кишинев: Печатано в типографии областного правления, 1864. 618 с.
167. Защук, А. Материалы для географии и статистического описания России. Бессарабская область. Ч. 1. СПб., б.и., 1862. 562 с.
168. Защук, А. Этнография Бессарабской области. În: ЗООИД. Т. V. Одесса, 1863, с. 491-586.
169. Зеленчук, В. Населения Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы). Кишинев: Штиинца, 1979. 286 с.
170. Златова, В., Златов, И., Георгиев, Ф. Камчик (с. Заря Саратовского района). Заря: Смил, 2003. 540 с.
171. Иванов, Е., Коронелли, Д. Книга Коронелло. Исторические исследования. Мемуары. Москва: Евгарм, 2011. 264 с.
172. Иванов, И. Сборник статей о некоторых выдающихся событиях в современной жизни болгар. Кишинев: Типо-лит. Ф. П. Кашевского, 1896. 225 с.
173. Иовва, И. Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии (первая половина XIX века). Кишинев: Штиинца, 1986. 260 с.
174. История Молдавии. Документы и материалы. Т. 2. Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского. Сборник документов. Сост. К. П. Крыжановская, Е. М. Руссев. Под. ред. Л. В. Черепнина. Гл. ред. С. Я. Афтенюк и др. Кишинев: Госиздат. Молдавии, 1957. 691 с.
175. Кабузан, В. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858). Москва: Наука, 1976. 306 с.
176. Кабузан В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII – первая половина XIX в.). Кишинев: Штиинца, 1974. 158 с.
177. Казаков, Н. Борьба декабриста А. П. Юшневского за права и привилегии болгарских переселенцев в Бессарабии в 1816-1817 гг. În: ДСИИ АН СССР. Вып. 2. Москва, 1957, с. 31-56.
178. Казаков, Н. Из истории русско-болгарских связей в период войны с Турцией (1806-1812). În: ВИ. Москва, 1955, № 6, с. 42-55.
179. Казанакли, П. Твардица. În: КЕВ. Кишинев, 1873, № 18, с. 664-669; № 19, с. 692-702; № 20, с. 731-735

180. Кайряк, П. Родословные древа Тараклии. Книга вторая. Кишинев: S.Ș.B., 1999. 140 с.
181. Караулан, Д. Село Кулевча. Прошлое и настоящее. Одесса: Печатный дом, 2009. 192 с.
182. Кассо, Л. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1913. 236 с.
183. Кеппен, П. И. Об этнографической карте европейской России П. Кеппена, изданной Императорским Русским географическим обществом. СПб.: Тип. Академия Наук, 1852. 40 с.
184. Киранов, С. Борьба приходского священника с предрассудками и суевериями прихожан-болгар. În: КЕВ. Кишинев, 1875, № 21, с. 770-788; № 22, с. 818-823.
185. Киранов, С. Рассказ бессарабского священника о страданиях под турецким игом православных болгар, бежавших из Турции в Россию в 1830 году и поселившихся в Бессарабии. În: Православные храмы в болгарских и гагаузских селениях юга Украины и Молдовы. Болград, 2005, с. 226-236.
186. Клаус, А. Наши колонии. Материалы по истории и статистики иностранной колонизации в России. Вып. I. СПб.: Тип. В. В. Нусвальда, 1869. 516 с.
187. Козак, И. Дезгинже, болгарский приход Бендерского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1878, № 6, с. 233-254.
188. Котенко, И. Из истории освободительного движения в Молдавии в период русско-турецкой войны 1768-1774 гг. În: Учен. зап. ТПИ. Вып. 3. Тирасполь, 1957, с. 23-42.
189. Краснов, П. Всевеликое Войско Донское. În: Архив русской революции. Т. 5. Берлин, 1922, с. 97-120.
190. Кышлалы, Г. Архивные сведения о заселении задунайскими переселенцами Пруто-Днестровского междуречья на примере жителей селения Авдарма. În: Авдарма: 450 лет истории (1563–2013). Кишинев, с. 76-85.
191. Кышлалы Г., Реулец Л. Архивные источники начала XIX в. по формированию гагаузского и болгарского населения Буджака (источниковедческий анализ). În: Курсом развивающейся Молдовы. Сборник статей. Т. 10: Личность и группа: векторы трансформационных изменений. Москва, 2010, с. 141-154.
192. Кышлалы, Г., Реулец, Л. Перепись задунайских переселенцев в Бессарабии 1818 г.: именные списки и итоговые ведомости. În: Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014, с. 95-105.
193. Кутузов в Дунайских княжествах. Сборник документов. Сост. Н. Березняков, В. Богданова. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1948. 138 с.
194. Кутузов, М. И. Документы. Сборник документов. Под ред. Л. Г. Бескровного. Т. II. Москва: Военное издательство, 1951. 609 с.
195. Кутузов, М. И. Документы. Сборник документов под ред. Л. Г. Бескровного. Т. III (1808-1812). Москва: Военное издательство, 1952. 1027 с.

196. Лашков, Л. Историко-статистическое описание Кишиневской Георгиевской церкви. În: КЕВ. Кишинев, 1878. № 14, с. 533-550; № 15, с. 659-671; № 16, с. 706-715; № 17, с. 735-747; № 19, с. 822-833.
197. Липранди, И. П. Восточный вопрос и Болгария. «Чтения в Обществе истории и древностей российских», Москва, 1868, кн. I, отд. III. 140 с.
198. Липранди, И. П. Из дневника и воспоминаний И. П. Липранди. În: Русский архив. СПб., 1866. Кн. 4, с. 1393-1491.
199. Липранди, И. П. Обзорение пространства, служившего театром войны России с Турцией с 1806 по 1812 г. СПб.: В типографии департамента Генерального штаба, 1854. 95 с.
200. Липранди, И. П. Особенности войн с турками. Отрывок из книги «Некоторые замечания по поводу двух статей под заглавием „Малая война”». СПб.: Изд. Л. В. Фомин, 1877. 200 с.
201. Макрицкий, И. Закон Божий и инородцы Бессарабии. În: КЕВ. Кишинев, 1908, № 26, с. 983-986.
202. Малай, К. Приход Чок-Майдана Бендерского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1875. № 20, с. 830-843; № 24, с. 908-912.
203. Манолов, И. Родословные древа с. Кайраклия. Кишинев: S.Ş.B. 2009. 160 с.
204. Медведева, О. Российская дипломатия и эмиграция болгарского населения в 1830-е годы. În: *Сов.Слав.* Москва, 1988. № 4, с. 24-33.
205. Мещерюк, И. Анतिकрепостническая борьба гагаузов и болгар Бессарабии в 1812–1820 гг. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1957. 120 с.
206. Мещерюк, И. Массовое движение в поселениях (1842-1844 гг.). În: История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины. Кишинев, 1999, с. 61-122.
207. Мещерюк, И. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834 гг. (Из истории развития русско-болгарских дружеских связей). Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1965. 208 с.
208. Мещерюк, И. Развитие тонкорунного овцеводства в Буджаке в 1808-1856 гг. În: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. Минск, 1964, с. 412-420.
209. Мещерюк, И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии (1808-1856 гг.). Кишинев: АН МССР, Ин-т истории, 1970. 341 с.
210. Мисержи, Д. Дельжилер Бессарабии. Одесса: Астропринт, 2004. 312 с.
211. Михайловский-Данилевский, И. Описание турецкой войны в царствование императора Александра I с 1806 по 1812. Ч. 1. СПб.: Типография штаба отдельного корпуса внутренней стражи, 1843. 280 с.
212. Мохов, Н. А. Дружба ковалась веками. Кишинев: Штиинца, 1980. 280 с.
213. Мошин, О., В. Копущу. Протоиерей Михаил Чакир: служение Богу и ближним к 75-летию со дня кончины протоиерея Михаила Чакира. Кишинев: Cuvântul-ABC, 2013. 86 с.

214. Мурзакевич, Н. А. Поездка в Крым в 1836 году. În: ЖМНП. СПб, 1837, № 13, с. 625-691.
215. Мунтян, М. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. În: Учен. зап. КГУ: Серия историческая. Том 117. Кишинев, 1971, с. 4-23.
216. Нефталимов, Е. Из села Гайдар Бендерского уезда. Письмо в редакцию. În: КЕВ. Кишинев, 1872, № 14, с. 446-448.
217. Ниякий, В. Заговор болгар в Дунайских княжествах и на Юге России в 1841-1842 годах. În: Научные доклады Высшей школы. Исторические науки. Москва. 1959, № 2, с. 121-140.
218. Новаков С. К истории развития шелководства в селениях болгар и гагаузов в южной Бессарабии в конце XIX – начале XX в. În: Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX-XX вв.). Страницы истории и культуры. Кишинев, 2010, с. 113-121.
219. Новаков, С. Контакты и взаимозаимствования в сфере крестьянского материального производства среди колонистов болгарского и немецкого водворения на юге Бессарабии в XIX – начале XX в. În: Ежегодник Института межнациональных исследований. Том I. Кишинэу, 2000, с. 41-46.
220. Новаков, С. Первые шаги на пути к свету и знаниям в бессарабском Кортене. În: ЕИМИ АН РМ. Т. V. Кишинев, 2004, с. 44-48.
221. Новаков, С. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1857-1918). Кишинев: Tipografia Centrală, 2004. 578 с.
222. Новаков, С., Гургуров, Н. Очерки истории кортенских храмов в Молдове и Болгарии. Кишинев: Tipografia Centrală, 2005. 124 с.
223. Новаков, С., Гургуров Н. Село Кортен: времена и судьбы. Кишинев: АНМ, 2009. 533 с.
224. Новаков С., Гургуров Н. Страницы истории с. Кортен. (1830-1995). Кишинэу: Штиинца, 1995. 127 с.
225. Новаков, С., Старостенко, Н. К истории освящения трехпрестольной во имя Преображения Господня, Предтечи Крестителя Иоанна и Архангела Михаила Церкви в колонии Болграде (Бессарабия, 15 октября 1838 г.). În: Славянские культуры в инациональной среде. Кишинев, 1995, с. 112-116.
226. Новаков, С., Червенков, Н. Прошлое и настоящее с. Кирютня. Кишинев: Штиинца, 1980. 93 с.
227. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. XVIII в. – первая половина XIX в. Отв. ред. М. Ф. Шабаева. Москва: Педагогика, 1973. 608 с.
228. Пархомович, И. Деятельность архиепископа Иринарха в период управления им Кишиневской епархией. În: ТБЦИАО. VI-й выпуск. Кишинев, 1911, с. 1-93.
229. Первая всеобщая перепись Российской империи 1897 г. Вып. 3. Бессарабская губерния. СПб.: Издание Центрального Статистического Комитета, 1905. 254 с.
230. Петков, С. Болгарская диаспора в Украине: правовое положение (XVII-XIX вв.). Запорожье: б.и., 1997. 66 с.

231. Писаревский, Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. (По неизданным архивным документам). Москва: Печат. А. И. Снегеревой, 1909. 342 с.
232. Поглубко, К. Весна освобождения. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978. 200 с.
233. Поглубко, К., Забунов, И. Обновленная Твардица. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1980. 140 с.
234. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XXX, 1808-1809. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 1404 с.
235. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XXXVI, 1819. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 734 с.
236. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Т. XL, 1825. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 761 с.
237. Полное собрание законов Российской империи. Собр. II. Т. V, 1830. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1831. 1115 с.
238. Попов, М. Некролог священника с. Чумлекой, Аккерманского уезда о Стефане Киранове. În: КЕВ. Кишинев, 1891, № 24, с. 822-833.
239. Потоцкий, С. Инзов Иван Никитич, генерал от инфантерии, главный попечитель и председатель попечительного комитета об иностранных поселенцах южного края России. Биографический очерк. Бендеры: Типография Е. Натензон-Постан, 1904. 130 с.
240. Потрашков А. С. К вопросу о формировании национальных болгарских частей в составе Молдавской армии (1806-1812). În: Дриновский сборник. Том II. Харьков-София, 2007, с. 155-162.
241. Пыпин, А. Российское Библейское общество. În: Вестник Европы. Т. 4. Москва, 1868, № 8. с. 676-707.
242. Пушков, И. Документальные и нарративные материалы по истории Боградской гимназии. În: Південна Україна XVIII-XIX століття: записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. Запоріжжя, 2001, Вип. 6, с. 289-292.
243. Пушков, И. Символ единения народов Бессарабии. Исторический очерк о Спасо-Преображенском соборе города Болграда. Болград: б.и., 2008. 111 с.
244. Радлов, В. В. Образцы народной литературы тюркских племен. Часть X. Наречия бессарабских гагаузов. СПб.: Тип. Имп. АН, 1904. 346 с.
245. Реулец, Л., Кышлалы, Г. Первая перепись задунайских переселенцев в Бессарабии как исторический источник. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 92-106.
246. Розуменко, Ю. Этнографическое изучение населения Юга Украины в XIX – начале XX века. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. Минск, 1986. 19 с.

247. Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769-1812). Под ред. Н. А. Мохова и Д. М. Драгнева. Кишинев: Штиинца, 1984. 295 с.
248. Свиньин, П. Описание Бессарабской области. În: ЗООИД. Т. VI. Одесса, 1867, с. 175-320.
249. Свод законов Российской империи. Т. XII, ч. 2. СПб.: Тип. Второго отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. 591 с.
250. Семенова, И. Участие молдавского народа в русско-турецкой войне 1787-1791 гг. În: Учен. зап. ИИЯК МФАН ССР. Т. VI (Серия историческая). Кишинев, 1957, с. 67-98.
251. Середонин, С. Исторический обзор деятельности Комитета министров. Т. 1. СПб.: Канцелярия Ком. министров, 1902. 607 с.
252. Скальковский, А. Болгарскія колоніи в Бессарабіи и Новороссійскомъ крае. Статистическій очеркъ А. Скальковскаго. СПб.: Въ Типографіи Министерства Внутренних Дел, 1848. 132 с.
253. Скальковский, А. Землепашество в Новороссийском крае. În: ЖМВД. Т. 35. СПб., 1851, с. 61.
254. Скальковский, А. А. О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. În: ЖМНП. СПб. 1843, № 11, с. 104-130; № 12, с. 147-190
255. Скальковский, А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. 2. Хозяйственная статистика Новороссийского края. Одесса: Типография Л. Нитче, 1853. 552 с.
256. Скальковский, А. Сравнительный взгляд на Очаковскую область в 1790 и 1840 гг. În: ЗООИД. Т. I. Одесса, 1844, с. 257-273.
257. Стадницкий, А. Построение Болгарской церкви в г. Аккермане. În: КЕВ. Кишинев, 1894, № 10, с. 320-328.
258. Станчев, М. Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Том 1 (1711-2006). Статистический сборник. София: АИ „Марин Дринов”, 2009. 619 с.
259. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленное при гражданской съемке Бессарабии, производившей по высочайшему повелению размежевание земель оной на участки с 1822 по 1828 г. Аккерман: Типография И. М. Гренштейна, 1889. 526 с.
260. Стевен, Х. Состояние разных отраслей сельского хозяйства в болгарских и немецких колониях Бессарабии (известия и донесения министру государственных имуществ). În: ЖМГИ. СПб., 1843, № 5, с. 124.
261. Стойков, Н. Религиозно-нравственное состояние болгарских колоний в Бессарабии со времени их основания до настоящего времени. În: КЕВ. Кишинев, 1910, № 36, с. 1267-1280; № 37, с. 1307-1311; № 38. с. 1355-1366; № 41, с. 1463-1478; № 42, с. 1510-1516; 1911, № 1-2, с. 5-14; № 4, с. 142-152.

262. Стойнов, Г. С. Кирсово: 180 лет Башкѹѹ. Кирсово в прошлом и настоящем. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1990. 128 с.
263. Стурдза, А. Воспоминания об Иване Никитиче Инзове. În: Москвитянин. Москва, 1847, кн. 1, с. 217-228.
264. Сумароков, П. Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году с историческим и топографическим описанием всех мест. Москва: Унив. тип. Ридигера, 1800. 250 с.
265. Терехина, И., Нудельман, А. Документы об участии населения Молдавии в боевых действиях русских войск во время русско-турецких войн XVIII – нач. XIX вв. În: Труды Государственного историко-краеведческого музея Молдавии. Кишинев, 1960, с. 43-60.
266. Фадеев, А. М. Воспоминания. În: Русский архив. СПб., 1891, № 2, с. 289-329; № 3, с. 385-424; № 4, с. 463-494.
267. Федоров, М. Описание церкви и прихода села Задунаевки, Аккерманского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1876, № 21, с. 789-794; № 22, с. 859-865.
268. Фельдмаршал Кутузов. Сборник документов и материалов. Под ред. Н. М. Коробкова. Москва: Военное издательство, 1947. 332 с.
269. Хайдарлы, Д. Юг Пруто-Днестровского междуречья в XVII – начале XIX вв.: этно-миграционные аспекты. În: Курсом развивающейся Молдовы. Т. 2. Москва, 2007, с. 480-496.
270. Халиппа, И. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 г. În: ТБГУАК. Т. III. Кишинев, 1907, с. 1-230.
271. Халиппа, И. Сведения о состоянии церквей в Бессарабии 1812-1813 гг. În: ТБГУАК. Т. III. Кишинев, 1907, с. 231-296.
272. Чакир, Д. Биографический очерк рода и фамилии Чакир. În: Страницы истории и литературы гагаузов XIX – начала XX вв. Кишинев, 2005, с. 21-55.
273. Чакир, Д. Историко-статистическое описание церкви и прихода с. Исерлия, Аккерманского уезда. În: КЕВ. Кишинев, 1891, № 17, с. 524-535; № 19, с. 610-618; № 20, с. 628-639; № 21, с. 686-690; № 22, с. 736-742; № 23, с. 776-784.
274. Червенков, Н. История Петро-Павловской церкви села Чийшия (Городнее). Кишинев: S.Ş.B., 2013. 240 с.
275. Червенков, Н., Думиника, И. Тараклии – 200 лет. Науч. ред. Калчо К. Калчев. Том I (1813-1940). Кишинев: S.Ş.B., 2013. 608 с.
276. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. Гл. ред. Н. Станко. Одесса: Астропринт, 2003. 788 с.
277. Шабашов, А. К вопросу о переселении болгар и гагаузов в Российскую империю и Бессарабию. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 107-117.
278. Шабашов, А., Челак, Е., Дыханов, В. Кубей и кубейцы. К 190-летию основания села Червоноармейское. Одесса: Анна, 1999. 32 с.

279. Шишмарев, В. Романские поселения на юге России. Ленинград: Наука, 1975. 244 с.
280. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. I. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1890. 495 с.
281. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXV. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1898. 478 с.
282. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXXIVa. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1890. 960 с.
283. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XXXIXa. СПб.: Типо-литография И. А. Ефрона, 1903. 962 с.
284. Энциклопедический словарь. Издатели Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Т. XLa. СПб.: Тип. АО Брокгауз-Ефрон, 1904. 956 с.

Literatura în limba bulgară

285. Арnaudов, М. Селимински. Живот, дело, идеи. 1799-1867. София: Придворна печатница, 1938. 600 с.
286. Атанасов, П. Преселения на българите след падане на Второто Българско царство до 1856 година. În: ОП. София, 1937, № 10, с. 386-494.
287. Боев, Р. Българският доброволчески корпус в руската армия от 1829 г. În: ВИС. София, 1978, кн. 4, с. 84-90.
288. Велики, К. Браилските бунтове 1841-1843. София: Издателство на БАН, 1968. 333 с.
289. Велики, К., Трайков, В. Българската емиграция във Влахия след русско-турската война 1828-1829 гг.: Документи. София: БАН, 1980. 409 с.
290. Гандев, Х. Проблеми на Българското Възраждане. София: Наука и изкуство, 1976. 855 с.
291. Грачев, В. П. Към въпроса за преселването на българи в Русия в началото на XIX в. (1800-1806 г.). În: Българското Възраждане и Русия. София, 1981, с. 264-287.
292. Грек, И. Българските доброволци (волонтери) от 1828-1829 година. În: Векове. София, 1975, № 5, с. 8-20.
293. Грек, И., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София: Издателска къща „Христо Ботев”, 1993. 296 с.
294. Греков, М. Спомени. София: Отечествен фронт, 1971. 330 с.
295. Динеков, П. Проф. Стоян Романски (1882-1859). În: П. Динеков. По следите на българската литература и наука. София: Наука и изкуство, 1988, с. 189.
296. Дихан, М., Митев, Й. Ценни документи в Одеския архив за Браилските бунтове 1841-1842 г. În: ИИИ БАН. Т. XIV-XV. София, 1964, с. 455-467.
297. Дойнов, Ст. Българите и руско-турските войни. 1774-1856. София: Народна просвета, 1987. 238 с.

298. Дойнов, Ст. Българите в Укарайна и Молдова през Възраждането 1751-1878. София: Академическо издателство „Марин Дринов“, 2005. 362 с.
299. Дойнов, Ст. Българското националноосвободително движение 1800-1812. София: БАН, 1979. 217 с.
300. Дойнов, Ст. Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. În: Българското Възраждане и Русия. София, 1981, с. 290-316.
301. Думиника, И. Българските преселници в Бесарабия в края на XVIII–първата половина на XIX в. в историографията. Науч. ред. К. Калчев, Н. Червенков. Кишинев: S.Ş.B., 2015. 440 с.
302. Дундаров, И. Живите трофеи или откъде се взеха в Русия толкова много българи. Български колонии в Съветския Съюз и родствените им метрополии в България. În: Отечество. София, 1990, бр.10-13.
303. Дундаров, И., В. Пелин. Грамотите на молдовските князе за приемането и настаняването на българи в Молдова през 1790-1810 г. Ямбол: Издателска къща „Жельо Учков“, 2005. 148 с.
304. Дякович, В. Българска Бесарабия. Историко-етнографски очерък съ спомени за генерала Иван Колев отъ съучениците му по гимназия съотечественици: Вл. Дякович, Д. И. Николаев, П. Бачурски и д-р К. Бачурски. София: Печатница на Акц. Д-во „Радикал“, 1918. 246 с.
305. Дякович, В. Българите в Бесарабия. Кратък исторически очерк с пет приложения. София: б.и., 1930. 118 с.
306. Енциклопедия „България“. Т. 5. София: БАН, 1986. 878 с.
307. Занетов, Г. Българските колонии в Русия. În: ПСпБКД. Средец, 1891, №№ 37-38, с. 177-193; 1892, № 39, с. 378-385; 1895, № 48, с. 849-898.
308. Златарски, В. Политическата роля на Софрония Врачански през руско-турската война 1806-1812 г. În: ГСУИФФ. София, 1923, № 19, с. 3-85.
309. Иречек, К. История на българите (с поправки и добавки от самия автор). Под ред. на П. Петров. София: Изд. на ред. Научно списание, 1978. 766 с.
310. Иречек, К. Княжество България. Т. 2. Пловдив: Издател Хр. Данов, 1899. 943 с.
311. История на България. Том пети (Българско Възраждане XVIII – средата на XIX в.). Гл. отг. ред. Н. Тодоров. София: БАН, 1985. 559 с.
312. Казанджиев, Г. Преселение на българи в Бесарабия. 1765-1878 г. Добрич: Матадор 74, 2011. 247 с.
313. Калчев, К. Доктор Анастасия Головина – една забравена българка. Велико Търново: ИК „Витал“, 1996. 256 с.
314. Калчев, К. Българската етническа общност в Бесарабия (XIX–XX в.). Възникване, развитие, принос в общонационалните процеси. Велико Търново: Унив. Изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 2009. 262 с.

315. Кирова, М. „Голямото преселение” от Сливенско през 1830 година – някои исторически проекции. În: Българската емиграция през Възраждането. Сливен, 2003, с. 93-97.
316. Кирова, М. Поглед върху изселническия процес в Сливенско след Руско-турската война от 1828-1829 г. În: Население. София, 1998, кн. 1-2, с. 157-164.
317. Кирова, М. „...Та се разсипа Урумели, 1830 лето” (за голямото преселение на сливенци след Одринския мир). În: Проблеми на Възраждането в Югоизточна България. Т. I. Варна, 2003, с. 94-100.
318. Конобеев, В. Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. София: Наука и изкуство, 1972. 453 с.
319. Косев, Д. Просветното движение в България през първата половина на XIX в. În: ИПр., София, 1945-1946, № 2, с. 172-192.
320. Косев, Д., Дикулеску, В., Паскалева, В. За положението и стопанската дейност на българската емиграция във Влашко през XIX в. (До руско-турската война 1877–1878 г.). În: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Т. I (XII-XIX в.). София, 1968, с. 285-371.
321. Косев, К. Документи в съветските държавни архиви за Браилския бунт от 1842 г. În: Г. С. Раковски. Възгледи, дейност и живот. Т. 2. Документални материали. София, 1968, с. 165-199.
322. Маждракова-Чавдарова, О. Градиво за историята на Болградската гимназия и за българи – учители и учащи се в Южна Русия (60-е-70-е гг. на XIX в.). În: ИДА. София, 1992, кн. 64, с. 329-352.
323. Малешкова, А., Д. Димов, Н. Куртев. Валя Пержей (историята на селото). Кишинэу: Изд. „Родно слово”, 1998. 160 с.
324. Манко, В. Второ масово преселване на българите в Русия в период на руско-турската война 1828-1829 г. În: ВИС. София, 1966. № 2, с. 53-60.
325. Милчев, В. Ролята на австро-турското съперничество на Балканите за преселването на българи в Руската империя през първата половина на XVIII в. În: СпБАН. София, 2010, кн. 6, с. 26-33.
326. Минчев, Д. Н. Неизвестни документи за българите-бесарабци. În: Светоглас. София, 1939-1940, № 7-8, с. 2-8.
327. Муртузалиев, С. Емиграция на българи в Пруто-Днестровското междуречие през XV в. – началото на XVII в. БСП. Изследвания и материали. Том втори. Велико Търново, 1993, с. 74-82.
328. Мутафчиева, В. Кърджалийско време. София: Издателство на БАН, 1993. 415 с.
329. Мучинов, В. Миграционна политика на Османската империя в българските земи през XIX век. (до 1878 г.). София: Издателство „Регалия-6”, 2013. 270 с.
330. Начов, Н. Калофер в миналото, 1707-1877. София: Калоферска дружба в София, 1927. 654 с.

331. Недков, Б. Браилските бунтове (1841-1842) (турски документи). În: В памет на академик Михаил Димитров. Изследвания върхо Българското възраждане. София, 1974, с. 697-734.
332. Нейков, Б. Факийско предание. Сбирка от народния живот. София: ДП „Георги Димитров”, 1984. 374 с.
333. Николова, Ю. Сава Радулов. София: Народна просвета, 1989. 107 с.
334. Положението на българския народ под турско робство. Документи и материали. Съставил и редактирал Николай Тодоров. София: БАН, 1953. 464 с.
335. Поглубко, К. През равнините към Балкана. София: Отечествен фронт, 1979. 177 с.
336. Радкова, Р. Към предисторията на Болградската гимназия. În: Векове. София, 1978, № 3, с. 41-45.
337. Радкова, Р. Нови данни за просветно-църковното състояние на българските колонии в Новорусийския край и Бесарабия през първата половина на XIX в. În: ИБИД. Том 32. София, 1978, с. 101-135.
338. Раковски, Г. С. Преселение в Русия или Руската убийствена политика за българите. София: Скоро-печатница на К. Т. Кушлев, 1886, 28 с.
339. Рачева, В. Руската преселническа политика, българите и Одринският мир от 2 септември 1829 г. În: ГСУИФ. Т. 100. София, 2012. с. 175-239.
340. Романски, Ст. Браилски историйки. 1841-1845. Студии и документи. София: Държавна печатница, 1915. 143 с.
341. Романски, Ст. Българит във Влашко и Молдова. Документи. София: Държавна печатница, 1930. 685 с.
342. Румелийски делници и празници от XVIII век. Сборник на документи. Ред. Н. Хайтов. София: Отечествен фронт, 1978. 377 с.
343. Славова, С. Участие на преселници българи в Бесарабия и Южна Русия в борбата за освобождението на българите от турско иго (1841-1876). În: ИДА. София, 1968, кн 15, с. 209-238.
344. Стефанов, И. Спомени за българската църква „Св. Преображение”. În: Българска Бесарабия. София, 1938, 28 ноември, с. 10.
345. Сюпюр, Е. Българските училища в Румъния през XIX век. Документи 1858-1877. София: АИ „Марин Дринов”, 1999, 578 с.
346. Табаков, С. История на град Сливен. Том II. София: Печатница С.М. Стойков, 1924. 605 с.
347. Титоров, Й. Българите в Бесарабия. София: Печатница на Г. А. Ножаров, 1903. 352 с.
348. Тодоров, Н., Трайков, В. Гръцкото въстание от 1821-1829 г. и българите. În: ИПр. София, 1971, №2, с. 3-34.
349. Трайков, В. Българската емиграция във Влашко след руско-турската война от 1828-1829 г. În: Одринският мир от 1829 г. и балканските народи. София, 1981, с. 153-162.

350. Трайков, В. Георги Стойков Раковски. Биография. София: БАН, 1974. 407 с.
351. Трайков, В., Н. Жечев. Българската емиграция в Румъния XIV век – 1878 година и участието и в стопанския, общественно-политическия и културния живот на румънския народ. София: Наука и изкуство, 1986. 390 с.
352. Турски документи за Македонската историја. 1827-1839. Т. V. Скопје: Институт за национална историја, 1958. 219 с.
353. Хаджиниколова, Е. Българското население в южните области на Русия (1856-1876). София: БАН, 1987. 197 с.
354. Хиландарски Паисий. Славянобългарска история. Под редакция на Петър Динеков, София: Български писател, 1989. 127 с.
355. Христов, Хр. В. Североизточна България по време на руско-турската война от 1828-1829 г. În: ВИС. София, 1980. № 4, с. 38-47.
356. Христоматия по старобългарска литература. Под. ред. П. Динеков, К. Куев, и Д. Петканова. София: Наука и изкуство, 1961. 469 с.
357. Челак, Е. Училищното дело и културно – просветният живот на българските переселенци в Бесарабия (1856-1878). София: ЛИК, 1999. 243 с.
358. Челак, Е. Църквата „Света Параскева” в село Твърдица (Република Молдова): основане и дейност. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. Кишинев, 2013, с. 137-158.
359. Червенков, Н. Създаване на черквите в българските колонии в Бесарабия през първата половина на XIX в. În: БСП. Изследования и материали. Том четвърти. Велико Търново, 1995, с. 169-179.
360. Язаджи, З. Из историята на Твърдица, Република Молдова. Т. 2: Родословни дървета. Шумен: Химера, 2016. 538 с.

Literatura în limba ucraineană:

361. Бачинський, А. Адміністративно-політичне управління Буджацьким степом і пониззям Дунаю (XVIII – початок XIX ст.). În: Архіви України. Київ, 1966, № 5, с. 17-23.
362. Ганчев, О., Мільчев, О., Пригарін, О. «Туканци»: питання формування однієї субетнічної групи болгар України. În: З любов'ю до народів: ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Наулка з нагоди 80-річчя від дня народження. Київ, 2013, с. 95-108.
363. Лясота, Л. Етапи формування правового статусу болгарських колоністів на півдні Бесарабії на початку XIX ст. În: Історичне краєзнавство Одещини. Вип. 5. Одеса, 1994, с. 7-11.
364. Мільчев, В. Болгари в системі іноземної цивільної колонізації в Україні (1762-1768 рр). În: Българска Бесарабия (Страницы от историята на българите в Бесарабия и Приазовието). Випуск втори. Болград, 2003, с. 30-42.
365. Мільчев, В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724-1800 рр. Київ-Запоріжжя: Тандем-У, 2001. 198 с.

ANEXE

ANEXA 1
DATE STATISTICE

**Tabelul A.1.1. Datele statistice privind emigranții bulgari din sud-estul Țării Moldovei
(octombrie 1811)**

№	Denumirea localității	Numărul familiilor	Numărul de persoane de sex masculin	Numărul de persoane de sex feminin	În total, locuitori bulgari
Ținutul Tomarova					
1	Tomarova (Reni)	68	158	126	284
2	Cișmetioi	45	126	82	208
3	Otutulicioi	66	149	126	275
4	Caragaci	27	62	47	109
5	Cartal Petricica	12	23	24	47
6	Bolboca	53	124	114	238
7	Curcio	26	61	48	109
8	Volcânești	55	109	102	211
8	În total, ținutul Tomarova	352	812	669	1 481
Ținutul Ismail					
1	Babili	3	3	8	11
2	Cube	7	194	171	365
3	Satalîk-Aji	16	42	39	81
4	Ediburno	3	6	5	11
5	Dolutioi	17	30	31	61
5	În total, ținutul Ismail	46	275	254	529
Ținutul Bender					
1	Enitioi	28	62	61	123
2	Comceac	53	111	86	197
3	Chiriitul	5	10	13	23
4	Dizghengea	4	8	7	15

5	Bezghioz	18	36	34	70
6	Beșalma	20	44	33	77
7	Hirșao	10	24	29	53
8	Komgaz	12	27	26	55
9	Enitioi	28	62	61	123
9	În total, ținutul Bender	178	384	350	734
Ținutul Grecești					
1	Pelinei-Șelește	5	15	9	24
2	Pelinei	12	37	31	68
3	Chășdamgaș	68	160	148	268
4	Șamaili	71	182	162	344
5	Cazaklîi	4	11	6	17
6	Lucești	33	89	64	153
7	Taracli	66	126	145	271
8	Ciobalaccii Tatar	12	29	24	53
9	Cajdamgali	46	101	89	190
10	Tiusuliu	36	99	68	167
11	Tiusuliu Mare	16	32	38	70
12	Chiat	26	58	53	111
13	Docuz baia	25	56	54	110
14	Aluvat	8	19	18	37
15	Cioma	75	153	143	296
16	Hajitioi	23	49	43	92
17	Burceac	29	64	51	115
18	Ciucurmeșe	22	44	49	93
19	Baimacli	15	38	28	66
20	Tartaulu	15	31	28	59
21	Chirgana	2	5	2	7
22	Tartaul	37	85	71	156
22	În total, în ținutul	636	1 483	1 324	2 807

	Greceni				
Ținutul Codru					
1	Capacii	4	11	9	20
2	Ciutma	8	13	15	28
3	Sisiyol	11	24	23	47
4	Sidic	15	26	29	55
5	Taracli	10	25	20	45
6	Iscachioi	9	20	20	40
7	Enikioi	31	58	60	118
8	Șaimaili	17	33	34	67
9	Baimacli	15	20	29	49
9	În total, ținutul Codru	120	230	239	469
Ținutul Hotărniceni					
1	Tomai	28	64	65	130
2	Orac-Murza	10	22	22	44
3	Ceadâr	11	17	21	38
4	Curulu	22	43	46	89
5	În total, ținutul Hotărniceni	71	146	135	281
Ținutul Fălciu					
1	Peicam	29	51	47	98
2	Popeni	4	16	18	91
3	Ticalaci	5	8	5	13
4	Huș	80	171	148	319
4	În total, ținutul Fălciu	118	246	218	467
62	Total pe ținute:	1 521	3 576	3 189	6 765

* Datele cu privire la localitatea Huși nu sunt depline, pentru că documentul este deteriorat. Din această cauză, reproducem aici doar fragmentul aflat în arhivă.

** La transcrierea documentului, au fost păstrate particularitățile lingvistice ale documentului, nealterându-se modul de exprimare. Conținutul este publicat integral, fără prescurtări.

(Tabelul este alcătuit în baza dosarului din ANRM. 7, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261).

Tabelul A.1.2. Lista bulgarilor din orașul Târnovo, care în februarie 1830 au emigrat în orașul Akkerman

№	Numele capului familiei	Numărul de persoane					№ biletului	Ocupația
		Maturi		Copii		Total		
		bărbați	femei	băieți	fete			
1	Ivan Stoian		1	3	5	10	67	negustor
2	Feodor Stoian		1	4	2	3	68	negustor
3	Petco Stoian		1	4	3	9	69	negustor
4	Gheorghii Feodor		1	5	1	8	70	negustor
5	Stoian Fedor	1	2			4	71	negustor
6	Gheorghii Kirpu	1	2			4	72	boiangiu
7	Velciu Radoslav		1	2	4	8	73	agricultor
8	Apostol Kolutî		1	2	2	6	74	cioban
9	Velciu Stoianov		1	2	3	7	75	cioban
10	Grudu Ianu	1	3			5	76	agricultor
11	Dimitrii Stoian		2			3	77	agricultor
12	Todor Nicola		1	2	2	6	79	argintar
13	Kirno Radoslav		1	5	3	10	80	agricultor
14	Petko Mavrodi		3			4	81	negustor
15	Gheorghii Rusino		1			2	82	cioban
16	Todor Stoian		2			3	83	negustor
17	Dimitrii Dimo		1	2	2	6	84	frizer
18	Stanciu Kirpu		3	1		5	78	argintar
19	Nicola Mitro	1	1			3	85	agricultor
20	Stoian Mitru		1			2	86	agricultor
21	Volciu Gramatli		2	2		5	87	negustor
22	Gheorghii Slovo		2	2		5	88	agricultor
23	Gheoro Ovko		1	2		4	90	negustor
24	Stoian Mihal	1	1			3	91	agricultor
25	Mihal Gheorghi		2	3		6	92	negustor
26	Ovko Kiriazi		2			3	93	negustor
27	Stoian Iovko		1			2	94	negustor
28	Petco Voiko		2			3	95	croitor
29	Stoian Nicola	1	1			3	96	agricultor
30	Hristu Petko	1	3			5	97	negustor
31	Todor Nicola		1	2	2	6	98	negustor
32	Văduva Russa	1				2	99	fiul ei este negustor
32	În total	8	48	43	29	160		

(Sursa: 8, inv. 1, d. 1326, ff. 27-27v.).

Tabelul A.1.3. Date statistice referitoare la numărul bulgarilor în Basarabia (1811-1901)

Anii	Autori	Numărul de familii	Numărul persoanelor de ambele sexe
1811	ANRM. F. 1, inv. 1, d. 3246, ff. 194-261		6 765
1812	P. Svinin	4 000	
	V. Kabuzan	2 626	10 943
	A. Skalkovski	2 800	
1816	V. Kabuzan	6 609	30 995
1817	I. Nistor	482	2 410
	L. Roman		25 214
1819	A. Skalkovski	6 532	24 000
1821	A. Skalkovski	7 735	38 023
	Z. Arbure		44 500
	N. Derjavin		20 000
1826	A. Crihan		24 404
1827	Statisticheskoe opisanie		25 679
1829	N. Derjavin		30 000
1835	A. Skalkovski		64 736
1837	I. Grosul		57 000
	A. Skalkovski	10 077	57 960
1841	A. Klaus		64 500
1843-1844	D. Poștarencu		77 282
1844	V. Tomuleț	81 041	56 872

1846	A. Skalkovski	76 982*	
1850	P. Koeppen		69 525
1858*	N. Derjavin		35 882
1859	N. Derjavin		57 000
1861	A. Zaşciuk		48 216
1862	P. Batiuşkov		56 166
	A. Egunov		25 684
1863	A. Zaşciuk		48 000
1867	N. Derjavin		60 000
1891	L. Roman		85 361
1897	Pervaya vseobshchaya perepis'		103 225
1901	Voenno-geograficheskoe		201 539

* Cifrele anilor 1858-1869 se raportează numai la coloniile din aria Basarabiei, rămasă între hotarele Imperiului Rus după semnarea Păcii de la Paris.

(Sursa: 33, p. 106-107; 52, p. 58; 88, p. 13; 92, p. 34-35; 101, p. 40-41; 105, p. 125; 123, c. 176; 134, c. 432-435; 148, c. 56; 153, c. 14; 167, c. 180, 189; 168, c. 536; 176, c. 32; 186, Приложение VII; 248, c. 205; 252, c. 14, 35, 40, 96; 259, c. 91).

Tabelul A.1.4. Lista întocmită de comisia lui A. Iuşnevski în iulie 1816

Ținuturi	Sate	Case	Familii	Bulgari	Moldoveni	Greci	Locuitori de lungă dată (старожилы)
Tomarova	34	2554	2772	7279	2738	266	1516
Greceni	27	1216	1288	5754	270	144	288
Bender	15	902	962	4557	153		
Codru	10	302	1170	373			
Hotărniceni	4	231	236	1165			

Orașul Chișinău		144	156	571			
În total	90	5349	5731	20496	3534	360	18041

(Sursa: 205, c. 57).

Tabelul A.1.5. Extragte din listele imigranților transdanubieni din ținuturile Codru, Bender, Grecești și Hotărniceni*, întocmite în 1816**

Numărul			Denumirea satelor	Bulgari		Moldoveni		Greci		Locuitori de lungă data (старожилы)	
satelor	curților	famiiliilor		de persoane sex masculin	de persoane sex feminin	de persoane sex masculin	de persoane sex feminin	de persoane sex masculin	de persoane sex feminin	de persoane sex masculin	de persoane sex feminin
Ținutul Codru											
1	74	74	Copcui	119	108	86	78				
2	29	29	Capaclia	66	57	23	13				
3	25	25	Borogani			54	59				
4	15	18	Jutma	45	36						
5	34	37	Sadâc	110	82						
6	58	61	Enichioi	146	147						
7	28	30	Baimaclia	76	52						
8	13	13	Mocrești			29	31				
9	14	16	Cania	34	33						
10	12	14	Leova	43	22						
10	302	317	În total	633	537	192	181				
Ținutul Bender											
1	98	103	Copceac	252	220						
2	33	40	Beșghioz	112	92						
3	55	55	Tatar Baurci	123	92						
4	49	57	Congaz	126	118						

5	53	56	Beșalma	168	150						
6	31	34	Cioc-Maidan	92	77						
7	56	57	Chirsovo	152	156						
8	61	64	Chiriet	170	147						
9	84	87	Dezghigea	238	208						
10	90	98	Tomai Bujorsca	269	228						
11	28	29	Șichirlichitai	83	88						
12	53	58	Enichioi	135	125						
13	77	82	Tatarbunar	242	184						
14	97	108	Akkerman	261	243						
15	37	41	Hasan- Aspaga			89	64				
15	902	962	În total	2421	2136	89	64				
Ținutul Grecești											
1	52	53	Pelinei- Bulgar	132	150						
2	86	94	Pelinii- Moldoveni	107	75	145	125				
3	9	10	Grecești	26	21						
4	75	85	Cajdamgalia	227	196						
5	24	29	Musaitu	82	68						
6	113	115	Ciumai	270	261						
7	19	20	Aluat	35	38						
8	22	22	Jaghalbai	72	52						
9	36	39	Gadjichioi	105	103						
10	69	74	Tartaul	217	218						
11	40	40	Carbali	118	88						
12	49	54	Bejenari Taracli	141	122						

13	29	30	Ciobalacci	83	75						
14	30	30	Chiociuc Baimacli	80	88						
15	57	64	Ciuchurmeși	101	98			53	61		
16	68	76	Burceac	180	166						
17	30	30	Buiuc Chioseli	75	60						
18	22	22	Chiat	61	51						
19	47	50	Chiuciuc Chioseli	146	131						
20	62	64	Cajdamghali	156	155						
21	47	47	Larga Tartaul	73	50					65	60
22	30	31	Tatar Baurci	83	67						
23	34	34	Cazaiaclia	100	91						
24	58	61	Lucești	160	148						
25	50	50	Baurci- Moldoveni	123	131						
26	24	30	Andruși	62	76						
27	34	34	Acbota							87	76
27	1216	1288	În total	3015	2739	145	125	53	61	152	136
Ținutul Hotărniceni											
1	56	59	Orac-Murza	152	150						
2	69	70	Ceadâr	158	162						
3	58	59	Mingir	167	138						
4	48	48	Tomai	144	94						
4	231	236	În total	621	544						
56	2 651	2 803	În general	6 690	5956	426	370	53	61	152	136

* În dosarul consultat, extractul ținutului Tomarova lipsește.

** Datarea acestui izvor a fost posibilă datorită cercetărilor lui Gh. Cășlâlî și L. Reuleț [245, c. 95].

(Tabelul este alcătuit în baza dosarului din ANRM. 10, inv. 3, d. 736, ff. 124-128).

Tabelul A.1.6. Coloniile care au intrat în ocoalele noi înființate pentru bulgari în 1819*

Ocolul Prutului	Ocolul Cahulului	Ocolul Ismailului	Ocolul Bugeacului
Colibași	Cartal	Taraclia	Traian
Brânza	Satu-Nou (Enichioi)	Tatar Copceac	Valea Perjei
Văleni	Barta	Cubei	Cotu Chitai
Slobozia	Caragaci	Satalâc-Hadji	Lunga
Boboești (Surăeni)	Bugeac	Cairaclia	Gaidar
Chișlița	Necrasovți	Tabac	Tomai
Vadu Boului	Etulia	Caracurt	Baurci
Giurgiulești	Hadji-Abdula	Cișma-Văruita	Cazaclia
Mândrești	Curci	Babele	Beșalma
Anadolca	Împuțita	Duluchioi	Congaz
Fricăței	Balboca	Tașbunar	Cioc-Maidan
Bujoarca		Ciișia	Chirsovo
Cișmechioi		Erdec-Burnu	Beșghioz
Vulcănești		Șichirlichitai	Comrat
			Djoltai
			Avdarma
			Chiriet
			Desghinje
			Enichioi

* După 1819, din ocoalele sus-numite au fost excluse satele Boboești, Sărăteni, Vadu Boului, Mândrești din ocoalele Prutului și Bugeacului, Necrasovți din ocolul Cahulului. În același timp, în ocolul Bugeacul de Jos au fost incluse sate nou-întemeiate: Dmitrievca, Eschi-Cubei (ultimul sat ulterior nu îl întâlnim în documente), Zadunaiscoe, Banova, Novopocrovscoe [259, c. 126]. (Sursa: 235, c. 519).

Tabelul A.1.7. Numărul de mori și de războaie de țesut în unele colonii bulgare din Basarabia în 1837-1842

Anul	Colonia	Războaie de țesut	Furioare	Mori		
				de vânt	de apă	cu cai
1837	Bolgrad	139	108	53	2	9
	Doluchioi	40	—	10	—	3
	Cubei	129	61	25	1	—

	Traianu-Vechi	25	1	2	–	–
	Taraclia	44	14	31	3	2
	Taşbunar	29	1	29	–	–
	Tvardița	66	–	2	–	2
	Ciișia	54	3	16	1	3
	Șichirlichitai	10	–	13	–	–
1842	Bolgrad	905	38	70	20	14
	Doluchioi	52	–	11	–	3
	Cubei	24	61	26	3	–
	Traianu-Vechi	38	14	7	–	–
	Taraclia	84	7	36	4	2
	Taşbunar	70	–	27	–	–
	Tvardița	121	–	9	–	4
	Ciișia	43	22	15	1	3
	Șichirlichitai	18	–	15	–	–

(Tabelul a fost elaborat în baza documentelor din fondurile: AISR. 4, inv. 29, d. 610, ff. 96-103 și ASRO. 28, inv. 1, d. 6796, ff. 14-25).

Tabelul A.1.8. Numărul preoților din coloniile imigranților transdanubieni în anul 1824

Colonie	Curți	Familii
Bolgrad	2	2
Taraclia	3	3
Tatar Copceac	3	3
Caracurt	3	3
Cișmeua Varuita	1	1
Babile	5	5
Dolutioi	3	4
Ediborne	3	2
Taşbonar	1	1
Banovca	1	1
Șichirlichitai	1	1
Fantina Dzinilor	1	1
Traian	1	1
Ianichoi	3	3
Cotu Chitai	2	1
Ivanovca	1	1
Dimitrovca	1	1
Cubei	4	3
Tabachi	4	4
Comrat	5	4

Chirsov	2	1
Başalma	2	2
Congaz	1	1
Baurci	4	3
Cazaclia	4	3
Ceadâr-Lunga	5	4
Valea Perjei	3	1
Gaidar	4	3
Tomai	4	3
Cioc-Maidan	2	2
Avdarma	3	2
Dizghinje	2	2
Chirietul Vechi	1	1
Volcanеşti	6	5
Colibaşi	4	3
Brinza	2	1
Valeni	3	2
Slobozia	1	1
Jorjuleşti	2	2
Bujurca	1	1
Anadolca	2	2
Ciaşmetioi	3	3
Fricaţei	2	1
Hadji-Abdula	3	3
Itulia	3	3
Curci	1	1
Caragaci	3	3
Cartal	2	2
Barta	1	1
Bolboca	2	2
Împuţita	2	2
Satunovo	3	1

* *La transcrierea documentului au fost păstrate particularităţile lingvistice ale documentului. Conţinutul este publicat integral, fără prescurtări.*

(Sursa: ANRM. 10, inv. 3, d. 747, ff. 218-219).

Tabelul A.1.9. Bisericile din coloniile imigranţilor transdanubieni din Basarabia în perioada anilor 1810-1850

Colonie	Ocolul colonial	Biserica	Anul construirii
Frecăţei (Limanske)*	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1810
Satu-Nou	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1810
Dezghingea	Bugeacul de Sus	Sf. Treime	1813
Caracurt	Ismail	Naşterea Maicii Domnului	1813

(Jovtneve)			
Enichioi (Novoselivka)	Cahul-Prut	Sf. Gheorghe	1814
Caragaci (Nahirne)	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1814
Împuțita (Vladîceni)	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1814
Babele (Oziornoe)	Ismail	Sf. Nicolae	1815
Vulcănești	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1816
Beșalma	Bugeacul de Sus	Sf. Gheorghe	1816
Erdec-Burnu (Utconosivka)	Ismail	Arhanghelul Mihail	1816
Chirsovo	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1817
Cîsmichioi	Cahul-Prut	Sf. Afanasie	1817
Taraclia	Ismail	Sf. Gheorghe	1817
Valea Perjei	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae	1817
Văleni	Cahul-Prut	Sf. Spiridon	1818
Tomai	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1818
Tatar Copceac	Ismail	Adormirea Maicii Domnului	1819
Cazaclia	Bugeacul de Sus	Sf. Gheorghe	1819
Baurci	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae	1819
Ciadâr-Lunga	Bugeacul de Sus	Sf. Afanasie	1819
Avdarma	Bugeacul de Sus	Arhanghelul Mihail	1819
Brânza	Cahul-Prut	Sf. Arhangheli	1819
Barta (Plavni)	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1819
Tabacu	Ismail	Buna Vestire	1820
Cubei (Cervonoarmiiske)	Ismail	Adormirea Maicii Domnului (casă de rugăciune)	1820
Șichirlichitai (Suvorove)	Bugeacul de Jos	Sf. Împărat Constantin	1821
Curci (Vînohradivka)	Ismail	Sf. Gheorghe	1821
Gaidar	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1821
Cartal	Cahul-Prut	Sf. Nicolae	1821
Comrat	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1822
Cotu-Chitai (Ostrivne)	Bugeacul de Jos	Sf. Gheorghe	1822
Colibași	Cahul-Prut	Arhanghelul Mihail	1823
Cioc-Maidan	Bugeacul de Sus	Arhanghelul Mihail (casă de rugăciune)	1825
Cișmeaua Varuită (Krînicine)	Ismail	Sf. Gheorghe	1826
Parcani	Județul Tiraspol	Sf. Mihail	1826
Slobozia	Cahul-Prut	Sf. Mihail și Gavriil	1826
Bolboca	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1827

(Kotlovîna)			
Dimitrievca	Bugeacul de Jos	Sf. Dumitru (casă de rugăciune)	1827
Etulia	Cahul-Prut	Adormirea Maicii Domnului	1827
Congaz	Bugeacul de Sus	Sf. Treime	1828
Anadol (Dolînske)	Cahul-Prut	Sf. Mihail	1828
Ciișia (Gorodne)	Ismail	Sf. Petru și Pavel	1829
Zadunaevka	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1829
Chiriet-Lunga	Bugeacul de Sus	Sf. Nicolae (casă de rugăciune)	1830
Başcalia	Bugeacul de Sus	Sf. Mihail	1833
Culevcea	Județul Akkerman	Sf. Nicolae	1833
Vaisal (Vasilîvca)	Ismail	Sf. Ilie	1834
Dermendere (Kalanaceak)	Cahul-Prut	Acoperământul Maicii Domnului	1835
Bolgrad	Ismail	Catedrala Schimbarea la Față a Mântuitorului	1838
Ivanovca Bulgară	Bugeacul de Jos	Sf. Ioan Botezătorul	1838
Banovca	Bugeacul de Jos	Sf. Treime	1839
Doluchioi (Bahate)	Cahul-Prut	Sf. Voievod	1839
Cairaclia (Loşcinovca)	Ismail	Sf. Treime	1841
Taşbunar (Kamenka)	Ismail	Adormirea Maicii Domnului	1841
Fântâna Zânelor (Kîrnîcikî)	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1841
Tvardița	Bugeacul de Sus	Sf. Parasceva	1842
Devlet-Agaci (Delen)	Bugeacul de Jos	Adormirea Maicii Domnului	1843
Bolgrad	Ismail	Sf. Mitrofan	1844
Chiriutnea (Corten)	Bugeacul de Sus	Adormirea Maicii Domnului	1844
Diulmen (Iarovoe)	Bugeacul de Jos	Sf. Gheorghe	1850
Traianu-Vechi	Bugeacul de Jos	Sf. Treime	1850

* În paranteze se dau denumirile actuale ale localităților.

(Tabelul este alcătuit în baza: documentelor din ANRM. 21, inv. 1, d. 397, ff. 1-5; F. 208, inv. 10, d. 20, ff. 55, 93; inv. 14, d. 1, ff. 63, 93, 120, 141; d. 9. ff.1, 11; d. 11, ff. 21, 27, 39, 81, 105, 147, 211; d. 13, ff. 8, 126, 131; dosarului din ASRO. 28, inv. 1, d. 4415; dosarelor din AI. 2, inv. 1, d. 6, 8).

**Tabelul A.1.10. Numărul copiilor coloniștilor transdanubieni,
care frecventau școala în anii 1840-1852**

Anul	Băieți	Fete
1840	1017	-
1842	1860	70

1843	2739	70
1844	2442	30
1845	2484	-
1846	3156	30
1847	2790	-
1848	2322	-
1849	2208	29
1850	1489	20
1852	928	-

(Sursa: 143, c. 70).

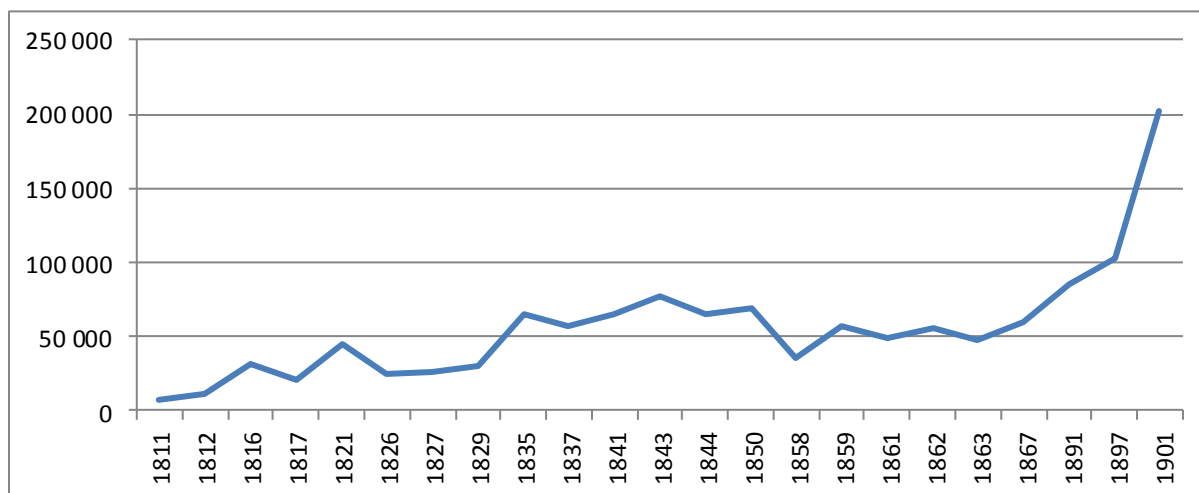

Fig. A.1.1. Evoluția numărului bulgarilor în Basarabia (1811-1901).

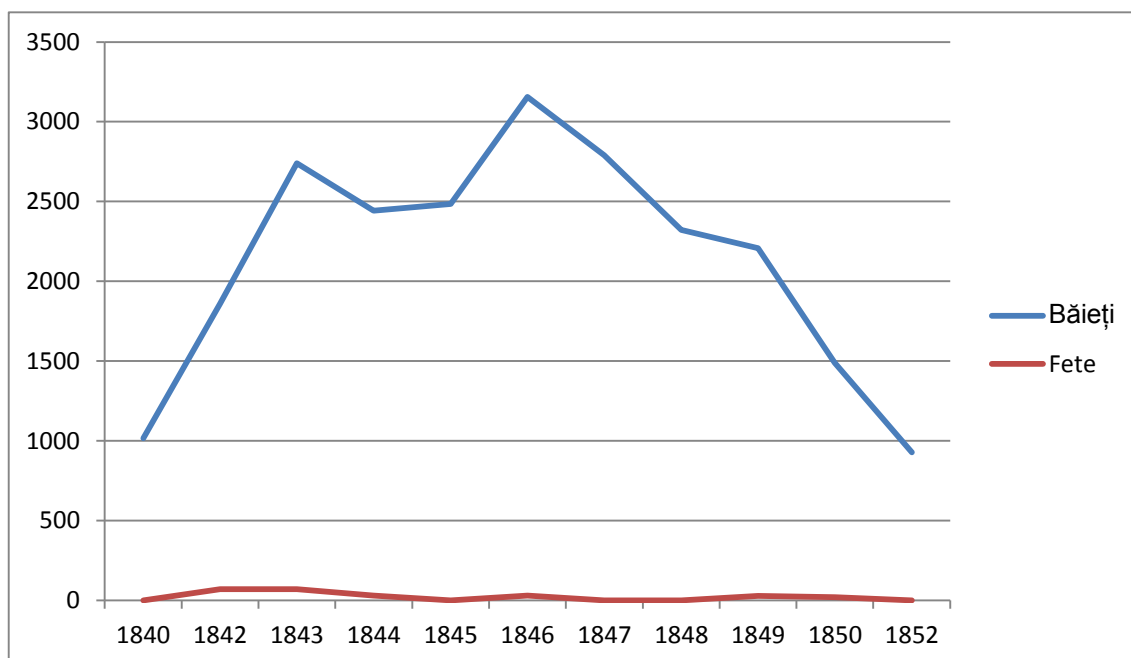

Fig. A.1.2. Evoluția numărului de elevi în școlile coloniștilor transdanubieni (1840-1852).

ANEXA 2

MATERIALUL ILUSTRATIV

Fig. A.2.1. Catedrala Schimbarea la Față a Mântuitorului din Bolgrad
(Sursa: 1, C 9135).

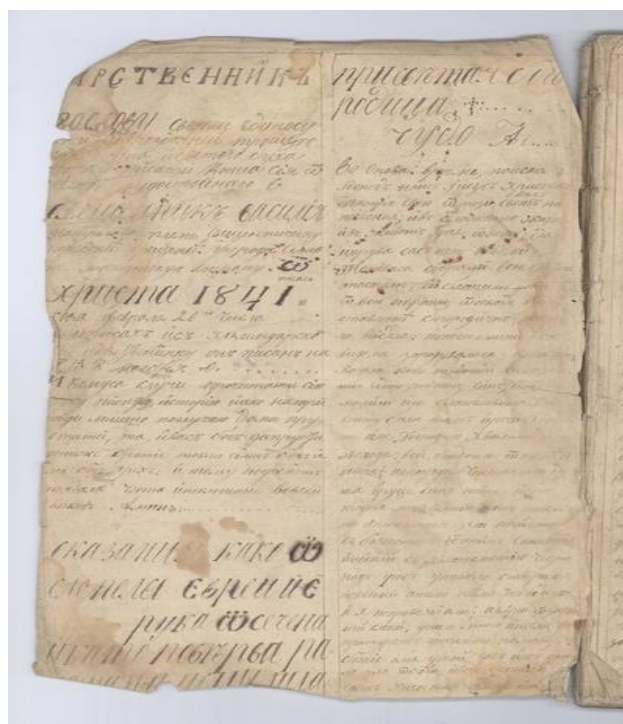

Fig. A.2.2. Copia scrisă de mână a „Istoriei slavo-bulgare” a lui Paisie,
făcută de Vasili Manoilov în anul 1841
(Sursa: 1, C 375).

GLOSAR

AGAREAN, AGARENI

– musulman, în special musulman turc, provine de la Agar, numle mamei lui Ismail, fiul lui Avraam. Era considerat părintele arabilor [280, c. 131].

BEJENAR

– persoană care (împreună cu alții) își părăsea, vremelnice, casa, provincia sau patria, din cauza unei invazii dușmane, a persecuțiilor politice, a jafurilor administrative sau a exploatării boierești. Bejenari erau numiți și imigranții străini colonizați în Țările Române [104, p. 100-101].

BIRNIC

– persoană care plătea impozitul pe „suflet” (birul) în folosul domnitorului [104, p. 104].

CĂLĂRAȘI

– categorie de ostași călare. În Basarabia, în primii ani după anexare, ei erau considerați slujitori pe lângă administrațiile locale, persoane cu atribuții de pază locală și slujitori polițienești inferiori [104, p. 148].

COLONIZARE

– popularea unei regiuni, depopulate sau slab populate, din propria țară sau din colonie, cu populație adusă din alte regiuni ale țării sau de peste hotare [104, p. 203].

COMITETUL TITULAR (DE TUTELĂ) PENTRU COLONIȘTII STRĂINI DIN SUDUL RUSIEI

– instituție fondată prin decret imperial la 22 martie 1818, sub auspiciile Ministerului Afacerilor Interne al Rusiei. Începând cu 5 ianuarie 1819, acest organ avea sediul la Ekaterinoslav, iar din 14 ianuarie 1821 – la Chișinău, de unde în 1833 este transferat la Odesa. Comitetului de Tutelă i-au fost subordonate administrațiile coloniștilor străini din guberniile Herson, Taurida, Ekaterinoslav și regiunea Basarabia [92, p. 54; 104, p. 235].

DESETINA DE STAT

– măsură a suprafeței în Rusia, egală cu 2400 de stânjeni pătrați (1,09 hectare) [104, p. 292].

DIJMA

– a zecea parte din toate produsele obținute de țăran de pe pământul pe care îl folosește, pe care trebuia s-o aducă în depozitul moșierului [104, p. 267].

EMIGRANȚI TRANSDANUBIENI

– emigranții/refugiații care au venit de la sud de Dunăre de pe pământuri bulgărești. Majoritatea erau bulgari. Din această categorie făceau parte și găgăuzi, români, albanezi, sârbi și greci [235, p. 518].

EPIZOOTIE

– epidemie la animale [284, c. 903].

GALBEN (CERVONEȚ) OLANDEZ

– monedă care circula în Basarabia la cursul de 12 lei [104, p. 174].

MENONIȘTI

– protestanți, olandezi de origine, care s-au stabilit în Rusia din Prusia în anii 1789 și 1820. Coloniile lor se aflau în guberniile Ecaterinoslav, Tavria, Herson, Samara și în Caucaz [186, c. 31].

MIC-BURGHEZ

– categorie socială formată din mici producători și mici comercianți, cunoscuți în limba rusă sub denumirea generică meșciane (*мещане*) [104, p. 414].

MUTEVALIU

– administrator (al unor bunuri de stat, al unei cetăți turcești) [54, p. 1065]

NEGUSTOR DE GHILDĂ

– categorie socială privilegiată din Rusia, îndeplinea prestațiile de ghildă, era eliberată de capitație și pedepse corporale [104, p. 420].

IKOSAAT

– *două ceasuri*. Fâșia „celor 2 ceasuri” reprezenta teritoriul ce se întindea de-a lungul râului Ialpug, la vest de acest râu, până aproape de lacul Ialpug. Până la izbucnirea războiului ruso-turc din 1806-1812, fâșia respectivă a trecut în subordinea Divanului Moldovei. Aici, boierii moldoveni dețineau proprietăți funciare, fâșia era dată în arendă tătarilor nogai [98, 32-39].

PARA

– monedă turcă din argint. În Basarabia, în 1813, 40 de parale erau echivalente cu 1 leu. În 1819 a fost interzisă circulația acestei monede în regiune [104, p. 443].

POTIR

– pahar de aur sau de argint, cu picior, în care se pune vinul amestecat cu apă, ce se va preface în sângele Domnului la liturghie [282, .c. 734].

RĂSURĂ

– impozit suplimentar din care se făcea remunerarea slujbașilor [104, p. 483].

RUPTA DE VISTERIE / CĂMARA

– categorii fiscale. Urmașii străinilor care s-au așezat în Basarabia până la anexarea ei la Imperiul Rus și micii slujitori, în special cei care se ocupau cu negoțul și meșteșugăritul, beneficiau de diferite privilegii și plăteau impozite în trezoreria domnească – *cămară*, sau în cea a statului – *visterie* [104, p. 548-549].

SALVGARDĂ

– foaie de ocrotire, care se emitea de către conducerea militară în teritoriul administrat de ea [135, c. 599].

SERDAR

– comandant de oaste, începând cu mijlocul sec. al XVII-lea a rămas a fi un mare dregător. În sec. al XIX-lea serdarul a rămas un dregător fără dregătorie, adică un simplu titlu boieresc [104, p. 564].

SLUGER

– dregător în Țările Române împuternicit cu sarcina de a aproviziona curtea domnească și oastea țării cu carne [104, p. 581].

STÂNGEN

– unitate de măsură, 480 de stânjani pătrați constituiau un pogon ($\frac{1}{2}$ ha) [104, p. 580].

SUBAȘĂ, -ȘI

– primar rural în Imperiul Otoman. Var. *subaș*.

ȘOPI

– grup etnolingvistic de bulgari din partea de vest a Bulgariei [283, .c. 792].

VISTERIE

– instituție care administra tezaurul țării în Țara Românească și Moldova [53, p. 1021].

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnatul, Ivan Duminica, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Duminica Ivan

Semnătura

Data 27.03.2017

CURRICULUM VITAE

Numele: **Duminica**

Prenumele: **Ivan**

Data nașterii: **1 august 1988**

Locul nașterii: **Republica Moldova, raionul Taraclia, satul Tvardița**

Studii:

1995-1998: Școala Medie Nr. 4, or. Ceadâr-Lunga (r-nul Ceadâr-Lunga).

1998-2004: Gimnaziul s. Tvardița (r-nul Taraclia).

2004-2007: Liceul Teoretic s. Tvardița (r-nul Taraclia).

2007-2010: Studii de licență: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie. Specialitatea: Istorie.

2010-2011: Studii de masterat: Universitatea din Veliko Târnovo „Sf. Chiril și Metodie” (Bulgaria). Specialitatea: Istorie. Istoria bulgară.

2011-2014: Studii de doctorat: Universitatea din Veliko Târnovo „Sf. Chiril și Metodie” (Bulgaria). Specialitatea: Istoria bulgară.

2011-2015: Studii de doctorat: Universitatea de Stat din Moldova. Specialitatea: Istoria românilor (pe perioade).

Experiența profesională:

1.10.2009 – 31.05.2010: profesor de istorie și geografie la școala medie de cultură generală mixtă № 49, or. Chișinău.

1.01.2013 – prezent: cercetător științific al Grupului „Etnologia bulgarilor” la Centrul de Etnologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Domeniile de interes științific: Istoria bulgarilor din Basarabia în perioada modernă (1812-1918).

Participări în proiecte internaționale: **2010-2013** - *Sprachliche Dynamik im multiethnischen Nationalstaat: Fallstudie Moldova*. Proiect finanțat de Moldova-Institut Leipzig din Germania; **6.05-10.10.2012** - *Lists of Romani migrants to Moldova in 1811. Documents and Materials*. Proiect finanțat de Roma Education Found, Ungaria. Conducătorul proiectului; **10.05-17.09.2012** - *The Memory of the Soviet-Era Deportations in the Republic of Moldova*. Proiect finanțat de Moldova-Institut Leipzig din Germania.

Participări la proiecte naționale: **2010-2011** - *Populație și societate în Basarabia în prima jumătate a secolului XIX. Studii și materiale ale recensământului din anul 1835*. Proiectul Institutului de Istorie, Stat și Drept. Codul proiectului: 10.891.07.03F; **2.02.2010-31.12.2014** – *Dimensiunea europeană a patrimoniului etnografic al Republicii Moldova*. Codul proiectului: 11.817.07.20F; **1.01.2015-31.12.2018** – *Valorificarea pluridimensională a patrimoniului etnocultural ca factor al armonizării și dezvoltării societății Republicii Moldova*. Codul proiectului: 14.06.199F.

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale): Pe parcursul activității științifice au fost prezentate rezultatele cercetărilor la peste 60 de forumuri internaționale și naționale.

Lucrări științifice: Autorul are peste 80 articole științifice și 3 monografii.

Distincții:

2014 – Почетен знак на Държавна агенция за българите в чужбина. София, България / Placheta onorifică a Agenției de Stat pentru Bulgarii de Pretutindeni, Sofia, Bulgaria.

2014 – Почетно отличие „Най-добър чуждестранен студент в Република България”, София, България / Medalia onorifică „Cel mai bun student străin în Republica Bulgaria”.

2014 – Почетно отличие „Докторант на годината” на Великотърновския университет „Св. Кирил и Методий”, Велико Търново, България / Medalia onorifică „Doctorandul anului” al Universității „Sf. Chiril și Metodie” din Veliko Târnovo.

2014 – Distincția Guvernului Republicii Moldova „Studentul Anului din Europa Centrală și de Est – Doctorat”. Chișinău, Republica Moldova.

2015 – Паметен плакет „Българско наследство”. Балчик, България / Placheta onorifică „Patrimoniul bulgar”.

Titluri onorifice:

2014 – Най-добър чуждестранен студент в Република България / Cel mai bun student străin în Republica Bulgaria.

2014 – „Докторант на годината” на Великотърновския университет „Св. Кирил и Методий”, България / „Doctorandul anului” al Universității „Sf. Chiril și Metodie” din Veliko Târnovo, Republica Bulgaria.

2014 – Studentul Anului din Europa Centrală și de Est – nivelul doctorat.

2014 – Laureat al Premiului Academiei de Științe a Moldovei pentru Realizări Științifice Valoroase ale Tinerilor Savanți.

2015 – Laureat al Premiului Municipal pentru Tineret în domeniul științei (etnologie).

2016 – Laureat al Premiului Național pentru Tineret 2016, în domeniul tehnico-științific.

Apartenența la societăți/asociații științifice naționale, internaționale:

2011-prezent – membru al Consiliului de administrație a Societății Științifice a Bulgariștilor din Republica Moldova.

2015-prezent – membru al Consiliului tinerilor savanți al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM.

Activități în cadrul colegiilor de redacție ale revistelor științifice: Membru al colegiului de redacție al *Revistei de etnologie și culturologie*.

Cunoașterea limbilor:

bulgară (maternă), româna (foarte bine), rusa (foarte bine), engleza (mediu).

Date de contact:

Str. Albișoara, 8, ap. 95. Chișinău - 2001.

Tel. fix. 0291 63084, 022 547902; mob. +373 068524510

e-mail: duminicaivan@yandex.ru